

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
CAMIL PETRESCU: Un om între oameni (<i>vol. III, fragmente</i>)	5
*	
MARCEL BRESLAȘU: Din „Dialectica poeziei“	73
ALFRED MARGUL SPERBER: Balada Balamucului; Radio „Europa Liberă“; Basmul verii (<i>în românește de Lazăr Iliescu</i>)	76
*	
VLADIMIR COLIN: Insemnări din Viena	79
*	
AURORA CORNU: Nopti ciudate	96
RUSALIN MUREȘANU: La 20 de ani; Moment la o mină nouă; Apusul	97
CONSTANTIN ILIE: „În raza lunii“	98
ION GHEORGHE: Fuga; Bucuria întârziată; Cineva a fluierat un cîntec ștren- gărește	99
FLORIN MUGUR: Tramvaiele, noaptea...; Moment cehovian; Da, cred...	102
*	
SONIA LARIAN: Balerina (<i>schiță</i>)	104
POEȚII LUMII	
JURJ TUCHOLSKY: Ați cunoscut vreodată...?; Monolog cu coruri; Zarzavaturi (<i>în românește de I. Cassian-Mătășaru</i>)	110
VCRÖSMARTY MIHALY: La răscrucea celor trei drumuri (<i>în românește de Ve- ronica Porumbacu</i>)	113
CRONICA IDEILOR	
Acad. MIHAI RALEA și T. HERSENI: Curente ideologice în legătură cu răs- coala din 1907	124
CRONICA LIMBII	
B. CAZACU: Istoria limbii române literare și problemele studierii ei	136
SCRIITORI ȘI CURENTE	
HORIA BRĂTU: Mihai Ralea și explicarea omului	144
PE TEME POLITICE	
L. SARAȚEANU: Oameni, întâmplări și semnificații la sesiunea de la Colombo	157

TEORIE ȘI CRITICĂ

MARCEL BREAZU: Idee științifică și idee artistică	164
IERONIM ȘERBU: Reflecții asupra operei lui I. Peltz	178
CORNEL REGMAN: Al cincilea mit	185

CĂRȚI NOI

L. RAICU: Al. Andrițoiu: „Dragoste și ură”	192
DAN GRIGORESCU: Eusebiu Camilar — traducător	193
ION PAVEL: V. Sebastian: „Talanga fermecată”	195
CONSTANTIN ȚOIU: Tudor George: „Legenda cerbului”	196
V. MOGLESCU: I. C. Vissarion: „Lupii”	197
ION HOREA: Darie Magheru: „Eu, Meșterul Manole”	199
R. IACOB: Pușkin: „Micile tragedii”	200
OCTAVIAN BARBOSA: G. M. Zamfirescu: „Teatru”	201
AL. MIRODAN: Radu Cosașu: „Opiniile unui pămîntean”	203

REVISTA REVISTELOR

— Din țară —

„Flacăra” Nr. 9, 10/1957; „Teatru” Nr. 5, 6/1957	205
--	-----

— De peste hotare —

„Iunosti” Nr. 5, mai 1957; „Zvezda” Nr. 5, mai 1957; „La nouvelle nouvelle revue française” nr. 5/1957; „Neue Deutsche Literatur” nr. 6/57; „Diogenes”	207
--	-----

MISCELLANEA

Extrema simplitate; Ceva despre culori și prezentarea grafică a unei reviste; Inovații; Biografii...; Decalogul de la Sinaia; Despre lealitate și eleganță	218
--	-----

UN OM ÎNTRE OAMENI*)

LA BRAGADIRU

Spre Bragadiru, unde erau acum cei de la Zăvoiu Dihorului, Vadu Rău și celelalte sate din drumul de la Găești spre București, Omer Pașa nu mai folosi aceeași tactică, dându-și seama că încercarea cavaleriei de a lupta prin tarlalele de porumb e legată de mari primejdii... Se hotări să se facă aici, cum s-ar zice o recunoaștere sondaj... ca să vadă în ce măsură această intrare în București este și ea împiedicată de gloatele adunate în calea sa... Deci, de îndată ce se văzu limpede că nu mai e nimic de făcut pe dealul Filaretului, Kerim Pașa trecu în galop, împreună cu ofițerii săi de stat major, de-a lungul Ciorogîrlei spre Bragadiru unde se găsea încă din ajun un regiment de cavalerie care alcătua aripa sa stîngă, menită să-l acopere de vreo surprindere din partea asta. Întrebă pe comandantul regimentului care e cel mai destoinic șef de escadron și-l chemă la el... Înconjurat de un grup întreg de ofițeri, șeful de escadron primi instrucțiunile cuvenite. Trebuia să evite o încăierare cu armele de foc, care ar fi tirît oștirea turcească într-o acțiune net războinică, nedorită de guvernul imperial, dar în același timp trebuia să încerce să pătrundă de fapt, cu lovituri date cu latul săbiei, eventual făcînd un zid de lănci împinse înainte... Să răspundă, dar cu mare grijă, la vreo întîmplătoare așîtare... Se va trage numai în cei care vor ataca, chiar un singur ostaș turc... Pentru intimidarea gloatei se va trage și aci un număr de șrapnele... la înălțimea potrivită ca să nu producă vreun masacru.

Toma așezase încă de cu seară pe cei din Vadu Rău și Zăvoiu Dihorului, care erau în frunte cu Ion, cu Drăgan, Peștefript, Stanciu, Petre Dobre și Codan înaintea păduricii care erau călare în bună parte pe drumul Alexandriei, călare și ei pe același drum la vreo opt sute de pași în față, avînd aci pe stînga tarlale de porumb, dar pe dreapta o miriște lată de vreo trei sute de pași... Damian și cu Simion veniseră și ei în galop să le spuie despre cele întîmplătoare în dealul Filaretului, cum a fost zăpăcită și împrăștiată cavaleria turcă. Toma înțelese că turcii nu vor mai face din nou aceeași greșală și că dacă vor încerca iar, acum vor încerca pe loc deschis... de aceea el puse pe cei din Zăvoiu Dihorului și Vadu Rău grămadă pe miriștea de pe dreapta... Tocmise pe cei din Puțu-cu-Salcia și Mărunțișu răsfireți prin porumb, iar în pădurice — de o parte și de alta a

*) Vezi „Viața Romînească“ nr. 6/1957 (vol. III, în pregătire pentru tipar. Dăm în continuare, fragmente din cartea a II-a și a III-a. n. r.)

drumului, sfătuindu-i să taie copaci cu topoarele pe care le au și să-i așeze de-a latul drumului cu frunziș cu tot, pe cei dinspre Slobozia și Bolintin.

Escadronul turc făcu întâia încercare în galop cu lăncile în cumpănire, dar elanul cailor fu înfrînt de crăcile mari cu ramuri pe care oamenii lui Ion și Drăgan le întindeau în fața lor, scuturîndu-le puternic și călăreții ocoliră în goană, întorcîndu-se... Făcură numaidecît încă o încercare, de astă dată la pas, om lîngă om, cu lăncile împinse mult în față. Oamenii puseră la față crăcile dar sulițele erau mai lungi și ascuțite... Dădură deci înapoi, atît cît se putu, fiindcă învălmășeala era mare... Drăgan însă mai hotărît, se dădu ușor la o parte, prinse o suliță cu mîna și o împinse în lături... apucînd apoi calul de dîrlogi și trăgîndu-l înapoi, striga cu glasul lui gros și parcă spart :

— Bă, faceți ca mine, bă... puneți mîna pe sulițe...

Și trăgea de zor înapoi calul turcului, răsucindu-l în loc, încurcîndu-i și pe ceilalți călăreți. Atunci, un ofițer făcu o săritură cu calul și apropiindu-se de Drăgan, trase cu sabia în plin... Din cauză învălmășelii, îl atinse mai mult cu vîrfurile, care-i tăie o parte din ureche și pătrunse în brațul ridicat subț umăr, pînă la os... El simți lovitura, dar nu-și dete seama ce e anume, căci simțise numai izbitura puternică, nu și tăietura... și trăgea cu cealaltă mînă, cu stînga, mereu de dîrlogii calului.

Atunci se auzi glasul subțire ca un țipăt al lui Ilie, nepotul lui Ristache, un flăcău de vreo 19 ani, cam spîn și costeliv :

— Dați fraților cu topoarele că l-au tăiat pe nea Drăgan... și scoțînd toporul de subț mîntean, începu să-l învîrtească pe deasupra capului.

Se încălziseră bine și trei, patru soldați turci, încurcați în propriile lor sulițe, prea lungi pentru o asemenea învălmășeală, fură loviți și trînții de pe cai, plini de sînge. Comandantul escadronului fierbea de minie și, întors cu oamenii săi și cu cei răniți, la colonel, îi ceru să facă o nouă încercare, după o idee a lui.

De data asta, turcii veniră tot la pas, tot în linie, dar trăgînd focuri de carabină în pămînt, la vreo zece pași în fața gloatei.

În noroiul drumului gloanțele făceau un „pleosc“... sec și aruncau stropi, dar în pămîntul afinat al miriștei, aruncau în sus bulgări și pulbere neagră.

Oamenii se îngrămădiseră toți în jurul lui Drăgan, să vadă cum e un rănit... El spunea mereu că nu simte nici o durere, în timp ce-l legau Stanciu și Codan, cu fișii din minicile cămășilor lor pe care și le rupeau...

— Om găsi noi altele, fraților, spunea Codan, dacă e așa, pe viață și pe moarte.

Dar nu li se mai părea atît de grozav să fii lovit de sabie.

Cînd văzură însă pe turci înaintînd din nou, cu împuşcături în pămînt, se adunară din nou în față, dar numai pentru puțin timp își păstrară voia bună... Văzînd gloanțele mușcînd în rînd pămîntul, din ce în ce mai aproape, își pierdură capul și atunci se auzi vocea lui Vasile Peștefript strigînd cu deznădejde : „Înapoi, Ștefane, că turcii ne împuşcă...“ și după el începură să se audă tot mai multe glasuri speriate... „Înapoi... înapoi...“

Dar cum să dai înapoi cînd sînt o mie de oameni în spatele tău, care nu știi ce să facă ? Începură să se audă țipetele unor răniți, căci gloanțele izbeau acum în picioare... Pe jos se zvîrcoleau vreo zece inși. Turcii nu mai

trăgeau, dar înaintau cu lăncile întinse. Atunci se ivi pe cîmp Toma care venea în trap dinspre pădure, strigînd puternic :

— Dați-vă la o parte și lăsați-i să treacă...

— Lăsați-i să treacă... lăsați-i să treacă... se auzi din toate părțile.

Escadronul turc se mișca încet, așa că avură timp să se dea într-o parte... Vasile Peștefript își luă pe umeri feciorul care era rănit la piciorul drept... Ion îl sprijinea pe Stanciu, care șchiopăta și el cu piciorul însingurat... Erau în totul vreo doisprezece răniți, dar nici unul nu se văita de dureri, ba Ilie strigă copilăros către Toma, în timp ce era dus pe umăr de Codan, vesel ca și cînd ar fi făcut cine știe ce ispravă :

— Sînt rănit, nea Toma, sînt rănit...

Toma care fusese de două ori rănit în război, pierzîndu-și mîna, și știa că durerile încep mai tîrziu, se mulțumi să strige, lăudîndu-l :

— Ilie, nu te credeam atît de... inimos.

Cînd escadronul intră în pădure unde drumul ocolea, se găsi deodată în fața unor copaci răsturnați de-a latul, peste care nu se putea trece cu caii în nici un fel... Vruă să se întoarcă, dar în spatele lor gloata se strînsese la oarecare depărtare și le tăia întoarcerea... Prin pădure nu aveau curaj să se avînte și șeful de escadron îi opri în loc... Apoi, însoțit de gornist și de un subofițer, pesemne, veni spre oameni și se îndreptară spre cel care părea să fie cel de care ascultau ceilalți... și care era Ion... Se apropie și începu să strige pe turcește... Ion ridică din umeri... Atunci șeful de escadron dădu o poruncă trompetului care sună și oamenii se înfiorară... Apoi șeful strigă un ordin și escadronul încărcă zgomotos carabinele. Oamenii se cam speriară și atuncea Codan care era de cealaltă parte a drumului, îi strigă lui Ion :

— Nea Ioane, ce facem?... că ăștia iar încarcă puștile... Ne dăm înapoi ?

— Ce facem ? întrebă nedumerit Ion, trăgîndu-și vreo cîteva clipe cu mîna stîngă mustața căruntă... Apoi rămase nemișcat și-i spuse așa, peste drum... Vrei să știi ce facem, Codane?... Uite ce facem... Și, la doi pași în fața celorlalți, îi întoarse spatele ofițerului turc, scuișind într-o parte. Șeful de escadron care tot timpul ținuse revolverul întins, îl descărcă în Ion de la zece pași, fără să-l nîmerească, dar în aceeași clipă aproape, Petre al lui Dobre, care era între întîii copaci, descărcă sîneța lui cu cremene, care bubui ca un tun, și ofițerul căzu pe gîtul calului... Trompetul luă calul de dîrlogi și îl îndreptă spre escadron, speriat că vor veni și alte focuri... Ajuns lîngă oamenii lui, care îl înconjurară, ofițerul se ridică dar se văzu că e rănit în umăr... Cum oamenii lui cereau să tragă, îi opri, dîndu-și probabil seama că nici nu trebuie să provoace o luptă, nici că ar mai putea scăpa vreunul, de vreme ce nu se putea ști ce se ascunde în pădure, de unde venise focul de armă...

Au stat așa pînă pe la prînz... Văzînd că escadronul nu se mai întoarce, văzînd și drumul închis înapoia lui și bănuind că trebuie să se fi întîmplat ceva, comandantul regimentului ceru lui Kerîm Pașa un interpret și veni el însuși, însoțit de trei călăreți, spre gloata care nu se mai clintii, căci se răspîndise veste că au prins tot escadronul și oamenii se încălziseră iar.

Comandantul ceru să vorbească numai decît cu cel mai de frunte dintre ei, și atunci se auziră strigăte peste cîmp... — Nea Tomo... nea Tomo. Pandurul, care era în pădure, veni în trapul calului.

Comandantul întrebă și tălmăciul traduse :

— Unde este escadronul ?

— Închis în pădure, traduse același tălmăciul răspunsul lui Toma.

— Și ce aveți de gînd să faceți ? sună întrebarea.

Toma se scărpină în cap, își mușcă mustața și tăcu îndelung... Se gîndi o clipă că turcii împușcaseră doisprezece oameni... E drept că și ei au avut pe șeful de escadron și alți vreo zece călăreți răniți... dar... i se părea că... totuși... așa... fără arme nu te poți măsura cu turcii... Se întoarse spre moș Gurie, care venise și el, vrînd neapărat să știe ce e în față.

— Ce zici, nea Șoricae ? Eu zic să le dăm drumul.

— Să le dăm drumul și să-i dăm în măsă, spuse omul, dar atît de fonf, că probabil că nici tălmăciul nu pricepu nimic.

Escadronul trecu înapoi, cu șeful lui legat cu o fașă peste umăr... Totuși Kerim Pașa socoti misiunea lui îndeplinită cu succes... Se făcuse dovada că nici pe drumul Alexandriei nu se poate intra în oraș, fără luptă și raportă acest lucru mai departe lui Omer Pașa...

★

Pe inserate cînd cei dinspre Bragadiru aprinseseră niște focuri pînă la cer, cu toate uscăturile din pădure și coceni peste ele... și, așteptînd să se coacă dovleci pe care unii din ei îi găsiseră pe cîmp, începuseră să scoată de prin traiste mămăliga și ceapa, se iviră venind din vale, dinspre oraș, căruțele orzarilor din Delea Nouă, care aduceau din partea negustorilor din Obor, mii de lipii calde încă, și pline pe coaje cu făină, care miroseau frumos, vreo cîteva butoaie de icre și pastramă, — ca să ajungă pentru toată lumea... Căruța din urmă avea patru butoaie cu țuică... Într-o teleguță de la barieră, erau popa Gheorghe și Toader Firșirotu în fund, iar pe capră, lîngă vizitiu, popa Dumitru, mulțumit și de taică-su și de socru-su. Fură toți foarte dezamăgiți cînd li se spuse că nu e nici un regiment turcesc prins, ci a fost doar înconjurat un escadron, căruia pînă la urmă i-au dat drumul... Cînd văzură însă pe cei paisprezece răniți, înțeleseseră că n-a fost glumă, chiar așa cum a fost... Lui popa Gheorghe i-au dat lacrimile cînd a văzut pe Vasile Peștefript mîngîindu-și feciorul, care începuse să fie luat cu fierbințeli... Asta după nenorocirea de pe lac, i se păru și lui, prea mult... Altfel oamenii erau nespuse de veseli... Văzuseră și înțeleseseră un lucru pe care, în afară de panduri, care din pricină că luptaseră cu douăzeci și patru de ani mai înainte cu turcii, se bucurau de mare faimă, nu-l știa țărănimea cealaltă, de vreo două veacuri. Și anume că se poate lupta cu turcii... că războiul se poate face de către oameni ca ei.

Toader Firșirotu stăruia ca răniții să fie duși toți într-un han de pe Podu Tîrgului din Afară, ca să fie îngrijiți de negustoria din Obor... Toma trimise pe Damian acasă la cocoana doftoroaie, din mahalaua Vișarionului, să vie să vadă și ea pe cei răniți... Nu era în București, dar era Tița, care a venit cu o trîmbă de pînză și cu un săculeț de mușețel... În-vățase de la maică-sa, că se spală rănile cu ceai de mușețel, se toarnă spirt peste ele și se leagă bine cu fișii de pînză.

VINERI DIMINEAȚA

Teticu ațipise și el lângă peretele în ruină, când fu scuturat puternic de Mustea, care-și încleștase mâna în brațul lui și acum privea năuc.

— Vin...

Teticu se trezi și privi buimac... În jurul lui toți înghețară. În zare, urcînd din vilcelușe, apărură dintr-o dată pe drumul noroios, întîii călăreți turci... Vestoanele lor albastre, carabinele de-a curmezișul pieptului, fesurile roșii... Erau ca un strigăt tare în verdele roșcat al lanurilor... Nu-i mai arăta nimeni căci erau mai aproape decît propria lor viață. Vorbeau de trei luni de ea și erau mai puțin decît fumul, decît o nălucă... Acum nu spunea nimeni nimic. Nu se auzea nici răsuflarea oamenilor, iar turcii erau aci, în locul acesta... Erau Țarigradul și Bagdadul și Babilonul care ajungeau pînă la cîteva zvirlituri de băț în fața lor... Dincolo de ei era tot... și fără îndoială și moartea... Mergea înainte un călăreț... la zece pași altul... la alți zece pași trei alături, la pas. Ca la cinci sute de pași se opriră și cei din urmă se alăturară celorlalți. Iși jucau acum caii în loc, privind mulțimea. Peste vreun sfert de ceas, s-au întors și au dispărut la îndoitura vilcei.

Hergă, trezit de nevastă-sa, rămase incremenit și el într-o rînă. doar mâna căuta, cu un fel de spaimă cuțitul cel mare...

Profesorul cel gros, dar încă tînăr, se întoarse spre elevii palizi și le spuse cu un suris greu :

— Ei, au venit... Aștia sînt...

Cam asta fu tot ce vorbi în răstimpul care urmă... Tăcerea o rupse Licsandra :

— Ți-am adus fiertură, mă...

Licsandru nu zise nimic, dar cînd văzu că e și o găleată cu apă, se ridică de jos, și așa cum sta cu picioarele bălăbănite, o sorbi pe jumătate de parcă s-ar fi adăpat...

Iși șterse mustața cu mîneca...

— Ce-ai venit cu cazanul ăsta aci ?

— Ți-am adus fiertură, mă...

— Cum o să mîninc eu singur aci ? Nu te-ai gîndit la asta... Am și eu oleacă de obraz...

— Și ce să fac cu ea atunci ?

— Eu știu? Întreabă și tu cine vrea să mînince. Mă, care ți-e foame?

Dar nu răspunse nimeni... Licsandra văzu însă cit de lung se uită elevii la căldarea cu ciorbă.

— Ce te uiți ca prostu-asa, măi băiete ? Ia de aici...

Scoase greu cu lingura, că era prea scurtă, o bucată de carne pe care i-o puse în mînă lui Vasilescu... Și parcă ar fi dat ceva din ființa ei plină și sănătoasă. Vasilescu simțînd-o femeie, se codea. Luă bucată din mîna ei. Fotiade începu să muște din ea, trăgînd de zor... Chiose era cu gura plină de apă. Luară și ceilalți, împrumutînd puțină pîine de la cei care mai păstrasera... Luară din mîna tînerei femeii cei doi profesori și cei doi tîrgoveți, cărora li se scurgeau ochii după făptura ei.

— Ei, acum du-te acasă...

Îi privi mirată.

— Eu acasă ? Nu mă mișc de aici... Uite cîte muieri sînt...

— Nu fii nebună, fă... cum o să-mi stai pe cap aci ?...

— Iaca așa... Nici moartă nu plec.

Se dădu jos de pe masă și o porni spre postul de la ruină, unde vrea să vorbească cu Teticu... Ea, după el... în urma lui, lăsa urme cu picioarele goale în noroi. Călca sănătos și sâinii îi jucau sub cămașa întinsă, ca niște gutui... El mai întoarse odată capul, se gândi „muiere nebună“ și întinse pasul... Toți îi urmăreau cu privirea... Chiose se ținea de ei cum putea, că avea pasul mai mic. Acolo unde erau vreo șaptezeci-optzeci de oameni, îl găsi pe Mustea cu vreo cîțiva țigani de-ai lui sfărîmînd cu baroasele, ruina... Răspunse la întrebarea mirată a lui Hergă :

— Facem amoniție... și rîdea cu ochi albi.

— Bine că ai venit, vericule, îl întâmpină Teticu... E nevoie de tine... Ce facem ? Că ne trebuie multe... Ne trebuie și oameni... Sîntem prea puțini. Trebuie să mergi jos, în oraș...

Văzură venind — tăia din stînga, peste cîmp, ceata de patru inși care plecaseră cu Damian azi noapte... Toate privirile, pînă în marginea cîmpiei, erau îndreptate spre cei ce veneau, căci veneau din zarea dușmană... Teticu se liniști... Nu vor ataca azi... Dacă au pus tabăra la Sintești, este că vor să intre cu socoteală... Timp de două ceasuri, dintr-un stejar stufoș Damian și Simion urmăriseră mișcarea de oameni, tunuri și cai în tabăra turcească... Au pus nenumărate corturi.

— Ce călăreți erau ăia care s-au ivit pe drum acum un ceas ? I-ați văzut și voi ?

Simion făcu cu mîna un gest disprețuitor.

— Vin de-a dreptul de la Sintești... Cavaleria e în sat, iar pihota este în corturi de cîmp... Au o tabără mai mică mult dincolo de Jilava... ca la un regiment... Călăreții s-au tras dincolo de postul ăsta...

Teticu îi lămuri :

— Sînt recunoașteri ale comandamentului... Pînă mîine e liniște... Jos în oraș, vericule, și adu-ne ce ne trebuie... Ia brișca aia să meargă mai repede... Ia-i pe negustorii ăia cu tine... Cred că vor să meargă jos și le e rușine. Cere-le să facă rost de mîncare la oameni.

— Hai, Damiane... hai Simioane... Lasă, Teticule, că acum sîntem trei... n-avea nici o grijă. Ți-aducem o mie de tăbaci și măcelari, și Licsandru se întoarse ca să ia nevasta... Hai și tu, nebuno...

Dar n-o văzu... Licsandra luase un baros din mîna unui țigan mai firav și cînd izbea în zid, săreau cărămizile ca așchiile...

— Hai tu muiere, n-auzi ?

Cu părere de rău a lăsat femeia barosul...

— N-ar fi bine ca femeia dumitale să se ducă la cramă în vie și să gătească de mîncare pentru oameni?... Măcar mămăligă și de s-o găsi, brînză.

— Cit se pricepe ea la gătit se pricep și vierii... Uite că sînt destule femei în cîmp. Hai tu, fă, odată...

Cînd ajunseră la marginea care da în vale, după ce încărcaseră brișca și cu negustori, care stau în picioare, se auziră niște chiote de se sguduia văzduhul... Toți înțeleseseră că vin dinspre răsărit satele.

— Vine opinca... striga un tîrgoveț... Acolo-i nădejdea.

Profesorul cel gros, cu glas de tenor, începu să cînte „Deșteaptă-te romine“ și elevii se luară după el... Cîntau și cei mai mulți din mulțime... alții țineau un fel de ison.

Teticu încăleacă pe murgul țintat, cu șea de piele nouă și galopă peste câmp, înaintea celor ce veneau... Apropiindu-se, le făcu semne grăbite, puternice, să stea. Panait era într-o căruță... avea și steag. Se opri...

— Ține oamenii pe loc, Panait, ține oamenii pe loc.

Apoi băgă două degete în gură și șuieră puternic, un șuierat nemai-auzit pe aci... Oamenii se opriră. Încet, încet se făcu liniște.

Teticu reluă grăbit și parcă speriat, mai ales când văzu cit de mare era gloata :

— Oamenii să stea pe loc... Panait... Nu trebuie să se amestece cu ceilalți... Că nu-i mai descercăm. Voi aveți de păzit drumul spre Oltenița... Rămîneți pe loc... E greu și cu mîncarea... Aci mai aveți porumb.

Erau ca la șase mii de săteni, veseli că se află împreună, sgomotoși...

— Nu te gîndi la ce mîncă oamenii noștri. Au de-ale gurii în traistă, că așa le-am spus...

— Casele alea mari de-acolo ale cui sint ?

— Ale boierului ăsta de la Popești-Vasilați...

— Oamenii să nu se rușineze și să ia cînd boierul se rușinează el și nu-i poștește la masă.

— N-avea nici o grijă, Teticule, nici o grije... Am auzit că s-au ivit turcii...

— Pînă diseară nu va fi nimic. La noapte poate...

*

Cînd s-o ocolească pe Podul Calicilor spre hanul Golescu, văzură trăsurile oprite de o parte și de alta și lumea rînduindu-se de o parte și de alta a uliței. Se auzea puternic cîntecul „Deșteaptă-te romîne“. Dar se cînta într-un mod deosebit : după fiecare vers, corul se oprea scurt și începeau să bată scurt tobele mici, pe care le purtau într-un singur rînd, cîtiva tineri. În spate, alt rînd purta steaguri tricolore.

Deșteaptă-te romîne, din somnul cel de moarte

și tobele rap-rap, rap-rap... rap-rap, rap-rap.

In care te-adînciră barbarii de tirani

Rap-rap, rap-rap... rap-rap, rap-rap.

Acum ori niciodată, croește-ți altă soarte...

Rap-rap, rap-rap... rap-rap, rap-rap.

La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani.

Rap-rap, rap-rap... rap-rap, rap-rap.

Lumea pe delături auzea ceva nou și asculta înfiorată... Cîntau mai bine de o sută de elevi de la Sf. Sava și încă vreo cîteva sute de inși, care

se luaseră după ei. Cei veniți din deal recunoscără în frunte pe elevii plecați de dimineață cu profesorul.

Se opriră... căci și ei îi recunoscără pe cei doi negustori și pe Hergă. Damian îi ceru unui vlăjgan care era și mai desghețat, să anunțe în gura mare, că oricine vrea să urce în deal... că sînt așteptați bucuroși... dar că au și ei nevoie de steaguri și de tobe și să meargă să aducă tăbăcii, cafele de măcelari și mărginașii. Dar tinerii nu voiau să se despartă... acum... Voiau să urce cu toți în deal și să-l vadă pe Teticu... Discutară între ei și se hotărî astfel... Vor merge toți pînă în tabără... Apoi cei cu steagurile și tobele... Și vreo douăzeci care știau să cînte vor coborî să cutreere orașul... Pînă atunci, negustorii cerură lui Hergă să meargă cu brișca cu ei, ca să orînduiască de mîncare pentru oamenii de sus... Le dădură totuși un steag mare și o tobă. Se vor întîlni din nou la podul de piatră.

Negustorii opriră o birje și se urcară în ea că prea erau înghesuiți... În brișca cea mare mergeau acum Hergă, Licsandru, Damian și doi elevi. unul cu steagul, altul cu toba... Mergeau la pas... Băteau tobele apoi se striga: „Haideți fraților, să apărăm Constituția"... Prăvăliile erau închise și lumea de pe stradă se lua după ei... Negustorul cel care știa să cînte începu să cînte „Deșteaptă-te române“ dar era greu că nu știa vorbele bine... Se îndreptară spre locul unde fuseseră morile Mitropoliei.

*

Au avut dreptate elevii să urce împreună, nedespărțiți, pe cîmpia de deasupra dealului. Cîntecul, steagurile, răpăitul războinic al tobelor, zgudui miile de oameni de acolo...

Strigau: „Vine tineretul“... cum strigaseră mai devreme infiorați: „Vine opinca“...

Teticu își dădu cu gîndul că au venit acum încă vreo mie de oameni... și se bucură...

— Trebuie să umplem bine cîmpul și toate drumurile, neică Filaret... Mustea rînji mulțumit... Nimeni nu-i zicea de obicei Filaret.

LOCOTENENȚA E INGRIJORATA

Ședința de azi a Consiliului gubernial va fi o ședință grea și agitată... Acei dintre miniștrii care au venit mai devreme, în loc să discute în grupuri de cîte doi-trei... s-au prins într-o discuție pătimașe... Nimeni nu știe ce este anume în Dealul Filaretului. Dar se știe că au rămas azi noapte acolo mii de oameni înarmați... că au fost devastate unele conacuri prin vii... că au apărut acolo cîțiva inși necunoscuți, care fac din oameni ce vor ei... E un Teticu, un bătrîn diavol, o namilă Licsandru Hergă... pandurul acela ciung de o mină al lui Bălcescu.

Cînd s-au adunat miniștrii și musafirii obișnuiți, iar între ei și Bălcescu... în sala cu draperii roșii și scaune cu spătare înalte își făcură apariția și cei trei locotenenți...

Eliade întrebă cu autoritate acră:

— Ce spune șeful Poliției despre cele întimplate azi-noapte și azi-dimineață în dealul Filaretului... pe drumul Giurguiului? Își dau seama ministrul Trebilor din Lăuntru și șeful Poliției că asemenea fapte nesă-

buite pot duce la o ciocnire cu trupele turcești și deci la un conflict sîngeros... Ceea ce ar fi nenorocirea patriei noastre.

— Sînt de aceeași părere cu fratele Eliade, răspuase Ion Brătianu înțepat, apăsînd pe „fratele” ca să arate că nu admite să i se vorbească autoritar de la superior la subaltern... Urmăresc și eu evenimentele cu îngrijorarea cu care le urmărește orice patriot... Dar nu se poate, pe de altă parte opri poporul să manifesteze pentru Constituție?

— Manifestație, nu anarhie, replică dîrz Eliade.

Bălcescu fu gata să spuie „Fățărnice”... dar hotărîse de la început să asculte în liniște, căci fusese informat că va fi atacat și se stăpîni.

Brătianu privi cu ochii mari și catifelăți pe rînd pe cei din Consiliu și reluă, cu vocea de tenor, prea ridicată :

— Am la mine proclamația pe care am dat-o ca populația să manifesteze fără arme... V-o citesc.

— N-o mai citi, o cunoaștem.

— Am discutat cu fratele Rosetti... Azi după amiază adunăm Gvardia Națională și avem în mîna posibilitatea de a împiedica dezordinele și eventualele devastări... căci se pare că într-adevăr e o mișcare a satelor spre București.

— Vreți să trageți în săteni... În cei care duc greul statului pe umeri, care sînt inșiși ființa țării... întrebă mînios Bălcescu.

Brătianu tăcu îndelung... Privirea îi era absentă și nu răspuase numai decît. Apoi reluă, acum cu vocea moale, cu un soi de regret :

— Dacă împrejurările o cer, dacă interesele statului o impun... un adevărat om politic nu va șovăi să pună să se tragă chiar în țărănime.

— Ce împrejurări? Cum pot să fie interesele statului deosebite de ale țărănimii? întrebă indignat Bălcescu.

Ion Brătianu continuă fără să răspundă :

— Dar firește, poporul trebuie să vadă că facem totul pentru a salva Constituția. Trebuie să trecem la fapte pozitive. Vă anunț că am convins pe Înalt Prea Sfinția Sa, ca împreună cu o sută de preoți cu cruci și prapore în fruntea poporului, să meargă la Fuad și să-i ceară respectarea Constituției pe care am proclamat-o. În clipa cînd pe cîmpia din Dealul Filaretului va apare cortegiul solemn al Bisericii, e de prevăzut că și cei care așteaptă acolo vor vedea care e calea cea bună și se vor alătura... acestui cortegiu...

Unul dintre miniștri, Nițescu, întrebă timid, tot pe Brătianu :

— V-ați interesat cine e acel „Teticu” sau nu știu cum îi spune și care a devenit un fel de comandant de tabără...

— Am auzit și eu... Am acolo cîțiva oameni care ne vor lămuri, răspuase șovăitor cel întreat.

— Am cerut lui Voinescu I, șeful de Stat Major, întregi Tell, să facă tot posibilul să afle cine este acest „Teticu”. Deocamdată nu i se știe nici măcar numele adevărat... Străbate călare cîmpul în sus și în jos, dar nimeni nu știe cine e.

Brătianu spuse privind în fundul călimării :

— Poate că îl cunoaște fratele Bălcescu.

— Nu, nu-l cunosc... dar ard de nerăbdare să-l cunosc numai decît, îl tăie cu privirea Bălcescu.

— Cunoști poate pe Toma... un fost pandur.

— Pe acesta da, e un clăcaș care așteaptă să lupte ca să se mintuie de clacă... E un sătean la fel cu cei care au apărat în decursul veacurilor această țară...

— Este omul dumitale? a întrebat cu tîlc Eliade.

— Nu este „omul meu”. Nu am oameni mei acolo, dar bine înțeles că ași fi fericit să fiu eu omul lor.

★

Poate mai bine de trei mii de oameni urmau acum grupul din frunte în care erau Damian, Hergă, Simion, Licsandru, cîți doi elevi cu steagul și toba... După ei numaidecît, tîbăcii... unii cu puști, alții cu ce găsiseră. Pe străzi nu se mai putea umbla și trăsurile se opreau pe la rîspîntii. Cerul se încruntase din nou dar nu ploua încă... Se răcorise de-a binelea. Prăvăliile erau mereu închise, cu obloanele trase și lacătele puse. Lucrau numai, păzite de oameni din Gvardia Națională, numai brutăriile. Mulți așteptau să treacă în fruntea mulțimii acel Teticu de care se vorbea atît...

Se opriseră în piața Ghica și așteptau să treacă podul de piatră. Pe dreapta se oprise un mare număr de trăsuri. Într-o caleașcă era un boier mai mult tînăr, dar îmbrăcat în antereu, giubea și ișlic în cap. Avea pe capră un arnăut cu pistoale la brîu și el avea o mustață groasă, nu purta barbă. Alături de el era o femeie tînără, nu prea frumoasă. Era Nicolae Băleanu, din marea familie a Bălenilor. Era furios că e oprit din drum și miria tot timpul. De altfel vestea că Turcii sînt la Sintești îi încuraja pe boierii reacționari la toate aroganțele. Între timp Bolintineanu, pictorul Rosenthal și încă vreo doi prieteni, veneau la cafenea turcească de pe mal. Rosenthal privea înmărmurit frumusețea acelei țărănci, după cît se părea, care mergea alături de steag, în picioarele goale.

— Ia uitați-vă fraților... E o statuie în mers... făcută de providența divină de-a gata... Uitați-vă ce umeri, ce brațe, ce șolduri... cum poartă de drept capul frumos... Ce sîni care privesc în sus... Ah, ea trebuie să poarte steagul tricolor.

Se repezi spre grup și luă steagul din mîna elevului de la Sf. Sava.

— Prietene, dă-i ei să poarte steagul Romîniei libere... E soră cu milioanele de clăcași...

Licsandra se înroși toată și nici nu voia să audă... Ii era rușine... Străbătea o tîbără întregă punînd la locul lor pe obraznici și acum murea de rușine și nu voia să poarte steagul.

— Nu vreau... se uită lumea la mine... Licsandre...

Rosenthal se înflăcăruse de-a binelea.

— Păi tocmai de aceea să-l poarte... Ține-l... O femeie frumoasă trebuie să-l poarte... Așa l-a purtat Ana Ipătescu la 19 iunie.

Licsandra auzise de Ana Ipătescu de la tîbăcii ei.

— Să-l poarte tot ea și acum.

— E bolnavă de două luni... E la Golești... Ia-l dumneata!

Vrînd nevrînd, Licsandra îl luă...

În timpul acesta Băleanu mîrîia mereu:

— Așa, steaguri... O să vă dea Turcii steaguri. O să vă cadă nădragii pe vine fugind cînd o-ți da cu ochii de ei.

Damian, cit era el de liniștit de obicei, acum începu să tremure de mînie... Ceilalți se priveau unii pe alții. Singur Hergă, parcă nu auzea... se uita în altă parte.

Băleanu încurajat, înjura mai departe.

— Țopîrlanii ăștia vor să lupte cu turcii. Și aia cu steagul... Eheh... ce-au s-o mai întindă soldații turci... Un regiment o să treacă peste ea să se sature...

Atunci Hergă se îndreptă încet spre caleașcă. Puse piciorul pe scara ei... În clipa asta arnăutul vru să scoată pistolul de la brîu, dar o lovitură în ceafă, pe care Hergă o dădu cu dreapta, îl rostogoli jos în uliță... Băleanu înmărmuri... Vru să ridice mîna poate să dea, poate să se apere... Hergă îl prinse de subsioară, îl strînse de fi trozni umărul, și-l ridică pe sus din caleașcă... Il aduse astfel, ridicat într-o mîină, în timp ce acela se zbătea disperat, între cei din frunte. Aci îl așeză jos, dar pînă să-și găsească omul echilibrul, un picior în partea de jos a spatelui îl azvîrlî între picioarele tăbacilor... Aceștia și-l trecură din picior în picior, pînă ce îl umplură de sînge apoi îl aruncară pe marginea uliței... Hergă se duse iar, îl luă, plin de sînge așa cum era și cu mijlocul frînt, și-l așeză ca pe un sac din nou în caleașcă, lîngă femeia cea tînără, care privea înmărmurită și albă ca varul.

Ajunseră în deal către ceasurile unu... Soarele tot încerca să răzbată prin norii albicioși, dar nu rămînea decît tot ca o părere lucioasă... Cei de sus, cînd auziră toba și văzură marea mulțime care venea... începură să cinte „Deșteaptă-te romîne”. Pe urmă se amestecară, se aleseră din nou, după cum se întîmpla să se recunoască... să se simtă din aceeași breaslă, din aceeași mahala... Cei veniți din ajun, povesteau cum au petrecut noaptea...

Carele cu de-ale mîncării veniră cam tîrziu, dar veniră bine încărcate. Mihalcea, așa se numea negustorul, făcuse lucrurile bine. Adunase de la negustorii din piață, după ce se întovărășise cu alți prieteni de-ai lui, și banii ce-i trebuiau pentru hrana oamenilor... Întîi se tocmea ca și cînd ar fi vrut să plătească... Apoi îl făceau de rușine pe cel care ținea mai mult la o mîină de marfă decît la obrazul lui de patriot. La marii negustori însă nu putu să răzbată... Ba nu erau acolo, ba să mai aștepte... și cite altele. Adevărul este că marii negustori fiind proprietari și de prăvălii și depozite, și de moșii, nu mai vroiau să audă de revoluție, luaseră în brațe vorba lui Eliade: „Urăsc tirania, mi-e frică de anarhie...” Gîndul unei rezistențe care ar fi dus la bombardarea orașului și la paguba lor, îi făcea să-și piardă capul. Dar micii negustori, micii meseriași, dădeau cu voie bună și cu o glumă de buni patrioți pe deasupra... Unii, după ce dădeau se urcau și ei în căruță... ca să vie în deal, să împiedice pe turci să intre în oraș... Cum să-i împiedice, nimeni dintre ei nu știa prea bine, dar numărul negustorilor care se alăturau carelor, cu flăcării din prăvălii și cafele laolaltă, era din ce în ce mai mare... Erau acum foarte mulți dintre cei de la 11 iunie, de la 19 iunie, de la 30 iunie.

Mihalcea plăti cu bani buni cele vreo opt sute de rogojini pe care le găsi gata pe Podu Tîrgului din Afară și la Obor.

— Prind bine, meică, prind bine la noapte...

Cînd urcară, ocolind însă pe Podu Beilicului, pe unde drumul era mai ușor, în carul din frunte, plin cu saci de piine, stătea țanțoș un pirlit de brutar, cu țoalele albe de făină... Dăduse singur aproape cinci sute de piini și între saci ascunsese cu grije și pușca... Să n-o vadă oamenii lui Brătianu.

Au fost strașnic primiți... Oamenii nu mîncău sus decît pe apucate și ce găseau. Mihalcea apără cu strășnicie cîteva care pe care le trase în curtea cu ulucile acum stricate, ale cîrcumii. De altfel, veniseră acolo și nenumărați plăcintari, simigii cu covrigi, bragagii, olteni cu fructe, salegii și brînzari cu putinele pe umeri, oameni nevoiași care auziseră că se poate cîștiga un ban, acolo sus, în deal, dacă știi să-ți păzești marfa... Și pentru asta trebuie să-ți iei tovarăși...

Teticu nu era în tabăra improvizată și ordinea o păstra acum Hergă și tăbăcii... Teticu era dus călare, cu cinci care după el și douăzeci de inși cu topoarele, să taie lemne dintr-o pădure apropiată. Il lăsase acolo pe Damian, după ce îl lămurise că trebuie să aducă lemne, multe lemne... Pe întuneric nu poți ține oamenii, adunați așa în fierbințeala clipei. Se sperie de orice li se năzare... dacă nu-și văd unul altuia fața și nu știu ce se petrece... Avea aerul că știe multe în privința asta, că a văzut multe.

*

Pe la ceasurile două, venea din vale, ocolind pe Podu Beilicului, un alt alaiu... Vreo douăzeci de carete urcau la pas, cu cruci mari și prapore pe capră... După ele veneau o mare mulțime de tîrgoveți și negustori și zeci și zeci de boieri îmbrăcați nemțește, cu pălării tari și fracuri subț pelerine fumurii sau verzui.

Lumea de pe cîmpie privea înmărmurită, nu știa ce să creadă... Teticu văzuse din marginea pădurii procesiunea și acum alerga la galop peste cîmp să vadă ce se întîmplă... Ajunse la oamenii lui înainte ca alaiul să fi ajuns în dreptul lor. Dete cuvînt să nu se amestece ai lor cu cei din urma popilor. El cobori jos de pe cal și așteptă în marginea drumului... Curînd trecu Mitropolitul, el puse un genunchi la pămînt și se închină. La fel făcură toți, afară de Hergă, care se strîmbă de silă și rămase în picioare... Neofit se uită cu mare luare-aminte să vadă anume pe acel Teticu, despre care i se vorbise atît. Înțelese că este cel care se apropiase în galopul calului, dar descălecăse prea devreme și acum nu mai știa care a fost călare... Nu i-ar fi trecut nici o clipă prin minte că bătrîiorul acela cu obraji scoliți și mîncăți de barba țepoasă e omul pe care-l căuta...

Nu se vedea încă sfîrșitul cozii alaiului, cînd fruntea se opri. Abia trecuseră vreo mie de pași de ruină. Au fost întîmpinați de un ofițer turc călare, întovărășit de alți douăzeci-treizeci călări. Aceștia au plecat după cîtva timp, dispărînd în zare.

*

În biroul cel mare al fostei spătării, colonelul Voinescu I., șeful de Stat Major al oștirii, chemase cinci ofițeri din garnizoană, ca să le încredințeze cîte o misiune secretă...

— Vă veți îmbrăca la fel cu țirgoveții... ba, d-ta, se adresează unuia mai butucănos la înfățișare, îmbracă-te țărănește și amestecați-vă prin mulțime... Dumneata, căpitan Papassoglu, trebuie să afli neapărat cine e acel Teticu... Este rușinos ca noi, șefii oștirii, să nu avem habar ce se petrece în București... Ce fel de Stat Major e ăsta ?

— Dar cum să facem domnule colonel ? Ar trebui să știu unde e miezul adunării... care sînt conducătorii. Dar afară de două-trei nume, nu se mai știe nimic. Cum să stai de vorbă cu ei, dacă nu trăiești mai mult între ei, spuse nedumerit un locotenent, cu mustăcioară neagră și ochii mari, sprîncenați.

— Faceți ce știți... Dumneata Papassoglule, caută să stai la foc diseară, chiar acolo unde veghează Teticu ăsta. E acolo și țiganul acela Mustea eliberat de la ocnă, ăla care l-a ucis cu barosul pe Medelioglu. La foc, oamenii vorbesc multe... Spune și dumneata povești... că știu că ești bun de gură și-ți plac astea...

Papassoglu vru să spună ceva, dar colonelul mustăcios îi concedie scurt.

— Am treabă... Plecați și mâine să veniți la raport.

★

Pe la chindie, Bălcescu, împreună cu Bolliac, care ținea să vadă și el „tabăra“ de sus cum se spunea acum, se împotmoli cu birja în mulțimea care alcătuia alaiul Mitropolitului... Cînd ajungeau în dreptul cîte unui maidan, ocoleau și treceau, pe urmă, iar se împotmoleau. Lumea era tăcută și amărită din pricina noroiului. Cei mai mulți, de frica ploii, fiindcă norii erau tot jos și nemișcați, își luaseră cîte ceva de fereală. Cînd birjarul dădu de un drum mai mic, spre dreapta, căută să ajungă mai bine printre vii.

— Frate Bălcescu, sînt tare curios să văd ce-a devenit poporul lui Teticu, acum cînd vine peste el mulțimea asta a lui Brătianu și Rosetti. În frunte e tot clubul din dealul Mitropoliei.

Cînd ajunseră sus... văzură că nu e nimic. De o parte era mulțimea din alaiu care aștepta de două ceasuri, în picioare sau așezată cum putuse pe miriștea destul de jilavă, cu paie împrumutate de la cei din ajun. Ceilalți însă, împînzeau cîmpul lungiți pe paie și stînd de vorbă în cete mici, cu răbdare, ca niște oameni care au pornit la drum lung... La început Bălcescu nu fu recunoscut și mulți credeau că trăsura merge pe de lături să ajungă la careta Mitropolitului. Cînd îl văzură însă tăbăcii, îi sosiră înainte bucurăși... trimițînd vorbă spre ruină că a sosit Bălcescu. Trăsura s-a oprit în dreptul cîrciumei și s-a făcut numaidecît cerc în jurul ei.

Cînd au auzit că a trecut întîi pe la spitalul Brîncovenesc să vadă cum îi merge profesorului, cei doi dascăli și elevii îl năpădiră cu întrebările.

— Mă rog frumos, domnule Bălcescu, nu are cumva să aprindere la plămîni ? Noi tare ne-am temut de asta, întrebă dascălul cel gros, cu voce frumoasă.

— Se pare că are un punct greu la plămînul stîng... E în grija doftorilor ăia...

— E trist... se plînge de dureri ? întrebă un elev neliniștit.

— Înjură pe toată lumea pe latinește și tot timpul glumește... Cînd îl înjunghie, înjură boala tot pe latinește, că zice că boala știe latinește din cărțile de medicină.

Rid toți bucuroși că profesorul e același...

Bălcescu întreabă de Toma și află că e dus să aducă rezervele.

— Ce rezerve?

— S-a dus azi noapte să aducă satele din Dîmbovița și dinspre miazănoapte.

La început era nemulțumit că nu-l găsește... Cînd află despre ce e vorba, este mulțumit că-l știe la treabă...

— Bună treabă... cum se cuvine pentru un pandur... Unde-i Damian?

— La pădure, după lemne, îl lămurește tăbacul cel înalt și slab...
Facem focuri mari la noapte... Dintre ai noștri e aicea neica Hergă...

— Unde-i?

— Uite, colo, lingă dărimătura aceea. S-a dus un tăbac să-l cheme...
Bolliac tresare...

— Este muntele ăla de om care l-a zdrobit azi dimineață pe Niculae Băleanu? Vreau să-l cunosc și eu... Știi că toți consuli au fost poftiți în palatul lui Băleanu al bătrîn... să vadă cum a fost maltratat un biet boier nevinovat... Toți au făgăduit că-l vor menționa în rapoartele lor.

Cînd a auzit că a venit Bălcescu, Filaret Mustea a sărit în sus de bucurie.

— Hai, Teticule, că a venit omul nostru...

— Cine omul nostru?...

— Bălcescu, deh! Bălcescu, omule, ce naiba, n-ai auzit de el... Hai, Licsandre, să vedem ce spune... Hai Teticule, să vezi și dumneata un om care luptă cu inima pentru popor.

Teticu rămase pe gînduri și părea foarte încurcat... Se ridică fiindcă se lungise să se odihnească oleacă, fiindcă bănuia că n-o să doarmă la noapte... Apoi porniră toți trei înspre cîrciuma închisă.

Bucuria lui Mustea fu îndoită cînd văzu că a venit și Cezar Bolliac, marele prieten al țiganilor... Își scuturară [mîna] * unul altuia, cu nădejde.

Bolliac rămase încurcat văzîndu-l pe Teticu... Era parcă dezamăgit.

— Moșule, tot Bucureștii vorbește de dumneata.

O flacăra se stinse în ochii lui Teticu, la auzul cuvîntului „moș”... Și-ar fi mușcat buzele, dar simți cercetători opriți asupra lui ochii puțin oblici ai lui Bălcescu. Acesta simți că omul e stîrjenit și-i puse o întrebare, ca să-l ajute puțin, să-l facă să uite:

— Ei ce s-aude cu turcii? Știți ceva?

— Cred că și d-voastră știți tot ce știm noi: că au așezat tabăra la Sintești...

— Ii putem opri, ori nu?

— Dacă toată lumea asta... nu aia din drum, o vrea cu adevărat... cred că pe aici nu vor putea trece. E primejdie doar să fie înconjurați.

— Atunci?

— Om face tot ce va fi cu putință... Nu-i putem lăsa să intre așa ca într-un sat fără cîini.

* *) cuvîntul lipsește în manuscris.

— Ciini sînt destui, prietene, dar sînt javre grase, de casă mare... Știu mai mult să lingă mîinile străinilor decît să lupte...

Teticu avu iar o privire ușor aburită de tristețe...

— Poporul e bun, fraților... dar nu știe cît e de bun și trebuie să-i deschidem noi ochii... Să-l învățăm să se cunoască...

Bălcescu și Bolliac se priviră cu tîlc. Ochii lor se întrebau mut, impresionați, cine să fie omul acesta... Deodată tînarul istoric tresări ca fulgerat de o amintire... Vocea asta, greu de înțeles din pricina dinților lipsă, îi păru dintrodată cunoscută. Incepu în amintirea lui o forfoteală de imagini. Știa că-l cunoaște, dar n-ar fi putut spune de unde. Cînd văzu limpede pe chipul supt aceeași frămîntare, înțelese că și acest ciudat „Teticu“ e frămîntat de aceleași gînduri.

— Rămîneți aci și la noapte? întrebă, mai mult ca să-și confirme bănuiala, Bolliac.

„Teticu“ își întoarse privirea grea spre el.

— Cîțiva dintre noi vor rămîne aci pînă la sfîrșit... chiar dacă turcii or trece peste noi, dacă vor trece...

În timpul acesta se văzu o mișcare pe șosea... Careta Mitropolitului întoarse, și după ea celelalte calești. Bolliac își ciugulea barba hirsută, căruntă pe ici pe colo...

— Ce să fie? Se întorc...

— Se vede că a refuzat turcul să-i primească, fu de părere Bălcescu... Mai mare rușinea pentru obrazul Mitropolitului.

Acum, tot alaiul făcu pe loc, cale întoarsă... De la Moșoiu, care era și el într-o caleașcă, aflară că Fuad s-a scuzat față de Neofit că nu-l poate primi astăzi... Are de făcut o inspecție la Giurgiu... Că-l așteaptă mîine... Bolliac rînji sarcastic:

— Inspecție la Giurgiu... Pentru asta ții două ore în drum pe un prînt al Bisericii...

Moșoiu își continuă drumul, căci caleașca lui n-avea unde să oprească. Bălcescu, după ce se dădu mai în spate ca să nu-l mai salute pe Neofit, se apropie hotărît de Teticu, într-o clipă cînd acesta se trăsese mai de o parte...

— Uite ce, eu cred că noi ne cunoaștem de undeva... De unde, n-ași putea să-ți spun... dar știu sigur că ne cunoaștem. Bălcescu își dădu seama că era să spună „sînt că ne cunoaștem“ și pe urmă îndreptă cuvîntul. Teticu rămase mult pe gînduri, își încruntă fruntea.

— Ne-am cunoscut demult... E greu să vă aduceți aminte...

— Dacă ai să mă ajuți... am să-mi aduc desigur aminte, fiindcă știu că te cunosc... Dar e greu să știu de unde... Nu te pot lua de nicăieri.

Celălalt aproape șopti:

— De la Bălcești...

Bălcescu tresări, îi luă mîna, îl trase mai departe încă și începu să-l privească stăruiitor și nelămurit... Fu mai întii o bănuială, dar era peste putință... Obrajii aștia scofilciți, barba asta aspră și căruntă... Gîndul creștea din adîncuri de îndoială ca un izvor din straturile pămîntului...

— Tucoltoiu...

Celălalt clătină din cap, cu un zîmbet luminos.

— Da... Așa dar tot ți-ai adus aminte...

Cînd se simți strîns în brațe cu emoție de Niculache de pe vremuri, Teticu nu știi ce să mai spună... Nici nu răspunse la această îmbrățișare decît cu o înduioșată moliciune a brațelor.

Bălcescu făcu socoteala anilor lui Tucoltoiu, treizeci și patru ori treizeci și cinci de ani, cel mult și aproape că începu să tremure, privind acest cap de moșneag.

— Trebuie să-mi spui tot... Trebuie să stăm de vorbă, mult.

— Dacă vrei, voi veni eu la dumneavoastră... Să treacă zilele astea și voi veni eu la dumneavoastră.

— O să ne mai vedem pînă atunci... Dacă nu vă încurc prea mult, aș vrea să mai viu pe aci.

— Locul dumneavoastră este acolo, lîngă ai mari... Nu-i lăsați să facă prostii...

Începu să plouă. Norii se destrămau și se țirau peste pomi.

VINERI SEARA LA MITROPOLIE

Pe la opt seara Hergă se sculă din paie și suduind crîncen, strigă lui Chiose:

— Hai mă... umflă-ți cimpoiul... Licsandro, dă-mi cheia de la casă. Licsandra sări și ea în picioare, gata de plecare, fără să-i dea cheia. Hergă o privi încurcat.

— Și tu ce ai sărit așa?

— Cum, mă, ce-am sărit așa? Merg cu tine, ce vrei să fac...?

— Păi ce, tu știi unde vreau să mă duc eu... Dă-mi cheia de la casă, muiere... Își potrivi cuțitul în fota de piele.

— Da' de ce să-ți dau cheia mă, de ce să-ți-o dau...?

Teticu întrebă mirat:

— Dar unde pleci, omule...?

— Nu mai pot... Vreau să mă răcoresc puțin. Mă duc la clubul ăla de la Mitropolie, unde dospesc toate ticăloșiile lor... Dar mai întîi vreau să trec pe acasă, ca să beau o ploscă de vin, să mă încălzesc... Să-mi fac curaj... Că vreau să le spun ce-mi umblă prin cap.

— Atunci, vericule, să meargă mai mulți cu tine... De ce să mergi singur?

— Nu, ai nevoie de oameni aici... Și eu, o să mă întorc numaidecît... Hai Licsandro... Hai Chiose...

Hergă trecu pe acasă și dădu pe gît mai bine de o jumătate de ploscă... Ii era o frică grozavă că n-o să poată vorbi...

— Tu așteaptă-mă acasă... Viu să te iau ca să mergem înapoi, în deal...

Cînd ocoli prin spatele palatului lui Bibescu și începu să urce dealul spre clopotnița Mitropoliei, Hergă simțea că-i ard obrazii, iar picioarele i se cam înmuiaseră... Dar curaj avea...

Clubul era chiar în sala fostei Adunări Obștești, adică unde ar fi fost să se întrunească și Constituanta, dacă s-ar fi ales vreodată. Era o sală lungă, ca de școală, cu ferestre și pe dreapta și pe stînga. În fund era un fel de podium, mai ridicat, ca o scenă... cu tribuna vorbitorului... Pe dreapta și pe stînga erau cîteva bănci cu fața spre mijlocul sălii, iar mai în fund, băncile erau așezate cu fața spre podium ca la teatru...

Era lume multă și Hergă cu Chiose fură siliți să rămână în înghesuiala din ușe... Deși ploua ferestrele erau deschise. Chiar din prag se auzea bine ce spunea vorbitorul... Când peste o jumătate de oră un detașament din Gvardia Națională dădu onorul... Hergă înțelese că au intrat pe o altă intrare se vede, Ion Brătianu și Rosetti.

În rîndurile din mijloc era un grup de ofițeri, între care și Papassoglu, care se prăpădeau de rîs văzînd Gvardia Națională dînd onorul... Erau zece oameni îmbrăcați cu ce se găsise pe acasă, care stau nealiniați ținînd puștile ca pe niște ciomege... Singurul lucru marțial în acest „onor“ era vocea pătrunzătoare, metalică și cu simț al comandai a iubitului de toată lumea, actorul C. Aristia, comandant adjunct al Gvardiei din întreaga Capitală.

Vorbea acum Ion Brătianu... Vocea lui, colorată, ușoară, ascuțită cînd vrea să apese tîlcul, plăcea foarte mult... Și lui Hergă îi plăcea... Îi plăcea că deși îi ardeau obraji, mai înțelegea tot ce spunea vorbitorul și se simțea și în stare să-i răspundă... Dar tot amîna. Numai cînd Brătianu ajunsese mai spre miez, se stăpîni tot mai greu.

„De aceea am îndemnat pe înalt prea Sfinția Sa Mitropolitul să iasă cu preoții săi în fruntea poporului... să ție în mîină Sfînta Cruce și prapurele bisericii și să întîmpine pe Fuad... Așa a făcut acum o mie cinci sute de ani Papa Leon al IV-lea... Pornise spre Roma sîntă, după ce pustiiise și prîjolisese întreaga Europă... teribilul Atilla, cu hunii săi. Trecuseră prin foc și sabie și pe unde trecuseră ei nu mai creștea nici iarba... Nu vorbeau nici o limbă și nimeni nu se putea înțelege cu ei. Dar cînd papa, ieșindu-i înainte, i-a arătat Sfînta Cruce, Atilla a înțeles și a împietrit locul. Apoi, a făcut fără să spuie o vorbă... cale întoarsă și astfel Roma a fost salvată de distrugere. Să meargă Mitropolitul cu crucea în frunte și Fuad va pricepe, se va opri. Turcii nu vor intra în București și Constituția va fi salvată...”

Aci Hergă nu se mai putu stăpîni și strigă :

— Zi-i Chiose...

Chiose umflă cîmpoiul, care începu să dea niște sunete ușoare, la fel cu vocea lui Brătianu...

Toți se uitară spre ușe, spre Chiose... Atunci cu obraji aprinși Hergă strigă :

— Vreau să spun o vorbă...

Cum nimeni nu-l lua în seamă și oratorul vorbea mai departe, el se întoarse către Chiose :

— Zi-i ceva... Vreau să spun și eu o vorbă...

Începu să-și facă loc strivînd mulțimea în calea lui... De altfel toți se dădeau la o parte fiindcă Hergă scosese cuțitul cel mare și-l ținea cu mîna deasupra capului... Cînd ajunsese la treptele tribunei picioarele i se cam înmuieră, dar nu de frică... Cînd trecu pe lîngă Rosetti, acesta îi spuse :

— Ești cam cherchelit, prietene...

La care Hergă răspunse cuminte :

— Nu sînt chircilit... sînt numai făcut...

Ajuns la tribună, puse cuțitul alături și începu cu vocea lui de buhai :

„Ce vă încurcați boierilor cu preoți, cruci și evanghelii ; eu îi cunosc bine pe turci din mica mea copilărie... Ei nu se dau îndărăt decît cînd văd asta... și ridică hotărît cuțitul, muiat în sînge... Sîntem destui bărbați

în București și am fi fost și mai mulți, dacă n-ați fi lăsat aci numai o mică parte din oștire, trimițând-o pe cealaltă peste Olt, fără să ne întrebați și pe noi; cu toate astea, vom lupta și vom muri cu toții, ca să treacă apoi vrăjmașii noștri, cu armăsarii lor peste trupurile noastre...”

Sala izbucni în aclamații însuflețite... Rosetti și Brătianu se uitară unul la altul și începură apoi să aplaude și ei... Om din popor, iubind pe Bălcescu, Hergă nu putea să știe că pe el îl criticase vorbind de oștirea trimisă peste Olt... Oamenii din popor, care se aflau în sală, nu puteau ști că Brătianu și Rosetti vor altceva decât a spus, așa de inimos, măcelarul cu cuțitul... Il aplaudară să dărîme, cînd coborî și se îndreptă spre ușe. Chiose, uimit de cele întîmplate, sufla disperat în cimpoi... A fost petrecut cu urale pînă la poarta Mitropoliei.

*

S-a trezit cu adevărat numai cînd văzînd că Licsandra a adormit, n-a mai sculat-o din somn și a ureat singur, prin ploaie, dealul Filaretului, cu Chiose, ud ciuciulete, după el...

*

În oraș n-a fost liniște și puțină lume a dormit în noaptea asta acasă. Vestea că turcii sînt în dealul Filaretului a speriat pe mulți și svonorile au început să înfrigureze populația Capitalei...

Reacționarii erau convinși că înainte de miezul nopții trupele turcești vor pătrunde în oraș, tocmai fiindcă atunci cînd doarme lumea, ar fi mai ușor de ocupat un oraș... Dar erau și dintre cei care fuseseră în sus de dealul Filaretului și chiar dintre cei care petrecuseră pe Hergă cu urale, cu sunet de cimpoi pînă la poarta Mitropoliei, care se gîndeau că turcii nu trebuie lăsați să intre în București... Cînd pe la ceasurile zece seara se răspîndi fulgerător svonul că armata lui Fuad a pătruns în oraș, cîteva sute de oameni alergară înarmați cu ce aveau la îndemînă, să apere Palatul Administrativ. Era copilăresc și de prisos militărește, dar a doua zi, Locotenența fu foarte înduioșată de acest fapt care oricum arăta temperatura clipei.

VINERI NOAPTEA

A fost o noapte grea... A plouat tot timpul... Cînd mai repede, cînd mai molcom... Focurile se tot stingeau și se aprindeau... Păiele de la șiră se tot înmăspătau, dar toți înțelegeau că e nevoie de oarecare măsură... Cei mai răzbiți de frig, fură duși sub un brad, la circiumă și chiar înăuntru, după ce se sparseră obloanele... Alții, care știau seama locului, se duseseră să se adăpostească în crama și magaziile din via baronului... Și rogojinile erau bune... Dar mai bune ținute deasupra capului, cum se putea... Lîngă dărîmătură se făcu un soi de adăpost între pereții năruți...

Oricum, toată lumea fu bucuroasă cînd văzu că începe să se lumineze de ziuă... Mai ales că odată cu zorile se opri și ploaia... Cînd se luminează bine de tot, priveliștea era parcă nemaivăzută... Pe toată întinderea cîmpiei, lumea se mișcă, împărțită în grupuri, ca să se învieze... Oamenii, care nici nu știuseră de cine au dormit sprijiniți, acum făceau glume să se învieze, ca să le vie inima la loc. Teticu și cu ai lui hotărîseră să dea cîte o cană de vin fiert pe lîngă ce-ar aduce carele de jos, mai fie-

căruia... Totuși, nici gluma nu lipsea... Așa, o ceată de târgoveți anunțară că au prins un spion turc și că vor să-l spînzure... Lumea, neștiind că e o glumă, se adunase și întreba, mai mult speriată, despre ce e vorba...

— Dacă ești turc, ce-ai căutat aici între noi? întrebă un oltean mustăcios pe un bragagiu înalt, cu fața osoasă și ciupită de vărsat

— Așa... așa... întăreau mulți.

— Bre, nu fiți nebuni bre... eu vînzător de braga bre, eu nu turc... eu... bulgar bre...

— Atunci, de ce umbli cu fes, dacă nu ești turc?

— Așa umblam noi, vînzătorii de braga bre... Lumea zice la noi da turcule o bragă... Dar noi nu sîntem turci, noi bulgari sîntem... Dacă lumea vrea braga cu fes ce sîntem noi vinovați, bre...?

Omul avea dreptate... Lumea cumpăra plăcinte de la greci, zarzavat de la sirbi, brînză de la ungureni, rahat și bragă de la turci... Așa era învățată...

— E spion, — ce mai încolo... la spînzurătoare.

Omul fu cuprins de disperare...

— Eu creștin bre... uitați la mine, și bragagiul își făcu la cruci de zor.

— Dezbrăcați-l să vedem dacă e turc...

Atunci se auzi un glas din mulțime:

— Lăsați-mă la el bre... El nu estem turc... Eu estem turc... Eu estem turc cu Constituția... bre... jur pe Alah...

Atunci văzură că avea în cap un fel de turban...

— Eu nu vrem să vie turcii lui Sultan bre... Acolo nu e libertate.

Se auziră „Trăiască libertatea“ și turcul adevărat ca și cel mîncinos, bragagiul, fură ridicăți pe sus ca să se mai înveselească oamenii...

★

Se potoliseră din nou toți... Oamenii se lungiseră iar să doarmă... Pe drumul Beilîcului, care era oricum mai ușor, urcă luptînd cu noroiul căruța plecată spre Vadu Rău... Lumea începu să strige: „A venit pandurul“ ieșind prietenos înaintea căruții... Nu erau numai panduri în căruța, era și o cunoștință, veche, iubită de popor, popa Ambrozie de la Episcopia Buzăului, renumitul „Popa Tun“... Il salutară cu strigăte însuflețite și popa Ambrozie răspundea vesel, cu barba rară în vînt. Cînd Teticu ață că peste șase mii de oameni de țară așteptau pe cîmpia Giuleștilor, clătină din cap, ca un om ușurat de o amenințare...

— Neică Toma, ai făcut treabă bună. O să putem răsufla mai liniștiți... Ai făcut bine că i-ai oprit acolo... Aci nu mai e loc pentru ei și nici nu e nevoie... Trebuie să-i aduci pe Podu Calicilor în sus, ca să nu ne ia turcii cumva pe dreapta... Da' știi ce... Să treci cu ei pe la prînz prin oraș. Am să-ți dau cu dumneata niște elevi, cu steaguri și cu tobe, ca să cînte în fruntea lor cîntecul ăla nou, pe care-l cîntă toată ziua... Așa mai agăți din oraș două trei mii de oameni... Hai du-te repede... tot cu căruța, că acum ne-apucă prîzul... Ai ce le da de mîncare?...

— Au în traistă mămăligă rece și ceapă pe două zile...

Teticu rămase îndelung îngîndurat... pe urmă aruncă pe pămînt un pepene rămas crud pe cîmp, de-l făcu zob.

— Și trec, cu mămăligă și cu ceapă în traistă... să apere palatele celor care-i privesc de la fereastră... Neică Toma, nu-i bună orînduiala în țara asta... Nu-i bună deloc... Hai, du-te și vino să știm și noi ce-ați făcut... Ia-ți un cal să vii printre vii călare, că nu-i timp de pierdut...

— Să știi că o să iau și pe Damian și pe Simion cu mine acolo... Că a venit și frate-meu Ion, îl lăsați cu oamenii la Giulești.

SIMBATA

Către prînz, odată cu carele care aduceau mîncare din oraș, apăru și stolul de vînzători de tot soiul cu gustări și băuturi... Elevii îi așteptau pe unii jos în vale și urcau cu ei dealul, aducîndu-i pînă sus, subt pază...

— Nu e de vînzare, e pentru elevi... e pentru elevi...

Toată lumea-i iubea și era bucuroasă că le păstrează lor aceste mici bunătăți...

Printre plăcintarii greci de meserie, printre covrigari, era și o femeie bătrînă, supțea la față, parcă avea găuri în obraz, zbîrcită și incovoiată de mijloc... Avea o rochie cu încrețituri, o bluză albastră și o broboadă neagră în cap... Cît se putuse pricepe ea, nevoiașe, făcuse niște brînzoaice, care prea grozave nu păreau...

— Bune sînt brînzoaicele astea, maică? întrebă dascălul ardelean, căutînd printre ele...

Ea clătină din cap și cu mîna la bărbie, lămuri, cuminte :

— Bune maică, dacă-ți plac...

Toți cei de față zîmbiră.

Dar în clipa aceea toată lumea de pe cîmp îngheță. În zarea apropiată de toamnă noroasă se iviră, între verdele galben al lanurilor și golul miriștei, pe drum, ieșind din vîlcea, o ceată de călăreți turci, care veneau în trap mărunț. La dărîmătură sînt acum peste o mie de oameni, căci numărul lor de două zile tot sporise și se întinseseră spre Giurgiu. În timp ce se apropiau călăreții, Teticu strigă la cei din jurul lui :

— În drum... tăiați drumul... Cei cu puști stați înapoi...

Licsandru Hergă viri cuțitul în teaca lui de piele și sări în mijlocul drumului... Mustea ascunse barosul sub zăbun... Olteanu cu cobilița și coșurile la subsioară fu împins de ceilalți în față... Acum se văd bine călăreții turci, care vin în trap mărunț, săltînd în șei. Să fie ca la cincizeci de inși. În fruntea lor e un ofițer tînăr, subțire, cu mustați scurte, cu ochi întunecați, pe un cal roșu alezan. Se uită nervos, neliniștit spre mulțimea cu steagurile tricolore înălțate. Cînd a ajuns ca la o sută cincizeci de metri, dă o comandă scurtă și călăreții dau pinteni cailor, care după vreo cîțiva pași pornesc în galop... Mulți dintre cei din față în clipa asta au închis ochii și au vrut să dea înapoi, dar simțind că ai mai mulți rămîn, au rămas și ei locului, privind cu mirare pe Teticu, Hergă, Mustea, Codin, Popa Tun și brutarul cel plin de făină, care luaseră steagurile tricolore aflate acolo, în mină, și așteptau, neclintii, în drum. Cînd călăreții fură la cîțiva pași, ei au început să filie steagurile și să strige : „Înapoi, înapoi...” Caii, din plin galop s-au răsucit în loc, s-au ridicat iabraș în două picioare... Cei din urmă s-au lovit de cei din față poticnindu-se... Călăreții s-au lovit în lănci... Ofițerul înjura furios pe turcește, prins între alți călăreți cu genunchii striviți între șai, săbii și plăsele rotunde cu paie... Un călăreț,

răsturnat, atirna prins cu piciorul în scară... Fu ridicat în șea, însă alți vreo doi căzură și aceștia trași jos pe nevăzute oarecum, de Teticu și Hergă. Căii de năuciți ce erau, călăreții nu mai vedeau și nu înțelegeau. Toată întâmplarea asta cu steagurile se plămădisse în capul lui Teticu, și ei toți filfiiau mai mult ca niște ciomege aceste steaguri.

Atunci se iscă un vuiet de se cutremură văzduhul... Mii de pumni se ridicară amenințatori... Filfiiau în depărtare alte și alte steaguri tricolore desfășurate... Clipa hotărâtoare trecuse... Poporul înțelese că se poate rezista. Nimeni nu mai putea auzi, nici din față, ce bolborosește ofițerul furios, care-și injura mereu unitatea. Atunci veniră din urmă alți călăreți porniți și ei în galop. Vrînd să ocolească pe cei învălmășiți în față, se poticniră și ei de steagurile tricolore și de mulțimea care urla minioasă... Se învălmășiră și ei, nu putură să ajungă la nimic...

Un ofițer matur, cu o bărbuță neagră și cu zorzoane aurii peste vestonul albastru, strigă furios la ofițerul dintii, amenințîndu-l... Dădu și unele comenzi... Pînă la urmă se putură descura și făcură cale întoarsă... Cam la vreo două sute de pași, se așezară din nou în ordine, dar porniră înapoi, spre tabăra lor.

Oamenii din față mai răsuflară puțin. Un grădinar de pe Colentina, în picioarele goale, fusese călcat pe picioare de copite și se frîngea de durere. L-au ridicat pe sus și l-au trimis înapoi. Licsandra se suise sus pe dărîmături și țipa cît o lua gura...

— A vrut să arunce cu cărămizi, nea Liscandre, dar n-am lăsat-o noi... Că a spus Teticu să nu aruncăm cu cărămizi pînă nu spune el.

Ofițerul matur cu bărbuța neagră, se întoarse cu vreo zece călăreți dar veni singur în față și întrebă pe turcește dacă vorbește cineva limba otomanilor. Oamenii care or fi știut se codiră, căci nu se știe ce poate ieși din una ca asta. Te ia turcul cu el... Atunci, făcînd un semn, Teticu de lîngă dărîmătură îl întrebă pe turcește pe ofițer ce vrea. Oamenii se întoarseră uimiți, căci nu bănuiau că Teticu știe și turcește.

Ofițerul turc călare, adresîndu-i-se peste capetele celor din față, îl întrebă „ce vrea lumea asta adunată de-a curmezișul drumului?” Tălmăciul, rînjind se întoarse spre oameni și le puse întrebarea, dar răspunsul fu un vuiet de strigăte... „Ce caută ei aici? Sîntem acasă la noi... Vrem libertate... Nu sîntem robii turcilor...” și altele. Și iar filfiiră steagurile. Ofițerul turc înțelese că nu e nimic de făcut. Vru să dea cu o biciușcă în capul olteanului, care se apăra cu coșul lui gol, murdar de sîmburi și boabe stîlcite de struguri... Călăreții în vestoane albastre se întoarseră în trap mic și dispărură în vîlcelușe.

„S-au întors, au fugit...?” Oamenilor nu le venea să creadă... Apoi în un strigăt imens de bucurie... Întoarcerea din drum a primei unități turcești stîrni un entuziasm de nedescris.

„S-au întors... au fugit... au fugit cîți au scăpat” se întregi svonul mai departe... Se înteriră strigătele peste cîmp... Din nou bucureștenii care stătuseră la 19 iunie în fața tunurilor și a baionetelor lui Odobescu și Solomon, înțeleseră cît de mare le e puterea. Se auzi sunînd bărbătesc, minios „Deșteaptă-te romîne“.

ORA 2

Peste vreo două ceasuri, comandantul coloanei de avangardă Kerim Paşa, un omuleţ cu toate oasele feţii ieşite, subţ mustaţa neagră şi lungă, veni din urmă călare ca să afle ce s-a întâmplat, cine a închis drumul de s-a oprit marşul... Când află, se încruntă... trînzi cu pumnul lui uscat în coama calului, se întoarce şi dădu poruncă celor întorşi să-şi reia înaintarea... Apoi desfăşură întreg regimentul de cavalerie pe care-l avea pe cîmpie, peste lanuri şi miriştii... trimiţînd escadroane în dreapta şi stînga, pentru ca să înconjoare pe cei de pe şosea.

Dar nici această încercare a lui Kerim Paşa nu fu mai norocoasă. Escadroanele din dreapta care se lărgiseră spre Popeşti-Vasilaţi, dăduseră în porumb, dincolo de minăstirea Văcăreşti, peste mii şi mii de ţărani, care fîlfiau toale puse pe ciomege... ba şi steaguri... chiuind sălbatic, urlînd să sperie chiar caii învăţaţi cu bombele...

Ofiţerul care comanda înţelese că e pierdut în lanul acesta de porumb, dacă lasă în spatele lui cete de ţărani. Nu lipseau nici femeile, care strigau ca din gură de şarpe, nici copiii neastîmpăraţi.

Peste o jumătate de oră escadroanele se întoarseră fără să ajungă la nimic.

Kerim Paşa se hotări să aştepte şi să ceară ordine noi de la Omer Paşa... care veni abia peste un ceas, în trăsură... Era un bărbat încă tînăr, înalt, legat, cu capul mare şi nas puternic, dar cu barba scurtă. Era fost sergent bosniac, turcit de vreo douăzeci de ani, care cînd purta bărbută după chipul sultanului, cînd şi-o rădea...

Infuriat de cele întîmplate, dădu ordin ca să se tragă salve de tun în plin... Porunci să se aşeze o baterie în poziţie de tragere... cu sgomot mult... Între timp sosi trăsură cu şase cai albi a lui Fuad Paşa... Când auzi de măsurile luate de Omer Paşa, comisarul Sultanului nici nu vru să audă... I-a spus răspicat, în nemţeşte: „Nu trebuie să fie o ciocnire violentă cu populaţia, fiindcă Poarta dăduse asigurări Europei întregi că întreaga populaţie e credincioasă Sultanului şi că de-abia aşteaptă venirea oştilor turceşti ca s-o elibereze de cetele de derbedei care au pus cu silnicie stăpînire pe ţară... Das ist undenklich...” Fuad Paşa era un bărbat ca de cincizeci de ani, extrem de elegant în uniformă albăstră, cu insigne de aur şi decoraţii... Vorbea graseind puţin, deoarece studiase la Paris, unde şi publicase un volum de poezii în franţuzeşte. Avea gestul molatec, fruntea înaltă, ochii melancolici... Il bătu uşor cu mîna prinsă în mînuşa albă, pe umăr pe Omer Paşa, ca să-l liniştească.

— Lasă azi... Mîine tragi citeva salve în aer... şi ordonă o şarje de cavalerie cu latul sabiei şi se vor împrăştia ca iepurii. O să trimiţi fireşte pe cineva să le spuie că nu mai e glumă şi că săbiile taie...

Dar bucureştenii nici nu se gîndeau să se împrăştie.

Svonul că de dimineaţă cavaleria turcă a fost pusă pe fugă, lăsînd în urma ei morţi şi răniţi, îndrîji şi mai mult mulţimea. Numai decît se duse vestea în tot oraşul că turcii au încercat să treacă, şarjînd în galop şi că au fost respinşi... A fost o adevărată bătălie, cu răniţi şi căzuţi.

*

Cînd miile de săteni din susul ţării, adunaţi la Giuleşti în frunte cu cei patru din Vadu Rău, trecuseră înainte de asfinţitul soarelui pe Podu

Mogoșoaiei, ei fură salutați cu însuflețire chiar de negustorimea de pe pod, care privea din fața prăvăliilor mereu închise și care, văzându-i pe cei din dealul Văcăreștilor cuminti, se liniștiră... Alături de Toma, frate-său Ion, cam scurt, îndesat, cu fața ciupită de vărsat și nasul puternic osos, era acum cel mai dîrz...

— Frate, s-a mișcat soarta opincii, acum nu ne mai putem opri...

Și din clipa aceea, Ion Firu a fost neobosit... Știa să vorbească oamenilor parcă mai bine decît Toma... Bucureștenii, obicinuiți mai mult cu portul dinspre șes, cînd văzură mulțimea cea mare cu atîta albitură pe ea și cu pălării, crezu că au venit oltenii.

Pe Podu Calicilor în sus, femei sărmene și mici negustori le ieșiră înainte cu de-ale mîncării și ulcele cu apă, pe care le dau, mergînd alături de oamenii tăcuți și hotărîți... După ce urcară dealul, și trecură de vile Fălcoenilor în jos, începură să se vadă lanuri de porumb. Cei patru se sfătuiră și hotărîră să meargă mai departe, pînă la o pădurice care se zărea pe stînga drumului... Spre deapta, era o biserică mare, făcută pe o moșie boierească... Găsiră și aci, după pădurice, un han, cu porțile închise, părăsit de frica turcilor.

Pandurul sfătui oamenii să se tragă în stînga și în dreapta drumului noroios. Celor mai mulți le plăcu pădurea, deși era umedă...

— Avem lemne de foc, fu de părere și Damian, care știa ce bune sînt focurile noaptea pentru oameni.

— Dar ne trebuie și paie Damiene, ne trebuie și paie, Simioane, ia pe cineva cu tine și cercetați prin împrejurimi să vedeți ce se poate găsi...

Simion nu așteptă să fie poftit de două ori... Începu să strige pe nume flăcăii cu care vrea să meargă... De altfel, îi cam plăcea să cerceteze, că era curios din fire.

— Damiene, ia un cal din aștia, pune o țoală pe el și aleargă de-l vestește pe Teticu unde sîntem. Spune-i să vie pînă aci... să vorbim.

Apoi Toma, care nu dormise toată noaptea, se lungi pe prisma hanului, să așpească...

— Hai și tu, Ioane, închide ochii o țîră... că la noapte cată să fim treji... că nu se știe ce se întîmplă...

— Dormi tu, pandurule... Eu am cam ațipit azi noapte. Stau aci de veghe...

— Omule, atunci ia vreo douăzeci de oameni și du-te pe drum în jos, unde e stejarul ăla, dacă n-o fi cumva vreun frasin. Suie pe cineva în copac să vadă mai departe... Să nu ne trezim nas în nas cu turcul pe nevăzute...

Dar nu apucase Toma să așpească de-a binelea, nici Damian să se depărteze cine știe cît, că se auzi larmă pe drumul cel mare. Oamenii aduceau cu ei un prînt, care era un văr de-al Grădiștenilor... Cîțiva inși țineau caii de căpăstru, alții erau pe scara caleștii...

— Vii de la turci, ha!

— De la turci, nu fiți proști... Vin de la turci... Aduc o scrisoare de pace de la Fuad...

Boierul acesta grăsun, cu nările tari nu mințea... Aducea într-adevăr o scrisoare de la Fuad către Mitropolit. Vrusese să vie pe lîngă grădina Bellului, dar aflase că nu putuse trece nici cavaleria turcească și ocolise spre stînga.

Cum află despre ce e vorba Toma spuse cu dispreț:

— Dați-i drumul... E mai bine să spuie turcilor că nu se poate intra nici pe aci... Ii făcu un semn moale cu mîna... Să te întorci tot pe aci boierule cu răspunsul... că toate barierele sînt înșesate cu lume... și în altă parte nu găsești mușterii cumsecade cum sîntem noi.

Boierul dădu cu acreală bună-ziua și caleașca se depărtă spre oraș... Pușin mai departe dispăru, căci drumul cotea printre vii.

*

— Uite, părinte, îi arătă diaconul Elefterie, călugărului cu plete ca mătasea porumbului și cu potcap mic și țînînd în mîna o carte, dumnealui este Teticu... ăla care vine călare...

— A, ăla e... să-l ție Dumnezeu, fiule, că e omul poporului.

Cel care vorbea așa, era căpitanul Papassoglu care se deghizase în călugăr, pentru ca să execute ordinul colonelului Voinescu I... E un om care știe să povestească orice, cu mult duh, militar și nu prea, imită orice soi de vorbire, cu orice accent și din pricina asta era foarte căutat la petreceri... Il imită pe Odobescu, ori pe Tell, de făceau și ei haz de el... Acum îl dusese strașnic pe popa Ambrozie, ca și pe diaconul prieten care îl însoțea pe acesta... Arătase că este de la un metoc al Mitropoliei, de pe lângă Tirgoviște, că vrea să vadă și el cum luptă poporul pentru Constituție... Că la ei la mînăstire toată lumea nu vorbește decît despre „Popa Tun“.

— Să ierte, Sfinția Ta, gura păcătoasă... dar pe acolo, pe la noi, cinstiții călugări și frați, toți așa vorbesc...

*

Cînd Hergă află că oamenii de la Vadu Rău, cum le spunea el la toți cei cinci șase mii de oameni, sînt dincolo de vii, pe drumul Rușilor-de-Vede, fu gata să meargă să vadă cum s-au așezat...

— Omule, îi spuse lui Damian, ia calul și du-te la grajdurile dîn vie și ia două șei, nu mai umbra așa călare pe deșelate... Ia una și pentru neica Toma, că va trebui să fie în zece locuri odată...

Damian încălecă și coti pe drumul dintre vii... Teticu se sfătui cu cei de față...

— Uite ce e, vericule, cum îi spunea el lui Licsandru... Dumneata trebuie să îngrijești cu de-ale gurii și pe cei de pe drumul Rușilor-de-Vede... Ași vrea să mai aduci și alte care... Să rămîna la noapte aici, că e nevoie de ele... Ai să vezi de ce... Așa că e bine să pleci numaidecît jos... Dumneata, neică Filaret, cu părintele Ambrozie, fiți cu luare-aminte... Eu nu cred că mai vin turcii în după amiaza asta, dar vorba aia: Nu se știe...

Cei de față îi spuseră să plece liniștit... și cum sosi Damian, porniră amîndoi călare pe un drum spre Giurgiu, pînă la capătul viei, apoi o cotiră pe lângă lanul de porumb, la dreapta.

*

Toată noaptea Bălcescu se frămîntă să afle, să-și închipuie ce s-a întîmplat cu Tucletoiu, ce devenise atîta vreme, ce arăta așa cum arăta... Era răscolit în toată ființa lui de amintirile arzătoare ale copilăriei... Da, erau mulți ani de cînd se văzuseră ultima dată... dar oricum era de nere-

cunoscut... Iși spunea : câte se vor fi întâmplat cu el de arată la chip la trei-zeci și patru de ani ca un moșneag, fără dinți în gură... La trup, e drept, era mereu de oțel, dar capul, capul acela rotund de pisică neagră, sprâncenat și cu ochii mari, nu mai era același... Și pe urmă îl ametea firul acesta care lega istoria... în mod atit de neprevăzut... Se gândi la acela Mihai Viteazu, a cărui viață o purta în minte... și în pagini, scrise după jocul întâmplării, al timpului potrivit de lucru, al răgazului pe care i-l da zbuciumul politic, dar și după legile puterii creatoare din om... Azi, de pildă, tot ce vede și știe despre Tocoltoiu, germinează în el gânduri despre eroul pe care și l-a propus să-l înfățișeze rominilor. Se așează la masa cea lungă de scris și scrie pe foi libere, frânturi care adunându-se cu timpul, formează treptat ciorna cărții... Are zeci de caiete de însemnări și teancuri de foi puse în scoarțe verzi... Scrie pe o pagină :

„Neamul românesc a rodit și va mai rodi oameni...”

Țița a venit să-i aducă a doua masă din zi, ouă și un pahar cu lapte, cu puțin cozonac, pe o tavă...

Simți nevoia să-i vorbească... Țița nu este altcineva decât el însuși... Sînt într-adevăr așa cum spune acel neamț, un suflet în două trupuri... Niciodată o taină încredințată de el Țiței, n-a fost auzită de urechi străine... Întîmplarea e prea minunată.

— Țița, îl mai ții tu minte pe Tocoltoiu ?

Sora suride nedumerită :

— Țița cu care ai fost tu în munte la Negoiu ? Și acum se vorbește la Bălcești despre el și despre fuga voastră de trei zile... Eram prea mică, dar tot îl ții minte... Era un băiat negricios...

— Țița ascultă, el e Teticu... Tocoltoiu este cel care însuflețește miile de oameni din dealul Filaretului, Teticu, acela de care se tem Locotenentii.

— Nu, nu se poate, face Țița uluită... Cum a ajuns aci ? Cum e cu puțință... Ași vrea să-l văd și eu.

— Mi-a făgăduit că vine la noi... Dar nu mai am răbdare... Eu mă duc azi, poate să-l văd din nou... Sper să scot două, trei vorbe de la el... Mîine...

Dar aci Bălcescu, care se plimba întăritat prin odaie, se întrerupse, căci văzu cu surprindere că la poartă s-a oprit o caleașcă. Cu uimire văzu că se coboară din ea Ștefan Golescu, nespus de agitat... I-a ieșit înainte ca să-i deschidă mai repede, Bălcescu însuși...

— Frate, vino cu mine... S-a convocat un consiliu urgent. Mitropolitul a primit o scrisoare de la Fuad, pe care acesta a transmis-o numai decât Locotenentei... Aceasta a convocat de urgență consiliul... Frate Bălcescule, vino numaidecît... Nu trebuie să-i lași să facă prostii.

— Mărturisesc, prietene, că sînt cam desgustat de consiliile astea și de Locotenentă. Totdeauna vorbesc acolo de unul singur... neînțeleș și neascultat de nimeni.

— Azi e altceva... Trebuie să vii neapărat... Altfel vor ajunge la pragul cel mai de jos al bazei... Trebuie să răspundem cu demnitate... Și pe urmă continuă cu o voce mai scăzută, ca o confidență... Nicolache mi-a spus să te rog din partea lui să vii neapărat... E o zi grea pentru toată lumea... Voinescu II crede și el că e nevoie de dumneata.

Bălcescu îl rugă să aștepte o clipă... Iși luă macferlanul și-i spuse Țiței, ca s-o liniștească, în două cuvinte despre ce e vorba...

CONSILIUL — VINERI

Niciodată sala de Consiliu nu fu atât de înțesată. Erau ocupate nu numai scaunele de la masa cea mare, ci și cele două canapele din colțuri cu fotoliile lor. Se adunaseră scaune și din birouri.

Secretarul de Stat, Voinescu II, se ridică și anunță că din partea Inalt Prea Sfinției Sale Mitropolitul, s-au primit următoarele două scrisori, cărora el le va da citire.

Și luă de pe masă, din fața lui, o foaie pe care o citi, emoționat :

Dreptate, Frăție

Onorabilei Locotenente Domnești

Primind această scrisoare de la Excelenția Sa Fuad Efendi, Comisarul Inaltei Porți, mă grăbesc a o face cunoscută în copie onorabilei Locotenente.

Neputința în care mă aflu în pat nu m-a ertat decât a face un foarte scurt răspuns de primire, îndatorându-mă că voi publica această scrisoare.

Fiind însă eu numai un cap al religiei și puterea administrativă și executivă fiindcă stă la onorabila Locotenentă, ca guvern legitim și recunoscut în numele Măririi Sale Sultanului de către trimisul său Suleiman Pașa, de aceea alătur în copie această scrisoare și onorabila Locotenentă va face cele de cuviință cu a ei publicare, spre cunoștința publicului, potrivit cu cererea Excelenției Sale Fuad Efendi, Comisarul Inalte Porți, onorându-mă cu răspuns.

București,

Neofit, Mitr. Ungro-Vlachiei.

Voinescu II făcu o pauză și reluă, căci se aștepta cu încordare evidentă scrisoarea lui Fuad...

— Vă voi citi acum scrisoarea primită de Prea Sfinția-Sa de la Fuad Pașa, transmisă nouă în copie. O dau în traducere românească.

Domnul meu,

Ca ministru al păcii, mă adresez către Domnia-voastră, viu la București ca să dau în cunoștința locuitorilor Țării-Romînesci poruncile legitimizei lor suveran; o armie imperială vine cu mine ca să apere și să păzească ordinea legală; acei care păstrează în inima lor și încrederea în dreptate nu trebuie să aibă nici o temere, dar acei cari rătăciți de patimile lor, or dori să încerce a se împotrivi la poruncile Sultanului și să turbure prin faptele lor și prin vorbele lor ordinea publică și liniștea orașului vor vedea îndată efectele acelei drepte pedepse...

...Implinesc o datorie de umanitate, adresînd aceste îndemnări, și Prea sfinția voastră trebuie să îndepliniți aceea de ministru al religiei; fă să se auză glasul mîntuirii oilor voastre și caută să faci să intre în staul acei care se vor fi rătăcit.

Vă rog să publicați această scrisoare și să o aduceți la cunoștința locuitorilor capitalei Țării Romînești.

Data în cartirul general de la Sintesci

*Referendarul Divanului imperial
Comisar imperial în Prințipate,
Fuad*

Urmă o tăcere grea... După un timp, luă cuvîntul Ion Cîmpineanu, care spuse că ar trebui să se audă însă cuvîntul Locotenentei în această privință... Vocea lui era molatecă și astfel plină de indiferență... Mulți bănuiră că fusese rugat de Eliade ca să facă această propunere, pentru ca, bănuind că va fi o ședință zbuciumată, spiritele să nu o ia razna.

Eliade luă într-adevăr cuvîntul, dar deși vorbi mai bine de o jumătate de oră, cei de față tot nelămurii rămaseră... Vorbise despre apărarea Constituției, dar și despre răspunderea grea care apasă asupra tuturor. Vorbi despre ajutorul pe care țara-l așteaptă de la Providență. Consternați, cei de față văzură că omul vorbește ca să nu se zică mai tirziu, că omul pozează pentru istorie, că este cum se spunea în glumă, prin saloane, pentru-contra... Se așază jos, dar tăcerea și nedumerirea erau și mai apăsătoare ca mai înainte... Era o încordare și o așteptare neobicinuită. Atunci Ștefan Golescu se hotărî, temîndu-se și ca să nu se mai ridice și alții să bată apa în piuă în asemenea clipe.

— Socot că întreg Consiliu ar dori să audă în privința asta părerea fratelui nostru Bălcescu... Propun să fie poftit să ia cuvîntul...

Tell declară, cu un soi de solemnitate :

— Fratele Bălcescu are cuvîntul...

Acesta se ridică, oarecum încurcat... Rămase în picioare mult, pe gânduri, căutînd, cumpănind parcă...

— Socot că răspunsul nostru trebuie să fie foarte simplu... Să se facă o copie, care să rămînă în arhiva statului, iar pe scrisoarea Mitropolitului, cineva din Locotenență să scrie numai următoarele...

Aci Bălcescu făcu o lungă pauză și apoi continuă ușor :

— „Să se răspundă că E. Sa Fuad Efendi trebuie să se adreseze către Guvern, care este recunoscut de Soleiman Pașa, în numele M. S. Sultanul“.

Cei de față rămaseră o clipă încremeșiți. Pe urmă, soluția li se păru atît de potrivită, încît dintr-o dată se liniștiră și Nicolae Golescu constată, ridicîndu-se în picioare :

— Este, într-adevăr, singurul răspuns pe care-l merită scrisoarea Mitropolitului... Se va face întocmai. Secretarul de stat va întocmi și transmite acest răspuns.

Bălcescu, care rămăsese în picioare, ridică din umeri :

— Nu mi se pare că e potrivit ca secretarul de stat să răspundă fie și în numele Locotenentei. Mitropolitul nu devine un corespondent diplomatic, numai fiindcă transmite o scrisoare a lui Fuad Pașa... Îi va putea scrie acest răspuns mai curînd ministrul Trebilor din Lăuntru. De altfel, acesta nu este un răspuns pentru Fuad... Lui Fuad îi răspunde în clipa asta poporul bucureștean, împiedicîndu-l să intre în capitala Țării Românești, ca într-un tîrg turcesc. Acest popor îi arată că dumneavoastră nu sînteți așa cum lasă el să se înțeleagă, niște instigatori, niște amăgitori ai acestui popor, niște falsificatori ai istoriei, ci dimpotrivă, sînteți expresia dorințelor sale, organele pe care și le-a dat singur, care îndeplinesc voința sa... Asta spune prezența celor zece mii de oameni din dealul Filaretului.

Atunci se auzi un glas, aprig și îndurerat. Era al lui Ștefan Golescu, care se ridicase de pe canapeaua pe care sta și arăta cu mâna întinsă spre cei ce luptau.

— Da, poporul bucureștean luptă și pentru fiecare din noi, ne justifică, arată legitimitatea Guvernării noastre, fratele Bălcescu are dreptate...

Pentru întâia oară se bătu din palme în semn de aprobare în Consiliile ministeriale ale Revoluției. Nicolae Golescu se ridică și el și barba roșcată căpătă inflexii de aramă.

— Propun ca acest Consiliu să trimită o adresă de salut și laudă poporului bucureștean. Rugăm pe fratele Bălcescu s-o aștearnă pe hîrtie chiar acum, pe loc.

Aplaudară iară toți: „Așa.. așa...” Aplaudă, spre surprinderea tuturor, chiar și Eliade, atît de îndreptățită păru în ochii tuturor mulțumirea cuvenită poporului bucureștean.

În timp ce toți comentau împrejurarea cu multă însuflețire, Bălcescu umplu cu scrisul său mărunt o pagină de hîrtie, pe care o citi cu vorba înecată de emoție, atît era de mult ceea ce dorise... Ca să confirme, să materializeze clipa, întrebă pe Voinescu II, ce număr ar fi să poarte decretul. Acesta consultă dosarul din fața sa și-i dete numărul, 551... Era un număr mai mare, o margine, căci nu știa cum va decurge ședința.

— Bun! Și Bălcescu citi, apăsînd:

*Decretul Nr. 551 al Locotenenței
Domnesci a Țării Romînești*

*Dreptate, Frăție
În numele poporului Român
Locotenența Domnească*

Spre surprinderea lui, ciornei propuse și cetite de el i se aduseră modificări, care, după părerea celorlalți, nu schimbau sensul, dar textul lui Bălcescu fiind prea tare, trebuia să se arate caracterul încă amical al relațiilor cu turcii... Se preciza și un incident, petrecut la Palat, în ajun seara, cînd ar fi putut să se arate alte fapte mai tari... Numai sfîrșitul fu păstrat aproape întocmai... Așa că pînă la urmă apăru numai o variantă cam încilcită, pe care el refuză, fără să se supere, căci tot era un cîștig, s-o mai citească odată. Și o reciti Nițescu.

Văzînd stăruința poporului, de patru zile fără repaus, fără somn și fără nutriment, întru a împîina ostirea imperială, prin demonstrații pacifice și a arăta noului trimis al I. Porți dorințele și hotărîrea sa;

Văzînd că aseară la 9 ore, în urma unei rele înțelegeri, dîndu-se alarma că intră noaptea ostirea în cetate, fără a da de scire (?) atît de pacific și atît de blind pînă azi, deodată se armă și alergă la Palat cu cea mai mare bărbăție și înțelepciune;

Recunoscînd că acești bărbați sînt același popor, plin de ardoare și curajiu de la 9, 11, 19 și 30 iunie și că simte ca niciodată că prin vînele sale curge singele contimporanilor și bravilor lui Mircea și Michaiu;

Guvernînd în numele lui, Locotenența de Domn salută cu venerație acest popol de fii ai libertății și ai luminilor, și din partea Patriei arată a sa recunoscință, recomandînd tot deodată aceeași prudență și același entuziasm ce-l face atît de recomandabil în ochii lumii întregi.

*Membrii Locotenenței : N. Golescu,
Chr. Tell, I. Eliade
Ministrul Trebilor din Afară :
I. Voinescu II*

Ștefan Golescu, văzînd ușoara strîmbătură de nemulțumire a lui Bălcescu, se apropie de el... să-l împace...

— S-a încurcat de tot ideea de la început... Dar în sfîrșit...

Se gîndi apoi că e un bun moment ca să mai obțină ceva... și făcu semn că mai are de spus...

— Încă un lucru... Laudele nu sînt de ajuns... Ele nu repară nedreptățile... Ați văzut miile de țărani, care cu mămăligă rece și cu ceapă în traistă, înafmați cu furci și coase, cu bîte și topoare, au trecut cuminte printre aceste palate și s-au dus și spre această cetate... După ce li s-a făgăduit prin proclamație emanciparea, au urmat o serie întregă de decrete care au desmințit această făgăduială... Cu ce inimă poate lupta acest popor... Știu că Magheru v-a trimis o scrisoare prin care vă cere să dați afară urgent, un decret de improprietărire al clăcașilor... Acest comandant de oaste știe ce spune... Eu vă spun că este timpul să vă țineți de cuvînt.

Nicolae Golescu luă cuvîntul cu hotărîre :

— Am dat decretul 520... dar fiindcă nu a fost prea lămurit, vom da încă un decret, azi chiar, prin care vom consfinți din nou, limpede, apăsător, făgăduiala făcută prin punctul 13 al Proclamației. Mai are [cineva] vreo propunere de făcut ?

— Da... Magheru cere împuternicirea să dea ordine direct funcționării din districtele în care se organizează oștirea sa... Dați azi chiar un decret în această privință, trimiteți astă seară chiar ordinele necesare...

— Sînt de aceeași părere cu dumneata și fără îndoială cu toți cei de față... Se va da un decret categoric...

Se mai dădură o seamă de decrete curente de servicii. Tell citi o scrisoare semnată de paisprezece elevi ai liceului Sf. Sava... care cereau să fie înrolați pe loc în oștire... Scrisoarea produse multă impresie și se decise ca să apară chiar a doua zi în „Poporul Suveran“ odată cu aprobarea ministrului.

Cînd părăsiră sala de ședințe se însera... Toată după amiaza plouase dar acum se luminase cerul spre asfințit.

— Astă seară nu plouă cred, spuse Ștefan Golescu, în clipa cînd Bălcescu se da jos din caleașcă, fiindcă îl condusesese acasă... Îți mulțumesc că ai venit... Datorită duminiciale ședința de azi a Consiliului a fost cea mai frumoasă din cîte au fost în ultima vreme...

— Jumătăți de măsură... numai sferturi de măsură... frate... E cu mult prea puțin.

— Pentru obrazul nostru atît de tăbăcit e frumos că s-a făcut măcar atîta...

Bălcescu măsură încă odată înfățișarea cerului, cu gândul la cei ce vor dormi pe câmp.

— Măcar de n-ar ploua.

*

E o seară răcoroasă, dar nu plouă... Focurile ard viu și din vale cerul se vede înflăcărat. Omer Pașa s-a gândit la o încercare de a intra în cursul nopții în Capitală, dar spionii permanenți pe care turcii îi aveau în oraș, le-au arătat că în loc să scadă, numărul celor care înnoptează pe câmp a crescut... Că o coloană de săteni a trecut pe Podu Mogoșoaiei și că încă vreo câteva mii de săteni din Dobroești, Pantelimon, Brănești și Sărulești și chiar dinspre Lehliu, s-au adunat la barierele dinspre răsărit ale orașului. A găsit că e mai bine să amâne totul pe a doua zi.

În timp ce Licsandra făcea cu oamenii lui Mustea „amoniție“ dărîmînd de tot zidurile, Hergă, Codin și Chiose coborîseră în oraș de unde au adus aproape optzeci de care cu cartofi și astfel pînă spre ziua oamenii au copt cartofi în gropi arse, stînd de vorbă... Străji fuseseră împinse de parte peste câmp, alcătuite din tabaci și calfe de măcelărie... Damian cu Simion aveau să facă drumul călare spre postul de la dărîmătură, întîlnindu-se pe drum cu Nestor Pițigău și Vasile Vasile (?), doi tinichigii, rude de-ale tabacilor, flăcăi foarte inimoși, care făcuseră șapte ani oștire în arma cavaleriei, și rămăseseră ca frații... Se cățarau și pe biserici, de cînd începuseră să fie învelite unele cu tablă.

La dărîmătură erau acum cei mai în vîrstă dintre cei care toată ziua trebăluiau în sus și în jos în tabără, după cum la cîrciumă se așezaseră, luînd și odăile, cei de la Sf. Sava, în afară de popa Tun și diaconul care era cu el, cei cinci dascăli căci mai veniseră vreo trei, elevii, care erau acum mai bine de o sută și prietenii lor, cițiva negustori, care aduseseră în carele cu cartofi pe care le dăruiseră și cîte ceva mai personal, care să le meargă la inimă... Vin, firește, dar vinul nu merge la inimă pe stomacul gol.

Nu toți elevii erau însă aci, la cîrciumă. Vreo cîțiva dintre ei simțeau o deosebită atracție pentru bărbații de la dărîmătură, căci se vorbeau acolo lucruri pe care nu le știau... Acum cînd văzură că nu plouă și lîngă zidul năruit se făcuse o vatră de jăratec pe care Mustea, povestind mereu, o tot acoperea cu cenușe, trăgînd afară din cartofi, vreo cinci elevi, cu profesorul cel gros și popa Tun veniseră să asculte ce se spunea pe aci, de oamenii care știau tot ce se întîmplă în oraș și pe câmp... Profesorului cel gros îi plăcea în deosebi cimpoiul lui Chiose; dar acesta era obosit de tot și moțăia tot timpul. În schimb Mustea avea într-adevăr chef de vorbă și povestea de mai bine de două ceasuri, întîmplări de la ocnă, unde tăiașe sare un an și mai bine și cunoscuse vreo cîțiva haiduci care zăceau acolo cu butuci la picioare. Elevii ascultau cu sufletul la gură... Cînd veni vorba de ceata vestitului Tunsu, povestirea se fărîmă în întrebări și chiar tăgăduiri, fiindcă mulți dintre cei de față îl apucaseră pe Tunsu și isprăvile sale, ba popa Tun îl cunoscuse încă de cînd acest Tunsu era paraclisier la biserica Sf. Gheorghe, ba fusese chiar făcut logofăt...

Mustea plimbă un cartof care arde din palmă în palmă și suflă în el, apoi reia :

— Apoi cum vă spuneam, Tunsu ăsta era un bărbat tare cumsecade... După ce lua tot ce găsea asupra boierului ori asupra negustorului, că de săraci nu se atingea, Doamne ferește, apoi dacă acest boier ori negustor se plîngea carevaș că nu are bani de cheltuială să ajungă pînă acasă și că e drumul lung, îi lăsa un cal la căruță ori la brișcă, ba încă îi dădea și bani să cumpere de-ale gurii pe drum... Odată s-a dus la un conac... Vreo cițiva din ceată rămăseseră afară și păzeau... Iar Tunsu și cu Grozea intraseră pe din dos...

— Da ce, conacul ăsta n-avea fiare la ușe și la ferestre, ce fel de conac era ăsta? întrebă Licsandru, care la început, după ce mîncase singur o oca de cartofi copti, pîca de somn, dar acum era atît de prins că îi pierise somnul și asculta cu mîinile subț ceafă, lungit subț un car tras alături, în care dormea deasupra în paie, Licsandra oboșită de dărîmatul zidurilor.

Mustea ridică întărit glasul ca să se facă auzit bine :

— Păi nu-ți spusei, bre omule, că Grozea avea iarba fiarelor... ? Cînd ai iarba fiarelor, dacă atîngi fierul, el se înmoaie de-l rupi între degete.

— Numai Grozea avea iarba fiarelor, nu și Tunsu? întrebă un elev, care era numai ochi și urechi.

— Da, numai Grozea... O avea băgată subț unghie și lăsase unghia să crească... cînd avea nevoie își tăia unghia cu cuțitul, iar dacă era închis își rodea vîrful unghiei.

— Și de unde știi dumneata că Grozea avea iarba fiarelor subț unghie... întrebă, întărit de data asta, Teticu. Își așternuse paiele subț un car, dar acum ședea rezemat de roată și asculta... urmărind povestea destul de nemulțumit...

— Păi nu-ți spusei, omule, fir'ar al dracului de poveste, că era la noi la ocnă Ūdincă, masalagiu', care fusese pus la pedepșa cea mare? Zăcea în groapa de sare legat cu lanțuri de un țaruș și-i dădeau de mîncare cu o tinichea legată de sfoară. Mai tîrziu l-au scos și-l țineau la un loc cu noi toți. El ne-a spus toate, cîte vă spun eu acum.

— Și l-a cunoscut el pe Grozea? întrebă iar întărit Teticu.

— Păi dacă-ți spun că au haiducit împreună... ? lămuri din nou Mustea... Și cum vă spuneam, au intrat, Tunsu și Grozea ăsta pe ușa din dos într-un conac...

Atunci ăi mai micuț dintre elevi întrebă, plin de curiozitate :

— Da' cum a atîns Grozea cu unghia drugii de fier care erau pe dinăuntru ?

— A... nu era greu... au avut cu ei un burghiu, cu care au dat găuri în ușe, pe care le-au legat cu vîrfurile șifului... Pînă a ajuns Grozea, cu degetele lui la drugul de fier... Așa, oameni buni, cum vă spuneam... Intră ei pe ușa din dos a conacului... și cînd ajung la iatac... deh, la odaia boierului, ce să vezi, el nu era acolo, era plecat la Ploești... iar nevasta lui se închisese într-o odaie care nu avea altă ușa, și țipa împreună cu două fete și un băiat mic pe care-l avea... Vezi, copiii se speriaseră rău, iar cînd Tunsu a început să împingă cu umărul în ușe, copiii și muierea înnebuniți de spaimă, țipau și mai tare... Atunci Tunsu a zis : — Să iasă boierul de acolo că nu mai spargem ușa. — Nu e bărbatu-meu aci, a răspuns cu-coana. — Deschideți să vedem, a spus Tunsu, că nu vă facem nimic vouă. a spus Tunsu... N-a vrut ea dintii, dar pe urmă iar țipau copiii așa că au

Tunsu va veni, ca de obicei, cu tovarășul lui Grozea, într-o căruță covilțirată și are la ham doi cai, din care unul este totdeauna bălan.

— Vezi, se spune adevărat, întrerupse dascălul, că nu e bine să mergi într-o trăsură cu un cal bălan și altul de altă culoare...

Dar toți ascultau atît de intens, încît întreruperea îi supără...

— Lasă să spuie mai departe, stăruie Hergă... Ia zi-i, părinte...

Papassoglu reluă povestea :

— ...I-a spus acest Radu că și el se duce totdeauna pe un cal bălan, asta era înțelegerea cînd lucrurile mergeau cum trebuie, ca să-l întîmpine pe dealul Cotrocenilor. Apoi trec toți podul Dîmboviței pe la Grozăvești, intră în București și lasă căruțașul și căruța în dreptul grădinii lui Scufa, la o altă gazdă a lor. Atunci s-a hotărît ca oamenii Agiei, împreună cu o roată din oștirea noastră și cazaci să se ascundă subț pod, dar să nu dea năvală sau să atace căruța, pînă ce nu va trece el călare în fugă, pe pod. ...Iată cum s-a întîmplat. Pe cînd căpitan Radu pornea spre drumul Ciorogîrlei, ca să iasă înaintea lui Tunsu, sosește dinspre Pitești o droșcă cu șase cai de poștie, în care era un colonel rus, Govorov, ginerele lui Băleanu, avînd doi servitori ai lui pe capră... Trăsura dă să treacă podul dela Grozăvești, atunci deodată încep a se trage focuri de subț pod și căzăcimea călărează ocolind la moment trăsura pe pod și oprind-o, găsește în ea pe colonel zbie-rind și înjurînd, iar pe unul din servitorii lui împușcat. Căpitanul de cazaci a raportat strategia pusă la cale pentru prinderea lui Tunsu și a condus pe colonel pînă la grădina lui Pricopie, unde sînt casele mari care există și astăzi, în Capu Podului de Pămînt... Acolo se aflau cei mai mulți boieri, generali, aghiotanți și doctori, așteptînd prinderea lui Tunsu. Dinșii au rămas extaziați la această tristă întîmplare... În momentul împușcăturilor, Tunsu a oprit căruța și zise lui Radu : — Ce sînt, finule, pocne-tele astea de pușcă, aici, aproape în mahala ? Eu nu viu, finule, astă seară și mă întorc îndărăt... Lăsăm lăsată secului pentru duminica viitoare, cînd lăsăm sec de carne. Căpitan Radu i-a răspuns : — Aceste împușcături sînt ale mahalagiilor din Cărmidari, care se află cu familiile lor la masa și lasă sec de brînză. Dar dacă vrei tu, rămîne pe duminică, că vin și atunci înaintea ta. Să-ți mai spui ceva pentru fericirea noastră, pe tine te caută toți spre dealul ăl mare, pe la hrămile viilor, spre Filaret și poți să n-ai habar, în orice pădure vei merge spre Vlașca ori spre Argeș... Și-a luat noapte bună, iar Tunsu s-a întors spre Vlașca... Căpitan Radu a venit la grădina lui Pricopie, aflînd cele ce s-au întîmplat cu colonelul Sovorov și spune că duminica viitoare Tunsu va fi sigur prins. ...Sosind acea duminică, s-a băgat subț podul de la Grozăvești o companie întreagă din oștirea noastră subț căpitanul Boboc (aci Papassoglu uită că pe vremea aceea Boboc nu era căpitan) dîndu-i-se instrucțiunile cuvenite. Împreună cu compania era și potera din județul Ilfov cu polcovnicul ei, pitaru' Mihalache Cincu. Tunsu sosește la pod seara, pe întuneric, tot în căruță cu Udincă, masalagiu', unul dintre tîlharii cei mai răi. Căpitan Radu, care era înainte, călare pe calul bălan, repezi calul în fugă pe pod și trecu... Atunci ieșiră înaintea căruței la capul podului treizeci de soldați și încep să tragă focuri... Tunsu și tovarășii săi se sperie, un cal de la căruță e împușcat, cîteși trei bandiții se aruncă în Dîmbovița... Soldații trag în apă asupra lor... Pe Grozea și pe Udincă îi omoară.

Aci Mustea nu se mai putu stăpîni :

— Păi nu ți-am spus, părinte, că pe Udincă masalgiu', l-am văzut la ocnă, unde am fost cu el... Numai pe Grozea l-a omorît, Udincă a scăpat rănit...

— O fi, da' eu știu că i-au împușcat pe amîndoi în apă...

— Da' de unde știți dumneavoastră chiar cum a fost... întrebă de data asta întăritat de tot Teticu... Ați fost dumneavoastră acolo... ?

— Da' parcă dumneata ai fost ? răspunse întăritat Papassoglu.

Se făcu o tăcere apăsătoare... Teticu întoarse capul cu ochii întunecați într-altă parte... Pe urmă popa cel cu barbă de țap povesti mai departe, căci ascultătorii care uitaseră și de cartofi și de tot, dădeau semne de nerăbdare.

— Nici n-ar fi putut să scape... căci deși era întuneric, și ai de pe pod și ai de sub pod au tras în apă sute de plumbi... Și au pornit apoi de-a lungul apei în jos.

Dar Mustea tot nu se putea stăpîni și iar se amestecă în povestire :

— Să vă spui eu, că știu de la Udincă... Mi-a spus el mie cum a scăpat... Cînd au sărit în apă, erau toți trei răniți... În apă Grozea l-a tras de mîna și l-a culcat în apă, apoi culcat și el l-a tras prin apă în sus, nu în jos, unde trăgeau ăia focurile. Tunsu a sărit ceva mai încolo și Grozea nu l-a putut ajuta... Ei au mers pe subt apă... în sus pînă la pădurice, în timp ce toți căutau în jos.

— Asta s-ar putea să fie așa, spuse împăciuitor Papassoglu... Nu știu. Se zice că Grozea ăla era mai bătrîn ca ei și avea cap...

— Ași, de unde, îl întrerupse iar Mustea... Grozea ăla abia împlinise douăzeci de ani, în vara aceea... Era în ceata lui Tunsu de la șaptesprezece ani. Tot Udincă mi-a spus-o.

Teticu întoarse din nou capul cu oarecare neliniște...

— Naiba să-l ia, tînăr sau bătrîn, eu nu de Grozea vreau să vă povestesc, ci de Tunsu... Era rănit în burtă și face cum poate și se tirăște pînă la malul opus al Dîmboviței și cade în răchita riului, avînd pistoalele la briu. Polcovnicul de poteră, pitarul Cincu, trece călare podul cu cătanele lui și aude gemete pe malul Dîmboviței... Strigă într-acolo : — mă Ioniță, tu ești ? că eu sînt polcovnicul Mihalache Cincu... Stai pe loc Ioniță, că eu te scap. Atunci păcătosul de Tunsu răspunse : — Eu sînt, cucoane Mihalache, scapă-mă că n-am omorît pe nimenea ; mațele mi-s pe jumătate ieșite... Apropie-te de mine, deși am pistoalele la briu... Vreau să ți le dau numai dumitale. Apropiindu-se Mihalache i-a luat pistoalele, iar cătanele luîndu-l pe brațe l-au trecut podul. În timpul acesta sosește, la capătul podului, aga Filipescu într-o trăsură cu doctorul Marsili, într-altă trăsură doi aghiotanți ai generalului Kiseleff, anume prințul Galițiev și prințul Urusov și o altă trăsură cu un ofițer și un doctor rus. Aceștia fuseseră mai demult trimiși la grădina lui Pricopie, unde erau cei mai mulți boieri și generali adunați. Ofițerul se dădu jos din droșcă, și-l urcară în ea pe Tunsu, alături de doctor. Un sergent român a sărit pe capră și l-au dus așa, pe Tunsu, la garda cea mare rusească ce era peste drum de hanul lui Filaret, unde se face acum teatru. L-au așezat pe pat într-o odaie deosebită, au aprins zece luminări și doctorul a ieșit și a chemat chirurghi ruși. Boierii care stau în odaia ofițerului de caraulă, chemară și dinșii pe doctorul Grunau și Arsachi, cerîndu-le cu stăruință viața lui Tunsu, fiindcă așa porun-

cise se vede din nou Kiseleff. Chemară apoi și pe episcopul Argeșului, pe Ilarion, ca să-l spovedească pe Tunsu și să aștepte ceva de la el. Chirurgii se căzniră două ceasuri ca să-i scoată glonțul și nu izbutiră. Il chinură grozav cusându-i burta și astupându-i rana, căci avea două, una primită în față, pe pod, și alta primită în spate, în Dîmbovița. Sosind Ilarion episcopul, l-a recunoscut îndată. — Bine, mă Ioniță, i-a spus acesta, tu te-ai purtat bine ca paraclisier și acum aveam de gând să rog pe Mitropolit să te facă diacon și să-ți dea înapoi haina preotească. Ei, dar ce să-i faci, se vede că asta ți-a fost soarta... Spune-mi, mă, mai ai tu tovarăși în negustoria asta? Ce bani și ce scule ai? Generalul Kiseleff a dat poruncă să ți se păstreze viața cu orice preț, iar de te vei face bine, îți va lăsa desigur acele bogății, fiindcă te-ai purtat bine cînd l-ai lăsat în viață și i-ai scris. Tunsu a răspuns: — N-am nimic prea sfinte, că cea mai mare parte din banii ce luam de la bogătași îi împărțeam la săraci, de-și măritau fetele, de-și cumpărau boi, vaci; iar sculele ce le-am avut le-am dat și eu unde am putut. Ilarion a adăugat atunci: — Dumnezeu să te binecuvînteze, iată eu trimit pe popa să te grijească. Fără să știe popa al nostru, comandantul de piață rusesc, polcovnicul Iacobson, trimisese de chemase un popă rusesc. ca să-l spovedească și să-l grijească și asta din ordinul bunului președinte al divanurilor Valahiei și Moldaviei, generalul conte Pavel Demetrievice Kiseleff, căci i se și raportase că Tunsu este împușcat. Generalii și toți boierii au mers la ovaht de l-au văzut, iar felcerii au stat lângă el, pînă aproape de ziuă, neclintiți, schimbîndu-i legăturile la rană. Spre ziuă, nenorocitul de Tunsu își dete sufletul. A doua zi, aga Filipescu a chemat pe căpitanul Radu, care-și avea casa pe Podu Tîngului din Afară, de i-au dat pe nașul său, iar acesta, punîndu-l într-o căruță de herească l-a dus de l-a îngropat afară din București, aproape de cîmpia Mărcuții, pe malul șanțului drumului, înfigîndu-i pe mormînt o scîndură văruiată, pe care era scris numele lui Tunsu.

Oamenii se închinară și șoptiră închinîndu-se: „Dumnezeu să-l ierte“ iar olteanul spuse cucernic: „A fost dintr-ai noștri...“

Licsandru se ridică în capul oaselor și se închină și el:

— Cui a făcut rău acest Tunsu? El a îndreptat puțin răul din țara asta. De ce l-au împușcat atunci? De ce au tras? De ce n-au ascultat ordinul generalului? Am să vă spun însă și eu cîteva cuvinte... Pe Grozea l-am cunoscut și eu, din nume, dar l-am cunoscut bine... După cum vedeți, n-a murit atunci odată cu Tunsu. S-a tras spre partea de jos a Vlăsiei, spre Vlașca, împreună cu toată ceata lui Tunsu... Știu că devenise el căpitan. Dar asta a fost mai tîrziu, căci la început a zăcut cîțva timp după rana care-i găurise pulpa... și s-a vindecat greu, căci s-a firît cu ea prin noroi. Atunci îl chema el pe taică-meu în pădure, unde își aveau ei ascunzișul, și-l îndemnau să intre și el în ceată... Că taică-meu era tare voinic... dar de dragul mamei, n-a primit... Și Grozea era în dragoste cu o fată din satul nostru, că așa l-a cunoscut pe taică-meu. Pe fata asta am cunoscut-o și eu, că era numai cu vreo cîțiva ani mai mare decît mine și îmi era și vară... da' pe el nu, că nu venea ziuă în sat și mai des se ducea ea după el... A izbit în cîteva locuri dincoace de Dunăre și pe urmă a început să treacă Dunărea... A haiducit vreo doi ani pînă departe, eu nu știu... poate spre Adria, nu știu cum îi zice, că acum avea și bulgari în ceata lui... Era groaza ălor bogăți... dar oamenii sărmani îl iubeau, că era și el bun cu ei, ca și Tunsu... Tot haidu-

cind peste Dunăre, a început să prindă felul de luptă al turcilor și ajunsese de băga spațiu până și în pași... Odată l-au prins și a scăpat dintr-o pivniță cu lacăte de fier, deși era în lanțuri, și-l țineau să vie pașa să-l vadă...

— Nu v-am spus eu că avea iarba fiarelor... arată cu convingere Mustea...

— E cu puțință... Tata zicea că acest Grozea are ceva ca un fel de grunț cu miros, cu care dacă afuma pe cineva, îl făcea să adoarmă. Destul că a scăpat...

Papassoglu își ațintise ochii asupra lui Teticu... Il văzuse că deși ținea privirea într-altă parte, asculta cu încordare ceea ce povestea Licsandru...

— Odată, pe cind el era departe spre Tîrnovo, cu ceata lui, a năvălit o ceată de turci de la Giurgiu în sat, au jefuit, au omorît și-au adunat fetele pe care le-au dus cu ei... Au luat-o și pe Lisaveta, așa se numea verișoara aceea a mea. De atunci, de cînd s-a întors acasă și a văzut că i-au luat turcii fata cu ei, Grozea n-a mai fost om... A plecat după ei la Giurgiu, a aflat din ce fel de armată făceau parte jefuitoarii, unde au fost mutați... ce au făcut cu prada... I s-a spus că Lisaveta a fost dusă la Țarigrad și s-a dus și el acolo... Nu știu ce o fi făcut acolo, dar știu că n-a găsit-o, s-a aflat asta printr-un alt văr al nostru, care se ducea uneori pe la el, în locurile unde aveau înțelegere... Așa am aflat că a fost iar prins și că un pașe, care nu știa cine e, dar îl văzuse îndemînat la toate, îl luase ca rob... Il ținea, altfel, bine, dar mereu îi era teamă să nu fugă și de aceea îi făcuse un semn cu un fier roșu pe umăr, cu slova lui, a pașei ăștia... A fugit și de-acolo și de atunci i s-a pierdut urma... Turcii au mai venit la noi în sat după pradă peste vreo cinci ani, cînd au adunat toate fetele din sat și au jefuit casele... Dar noi, de la cîmp, am prins de veste și i-am gonit și am ucis cîțiva dintre ei... Dar ei l-au ucis pe tata...

Cei de față ar fi vrut să știe mai mult... dar era tîrziu... Teticu ținea ochii închiși, dar Papassoglu simți că nu doarme, ci stă așa, ca să se poată gândi în voie... Au venit cararele... Și cele dinspre Jilava, și cele dinspre Bragadiru și Popești-Leordeni... Era liniște... Cum s-au domolit focurile, au început să se vadă departe cele ale posturilor turcești. Norii se îngrămădeau lin, unii peste alții, spre înaltul cerului, unde pîlpîiau citeva stele albicioase... Multe focuri erau stinse, altele domolite... Incepuse să adie o suflare rece și oamenii își strînseseră zăbunele pe umeri... Din plictiseală sau de frică, împotriva celor prescrise... sentinele turcești trăgeau din cînd în cînd focuri. Mustea mai puse cîteva crăci verzi, care ardeau cu fum, pe foc. Cei dinspre partea unde se țira fumul își schimbară locurile... Popa Tun și profesorul hotărîră că e timpul să meargă să doarmă. Chemară pe elevi, care ar tot fi stat să asculte... Deteră noapte-bună și porniră spre cîrciumă, printre casele care erau așezate în neorînduială pe drumul noroios... Boi dejugați, rume-gau pe paie...

Papassoglu plecă odată cu cei de la cîrciumă, dar ajuns acolo, se făcu că mai întîrzie puțin și apoi o luă spre oraș, printre vetrele de jăratie în jurul cărora dormeau oamenii.

SIMBATA

Odată ce se ivi lumina dimineții, se schimbă iar vremea. Incepu să plouă mărunt, totuși oamenii aprinseseră din nou focurile. Cerul nu era întunecat ci dimpotrivă părea că se luminează, dar se lumina a ploaie.

Cînd sosi Hergă, cu carele încărcate cu piine și puținii cu brinză, oamenii alergară bucurăși înaintea lui, pentru că dacă ești sătul, o duci mai bine la frig. Norii albicioși spînzurau uneori ca palele de ceață peste turlele bisericii Văcăreștilor, peste conacul din vii cu foisorul lui. Se auzi un „Deșteaptă-te romîne“, o voce caldă de tenor... Profesorul cel gros își scula elevii, care nu se îndurau să facă ochi.

Teticu se sculase încă de dimineață și fusese călare spre Popești-Condurați, unde stătu de vorbă cu Panait și alți săteni, fruntași în zilele acelea. Aveau și ei care și se hotărîră pe loc ca boii să fie dejugați și carele puse în mijlocul drumului... Peste o jumătate de oră, murgul fu văzut trecînd în trap iute spre dărîmături și apoi dispăru pe după via cea mare, spre Bragadiru. Aci Teticu îi găsi pe cei patru dela Vadu Rău, așezați temeinic de-a latul drumului care venea din București... Toma — pe prispa unei căsute cu ai lui — era mulțumit de dîrzenia lui frate-său Ion, care acum devenise neobosit... Îi plăcuse și cum deslusea oamenii ce au de făcut.

— Măi, frate-mio, mă, ascultați-mă ce vă spun... Dacă turcu nu intră în București, atunci Constituția asta, strîmbă, plăpîndă cum e... om mai putea-o îndrepta, poate mă, nu zic că negreșit... dar dacă intră Turcii mă, atunci s-a isprăvit... rămînem robi cum am fost...

Teticu se sfătui cu Toma și găsiră de cuviință că dacă turcii încearcă să treacă prin porumb, ar fi bine să găsească acolo ascunși, oameni care să-l zăpăcească. Se hotărî să se taie lemne din pădure ca să se puie subt zăbune și subt tot felul de zdrențe. Se poate lovi cu ele la nevoie.

Pe cînd venea (.....) *) înspre Filaret întovărășit de Damian, călare și el, printre vii și lanul de porumb, Teticu văzu la dărîmături în fața mulțimii un grup de călăreți... turci. Se grăbi să ajungă acolo... sări de pe cal și fu în cîteva clipe lîngă cei din față... Era un ofițer turc tînăr, cam scurt pe cal, dar osos și cu ochii albi... Cel ce vorbea era un subofițer care știa foarte bine romînește... De trei ori adusesese la cunoștință porunca lui Omer Pașa ca toată lumea să se împrăștie, dar lumea rămînea mută, nu zicea nici da nici nu. Acum ofițerul făcu semn gornistului, care dă un semn de ascultare... Apoi subofițerul vorbi din nou :

— Excelența sa Omer Pașa, vestește pe toată lumea că dacă pînă într-un ceas, lumea nu se împrăștie, oastea turcă va da un atac necruțător, însoțit de bombardament teribil de șrapnele.

Atunci Teticu urcat pe peretele cel mai puțin dărîmat, spuse turcește, cu o voce destul de greu de auzit de altfel, din pricină că îi lipseau dinții, că oamenii nu prea știu ce sînt acelea șrapnele și că Excelența sa ar face mai bine să-și vadă de treabă acasă și să lase lumea în pace...

Ofițerul turc fu curios să știe ce a spus omul cu fața îmbătrînită și puse pe tălmaci să-i traducă... Cînd află îi spuse tălmaciului să spună în romînește ceva despre șrapnele.

— Dacă nu știți ce sînt șrapnelele, aflați că sînt niște bombe noi, născocite de un englez, care poartă numele acesta... Niște bombe teribile, speciale pentru tras în mulțime...

— Să-i fie de bine englezului, să-i fie de bine și turcului că sînt buni tovarăși și-și fac cinste unul altuia... Foarte bine... Ce-or fi șrapnelele

*) Cuvîntul lipsește din manuscris.

astea om vedea... reluă cu un soi de dispreț Teticu, fără să poată bănuși că pînă la prînz, el nu va mai fi în viață.

*

Un lucru înțelese însă limpede, acest om obicinuit să-și pună viața în joc neconținut... Că acum va fi greu. Ii ceru lui Hergă să meargă numai-decît întovărășit de douăzeci, treizeci de tabaci, dintre cei fără puști, dar cu topoare spre Panait și cei de la Popești-Condurați, și împreună să așeze cete de oameni prin porumb... Oamenii să nu fie niciodată singuri, unul sau doi, cîte doi și mai mulți într-un singur loc. Ii mai spuse să se suie în pom și să vadă cum se desfășoară turcii, să trimită pe toți cei care au puști, la dărîmătură... Același lucru i-l spuse și lui Damian, care porni în galop spre drumul Bragadirului.

Ploaia stătuse de vreo jumătate de ceas și pentru întia dată, printre norii, acum ridicați și ruși în bucăți pufoase, care se opriseră ori mergeau atît de lin că nu se băga de seamă, apărură soarele, pe un petec albastru, crescute dintre norii albicioși.

Pe drumul Giurgiului, Teticu pofti lumea să vie în față... În care se urcară elevii și profesorii, o ceată mare, ca la o mie de oameni, cu care erau în frunte calfele de măcelari, trecu spre lanurile de porumb de după vie... Apoi ceilalți fură rugați să se dea grămadă spre miriștea din stînga, pînă spre lanurile dinspre Văcărești.

Tocmai acum soseau alte care cu hrană din vale, aduse de Codin și Licsandra, dar nimeni nu se mai gîndea la mîncare.

Lumea era mai curînd tăcută, decît sgomotoasă... În liniștea și în căutătura puțin încruntată a celor mai mulți, se putea citi o hotărîre ca de piatră... Aproape toți cei mai cunoscuți poporului dintre cei care de trei nopți și patru zile străjuiau intrarea în capitală, erau în față... Popa Tun nu spunea o vorbă, dar cerceta cu privirea, cîntărindu-l pe fiecare parcă... Iși trecea degetele prin barba roșcată și scurtă, cu capul înclinat pe umărul stîng.

Deodată, se iscă o tălăzuire a mulțimii, întovărășită de un soi de exclamație ca un ison neprevăzut... Cavaleria turcă se ivise din vilcea, în galop... Cum ajunse ca la o mie de pași, un regiment o luă la stînga, spre Bragadiru, iar celălalt peste miriște la dreapta, spre Popești-Condurați... Dinadins, Omer Pașa făcu manevra asta ca să intimideze.

Teticu se sui în stejarul de lîngă dărîmătură, căruia i se tăiaseră cu oarecare nesocotință aproape toate crăcile, afară de aceea care prelungea trunchiul. Se sui aproape pînă în vîrf. Dar după el se suiră și alții, între care trei elevi care se agățară de proaspetele rupturi, ca să stea mai bine. De acolo de sus, Teticu văzu cum regimentele de cavalerie, după ce o luaseră la dreapta și la stînga, porniseră la galop să ia poziție pe drumul Olteniței, ca și pe drumul Bragadirului. Se ivi apoi ca la un regiment de infanterie, care manevră timp de un sfert de ceas, făcînd și desfăcînd careuri peste miriștea din fața mulțimii, apoi se împărți în două, fiecare jumătate așezîndu-se la un flanc și făcînd loc unei baterii de artilerie, care ocolise, întîmpinată cu un soi de fior de mulțime „tunurile, tunurile“ la dreapta în galop, și manevră și ele la trap apoi, peste miriște... În cele din urmă se așezară în linie în baterie, opt tunuri. Teticu văzu că alte baterii se îndreptaseră spre Popești-Condurați și spre Bragadiru. De de-

parte el văzu trupe turcești trecînd prin Odăile spre Neftiu ca și în partea astălaltă spre Leordeni...

Cînd fu să se împlinească ceasul, se ivi din nou, ceata de călăreți, care mai fusese... Avea înaintea un gornist, cu un steag mic alb. Veni pînă la dărîmătură și din nou subofițerul își duse calul în față și întrebă:

— Care este răspunsul vostru?

Urmă o tăcere, prelungă, apăsătoare.

— Atunci aflați că de îndată ce noi îi vom raporta că nu vreți să vă împrăștiati, va începe atacul...

Aștepta un răspuns. Dar nu era decît o tăcere înghețată.

— Vă întreb ultima dată care este răspunsul vostru.

Dar tăcerea de piatră fu singurul răspuns... Nici Licsandra, care venise dinapoi ca să-și caute bărbatul și se suise pe zidul năruit, nu îndrăzni parcă nici să se miște. Călăreții se întoarseră...

ATACUL CEL MARE

Cînd ajunseră subt un stejar, unde era un grup de ofițeri, după cîteva clipe, trompeții turci sunară atacul... Strigătul metalic, cînd pripit, cînd prelung, sfîșie văzduhul... Un fior trecu prin mulțime și toți se strînseră unii într-alții. Vreo cîteva femei, care veniseră cu carele pînă în față, se strînseră de mîini, cu o spaimă rece... Așteptarea fu grea, nesfîrșită... Apoi la gura tunurilor apărură cîte un fir de fum alb și numaidecît un snop de detunături sgudui cerul... Peste o clipă sau două, se auziră tot atîtea pocnituri, dar mai slabe și în fața soarelui, ca și sub nori, apărură dintr-o dată niște nourași lăptoși... Oamenii nu pricepeau ce a fost. Dar cînd din nou se auziră două rînduri de bubuituri și apărură în văzduh, la depărtare egală, norii lăptoși, inimile oamenilor se desghețară, frunțile se descrețiră și pe chipurile celor mai mulți se iviră zîmbete. Oamenii, răsuffînd, parcă ar fi vrut să spuie: Asta-i bombardamentul? Astea sînt șrapnelele? Nu pare așa grozav... Gloanțele care căzuseră, parcă nu loviră pe nimeni.

— Alțeva mai știți? se auzi o voce pițigăiată, ca de țircovnic. Era Codin și lumea începu să ridă în jurul lui.

Teticu coborî, aproape îmbrîncind pe cei de subt el... Veni în față de tot, unde era Popa Tun și Mustea... grăbit de tot...

— Părinte, atacul nu se dă aci... Vor să lupte la dreapta și la stînga noastră... Aci vor veni mai puțini călăreți... Nu vă mișcați... Țineți-i pe loc... Eu mă duc acolo, apoi se asvirli pe cal...

Vrea să-și facă loc înapoi, ca să o ia spre mînăstirea Văcărești, dar lumea îl privea nedumerită și o clipă se gîndi să nu creadă cei de față că vrea să fugă... Întoarse calul, își făcu loc și porni la galop, prin fața mulțimii, spre Popești-Condurați...

În liniștea care nu mai era apăsătoare, se auzi deodată vocea de tenor, ușoară, a profesorului cel gros, și numaidecît îl urmărară elevii și toată mulțimea:

„Deșteaptă-te romîne, din somnul cel de moarte

In care te-adînciră barbarii de tirani...

Acum ori niciodată, croește-ți altă soarte...

Era o voință crîncenă în cîntecul acesta, altfel prea domol, care-l face să aibă tărie de fanfară.

La o comandă oarecare, escadroanele turcești porniră desfăcându-se în evantaliu, în rind rărit, peste miriște. Când fură aliniate porniră din nou în galop, dar cum nu era nici un semn că mulțimea se va clinti din loc, rămaseră în trap bătut... Se opriră la un pas și începură să joace caii în loc...

Acum bubuiturile se auzeau la stînga și la dreapta și se vedeau sus nourași lăptoși...

Călăreții, jucîndu-și caii pe loc, încercau din cînd în cînd să treacă, dar oamenii din față puneau sumanele înainte. Codin ținea și coșurile unul într-altul și cobilița în față. Se vedea că turcii vreau să treacă... dar căutau parcă ceva... Unul dintre ei dădu buzna peste Codin, care puse cobilița în față odată cu coșurile... Subofițerul turc lăsă să cadă sabia care tăie coșurile și din umărul oltenașului izbucni un val de sînge. Mulțimea începu să urle mînioasă. De sus, de pe dărîmătură, Licsandra repezi o ruptură de cărămidă cu o furie de nedescris, care lovi pe subofițer în cap și-l năucii, umplîndu-i ochiul de sînge. Căzu de pe cal... Atunci, călăreții începură să lovească, unii destul de moale, cu săbiile... Se vedea că simplilor soldați li se părea rușinos să lovească în mulțime. Dar erau unii care erau ca turbați... și loveau cu sete... rănind destul de grav... Altă lume, mai ales cei tineri, se urcară pe dărîmături și începură să imite pe Licsandra, aruncînd cu pietre. Un ofițer turc scoase pistolul și ochi liniștit... Lumea încremenise, numai Licsandra înfuriată nu văzu că în ea trage și se frînse în două... Dar în aceeași clipă, barosul lui Mustea, care se băgase între cai, căzu în spinarea ofițerului, rupîndu-i șira spinării... Căzu de pe cal ca un sac plin, frînt la mijloc. În vie, cei optzeci de inși, cu puști, de-abia erau ținuți să nu tragă... Dar Preda Drăghici, măcelarul negru și fălcos, care fusese rugat de Teticu — și-i făgăduise să nu lase oamenii să facă după capul lor, — îi stăpîni, cerîndu-le să aștepte. Codin, scos de vreo cîțiva inși din rîndurile din față, se zbătea uitîndu-se spre locul de unde era tîrît. Rana era proaspătă și nu începuseră încă durerile.

— Muică... muică... unde o fi cobilița mea... mă, tu ăla multu'... strigă strigă, mă, să-mi aducă cobilița...

— Las-o dracului de cobiliță, mă, de asta îți arde ție acum, stai liniștit să-ți leg rana... îl certa unul dintre profesori.

— Cum s-o las... mai ușor găsești coșuri decît cobiliță.

Nu se linișți pînă ce nu îi dară cobilița.

O aduseră și pe Licsandra... Era lovită în partea dreaptă în piept... dar nici ea nu-și dădea seama ce e cu ea... Il striga mereu pe Licsandru. O traseră femeile după ele. Mai jos era un car cu boii înjugați... Il umplură cu paie și-i urcară pe toți răniiții... Că mai fură aduși vreo patru...

*

Înspre Popești-Condurați, încăerarea fu mult mai grea. La început călăreții turci loviră cu latul săbiei și călcară în picioarele cailor mulțimea de săteni care se da treptat înapoi, ținînd în față sumane, rupturi, dar și ciomege, furci și coase... Dar cînd pătrunseră în porumb și se răzlețiră, fură încolțiți din toate părțile... Nu se auzeau decît urlete, înjurături și pocnituri tari... Fură trași jos de pe cai, fură loviți din spate, cu bîtele, caii împunși cu furcile... De după o casă boierească, părăsită acum fură bătuți cu cărămizi desfăcute din vreme și rupte. Unii turci traseră cu pistoalele, dar și ei la rîndul lor primiseră focuri... Călare pe Murgul lui, cu pistolul în mînă,

Teticu alerga de la o ceată la alta și cine-i era în cale, nu avea timp să se păzească totdeauna.

Panait, care-și ascunsese pușca de gvardist, trăgea focuri suit pe o claie de fin. Hergă avea în mîna stîngă o bită cu care se apăra și cînd îi venea bine repezea și cuțitul. Încăierarea a durat mai bine de o jumătate de oră, cînd se auzi trompetul regimentului turc sunînd adunarea... Destui călăreți nu veniră... Alții, foarte mulți, se întoarseră tîrziu, pe jos, fără arme, mulțumiți că au scăpat cu viață, tîrîndu-se prin porumb.

*

Spre Bragadiru, încercarea lui Omer Pașa nu fu mai norocoasă decît spre Văcărești... Cea mai mare parte dintre sătenii aduși de cei din Vadu Rău, erau îngrămădiți în păduricea din partea stîngă a drumului... Pe drumi erau îngrămădite numeroase care în care așteptau sătenii cuminți cu furci și cu coase, jos, la fund, lăsau să treacă în jos de ei călăreții turci... Ion Firu, singur se uita la ei fioros. Cînd regimentul ocoli, ca să înconjoare pe cei din pădure, pe care comandantul socoti că nu poate să-i lase în spatele său, în spatele călăreților apărură din lanul de porumb mii de oameni, în straie țărănești, urlînd ca nebunii, hăituind, sperînd caii, lovind pe îfundate... Nedeciși, călăreții își pierdură capul, începură să se caute prin porumb, dar dădeau cînd de oamenii lui Damian care-i trăgeau jos de pe cai, cînd de ai lui Simion, care era mînios că nu trag turcii focuri, ca să tragă și el, căci și el își păstrase pușca. Și aci cînd se sună adunarea, cîțiva turci nu se mai întoarseră la unitate, alții veniră ca vai de ei. Nu știau măcar nici cum au ajuns de pe cal în țărîna dintre cocenii de porumb.

*

Nici în dealul Filaretului nu le venea oamenilor să creadă în dimineața aceleași zile cînd vedeau cavaleria turcă retrăgîndu-se. Un trompet suna și unitățile împrăștiate se adunau din nou în cîmpia de pe drumul Giurguiului. Chiar cele din fața dărîmăturii se traseră înapoi. Dar cînd ei își deteră seama că e un sfîrșit, fie și un sfîrșit de încercare și că ei au cîștigat această încercare, un val de entuziasm cuprinse uriașa adunare de oameni. Cînd sunară din nou chemările aceluia nou „Deșteaptă-te romîne”, nici un glas nu rămase mut, zece mii de oameni fremătau cu ochii luminoși. Era o revenire, o bucurie a unei întoarceri de pe un drum pînă acum cîteva ceasuri doar bînuît și temut... acum lăsat, biruitor, în urmă... Nu scăzu acest entuziasm nici cînd se știu că au fost pierderi mari în sinul mulțimii... Tocmai aceste pierderi sporiră sentimentul valorii de performanță tragică în această mulțime... Asta fusese lupta... Faptul acesta adînc simțit dinamiză, ceea ce dormita în adînc, învăluit în cenușa timpului, în poporul bucureștean. Cînd începură să se adune din lanurile de porumb și să fie aduși pe drumul mare rîniții, cu rănile învelite cu ce se găsisese la îndemînă, lumea îi întîmpină cu un adevărat sentiment de religiozitate. Celor care erau loviți ușor, de puteau merge, ori mergea sprijiniți, li se dădea grabnic, fără șovăire, nu ceea ce le lipsea, ci ceea ce avea fiecare la îndemînă, uneori fără folos pentru rînit.

Brutarul cel cu cap de șoarece și plin de făină tot, avea o tăietură mare în umăr, căci cuprins de furie împunsese cu o furcă, în neștire înaintea lui, răsturnînd singur vreo doi călăreți, pînă ce fu alergat cu calul de un ofițer și lovit cu sabia din spate, după ce cu o lovitură isteată, turcul

și făcuse să scape furca din mână... Era adus pe ramuri așternute cu paie, de vreo patru inși.

Erau îndreptați, toți, spre umbrarul cîrciumei părăsite. Aci fu adus și Mustea... Fusese tăiat cu sabia în vreo două locuri și lovit în frunte de copita unui cal, după ce căzuse jos. Il aduceau acum pe un țol.

Dinspre Văcărești venea o ceată de oameni, șase din ei purtînd două țargi din cele cu care se cărau cărămizile, legate cu niște frunze și ramuri. Pe țargă se vedea de departe un om culcat cu fața în sus. Pe măsură ce înaintau, subț ploaia care începuse să cearnă mărunț, din nou, mulțimea devenea tăcută, așteptînd să treacă prin dreptul ei, ca să vadă cine e al mort. Era omul negricios cu sprîncene tari, cu fața parcă nerasă de săp-tămîni... Șopteau înfiorați „Teticu“. Se descopereau și se închinau... L-au adus și pe el subț umbrarul cîrciumei părăsite.

Profesorii porniră numaidecît spre oraș, ca să aducă oricîți doctori ar primi să se urce în deal... Se pregăteau și care cu paie, ca să se ducă rănii, dacă doctorii vor crede că se poate face asta...

Cînd veni Hergă, nădușit tot și cu ochii parcă rătăciți, întia întrebare fu despre Licsandra. I se spuse că e rănită ușor și că a fost trimisă la spitalul Brîncovenesc. Vru să se repeadă ca un nebun, dar popa Tun îl strigă, aproape mînios :

— Unde fugi ? Dacă se întorc turcii ? Cum vrei să rămînă cîmpul asta așa ?

Licsandru întrebă năuc :

— Cum așa ?

— Păi cum ? Teticu a murit, cred că Mustea a murit și el... Trebuie să fie cineva aci care știe rosturile și legăturile... Că altfel... cînd o intra spaima în lumea asta, Doamne ferește, totul se duce peste cap. Te duci după prînz, încolo, cînd s-or lămuri puțin lucrurile.

Cei din oraș, care așteptau din ceas în ceas, cu ochii în toate părțile să simtă, să vadă ceva... înțeleseseră din clipa cînd auziseră bubuitul tunurilor, că se întîmplă ceva grav... Cei mai de aproape auziseră și alte numeroase focuri de armă... Toți vedeau în asta hotărîrea turcilor de a intra cu orice preț în oraș. Se așteptau din clipă în clipă să-i vadă pe ulițe. Cînd se află că artileria n-a putut face nimic și că toată cavaleria turcă a fost respinsă cu pierderi, un fel de nebunie cuprinse cea mai mare parte din oraș... Oamenii se îmbrățișau în drum, începură să fie plîmbate steagurile pe ulițe în cîntece și urale... „Deșteaptă-te romine“ se auzea puternic pe Podu Mogoșoaiei. Cînd se află însă despre moartea lui Teticu, bucuria tuturor fu umbrită. Un nor trecu prin dreptul soarelui... Se sfîrșea, curmat prea repede, un început care putea să fie mareț. Se află că sînt numeroși răniți adunați subț umbrarul de la hanul părăsit... Pe dată se porniră căruțe cu paie și pățuri, numeroase calești, spre dealul Mitropoliei.

★

Cînd Bălcescu împreună cu Tița, care avea brațele pline de flori, și Costache sosiră sus, birja își făcu loc cu greu printre case. Istoricul era abătut că nu putuse măcar sta de vorbă cu fostul său prieten. Trebuia să ocolească peste miriște... Doctorii începuseră să înfașe rănile, mai toate în partea de sus a corpului... Pe toate mesele și pe jos, pe maldăre de paie, erau răniți. De altfel, într-un ceas, treaba fu isprăvită și cei vreo

optzeci de răniți, între care erau și patru turci, fură porniți spre spital. Unii la Brincovenesc, alții spre spitalul Colții.

*

Se făceau pregătiri pentru înmormântarea celor doi, Teticu și Mustea... Acum zăceau amîndoi lungiți fiecare pe cîte o masă lungă și îngustă, dintre cele cu picioarele bătute în pămînt... Cele două mese erau în unghi drept și capetele lor, la fel cărunte, erau apropiate... Doctorul Grunau vru să vadă de aproape rănilile pe care ei le primiseră... Fură duși pe rînd în prăvălia hanului și desbrăcați de felceri, ca să fie și îmbăiați, după cum cerea datoria creștinească... Intrară înăuntru cei trei doctori, Bălcescu și fratele său, Popa Tun și Licsandru... Cel dintîi lucru care-l minună pe Grunau fu tinerețea trupului aceluia pe care cei mai mulți îl credeau după chip moș... Nu părea să aibă nici treizeci de ani. Mușchii erau neobișnuiți, lungi și rotunzi, ca niște sîrmă groasă împletită... Nu era deloc slab la trup, din cauză că hainele prea largi atîrnau pe el... Era ca o statuie de bronz, îmbrăcată în zdrențe... Il întoarseră pe spate. Rana era simplă, în dreptul inimii. Fusese ochit pe la spate, nu prea de departe... Glonțul rămăsese pe semne în inimă. Doctorul Grunau arătă niște grunji de carne tare în jurul gleznelor.

— A purtat mult lanțuri de picioare... Cred că a fost la ocnă... Uite oasele, puțin deformat, cred că a purtat și cătușe mari de lemn... butuci la picioare...

Bălcescu alunecă în adîncimile amintirii și îndoielilor lui... Cine poate ști ce viață a dus acest om neobicinuit în cincisprezece ani și mai bine de cînd nu l-a mai văzut... Nu pricepeau ce semn are pe umărul stîng, spre spată...

— E ceva făcut cu fierul înroșit, după cît se pare...

Licsandru Hergă intră într-o bănuială care-l strîngea de gît :

— Nu cumva este aia o literă turcească, domnule doctore ?

— Ba îmi pare că da, nu prea cunosc literele turcești. Dumneata le cunoști ? întrebă Grunau pe Bălcescu.

— Da !

Bălcescu recunoscuse litera arabă „M“, dar fu curios să știe de ce a întreat Licsandru Hergă asta.

— Era un gînd al meu... Nu știu cum să vă spui... și nici nu spuse mai multe...

Cei doi morți fură îmbrăcați după ce fură îmbăiați în haine curate, noi, care fuseseră aduse din piață odată cu cele două sicrie de lemn. Veniseră în odăjdii și cei doi preoți de la biserica Cuțitu de Argint.

Cînd fu la rugăciunea de slobozire, bătrînul preot, care vorbea din barba albă, stufoasă, întrebă în șoaptă pe popa Ambrozie :

— Numele ?

— Filaret, se grăbi să spuie feciorul cel mare al lui Mustea.

— Și ălălalt ?

— Celălalt ? Popa Ambrozie își dădu seama că nu-i știe numele... Întrebă în stînga și în dreapta... Tuturor li se păru că „Teticu“ nu e un nume de pomenit.

Atunci preotul cel bătrîn întrepruse rugăciunea, înciudat.

— Eu nu poci să slujesc acest om, dacă nu-i știu numele de botez, de l-a ținut maică-sa în brațe...

Nimeni nu știa... Bălcescu nu-și amintea numele de copil al lui Tucoltoiu.

Licsandru era aproape palid... Dar ar fi fost de prisos să spuie ceva, căci Grozea nu e nume de botez.

— N-are nevoie de nume, el e poporul român însuși, spuse mînios popa Ambrozie.

În sfîrșit Costache, care era mai mare cînd îl cunoscuse pe Tucoltoiu, și care știa de la fratele său că în fața lor e Tucoltoiu, își aminti numele. Era Dumitru.

Au fost înmormîntați amîndoi, subt deal, în cimitirul bisericii, în două gropi vecine. A fost lume multă, cum nu s-a mai văzut înmormîntare în București, de la înmormîntarea lui Mihail Suțu, cel ucis de fii săi, în 1821.

Toată noaptea, care fu ceva mai luminoasă, căci se ivi cîțva timp luna, oamenii așteptară cu destulă grijă, dar și cu hotărîre, un nou atac turcesc... Ei știau bine că s-au prins într-o horă grea, dar ceea ce li se părea de neîngăduit, era ca turcii să intre în București, și să răstoarne ordinea pe care poporul însuși vrea să și-o dea... Se uitau cu dușmănie la focurile mari, care iluminau bivuacurile turcești înainte de Odăile, la mai puțin de o mie de pași. Știind că nu vor fi atacați, turcii se mișcau sub acoperirea unor posturi ușoare — fără grije — ca la ei acasă... Socoteala lui Omer Pașa era să obosească oamenii prin încordare.

Toma era destul de nedumerit și el... Aștepta pe cît de curînd o nouă încercare de a trece a turcilor. Erau pregătiți, deși o duceau destul de greu cu ale gurii. Cei din oraș se gîndeau numai la cei din realul Filaretului și toată luarea aminte într-acolo se îndrepta... Trebuia lămurit acest lucru chiar în zorii zilei, cu Hergă și ceilalți.

Dar în zorii zilei o caraulă trimisă cu Damian și Simion în cap, înspre liniile turcești, pînă aproape de Sintești, aduse o veste cu totul neprevăzută. Trupele turcești se îndreptau toate, în grabă spre apus, încercînd, după cît se pare, să intre pe la Cîtroceni.

DUMINICA

Intr-adevăr, cînd Fuad și Omer Pașa constatară că le e cu neputință să treacă dinspre răsărit ori sud spre București, cînd văzură că s-ar putea să fie nevoie de un asediu în regulă al orașului, căzură pe gînduri... Îndesebi Omer Pașa se gîndea cu o nesfîrșită iritare la nevoia de a lupta prin porumb, cu un inamic lipsit de uniformă, țîșnind de unde nu te așteptai și lovînd prin surprindere... Răsuflară toți cînd comandantul unui escadron de cavalerie trimis să înconjoare de departe orașul, raportă că tot poporul este adunat numai în sectorul dinspre miază-zi și răsărit. Se hotărî pe loc că intrarea în oraș se va face dinspre vest și a doua zi se dete ordin tru-

pelor să execute marșuri laterale spre Cotroceni și să se facă încercări pe drumul Celibiului și pe toate drumurile, care se întâlneau la mînăstirea Cotroceni. Se mai dete poruncă să rămînă toată cavaleria în fața mulțimii ca să mascheze operația.

Cînd soarele se înălțase de o suliță, Damian veni călare, în fugă, dinspre drumul Bragadirului, căutînd pe Panait și Licsandru, ca să-i vestească numaidecît că sînt înșelați și că grosul trupelor turcești se îndreaptă de-a latul cîmpului, spre Cotroceni... Licsandru încălecă, fără să mai stea pe gînduri și alergă cu cei doi într-acolo. Cu un steag în mînă, Toma, Ion Firu și feciorii lor își făceau loc prin mulțime, strigînd cît îi ținea gura:

— La Cotroceni fraților... ne-au păcălit Turcii... La Cotroceni...

Fu un strigăt de mînie și miile de oameni începură o deplasare dezordonată peste vii, peste livezi, pe sub dealuri, spre Podu Calicilor, de acolo prin prundișul întins al Dîmboviței cu șuvoaiele ei de apă încercînd să ajungă în fugă la Cotroceni.

Cei patru Firu și Hergă își găsiră o parte din tabacii și calfele din Scaune și hotărîră să treacă de-a dreptul peste tarlalele de porumb. Soarele se ridica într-un cer cețos, dar lumina, deși albicioasă, era vie... Verdele cîmpurilor era parte negru, parte vested roșcat. Străbăteau lanuri de porumb, fără să se mai uite în urma lor, dacă mai vin și ceilalți. Acum, dintr-un ulm înalt Damian și Hergă vedeau bine cum turcii trec peste cîmp spre dreapta. Lăsară deci, ascunși în vilcea, să treacă o parte din pedestrime, dar cînd auziră zornăitul de lanțuri și osii ale tunurilor, săriră urlînd ca niște besmetici: „Huo! Acasă la voi!” Unii săriră la cei de pe cai, trăgîndu-i jos, smulgîndu-le bicele și săbiile, alții puseră umerii să răstoarne tunurile... N-ar fi crezut nimeni că Toma Pandurul este în stare, cu umărul lui sănătos, să ridice roata unui tun cu osie cu tot... Un subofițer încercă să-l taie... Dar abia ridicase sabia și Simion întoarse pistolul, iar subofițerul nu avu măcar timp să audă pocnitura... Nici ai lui nu-și dădură seama că e mort... Prin porumb se azeau numai urlete și înjurături romînești și turcești. Incurajat că le merge bine, Simion împinse cu piciorul o carabină căzută, de vale într-o vilcelușe, unde știa el că o s-o caute pe urmă. Licsandru Hergă smucea călăreții din șea, iar Damian și Ion Firu întorceau atelajele tunurilor, ca să sporească învălmășeala... Un val nou de tabaci se năpusti asupra turcilor... Alergau cu toții mai ales după carabinele scurte, ale tunarilor, smulgînd din tecile lor pistoalele celor căzuți. La început, tunarii surprinși, înspăimîntați, fugiră în porumb, dar se întoarseră mînați de ofițeri. Căci începuse acum o luptă în regulă, cu carabine și pistoale, cu săbii. Simțind însă că pedestrimea turcă, pusă în stare de alarmă vine în pas alergător, Toma făcu un semn tuturor să fugă prin porumb.

Cînd Kerim Pașa, comandantul diviziei din cap, ale cărei unități fuseseră lovite, auzi de acest atac, fu cuprins de o furie nemaipomenită și veni la galop înapoi. Smulse un bici de la un tunar și începu să-l lovească peste față pe comandantul divizionului. Opt tunari fuseseră scoase din funcțiune, fiindcă li se furaseră închizătoarele, doisprezece oameni uciși și vreo douăzeci răniți. I se păru o pierdere care-l înfurie. Dădu apoi ordin unei companii de infanterie să alerge în pas de atac... Altă companie trebuia să înconjoare pe cei ce atacau.

Toma și ai lui văzură că e primejdios să fie înconjurați... Văzu că mai aveau pînă în lanul de porumb de dinapoi vreo sută de pași... Dincolo de lan începeau viile și nu mai aveau mai departe nici o grijă... Oamenii aveau acum mai toți carabine și chiar puști... Trăgeau, cu socoteală, dar trăgeau, ca să nu-și ia cumva vînt turcii spre ei... Se hotări ca Licsandru Hergă, Simion și Damian să rămîie pe loc, cu armele din nou încărcate... Ceilalți o luară înapoi, peste maidanul miriștei. Acolo, alții începură să tragă și cei trei fură strigați pe nume să vie degrabă... căci turcii trăgeau din porumb în plin. N-au putut să mai treacă toți trei... Damian fu rănit la cap. Simțise în frunte un pietroi, dar putu să alerge, și nu-și dădu seama că-i curge sînge pe față. Sări în fugă cei cîțiva pași pe care-i mai avea de făcut. Aci, în lanul de porumb și mai ales în viile care se vedeau la doi pași, primejdia nu mai era atît de mare.

Tabacii coborau acum, fugind, ripa de lut printre vii și în vale se opriră la adăpost, să răsufle. Își admirau unii la alții prada făcută. Simion avea două carabine încrucișate peste umeri și două pistoale. Avea și un fes pe cap...

— Ce faci, măi băiete, cu drăciile astea?... Mai dă-le și la alții... îi spuse un om mai matur, care mușca dintr-un ciorchine de strugure, ca să-și potolească arsura buzelor.

Dar ilăcăul era indignat :

— Nu mi le-am cîștigat singur?... Păi știți voi cit costă o carabină din asta ? M-am făcut om...

Dar i se explică, și pe drept cuvînt, că nu luptase singur și că unii sînt fără arme... Venea, rănit la cap, tăiat în obraz, Damian, susținut de prisos de subțioară de Ion Firu... Simion împărți armele la ai lui și cu asta împacă toată lumea... Își tot examina carabina ca un specialist ce era. Damian fu legat pe loc cu o cămașe, nu prea curată, ruptă fișii.

LUNI 13 SEPTEMBRIE

Duminică la prînz, ocuparea satului și a mîinăstirii Cotroceni de către trupele turcești era dusă pînă la capăt... Dar Omer Pașa era furios... Acest stupid diplomat care era Fuad Pașa crezuse că face mare ispravă, ocupînd un sat la marginea Bucureștilor... Cu asta orașul nu era cucerit. Tot atît de fără sens i se păruse cererea lui Fuad ca să puie în baterie pe așa zisul deal al Cotrocenilor, cit mai multe piese de artilerie... Ar fi vrut să vadă pe deal acolo, îndreptate asupra orașului o sută de tunuri... Se certau în fața cortului cel mare a lui Fuad, la o masă, pe care Omer Pașa întinsese o hartă.

— Dumnezeu nu știi ce știu eu, spuse Fuad. Am porunci hotărîte... Trebuie să facem toate încercările. Ai pus tunurile pe deal ?

— În toate viile pe care le vedeți, sînt tunuri de ale noastre. Effendî, țineți socoteală că acesta nu este drept vorbind un deal... Este malul drept al Dîmboviței care după cum vedeți e înalt și rîpos și care o ține așa în tot lungul ei... Dar malul drept al văii Dîmboviței nu e și malul rîului, malul albiei lui, căci lunca e în cele mai multe locuri foarte largă... Așa că... tunurile noastre...

— Îmi trebuie aceste tunuri fiindcă am chemat pentru mîine aci pe Mitropolit, pe toți boierii și pe notabilitățile orașului... Am un plan al meu...

Oamenii aceștia trebuie să vadă mâine aceste tunuri care la un semn, dacă ei se încapăținează, vor distruge Bucureștii...

Omer Pașa, renegatul, care-și lăsase și el o bărbuță galbenă, tunsă ca să semene cu a sultanului Abdul Medjid Khan, numai că a lui era bălană, avu o strimbătură care ascundea un rinjet de dispreț. Se stăpini dar spuse pe nemțește, știind că Fuad, care era un turc de școală nouă, care cunoștea mai multe limbi europene, va fi mai puțin supărat dacă ironia lui nu va fi înțeleasă decît de ei doi.

— Excelență, cred că bucureștenii mai curînd vor rîde decît se vor speria... Ei știu prea bine că tunurile pe care le-am pus pe așa zisul deal nu vor putea atinge Bucureștii, căci de aci pînă în inima orașului sînt cei puțin cinci mii de pași, iar tunurile noastre bat la două mii și cinci sute de pași...

— Dar uite, această mahala... a Isvorului... e la un pas de noi și e o mahala importantă a orașului...

— Nu o pot aprinde tunurile. Ne desparte de ea o îndoitură a malului... De altfel cred că e mai bine, Effendi, dacă înainte de a mai da alte dispoziții ați merge împreună cu mine deasupra, la baterii...

— Foarte bine, să ne aducă numai decît caii...

Cortul lui Fuad, ca și ale întregii armate era sub deal, în luncă, în așa zisul cîmp al Cotrocenilor, pînă aproape de satul Sf. Elefterie. Sus, de pe malul înalt al văii, Fuad trebui să recunoască și el că nu se vedea mare lucru din București... Omer și Lenș, care îi întovărășea ca bun cunoscător al locurilor, îi arătară că orașul nu se vede din pricina unui dîmb mare al malului, un pînten pe care acest mal îl trimitea tîind lunca pînă în malul albiei riului. Pe acest dîmb, pe care localnicii îl numesc Dealul Spirii, se găsește cazarma infanteriei și Arsenalul orașului. Deasemeni vreo trei biserici și multe cîrciumi pe drumul care urcă printre viile cu care e acoperit. Mahalaua Izvorului este ghemuită în sînga între un ocol al malului drept și albia Dîmboviței... Peste apă e, în luncă, o mahala mai interesantă Sf. Constantin și după ea, pe malul celălalt al văii, ceva mai ridicat, mahalaua Popa Tatu...

— Dacă le nimicim, Effendi, mare lucru n-am făcut...

Fuad era destul de fin ca să înțeleagă unde vrea să ajungă acest pașă încapăținat, și puțin plictisit îl întrebă ciupindu-și barba tunsă scurt tot ca a lui Omer, dar neagră — aproape șuerat :

— Atunci ce ar trebui să facem după părerea dumitale ?

— Să punem mîna chiar astă seară, pe acest dîmb mare care domină tot orașul... Să ocupăm Dealul Spirii... Și atunci nu va mai fi cu putință nici o rezistență...

— Dacă va fi nevoie pentru asta să lupți ?

— Trebuie ocupat oricare ar fi împotrivirea, cît mai curînd... De altfel zadarnic încercăm să ocolim adevărul... Lupte au fost și am avut pierderi supărătoare, care au îndirjit și încurajat populația...

Atras de un butuc de viță, greu de ciorchini negri Fuad ciuguli cîteva boabe, aplecîndu-se mult din șea spre vîrfurile aracului. Apoi cu întîrziere, ca și cînd ar lua greu hotărîrea, spuse parcă într-o doară :

— Ocupă atunci Dealul Spirii.

În aceeași noapte de duminică spre luni Omer Pașa trimise un regiment de infanterie, care ocupă drumul de pe culmea dîmbului mărginit

de grădini și vii, cu case răslețe, și cârciumi, pînă la vreo cinci sute de pași de cazarma infanteriei...

*

Cei chemați pentru ceasurile douăsprezece pe cîmpul Cotrocenilor o porniră încă din vreme, încît cu un ceas două înainte, în fața corturilor turcești se adunase o mare mulțime... Boierii sosiseră în butci și calești, ca să-și arate evghenia, marii negustori în calești și ei iar cei mai de rînd o luaseră apostolește pe jos, peste maidanul de lîngă biserica Popa Tatu, în jos spre morile și podișca de la Sf. Elefterie... Către prînz sosiră și o parte dintre membrii guvernului, Rosetti, Ștefan Golescu, Brătianu și odată cu Bălcescu și frate-său Costache, Bolintineanu, Bolliac, Zane, Aristia și alții foarte numeroși... Erau din nou toate costumele, căci marii boieri apărură în portul lor, după tradiția orientală, ca să fie azi pe placul turcilor. Tabăra turcească, din care se retrăsese aproape toată armata era totuși păzită de un regiment, iar în fața mînăstirii, pe poalele dimbului erau așezate tunuri în baterie. Către ora arătată de Fuad, sosi și careta Mitropolitului. Deși se prelindea bolnav, Neofit apără întovărășit de un arhimandrit și de secretarul său.

*

Era o zi cu soare, care lupta să încălzească, să usuce ceea ce răcise și înmuiase două săptămîni de ploii... Pe ici pe colo, noroiul se zbicise. Oamenii, aproape cîteva sute, cei mai mulți negustori începură să devie nerăbdători... Pavlicioni, în frac tutuniu și cu pălărie tare, se plimba încrunțat, zece pași în sus, zece pași în jos. Își dădea seama că revoluția este pierdută, că negustorimea va fi din nou încălecată cu brutalitate de marii boieri. Dobrovici îi tăie drumul, greoi și cam speriat.

— Frate Rudî, cred că am făcut o greșeală venind... Ne va arestui turcul pe toți.

Hagi Curti fu de aceeași părere, dar Danielopol și Menoah Hillel protestară îndesat... Pavlicioni îi privi mulțumit.

— Trebuie să luptăm pînă în ultima clipă, trebuie să arătăm turcilor cu hotărîre ce vrem... Altfel revoluția noastră va fi o simplă amintire. Devenim din nou robii marilor boieri.

Marii boieri erau plini de veselie și nerăbdători să vadă mai curînd în amănunte ce va fi... Aveau mare emoție căci nu știau încă în ce mod vor fi împărțite marile dregătorii, cele mai bănoase fiind cele mai așteptate, cu înfrigurare... Băl-Ceurescu era în butcă singur și încrunțat, căci se simțea lucrat. Văzînd cum trece timpul, căci trecuse cu mult de prînz și Fuad Pașa nu ieșea din cort ci le trimisese vorbă că îi roagă să mai aștepte căci are mult de lucru cu Omer Pașa, știînd și obiceiurile turcilor, oamenii se pregătise pentru o îndelungă așteptare. În jurul caretei lui Cantacuzino, care se îmbrăcase din nou cu anterior și biniș erau cinci-șase mari boieri, care simțiseră cum bate vîntul... Trimisese acasă să li se aducă foteluri și scaune cum și gustări și acum stau la taifas... plini de voie bună.

Bălcescu și ceilalți revoluționari se traseră mai în spre zăvoi, în spre albia Dimboviței, care făcea aci un mare ocol și se așezaseră pe un plop bătrîn și gros, dărîmat de vreo furtună.

*

Fuad Pașa fu în sfîrșit convins să aștepte ca trupele turcești să ocupe cu orice preț cazarma infanteriei și întreg Dealul Spirei. După ocuparea ca-

zărmei, dar numai după ocuparea ei, coloana turcă avea să-și continue drumul, folosind toate armele ca să pătrundă în oraș pe podul de la Mihai Vodă.

Kerim Pașa, comandantul coloanei, se înclină adânc și ieși.

★

Cazarma infanteriei e așezată chiar pe o parte din locul fostei Curți Arse, vecină cu ruinele ei și despărțită de ea printr-un gard de zid gros... Curtea din lăuntru despărțită de Podu Celibiului cu un gard de scinduri late, puse culcat, e foarte lungă, aproape cât o uliță de lungă. Pe dreapta și pe stînga acestei curți sînt față în față două magazii vechi de zid, acoperite cu olane înverzite, cam înguste, dar lungi cât curtea care însă e destul de largă. Aci dorm ostașii... În fund e o căsuță, cu ușe la mijloc și două ferestre, una în dreapta, și alta în stînga... aci e cîntălăria. Poarta e de stejar, puternică între cele două magazii lungi, care de altfel au câte trei ferestre și la uliță. Către zidul cel gros și dărăpănat al Curții Arse, în spatele magaziei din stînga e o altă curte, cu mari stive de lemne, pentru încălzit și gătit. La față cazarma era largă de mai bine de o sută cincizeci de pași, căci în stînga ei era Ierbăria și Arsenalul. Acum erau pe piața de arme dintre cele două lungi magazii-dormitoare, cinci companii din regimentul II și o companie din regimentul III, în coloană de campanie. Era parada luării în primire a noilor drapele... care înlocuiau pe cele vechi... Tobele băteau... gorniştii sunau. Maiorul Greceanu, gros și cam greu, în mare ținută, care comanda, ieși cîteva pași înaintea frontului și dădu raportul colonelului Radu Golescu, negricios și îndesat ca și fratele său Arăpîlă. Soldații erau în ținută de țere monie: pantalonii albi, mondie cu nasturi poleiți și șepci. După ce se termină trecerea în revistă a companiilor, colonelul Golescu ceru maiorului să dea odihnă pe loc oamenilor, care urmau să aștepte compania de pompieri, care avea de primit și ea un drapel. Gîndul tuturor ofițerilor și al oamenilor din front era același... Ce fac turcii?...

Știau că se opriseră la cinci sute de pași înainte de cazarmă și îi auzeau acum punîndu-se în mișcare.

— Domnule colonel, ce credeți, ne vor ataca? întrebă maiorul, ținînd pasul greoi pe lîngă comandant.

Colonelul Golescu tăcut, arată cu mîna spre cer, într-un gest de nedumerire. Ofițerii veneau după ei, cu chipiile lor înalte, cu mîinile sprijinite pe garda săbiilor. Poarta era larg deschisă și ei se opriră în picioare, pe podișca din față ei, făcută peste șanțul drumului... Din sus veneau cîteva femei speriate și unii vînzători de dulciuri și covrigi, mai mult fugînd.

— Vin turcii... Vin turcii!...

Altă lume se vedea dimpotrivă, pe partea cealaltă a Dimboviței îndreptîndu-se pe Podul de Pămînt, spre Cotroceni. Erau cete întregi.

La poarta cazarmii era postat un pichet cam de douăzeci de oameni sub ordinele sublocotenentului Ioniță, care era de jurnă. Cînd se văzură apropiîndu-se lăncierii turci, în jocul muzicii legănate, tot pe cai roibi, maiorul porunci ofițerilor să alerge fiecare la unitatea lui... Colonelul rămase la poartă, unde pichetul se aliniase, cu căpitanul Caragea, care știa turcește și căpitanul Papassoglu care era de serviciu. Prin poarta deschisă ostașii și ofițerii din curtea cazarmii văzură trecînd la vale unitățile ar-

mătei turcești. După ce trecură unitățile ușoare de cavalerie, apărură pe un cal negru Kerim Pașa, cu fața lui uscată, urmat de ofițeri subalterni, un colonel, un maior arab și alții... Pichetul de la poartă dădu onorul și colonelul salută... Pașa răspunse la salut și se opri în dreptul colonelului Goleșcu, cu ofițerii săi, în timp ce începuse să treacă spre vale, într-o ciudată dezordine, infanteria turcească... Apoi, în timp ce treceau tunurile, Kerim Pașa, care întrebuse pînă atunci cîteva lucruri banale, spuse aproape brutal colonelului Goleșcu, prin căpitanul Caragea, că trebuie să predea imediat cazarma și armele.

Palid, pămîntiu la față, dar cu ochii sclipind ca oțelul, feciorul lui Iordache Goleșcu, luă poziție de drept și spuse răspicat :

— Nu am ordin nici să predau cazarma, nici să n-o predau. Am trimis un ofițer la Locotenență, aștept răspuns.

Cu buzele negre aproape și tăioase, Kerim Pașa ascultă răspunsul și cînd tălmăciul sfîrși, dete brusc pîtenii calului și porni spre dreapta, cu toată suita după el.

Colonelul Goleșcu, care rămăsese în picioare, în poziția militară, se uită lung după el și clătină din cap. Apoi se întoarse către aghiotant :

— Spune-i lui Greceanu să ducă oamenii la magazia de muniții.. să li se dea numaidecît patroane și să se încarce armele.

Se auzi numaidecît comanda maiorului : „Coloană la stînga împrejur cu pas alergător“... Furgonul care se afla în fața magaziei fu numaidecît golit de patroane, puștile încărcate și companiile se întoarseră tot în coloană... Căpitanul Lăzureanu comandantul companiei din regimentul III se apropie de Deivos, care comanda compania a III-a, cu privirea îngrijorată :

— Turcii s-au oprit și au înconjurat cazarma...

Turcii într-adevăr se opriseră și acum puneau tunurile în bătaie, în drum, împotriva cazărării. Se vedea limpede că se pregătesc să tragă salve de mitralie... Între timp se apropie din nou de poartă un ofițer turc, însoțit de un imam cu fesul în turban alb, amîndoi călare. Ofițerul turc vorbea romînește. El îi ceru colonelului Goleșcu să adune numaidecît armele batalionului, să le depună în mijlocul curții și să predea cazarma. Colonelul îi răspunse doar că nu s-a întors încă ofițerul trimis după ordin, de la Locotenență...

Acum totul era numai freamăt mut și încordare... Peste cîteva clipe un pluton de lăncieri încercă să treacă poarta... Pichetul i se așeză aliniat în cale cu puștile la ochi. Plutonul se întoarse. În clipa asta se auzi o răpăială de focuri cumplită și rîndurile companiilor se înfiorară ușor. Mai spre vale puțin, ca la o sută cincizeci de pași depărtare de poarta cazărării, compania de pompieri de sub comanda căpitanului Zăgănescu, un om voinic și cu mustața tunsă scurt, fusese oprită de turci... Era chiar în fața lui Kerim Pașa și a suitei lui. Căpitanul spuse pe romînește că are ordin să se ducă în curtea cazărării cu unitatea sa... Un negustor turc din Giurgiu, un bătrîior cu mustața mare, care părea un fel de călăuză a turcilor, tălmăci vorbele lui Zăgănescu și numaidecît și răspunsul pe care-l dăduse colonelul turc de lîngă Kerim Pașa.

— Spune-i ofițerului ăsta că nu mai are voie să intre în curtea cazărării căci vom lua noi cazarma.

Căpitanul Zăgănescu rămase câteva clipe descumpănit... Șovăi, dar, numai decît întilni privirea întrebătoare a lui Dincă Bălășoiu care comanda plutonul al doilea... Atunci comandă scurt, viu...

— Companie, după mine... și porni înainte între infanterie și tunurile turcești.

Pompierii, cu coifurile lor strălucind ca aurul, cu crestele metalice arcuite spre frunte trecură după comandantul lor, cu puștile ținute în podul palmei și sprijinite pe umăr. Ofițerii turci se priviră înmărmuriți de atîta obrăznicie... Unul dintre ei strigă tare o insultă. Toți turcii rîseră de acești soldați cu atîta alămărie pe ei, care treceau molatec, dar țanțoși... Atunci sună o comandă turcească și toți infanteriștii turci trecură dinspre șanțul cazărmei, spre șanțul ălălalt al drumului, parcă vrînd să fac loc pompierilor... Un soldat turc care vroia să treacă în fugă de cealaltă parte se împiedică de un pompier și căzu... Un ofițer turc lovi atunci cu latul săbiei pe pompier. Incurajat, un subofițer își descărcă pușca într-alt pompier, care căzu frîngîndu-se, mort, în drum.

Dincă Bălășoiu privea încremenit... Își mușcă buza și scoase încordat dar aproape pe nesimțite amîndouă pistoalele... Era foarte aproape de Kerim Pașa și de suita sa. Descărcă în aceeași clipă, cu amîndouă mîinile ambele pistoale. Calul lui Kerim, lovit în cap, se răsuci în loc și căzu apoi cu generalul sub el, care de altfel nu fu atins... Calul colonelului rămase în picioare, dar colonelul căzu într-o parte cu picioarele în scări, căci era mort. Ofițerii se îngrămădiră în jurul lor, în timp ce comandantul bateriei, negru de mînie, ordonă : „Foc !“ O parte din pompieri, cu Zăgănescu ajunseseră în dreptul curții din dos a cazărmei și se culcară în șanț, ca să încarce armele, cealaltă parte venea înșirată în lungul drumului... Tunurile se descărcară cite două în patru salve. Mitraliile loviră rîndurile pompierilor de la cîțiva pași rupîndu-i pe mulți în bucăți. Gardul de lemn al cazărmei fu sfărîmat. În cei din frunte și în pichetul de la poartă traseră infanteriștii turci. Colonelul Golescu fu rănit și avea să fie dus înapoia cazărmei. Pichetul se retrase în curte și el, cîți scăpară. Pompierii se culcară în șanț lîngă gardul de uluci... acum dărîmat de mitralie... Cînd Zăgănescu văzu gardul dărîmat și curtea mai ferită sări din șanț și strigă : „După mine !“... Dar în cîrte căpitanul Deivos, care la întoarcerea de la amoniție rămăsese cu compania în față, comandă de la el însuși foc de salvă asupra coloanei turcești.

Între timp, tunarii turci aprindeau fitiluri pentru o nouă salvă... Locotenentul înalt și mustăcios, Dănescu, strigă pătrunzător :

— Pe tunuri, copii ! Că ne prăpădesc...

Săriră din șanț și în câteva clipe pompierii erau peste tunuri, tunurile încărcate... Loviră servanții cu patul armei și răsuciră tunurile împotriva coloanei turcești. Priviră înmărmuriți și bucuroși rîndurile de turci secerăți scurt... dar în aceeași clipă alți turci se năpustiră asupra lor, lovind cu baionetele. Sublocotenentul Dănescu se aplecase spre fitil și fu împuns cu sabia în spate. O parte din pompierii rămași în șanț încărcase în sîrșit armele... Cei de pe tunuri săriră înapoi, și unii trecuseră așa cum făcuse căpitanul Zăgănescu și ceilalți pompieri, în curtea mai îngustă, din dos a cazărmei, între gardul de zid al Curții Arse și magazia de dormit. Alții mai luptau. Invălmășeala era de nedescris și oamenii se loveau cu armele înnebuniți de furie, printre cei care se zvîrcoleau căzuți în mici

băltoace de sînge și noroiu însîngerat. Din curte tot batalionul trăgea în coloana turcească. O oră și mai bine, oamenii culcați acum, adăpostiți cum putură mai bine, traseră unii într-alții.

Toți turcii, care încercaseră să ia prin atac curtea cazărmei iarăși, erau culcați la pămînt, unii morți și răniți, alții ferți, ca să tragă mai bine. Kerim Pașa, care descălecuse și se adăpostise după o casă cu unii din ofițerii lui, porunci gornistului să sune încetarea focului. Ofițerii din curtea cazărmei, care cunoșteau sunetul turcesc, comandară și ei încetarea focului... Intre timp puținii pompieri rămași în viață erau dincoace de gard, în curtea cazărmei, în partea în care erau stivele de lemne, fiind destul de adăpostiți. Un ofițer turc, veni cu un steag alb și cu pitarul Grigore de la Giurgiu, care era tălmăciu, arătîndu-le celor din curtea cazărmei presărată de cadavre, că a fost o greșeală. Toți fură bucuroși de această întorsătură, căci nu mai aveau nici un cartuș în patronașe. Se făcu o liniște de necrezut, îngrijorătoare parcă. La o poartă de cealaltă parte a drumului apărură Licsandru Hergă și Damian, care auziseră bubuiturile din mahalaua Isvorului și strigătele de luptă și vruseră să vadă ce se întîmplă. Urcară în fugă dealul, ascunzîndu-se pe după case pînă în marginea cazărmei... Hergă privea cu ochii mari nenumărații turci așternuți pămîntului și printre ei atît de mulți romîni. O porniră pe după garduri, pe la porți și alți oameni, pe semne chiar dintre cei care locuiau în aceste case și care se ascunseseră cîți nu apucaseră să fugă... Se uitau palizi la morții învălmășiți, înmărmuriți. Damian îl văzu pe Dincă plin de sînge în șanțul de peste drum. Se uită ca deșteptat din somn, privind cu băgare de seamă peste gard. Hergă văzu că ofițerul romîn plin de sînge care era în șanțul de lîngă ei, cu capul sprîjinit de o buturugă, încerca să se așeze mai bine, fără să deschidă ochii. Se gîndi să-l ajute și ieși pe porțiță, printre soldații turci. În timpul acesta, un subofițer turc încercă cu baioneta pieptul lui Dănescu, să vadă dacă e viu și cînd acesta gemu și își mișcă brațul îi descărcă pușca în cap. Licsandru Hergă văzu negru înaintea ochilor. Dintr-o săritură a înfipt cuțitul pînă în prăsele în turc. Lăsă cuțitul în rană și-i luă pușca... Ii tăiară calea alți doi turci, care căutau să înfigă baionetele în el. Întîrzie prea mult, împiedicîndu-i pe ai lui să tragă. Damian îl răsturnă pe unul, și sări de vale. Licsandru l-a spintecat cu baioneta pe celălalt și ucise și pe al treilea care revenindu-și, ridicase arma. N-apucă însă să treacă spre curte că a căzut și el ciuruit de gloanțe... Apoi a năvălit șapte-opt turci peste el, înfișîndu-i spangele în trup. Aci a murit Licsandru Hergă în ziua de 13 septembrie.

S-a făcut din nou liniște.

Dincă, desmelicit, văzu de la cîțiva pași toată întîmplarea. Se simțea rănit dar nu știa unde... Avea sînge pe mundir și tot corpul îi era greu. Trebuia să plece însă de acolo cu orice preț, căci altfel îl vor încerca și pe el cu baioneta... Se culcă mai jos în șanț. Încercă piciorul stîng... îl putea mișca... pe cel drept însă nu. Putea mișca și mîna dreaptă... Se gîndi că prin șanț ar putea merge cei o sută de pași pe care îi mai avea de făcut pînă la podișca de la intrarea cazărmei ca să se vîre sub ea... O porni proptindu-se în cotul drept și în piciorul stîng... Erau atîția morți în drum și pe marginea șanțului, că numai încet și cu grije se mai putea mișca... După ce făcu vreo treizeci de pași îl văzu pe sublocotenentul Stamatescu îndoit, cu picioarele în sus și cu capul în șanț. Înțelegese că e mort... Își înmuie

în soldații români... Cîți nu căzură săriră într-o fugă înfrigurată peste gardurile din față...

Cei care rămăseseră în curtea cazărmei putură să plece peste gardurile din spate pe furiș, spre mahalaua Dudescului. La cinci seara, Kerim Pașa își reluă marșul în oraș.

LA COTROCENI

Către șase seara, Fuad răsuflă în sfîrșit, ușurat... Maiorul de stat major trimis de Kerim Pașa anunțase ocuparea cazărmei și trecerea trupelor spre București, dar mai ales dovedise că într-adevăr Kerim Pașa nu a fost ucis.

— Cu comandantul secund al armatei ucis în luptă, n-ar mai fi fost ocupația pașnică, pe care o vrea sultanul, mon cher ami... Îi spuse lui Omer Pașa cu vocea leneșă, din zilele lui bune, cînd se zicea că nici o cucoană din aristocrația apuseană nu rezistă la modulațiile vocale ale acestui frumos diplomat turc, care avea ticul încîntător de a-și mîngia nervos barba neagră frizată. Hai să vorbim acum cu notabilitățile... Da' ce crezi, spune-mi hotărît, sîntem astăseară în București, dar în București cu adevărat, nu la mînăstirile din marginea orașului. Și-l bătu pe umăr ca să-l împace, să-i arate că gluma n-a fost spusă cu răutate.

Renegatul, îndesat și gros, arată că a înțeles gluma, privindu-l drept în față.

— Principalul este că astă seară chiar, Kerim va așeza o sută de tunuri pe dealul acela de la Curtea Arsă. De acolo, nici un colț din București nu scapă nebombardat...

Se auziră acordurile legănate ale muzicii militare. Apărură și cîțiva turci cu vestoane albastre și fesuri roșii pe cap, cu arma în cumpănire luară grabnic poziție în fața cortului cu umbrar căptușit cu roșu... Apăru apoi un stol de ofițeri, toți în albastru și roșu care se aliniară numaidecît... Apoi se ivi într-un mers precipitat și elastic, cu o figură voit autoritară în contrast cu felul lui lînced obișnuit, Fuad... Il urmă Omer și unul dintre feciorii lui Lenș, în uniformă de secretar al lui Bibescu, aproape ca a ofițerilor turci, dar fără fes, ci cu tricorn de marinar... Mulțimea care aștepta de cinci ore se apropie grăbită... Mitropolitul și Alecu Filipescu sînt coborîți cu sprijin din careță. Boierii fac toți temenelele rituale. Ceilalți salută ușor, prelung. Fuad cu degetele elegant rășchirate își mîngie vârful nasului între degetul gros și arătător ca și cînd ar fi respirat tabac. Inclină capul. Muzica s-a oprit, face un semn dragomanului. Acesta iese un pas în față...

Cei aproape două sute de inși care au răspuns la chemarea lui Fuad, dintre care vreo patruzeci de boieri și peste o sută douăzeci de negustori, ascultă în cerc larg. În jurul lui Cantacuzino, aproape de umbrarul cortului sînt cei doisprezece boieri și Mitropolitul.

— Excelența sa întrebă care este rostul acestei mulțimi imense așezate pe cîmp și pe drumuri, în calea armatelor sale?

Rosetti, înflăcărat, cu mîna în vînt ca un steag, face un pas în față.

— Este poporul bucureștean, care s-a ridicat ca un singur om, să aducă un omagiu M. S. Sultanului, augustul Suzeran, dar care ține să arate că nu înțelege să renunțe la Constituția pe care și-a dat-o. O asemenea

măreată înfățișare ar trebui să placă strălucitului poet care este Excelența sa, Fuad Effendi.

Lenș, după ce a vorbit încet turcește cu Fuad Pașa, tălmăcește sonor, răspunsul lui :

— Excelența Sa spune că nu a venit aci cu lira de poet ci cu o armată, de a cărei siguranță este răspunzător.

Atunci Brătianu face un pas înainte, cu o hîrtie în mîna și aproape strigă cu vocea lui ascuțită :

— Am aci, proclamația pe care am dat-o în calitatea mea de șef al Poliției, prin care îndemn și cer mulțimii care s-a adunat în fața oștirilor împărătești, să vie fără nici un fel de armă, pentru o demonstrație pașnică, pentru a-și arăta sentimentele față de Constituția pe care și-a dat-o și pe care înțelege s-o păstreze.

Lenș, care a tradus în șoaptă lui Fuad, după ce l-a dat în lături cu mîna pe Brătianu, transmite răspunsul comunicat de comisar.

— Excelența Sa nu poate să ia cunoștință de această declarație, nerecunoscînd nici un fel de Șef de Poliție și nici un fel de guvern provizoriu. Ține însă să știi că vă socotește pe toți răspunzători dacă, așa cum i s-a raportat Excelenței Sale, se mai găsesc în pădurile și lanurile de porumb din jurul capitalei și alte mulțimi de țărani, gata să atace prin surprinderă. De altfel spune că a dat acum o jumătate de oră ordin cavaleriei imperiale să-și deschidă drumul cu săbiile prin mulțimea care îi împiedică trecerea.

Intr-adevăr la ora asta cele zece mii de oameni care așteptau în lungul Podului de Pămînt pînă la Sf. Elefterie erau șarjați de călăreți.

Bălcescu, palid, de o stranie frumusețe în hotărîrea lui, face un pas înainte, vorbește îndirjit, cu un soiu de disperare. Soarele, care după aproape două săptămîni de zile ploioase, a strălucit toată ziua coboară după turlele mînăstirii. Razele lungi ale apusului îi cad celui ce vorbește în numele revoluției romînești, pe față, iluminînd-o.

— Spune-i Excelenței Sale că acest limbaj este inadmisibil față de un guvern care a fost recunoscut de către Soleiman Pașa, în numele Sultanului. Prin glasul meu, tot poporul romîn protestează din toată ființa lui împotriva oștirii turcești care a cotropit pămîntul romînesc.

Cei de față se privesc încremeniți de îndrăzneala lui Bălcescu. Peste sutele de romîni trece un fior, ca un sbor ușor.

Voinescu II, care în ziua asta a dovedit totuși multă îndrăzneală îl privește îngrijorat, îi e teamă ca prieten.

— Frate, ține socoteală de situația în care ne găsim.

Bălcescu e însă pornit și se vede că ține să fie spuse acum unele lucruri. În redingota lui neagră, strînsă pe talie, în nervozitatea mîinii care strînge marginea pălăriei tari, e numai hotărîre. Se întoarce scurt către prietenul său.

— Țiu socoteală că vorbim în numele unei revoluții. Trebuie să fie cineva care să spună în clipa asta aceste lucruri. Trebuie să se găsească un om al Revoluției care să le vorbească turcilor așa cum merită.

Cei de față se privesc mereu speriați de violența lui Bălcescu. În spre rîndurile dinapoi sînt foarte numeroși negustori revoluționari care îl aprobă. Lenș, după ce a vorbit încet cu Fuad Pașa, care afectează un soi de absență distinsă și-și freacă degetele ca și cum ar priza tabac, face un pas înainte.

— Excelența Sa spune că este trimis de M. S. Imperială aci ca să restabilească ordinea și că o va restabili cu orice preț.

Bălcescu simte că această clipă trebuie să fie la înălțimea poporului român în aceste două zile. Răspunde răspicat, dar cu un soi de exasperare nervoasă.

— Nici tratatele încheiate de Mircea, de Vlad al V-lea, nici vechile capitulații, nici dreptul internațional nu îngăduie guvernului imperial să se amestece în conducerea lăuntrică a Principatelor... și nici să trimită oștiri să restabilească o pretinsă ordine împotriva celei adevărate pe care și-a dat-o poporul român însuși.

Acum sînt mai numeroși cei care se tem de o mînie bruscă a turcului... Boierii fac semne disprețuitoare că asta e lipsă de... tact. Vulpe care ascultase înmărmurit, vine un pas spre Bălcescu, aproape împiedicat în biniș și-i spune, puțin cam fonf :

— Domnule ești nebun ? Vrei să ne taie turcul capetele la toți ? Căci Vulpe a văzut în viața lui cîteva capete de domnitori tăiate de turci aproape din senin.

Bălcescu, retezîndu-i vorba, cu un gest sec se întoarce spre ai lui

— Turcii nu taie decît capetele ce se pleacă.

Nedumerit Alecu Vulpe se închină și se duce iar spre grupul boieresc. Lenș a vorbit iar cu Fuad Pașa, care acum se uită lung la Bălcescu și apoi a luat o proclamație din mîna unui secretar.

— Iată o proclamație, pe care o voi citi aci și care va fi afișată mîine în întreaga capitală. Acum Excelența Sa vestește că în numele M. S. Împăratului — aci toți marii boieri fac o temenea pînă la pămînt — suzeranul acestui principat, a numit caimacam al Țării Romînești pe marele vornic Constantin Cantacuzino.

A făcut un pas în față și a arătat semeț cu brațul întins. Boierii se închină pînă la pămînt. Cantacuzino se închină după ce a făcut doi pași înainte. Hoțărîrea sultanului îl copleșește.

Pornit, cu o îndirjire care vine din adîncul istoriei, Bălcescu protestează și după el ceilalți revoluționari, care au căpătat curaj.

— Nu-l primim, țara are un guvern pe care și l-a dat singură... Vine apoi singur în cercul larg, cîteva pași către Cantacuzino... Boierule, nu face de rușine neamul romînesc. Nu primi să fi călăul revoluției și al libertății romînești. Nu-ți lua această răspundere în fața istoriei.

Ion Cantacuzino, tînărul înalt, cu fața rotundă și ceva copilăros în ea, îngenunchie în fața tatălui său.

— Tată, nu primi.

Acesta îl privește cu sentimentul că e în fruntea țării, că e aproape domnitor. Cu asprime se întoarce către fiul său.

— Tu vezi-ți de medicina ta, nu te amesteca în politică... Apoi ridică fruntea solemn, către Fuad, deși solemnitatea lui se resimte de lipsa bărbii... *Je suis très reconnaissant aux deux cours ; aussi je tacherai de toutes mes forces de servir la Turquie.*

Fuad a redevenit diplomatul ironic, ușor disprețuitor... Ochii languroși s-au făcut mici.

— *C'est votre patrie, Monsieur, que vous devez servir, et non pas la Porte...*

Apoi îi vorbește iar lui Lenș încet, iar acesta reia imperativ.

— Excelența sa spune că cei care sînt pentru ordine să intre în cortul său, iar ceilalți să rămînă.

În sunetul legănat al muzicii, în contrast cu el, Fuad intră brusc în cort, urmat de caimacam, de mitropolit și boieri ca și de unii dintre revoluționarii care șovăie, apoi de suita sa, mulți nu încap și se înghesuie la intrarea imensului cort.

Revoluționarii cei mai dîrzi rămîn.

În coada acestei cete, care se înghesuie după putere este pitarul Grigore Gură-Largă din Giurgiu, care se uită compătimitor către cei rămași, căci probabil știe ce-i așteaptă.

Un maior a dat un ordin scurt, ceea ce arată că mișcarea a fost explicată mai dinainte... O companie de soldați cu armele în cumpănire desparte pe revoluționarii de cort... îi împinge înapoi... Altă companie îi înconjoară pe la spate...

Trecu mai bine de un ceas... prizonierii încă nu știau ce au de gînd turcii cu ei... Erau închiși ca într-un țarc între sentinele, cam în marginea zăvoiuului și ei așteptau mereu plimbîndu-se cîte doi-trei, unii trîniți de-a dreptul pe jos, unde iarba se sbicise, vre-o cîțiva ședeau pe trunchiul gros găunos, cojit al unei sălcii... Din clipa dintii se priveră parcă mirați și oarecum bucuroși de alegerea apelor de uscat. Erau mai bine de o sută patruzeci de inși care avuseseră să aleagă și aleșeseră... Erau cei trei frați, Ștefan, Radu și Alecu Golescu, care-și plimbau cu pasul nar umerii lați și bărbuțele gînditoare... C. A. Rosetti își făcuse în jurul lui un grup căruia îi ținea un adevărat discurs... Ca de obicei „Berlicoco“ era inimos fără alegere în cuvinte, mulțumit, foarte mulțumit că lucrurile au ieșit „frumos“... Barba lui netunsă de cîteva zile părea mai mare, fiindcă era acum și răsfirată după vorbe... La fel de cald și optimist era acum, aprobîndu-l, Dumitru Brătianu, de care Rosetti, deși se deosebea ca un om cu fața bălană de unul tuciuriu, se apropiau prin tumult oratoric al frazei și printr-un excesiv sentimentalism, fiind astfel cu totul opus celui alt frate mai mic, căruia barba îi crescuse iar, măricică, „Firiricul“. Acesta [era] înclinat spre zeflemea, cu simț practic, neîncrăzător, și mai ales era un agitator neobosit și un orator grandilocvent „la rece“. Acum îi era teamă că poporul trecuse măsura și că, atacînd trupele turcești, în loc să se mărginească să stea locului, depășise sensul „proclamației“ sale. I se părea că faptul ar putea să aibă urmări grele... Intrerupînd pe frate-său dintr-unul din discursurile lui replică, Firiricul îl arătă grupului lor pe Bălcescu, care se plimba cu un pas nervos, parcă grăbit. Ochii priveau parcă fix în pămînt, cu fața întunecată.

— La ce s-o fi gîndind amicul Bălcescu? Te pomenești că abia acum își dă seama de îndrăzneala cuvintelor spuse lui Fuad, și gîndind l-a cuprins spaima cu întirziere... Și Firiricul suride malițios.

Nu fu de aceeași părere Rosetti, tîrît totuși și el de ironia Firiricului.

— Țista gîndește desigur cum să arunce armata turcească în Dunăre cu regimentul II al lui Golescu...

Gluma era fără răutate, fiindcă și el Rosetti, fusese tot atît de partizan al ideii de rezistență, ba uneori cu fraze mai înflăcărâte în dezordinea lor, dar ca totdeauna incoherent în acțiune.

Atunci văzură venind printre posturile turcești, în mare grabă pe Voinescu II, cu fața nădușită, cu o pelerină mare neagră, aruncată pe umeri. Fu întîmpinat de Cezar Bolliac, care îi strigă de departe.

— Fugi, omule, că te arestează...

Trecu printre sentinele spre grup, gîfîind, strigă de departe.

— Am venit să fiu și eu arestat cu voi... Aci e locul meu.

După el venea tînărul Ion Bălăceanu cam greoi, abia ținîndu-se de el...

Dar, dacă pînă aci trecu cum trecu, aci ofițerul turc îi puse mîna în piept și-l trimise înapoi cîțiva pași. Voinescu se întoarce spre Bălăceanu:

— Cum să-i explic eu turcului ăsta că vreau și eu să fiu arestat ?

Cel tînăr îl întrebă firesc :

— Cum, nu știi turcește ?

— Nu... Și privindu-l mirat... Dar ce, dumneata știi ?

Bălăceanu zîmbi, sigur de el.

— Firește... O să vezi numaidecît.

Vine cu modestie spre ofițerul turc și începe să-i debiteze extrem de repede, nuanțînd cînd ca o explodație, cînd ca o rugăminte, cînd pe un ton de răfuială, cu alură larg retorică.

— Hatîr-bey... ick para... iok boccea... Caldarîm-dărîm-caldarîm... pilaf... cearșaf, perdaf... meremet — berechet... (cu dispreț) Tarapana... meterhanea... Aferim — ciulama... (liric) Bairam fermenea... Bairam... (cu un gest scurt, dezolat) Ramadan, bre...

Ofițerul turc îl ascultat curios și nedumerit la început, stupefiat apoi de debitul rapid al Bălăceanului, năuc, neștiind ce să creadă, apoi furios îl înhață și îl svîrle între arestați.

Bălăceanu, dintre arestați, potrivit și cravata lată, se întoarce către Voinescu.

— Ai văzut ? și își reface grav legătura la gît, triumfînd cu modestie.

Voinescu II ar vrea să spuie ceva ofițerului turc, dar acesta, mînios în continuare, îl împinge și pe el, fără să-l mai asculte în țarcul arestaților.

Bălcescu îl întîmpină, întunecat...

— De ce ai mai venit ? Trebuia să te duci la armata lui Magheru. Să rezistați acolo... în Oltenia... Să treceți în Ardeal.

Voinescu II, aprins la față, emoționat, îi ia mîna.

— Mai întii ca să-ți cer iertare ție... Să cer iertare poporului român...

S-a făcut un cerc în jurul lor. Bălcescu îl privește nedumerit.

— Ce vrei să spui ?

Voinescu II e încă subț impresia luptei de acolo.

— Frate, frate viu din Dealul Spirii.

Tot mai mulți prizonieri s-au strîns în jurul lui nedumeriți.

— A fost o luptă mare...

Bolintineanu le reaminti și legă de asta focurile de armă, loviturile de tun de azi după amiază.

Voinescu le povesti sguđuit ce știa despre lupta din fața cazărmii. Toți cei de față sînt copleșiți... Rosetti clătîină din cap cu o admirație furioasă.

Bălcescu îl întrebă, copleșit de emoție ca și ceilalți toți.

— Ai fost și tu în luptă ?

— Am sosit prea tîrziu. De altfel trebuia să duc tocmai ordinul pentru predarea cazărmii, și iar reia, fierbînd într-o exclamație dezolată... Să fii colonel în oștire ca mine și să pierzi un prilej ca ăsta... Frate Bălcescule, este întia bătălie romînească după două sute de ani... Nu poate sta locului, se plimbă ca într-o cușcă... Reia mereu, ros de gînduri... Ah ! Ce n-am fi

făcut noi cu asemenea oameni... cu cei două sute de pompieri zănatoci, cu cei patru sute de infanteriști ai lui Golescu. Ostașii ăștia, nu mînați într-o cursă... ca acum, ci atacînd fericiți de întineric, prin surprindere... pe grupuri răzlețe... ca să nu știe turcii cît de puțini sînt, ar fi ținut în loc, singuri, o săptămînă toată armata lui Fuad... S-a oprit și pune mîna pe umărul prietenului său, spunînd cu o nesfîrșită părere de rău... Războiul de partizani era posibil... iartă-mă, frate Bălcescule, că n-am crezut în el, că nu te-am sprijinit în propunerile tale.

Bălcescu parcă plutește pe altă lume. Privește undeva în sensul gîndurilor lui, apoi se întoarce spre Voinescu.

— Dacă am fi avut alături de noi pe acești oameni, „29 iunie“ n-ar fi fost o fugă la Rucăr, ci o „retragere“ în munți. Nu ar mai fi fost Eliade insultat, legat și trimis din post în post ca un răufăcător... Dincă, Zăgănescu, Golescu, Deivos !... V-am cunoscut prea tîrziu ! Da... Chiar pe Deivos. Unde ați fost ? Ah ! Sînteți buni de spînzurat... Unde dracu se ascund, frate, romîni aceștia, cinstiți și de nădejde cînd ai nevoie de ei, de te seacă la inimă ? Ti cauți amarnic și nu sînt... În schimb cei ticăloși lăleargă neche-mați, vin întins ca reptilele la oala cu lapte...

Voinescu II se căiește, cu o fervoare de om care a pierdut prilejul hotărîtor al vieții lui.

— Trebuia să facem o alegere printre ofițeri... s-ar fi găsit atîția.

Bălcescu îi răspunde acum, cuprins de mînie, cu un soi de des-nădejde.

— N-am știut de ei, n-am știut nimic. Sîntem de neiertat. Cea mai mare crimă a unui conducător este să nu fie informat despre lucruri și despre oameni. Să nu știe să se informeze.

— Sîntem vinovați și trebuie să ispășim...

Bălcescu torturat de păreri de rău, exaltat, se întoarce spre ceilalți care ascultă îngrămădiți.

— Ce ziceți de revoluția asta care se dovedește posibilă, chiar în clipa în care se prăbușește ?

Voinescu, simțind tot mai mult ceea ce s-a pierdut, clatină din cap, nemîngîiat.

— Printr-un război de partizani, am fi înscris o pagină de neuitat... Îi privește în ochi, pune mîna pe umărul lui Bălcescu... Trebuia să vin să-ți cer iertare, oriunde ai fi fost... Eram ca într-o cămașă de foc.

Bălcescu parcă nu i-ar simți mîinile pe umerii lui, ca venind de pe alt drum.

— Dar cei treizeci de mii de oameni, care dorm de trei nopți pe cîmp, hotărîți să împiedice, așa fără arme, sugrumarea Revoluției, care azi se aruncă pe cîmp în fața infanteriștilor, oamenii aceștia goi, care se agățau de călăreți și le întorceau caii... vorbește ca pentru el, ca o mărturisire din adînc... Popor român, nu greșește cine crede în tine.

S-a înserat de tot... Unii sînt istoviți. Cei mai mulți n-au mîncat nimic de azi dimineață. Dar nu se vede ce au de gînd cu ei. Ofițerii turci care vin și ies din cort, par foarte preocupați.

În cort Fuad, în prezența lui Duhamel, pune pe toți boierii să iscălească un act de supunere, regulamentul și o adresă de recunoștință către sultan, că a eliberat țara de rebeli.

Peste o jumătate de oră, cînd slujitorii trecură cu cafelele prin tinda cea mare, în dormitorul în care Fuad cu musafirul lui stau la masă fără să se sinchisească de el, Caimacamul își mușca buzele de durere. Veni la el cu o falsă și rece deferență aghiotantului și el tresări, crezînd că în sfîrșit va fi poftit înăuntru.

— Excelența sa vă roagă să-l scuzați, dar este foarte tirziu. Este obosit și e desbrăcat... Vă roagă să poftiți mîine dimineață la ora nouă...

Și-l salută foarte protocolar și rece, urmîndu-l spre ușe, cînd acesta înțelese că nu mai e nimic de făcut. Și se întoarse pe călcîie. În prag se decise, totuși, căci știa că la Palat îl așteaptă lumea cu răspunsul.

— Te rog spune-i excelenței sale că ași fi vrut să-i spun că unii ostași turci, scăpați de sub supraveghere, se dedau la jaful și violuri, că mahalaia Isvorului e devastată și unele case ard. Ași fi vorbit cu excelența sa Omer Pașa, dar nu l-am putut găsi. Mi s-a spus că excelența sa e aci.

Aghiotantul se inclină și intră din nou în dormitor iar Caimacamul așteptă în picioare răspunsul care fu simplu.

— Excelența sa Fuad Effendi vă transmite că se va cerceta numai decît și dacă va fi adevărat se vor lua măsurile indicate.

Se inclină alb ca varul de umilință și ieși... „Dacă va fi adevărat...” Acasă la cumnatu-său, unde avea să doarmă cîteva zile, îl așteptau desigur acele femei supărătoare care tăbăriseră pe capul lui, aproape ocărîndu-l pentru dezordinele din oraș...

Mai ales Ana Ipătescu fusese de-a dreptul grosolană și-l ameninșase făcîndu-l trădător. Maria Rosetti, această fostă guvernantă în casa unei rude a lui, fusese de o ironie de neîngăduit... El știa că singura opinie care ucide în țara asta este opinia femeilor din societate și-i era teamă să ajungă obiect de ironie și batjocură pentru femei. Dar mai ales îl durea să-și mărturisească neputința în fața acelei vrăjitoare blestemată, Eufrosina Bălceurescu.

Intr-adevăr îl așteptau. Stăteau de vorbă cu cele două cucoane de gazdă, în salonașul cel mic din stînga ușii. Nu putu decît să le mintă. Fuad a fost foarte afectat și a trimis pe loc doi aghiotanți la Omer Pașa, cu poruncă să se ia măsuri. În ceea ce privește pe soții lor astăseară nu se poate admite familiile să-i vadă, dar să fie sigure că nu le lipsește nimic.

Ana Ipătescu, care fusese cîteva săptămîni bolnavă și abia venise de ieri de la Golești, îi spuse batjocoritoare :

— Excelență, asta nu valorează nimic. V-a dus turcul. Mîine vom merge noi să-i vorbim, și-i vom vorbi așa cum îi e obrazul.

La ușe, Caimacamul o opri pe Țița cîteva clipe.

— Îmi pare rău de domnul Nicolae Bălcescu... Știu că e calm bolnav. Dar mîine se va aranja totul.

Țița se inclină fără să spuie o vorbă și ieși căci o așteptau celelalte în caretă...

*

— Ce-a spus ? întrebă Fuad pe aghiotant cînd acesta se întoarse.

— Nimic... Dar părea nemulțumit.

— Nu-i nimic... Va mai vedea și altele.

— Mi se pare că ați fost cam aspru cu Caimacamul, excelență, spuse surîzînd soldațește Omer Pașa... Cred că s-a simțit cam umilit.

Fuad trase din ciubuc pe ginduri... Apoi, după un răstimp, spuse moale :

— E o vorbă înțeleaptă, Effendi Pașa... „Vai de cei învinși“.

— Mă gindesc totuși că soldații noștri au fost cam prea furioși azi, după nenorocita de întimplare cu cazarma... Plecînd de aci am să iau unele măsuri.

Pașa, provenit dintr-un sergent bosniac renegat, avea remușcări. Fuad nu-i răspunse numaidecît. Mai trase din ciubuc, mai privi cu ochii lui langu-roși, visător. Apoi începu fără nici o legătură. Se simțea fericit că scosese ghetetele de lac înguste.

— Cînd Mahomed cel Mare, biruitorul, a izbutit după douăzeci și nouă zile de lupte înverșunate să cucerească Bizanțul, care rezistase în decurs de o mie de ani tuturor atacurilor... a lăsat pe ostașii săi arși de furie și beți de biruință, timp de trei zile și trei nopți, neîmpiedicați de nici un ordin, să petreacă și ei cum or putea în orașul cucerit, cu bogățiile lui fabuloase, cu femeile lui vestite... Ce vrei, „vai de cei învinși“. Apoi îl întrebă dacă mai vrea o cafea... Și ca să se scuze parcă, adăogă acum încrun-tat : „Știi, Effendi Pașa, cit m-am opus la folosirea unor mijloace prea tari. Dar cînd am văzut ieri pierderile pe care ni le-au provocat acești ticăloși... Zece ofițeri și trei sute de oameni de trupă nu se plătesc ușor !

Aghiotantul intră din nou.

— Excelență, o delegație de negustori și bancheri, în frunte cu... și aci aghiotantul scoase un petec de hirtie pe care ceti cu oarecare greutate... baronul bancher Meitani, baronul bancher Sachelarie, negustorul giuvaergiu Hagi Curti și bancherul Menoah Hillel, vă roagă s-o primiți, dacă e cu puțință, chiar astăseară... Omer își încrunță sprincenele tari, uimit de îndrăsneala negustorilor.

Fuad zîmbi încurcat și se ridică de la masă.

— Aceștia, mon cher ami, reprezintă o forță, banul... Nu putem să nu-i primim. Clasa negustorească nu poate fi refuzată. Am să ies eu în sala din mijloc să-i primesc.

Omer deși se cam îngrășase și după masă era greoi, ieși și el.

Cei patru se aplecară pînă la pămînt, dar în privirea lor se cetea destulă hotărîre. Îi aduseră la cunoștință prin glasul lui Hagi Curti că o parte din oraș e devastată de soldați... Aci Fuad se arătă foarte surprins și le spuse că el crede că ei se înșeală... Că în orice caz, se vor lua măsuri.

— Îngăduiți-ne să vă spunem, că dacă asemenea fapte nu vor fi oprite, nici un negustor nu va mai deschide timp de o săptămîină nici o prăvălie.

Fuad tresări speriat și deveni deodată autoritar.

— Asta să nu o faceți... V-am spus că se vor lua măsuri dacă va fi cazul. Ce alte dorinți mai aveți?... Afecta [.....] * bombănînd ușor.

Hagi Curti se înclină din nou și apoi spuse moale :

— Au fost arestați astăzi peste o sută de negustori care au răspuns la invitația excelenței voastre și s-au înfățișat la Cotroceni.

— Dar aceia sînt rebeli, sînt dușmanii sultanului, spuse Fuad aproape minios și împinse brutal o statueta așezată pe scrinul de abanos.

— Au fost invitații dumneavoastră, excelență, spuse baronul Meitani inclinîndu-se, și nu sînt toți revoluționari.

*) Cuvîntul lipsește în manuscris.

— Atunci să-mi dați o listă de cei care socotiți că pot fi imediat eliberați.

Ei îi înfățișară o listă de treizeci de inși, în frunte cu Pavlicioni, Dobrovici și Danielopolu, apoi Meitani adăogă :

— Am dori ca începînd chiar de astă seară să le putem trimite de-ale mîncării și îmbrăcăminte mai groasă, căci după cite știm așteaptă și acum în cîmp.

Fuad iritat de nerușinarea acestor cereri atît de ipocrit respectuoase, vru să răspundă brutal. Își aduse aminte că trebuie să fie diplomat, să se poarte cu mînuși. Se întoarse către aghiotant :

— Cîți vor încăpea vor fi duși în chiliile minăstirii. Li se va da cite o piine și cite o flanelă groasă de fiecare... Se întoarse spre Hagi Curti... Le aveți la îndemină, piinea și flanelele?... Apoi salută ușor și ieși fără să mai aștepte temenelile lor.

Omer Pașa care se încinsese cu sabia ceru îngăduirea să plece și el.

Rămas singur și simțînd după cinci zile abia din pricina acestor valachi ticăloși, dulceața unui pat moale și mîngîierea cearceafurilor, Fuad luă după mescioară „Versuri“ de Lamartine, scoase de valet din bagajul de campanie.

MARȚI 14 SEPTEMBRIE

A doua zi Ana Ipătescu și Maria Rosetti așteptară pînă tîrziu la ora prînzului să vie Fuad, căci știau că și-a ales un etaj, întîiul, al Palatului Administrativ, ca reședință de lucru. La parter, își instalase Cantacuzino guvernul său compus din [...] (vezi o scrisoare a lui Ion Ghica în 1848) *).

Dar Fuad nu veni, căci li s-a spus că s-a sculat tîrziu și a trimis vorbă Caimacamului să vie la ora unsprezece... În schimb, curtea și culoarele erau pline de-o lume care fugea și povestea îngrozită... Noaptea trecută fusese o noapte de spaimă pentru mahalalele Izvor, Mihai-Vodă, Antim... din pricina turcilor care ucisese, siluiseră fetele și femeile, daseră foc în neștire. Acum, ziua, soldații turci opreau lumea pe pod și o jefuiau, lovînd, unii ucizînd la cea mai mică împotrivire. Goleau prăvăliile fără să plătească și cînd li se cereau bani, arătau baionete. Ana Ipătescu tremura de minie și durere.

— Maria, trebuie să mergem la acest blestemat Fuad... să-i spunem în față minia și desgustul nostru... Aceste asasinate trebuie oprite fără înțirziere. Trebuie să-l găsim cu orice preț.. Fie și acasă la el, dacă domnul Rosenthal vrea să ne întovărășească și acolo.

— Tocmai, Ana, asta vream să spun și eu... Merg bucuroasă, dacă domnul Rosenthal, care a avut bunătatea să ne întovărășească pînă aci, primește să ne însoțească și acolo... Dumneata nu știi ce rea e gura lumii.

Rosenthal primi și toți trei opriră o birje și-i cerură birjarului să-i ducă la palatul unde era găzduit Fuad.

Cînd aghiotantul intră în biroul în care, în ținută albastră, dar cu decorații pe tot pieptul, Comisarul care lucra cu Lenș la rezolvarea unor hirtii, ridică întrebător privirea... **)

* Nota lui Camil Petrescu.

**) Fraza nedefinitivată în manuscris.

— Două doamne întovărășite de un domn roagă să fie primite.

Curios de câte ori era vorba de femei, Fuad întrebă precis :

— Cine sînt ?

Aghiotantul ceti pe carnetul său :

— Doamnele Ana Ipătescu și Maria Rosetti, domnul Rosenthal.

— Sînt frumoase ? întrebă Fuad cu familiaritate.

Aghiotantul zîmbi incurcat.

— Mărturisesc excelență, că sînt foarte frumoase.

— Gurile rele spun, interveni Lenș frunzărind dosarul, că Ana Ipătescu seamănă leit cu Nicolae Goleșcu.

Fuad tresări.

— E tot atît de roșcată ca el ?

— Nu, are părul castaniu, prea puțin roșcat... dar trăsăturile sînt asemănătoare... Și cum Fuad arăta nedumerit, îi preciză... — L-ați cunoscut pe Nicolae Goleșcu în ziua sosirii dumneavoastră la Giurgiu. Era membru al Locotenenței și v-a cerut o întrevedere...

— A, da... pofteste-i pe toți trei... Lenș, poți să rămii.

De îndată ce intrară toți trei, Fuad se sculă foarte curtenitor, le ieși înainte și le sărută mîinile la amîndouă, făcîndu-se că nu-l vede aproape pe Rosenthal.

— Cărui fapt datoresc plăcerea de a fi vizitat de dumneavoastră, doamnelor ?

Femeile, emoționate, nu putură răspunde la început, dar numai decît Ana Ipătescu izbucni, în timp ce devenise aproape palidă în hotărîrea ei.

— Datorați vizita noastră crimelor strigătoare la cer pe care le comit estaii dumneavoastră, excelență, în acest oraș, care nu i-a chemat și ar fi preferat să păstreze cele mai pașnice relații... de prietenie chiar...

Fuad se clătina aproape, parcă izbit în obraz. Numai deprinderea reflexă de a fi curtenitor cu femeile frumoase în genere, îl împiedică de a fi grosolan. Făcu o lungă pauză, apoi întrebă scăzut :

— Ca să aduceți o asemenea insultă nemeritată armatei imperiale, mi-ați solicitat această audiență ?

— Ca să vă implorăm să faceți să înceteze cu un ceas mai devreme aceste crime, am venit la dumneavoastră. Dacă sînteți un om de lume și un poet așa cum se spune, trebuie să interveniți fără întîrziere.

Maria Rosetti, puțin speriată de agresivitatea tovarășei ei, nu îndrăznea să mai spuie nimic, dar se regăsi peste cîteva clipe.

— Excelență, soții noștri sînt arestați de ieri la minăstirea Cotroceni... Spuneți-ne, de ce sînt arestați ? Ce aveți de gînd să faceți cu acești oameni nevinovați ? Vă implorăm să ne îngăduiți, dacă nu-i puneți imediat în libertate, să le ducem de-ale mîncării și ceva îmbrăcăminte... Să le dăm știri despre copii.

Fuad tăcea cu încăpăținare. Regreta nespuse că-l lăsase pe Lenș să asiste la această scenă... Dar pe urmă își spuse că de vreme ce era și Rosenthal de față, e acelaș lucru.

[.....] * care se spune că sînt saloanele bucureștene.

— Doamnă, acei bărbați sînt închiși acolo, nu ca arestați ci ca să fie scăpați de furia poporului pe care l-au înșelat. Se întoarse curios și cu

* Nu s-a găsit încă manuscrisul acestei pagini.

același zîmbet pierdut în barba [.....] * către Ana Ipătescu. Aveți și dumneavoastră un soț la Cotroceni?

— Da... soțul și cumnatul meu sînt închiși acolo, după ce i-ați atras în cursă, chemindu-i să le cetați o scrisoare a sultanului. Sîntem amîndouă mîndre de soții noștri care au luptat pentru acest popor, cum e mîndru acest popor de conducătorii pe care și i-a dat. Acum cînd vă cunoaștem știm că nu ne putem face nici o iluzie în ceea ce privește soarta lor. Ținem să știți că noi nu ne vom da în lături ca să împărțăm soarta lor.

Fuad, afectînd ironic, răspunse glacial.

— Vă vom da tot sprijinul ca să izbutiți cît mai curînd și cît mai bine acest lucru.

Rosenthal salută, dar cele două femei ieșiră fără să salute și fără să aștepte să fie salutate.

*) Nu s-a găsit încă manuscrisul acestei pagini.

DIN „DIALECTICA POEZIEI“

OPERATIVITATE

Nici „miezul“ singur nu-ți salvează opul,
nici pîrgului nu-i poți zori soroacele :
vai în materie de artă — scopul
nu scuză mijloacele !

Aplicațiune : SPRE PILDĂ :

...chiar Poezia-de-Ntîi-Mai
pe care-o „scrii“ în primăvară
o poți începe-atunci cînd mai
vuieste crivățul pe-afară.

Că doar se știe pretutîndeni
și se cunoaște de cu vreme
cînd cade ziua de armîndeni
cu flori, cu cînturi — și POEME
(aici scuzați această poantă
din pana mea ceva cam boantă)
DE CIRCUMSTANȚĂ — atenuantă !

ORICE PÎRÎU...

S-a spîrîit în cinci sau șase valuri
din care trei sau patru sînt rebut
și-abia de-și mai încapă între maluri :
se vrea torent — așa ! — de la debut !
Orice pîriu își simte o chemare
— precum și-o simte orice licean
visînd că-i supra-omul nietzschean —
și-naltă ruga lui în gura mare :
„O, Doamne ! Eu sînt mic, tu fă-mă Mare
și, dacă-i cu puțință, și-Ocean !“

ȘCOLIE LA O FABULĂ ESOPICĂ

Batjocoreau leaica :
 Naști doar UN pui! Văleu !
 — Da, spuse mîndră maica,
 doar unul, dar e LEU !"

Alta „scrie” moșul.

Eu însă am aflat
 pe unde-am mai umblat
 că-adesiori reproșul
 acesta-i formulat

nu numai de purcele
 cu foarte mulți godaci —
 ci și de către cele
 mai sterpe dintre vaci !

DIN CICLUL „MINUNI” (III)

COLIND ÎN CIRCUIT ÎNCHIS...

Fugărind vreo stea
 (unde o să stea?...)
 toți ne ticluim
 și ne poleim
 cite-un vicleim.

*

Cu-o singură voce
 lumea cîntă :

O ce

veste minunată
 veste minunată...

„după luni de zile
 și de nopți febrile
 a sfîrșit zugravul
 gravul

și suavul

chip al Preacuratei
 și Nevinovatei
 și Nevinovatei

„și-acum, sus răsare
 ca o taină mare
 deasupra amvonului
 în umbra bisericii...”

La aflarea zvonului
 norodul și clericii
 dau goana
 și-adoră
 icoana
 de-o oră
 și-i cîr și-o imploră
 să le-adeverească
 virtutea cerească,
 ochii să-și pogoare
 blînda lor dogoare,
 la dinșii să cate
 că au din păcate
 răni nevîndecate
 și-alîtea păcate
 și doar ea le poate
 lecui pe toate
 lecui pe toate...

*

Murdar de vâpsele
 colo după schele
 printre ei — și el e !

Fresca nu-i uscată.

Dar Meșterul cată
 cu ochi nesătui
 la Maica iscată
 de mîinile lui...

și cu cât se uită
tot mai tare uită
că el zugrăvise
aievelor vise
cu mâinile lui —
biete mâini nătinge
de pământ și sînge
de pământ și sînge.
...Căzut la picioare
Prea Sfintei Fecioare

așteaptă — s-ar spune —
și el o minune

întîia minune
a mâinilor ei
de clei
și ulei,
de clei
și ulei...

BALADA BALAMUCULUI

Waldemar Steichs, un ins, s-a cam scrintit
Cînd într-o bună zi aflase
Că Adolf Hitler Führerul iubit,
Ca un neghiob se curăţase. —
Spărgînd de ciudă geamurile-n dom,
L-au dus la balamuc pe bietul om.

A stat vreo unsprezece ani așa,
Pierdut în glorioasa amintire;
Dar, de curînd, cînd nu se aștepta,
Sărmanul își veni din nou în fire.
Îl cercetară felcerii și-au scos
Că Waldemar e iarăși-sănătos.

După formalități ce s-au făcut,
Au hotărît ca Waldemar să plece;
Zburda pe uliți, ca un nou născut,
Uimit de tot ce-n juru-i se petrece...
Hei, unsprezece ani la balamuc
Multe schimbări pe lume mai aduc!

Dar Waldemar află curînd, mirat,
— Fu pentru el o clipă de dulceață —
Că dacă Führerul s-a curăţat
În schimb e Adenauer azi în viață,
Și-apoi americanii. — Ce noroc
Că Hitler oameni a lăsat în loc!

De bucurii fu Waldemar cuprins
Aflînd că Wehrmachtul de-altădată,
Oștirea cea de bronz, de neînvinc,
Va fi curînd din nou înfîințată,
Avînd în noul „Mare Stat Major“
Naziști, cu nume vechi, răsunător.

Dar cum? Alarmă, țipăt, zgomot, ce-i?
 Ce-s arestările acestea-n masă?
 Patrula, zbiri urîți cu pumnii grei,
 Și confiscări și razii-n orice casă?
 Iar timpuri vechi, să nu poți să te miști?
 Ba nu! Vinează doar pe comuniști!

Fu prea mult pentru biată mintea lui
 Din balamuc abia acum ieșită:
 Și, luînd-o iarăși razna și hai hui,
 Se pomeni din nou cu ea țicnită.
 Striga „Heil Hitler“ și „Siegheil“ pe drum,
 „Führerul nostru s-a întors de-acum!“

Fugea pe străzi, țipînd cu lung ecou,
 Vestind pe trecători cu bucurie
 Că Hitler, învîiat, s-a-ntors din nou
 Că liota-i întreagă, să se știe!
 Și, cum zvirlea cu pietre-n geamuri, iar
 L-au dus la balamuc pe Waldemar.

La urma urmei, ce vreți de la el?
 I s-a făcut o nedreptate mare.
 El nu-i nebun, ci vede fel de fel
 De lucruri ce nu vede fiecare.
 Căci, ce se-ntîmplă azi, e primul pas
 Spre-al vremilor de groază trist popas!

Azi prind pe comuniști, dar mîini, mai știi?
 Evrei și cărți vor arde iar pe ruguri;
 Cuptoare-apoi și gaze vor veni,
 Și crunt război cu-amare beteșuguri. —
 Cei ce fascism și moarte-n lume-aduc
 Și haos crunt — cu ei la balamuc!

RADIO „EUROPĂ LIBERĂ“

Ei plîng „Democrația“ din trecut...
 De-atîta zbieret, parcă-i doare burta:
 Mai mult îi doare însă ce-au pierdut:
 (Uzine și moșii aveau cu hurta.)

Îi roade „Libertatea“; li-i necaz
 Că nicăieri nu poate să-nflorească:
 Dar „Libertatea“ ce-o doresc ei azi
 E ca poporul iar să-l jecmănească

„Ungaria?“ Sar ca împunși de strechi!
 Sărmana țară, cine-o izbăvește?
 Algeria, Cipru și Egipt, țări vechi,
 Privirea lor, pe hărți, nu le-ntîlnește.

*N-au implinit vai, planu-n R.D.G.
Fiindcă-s comuniști, de bună seamă!
Acum am înțeles, la Bonn, de ce
Pe vechii generali din groapă-i cheamă!*

*Degeaba nopți și zile-ți pierzi, zelos,
Vrînd să ne prelucrezi cum se cuvine:
Nu ne înșeli cu glasul tău mieros;
Am învățat să te cunoaștem bine!*

*O, Wallstreet, e-n zadar! Nu te-osteni!
Știm rînjetu-ți și gheara-ți de hienă;
Știm cît de meșter ești în coțcării;
Nu ne-amăgești cu glasu-ți de sirenă!*

*L-am auzit destul, cînd ne furau
Baronii tăi, petrolul, altădată;
Iar noi jucam așa cum ne cîntau.
Cîntarea ta azi nu ne mai îmbată!*

*Tu vrei să liberezi? Pe cine vrei?
Să-ți dăm și noi un sfat, dacă-ți mai pasă:
Pe negrii tăi să-i liberezi, pe cei
Ce-s arși pe rug, de Mob, la tine-acasă!*

*Pe culii care-n lume-n lung și-n lat.
Azi sînt roboții trusturilor tale.
Popoarele ce le-ai încovoiat
În lanțul lăcomiei tale goale.*

*Pe morții Hiroșimei, cei sfîrșiți
Sub bombe cu napalm în grea durere;
Pe cei de zburătorii-ți dăruiți
Mărinimos, cu ciură și holere.*

*De tine lumea-ntii s-o liberezi,
Să ne putem din ghearele-ți desface
Și, răsufînd ușor, fără obezi,
De-apururi lumea să trăiască-n pace!*

BASMUL VERII

*Un băiat sta vara-n fin culcat
Și privea cum norul luminat
Se topea-n azur, ca un încînt —
Fete nu-s așa frumoase pe pămînt!
Dar, cînd pala-n zări s-a risipit
Plînse-n el tot timpul netrăit:
Și-ntinzîndu-și dornic mîna-n sus,
Vru să prindă-n ea lumina ce s-a dus.*

In rominește de Lazăr Iliescu

ÎNSEMNĂRI DIN VIENA

În câteva minute vom ajunge, aşadar, la Viena. În minte mi se-nvălmăşesc Maria Thereza şi Frantz Iosef, Hans Moser şi ducele de Reichstadt, Mozart şi Ştefan Zweig. Ritmul monoton al roţilor scandează parcă : Prater, Grinzing, Schönbrunn... Prater, Grinzing, Schönbrunn. Retina mai păstrează imagini din peisajul văzut prin lereastră trenului : o ţară frumoasă, curată, de parcă pământul i-ar fi fost greblat cu băgare de seamă.

După Graz ne-au întâmpinat munţii acoperiţi de zăpadă — Semmering, paradisul schiorilor, cu nenumăratele lui hoteluri pentru sportivi. Ce se aude ? Ies pe culoar şi aflu la capătul vagonului doi munteni, cu bocanci uriaşi. Se țin pe după umeri şi, cu ochii la culmile ninse, cîntă. Incerc să desluşesc cuvintele. Zadarnic ! Prind o vorbă ici, o vorbă colo, dar nu înţeleg mare lucru. În loc de *a* rostesc *o*, pronunţă *w* ca englezii, scurtează cuvintele şi mă îngrijorez la gîndul că germana mea nu-mi va fi de prea mare ajutor...

Reintru în compartiment. Cînd şi cînd apare pe cîte o culme un castel medieval, cu ziduri de cetate. Ce baroni, ce grafi vor fi trăit acolo, cocoşaţi deasupra prăpăstiilor ? Abia apucăm să zărim castelul şi sîntem departe şi nu vom afla niciodată dramele pe care le-a ascuns, patimile pe care le-a hrănit...

Privirea mi se opreşte pe bagajele aşezate în plasă şi părăsesc deodată lumea castelanilor, pentru meschine preocupări de călător. Cum ne vom descurca ? În Jugoslavia am avut noroc. Ni se spusese din Bucureşti că putem dormi liniştiţi pînă la Lubliana, şi, cînd colo, la şase dimineaţa sîntem treziţi de conductor.

— Coboriţi la prima staţie şi aşteptaţi trenul pentru Viena !

Degeaba parlamentăm. Am fost greşit informaţi şi, dacă nu vrem să ajungem cine ştie unde, trebuie să coborîm în câteva minute. Ne îmbrăcăm ca vai de lume şi ameţiţi de somn ne împleticim, cărîndu-ne bagajele pe peron. Cînd, minune, nişte cetăţeni aflaţi în gară se reped, pun mîna şi ne trezim instalaţi comod în restaurantul gării, cu bagajele lingă noi. Cine a fost ? Cine ne-a ajutat ? Ne înloarcem, căutăm, vrem să mulţumim şi n-avem cui. Iviţi ca la un semn, cînd aveam nevoie de ajutor, cetăţenii au intrat acum în pămînt. Comentăm impresionaţi întîmplarea şi ne notăm numele gării : Zidane Most. O gară micuţă, într-un defileu muntos, care ne aminteşte de peisajul Sinaiei.

La Viena, însă, cum ne vom descurca? Mă liniștesc amintindu-mi de stăruința cu care conductorul austriac al trenului s-a interesat în câteva rînduri dacă sîntem mulțumiți de cafeaua băută. Îl rugasem să ne trimeată chelnerul. Acesta sosise și ne turnase în două pahare de carton un „expresso“ în stare să te scoale și din morți, dîndu-ne și cîte două pătrățele de zahăr învelite în hîrtie cerată, pe care am citit cu stupeoare numele cunoscut al lui Iuliu Meinl.

— E bună cafeaua? ne întrebă conductorul peste cîteva minute.

— Foarte bună, mulțumim.

Peste zece minute deschide din nou ușa compartimentului.

— Dacă vreți, pot să vă mai trimet o cafea...

— Nu, mulțumim. Abia am băut.

Peste alte zece minute:

— Mai aveți vreo dorință? Mi se pare că ați găsit bună cafeaua...

Nu, hotărit, o să ne descurcăm și la Viena!

★

Trenul oprește în stație. Scot capul pe fereastră. În dreptul vagonului așteaptă un cărucior electric în care au și început să se adune bagajele celorlalți călători. Curînd, valizele noastre se află lîngă celelalte. Și acum?

Coborîm din tren în vreme ce căruciorul cu bagaje pornește. Să alerg după el? Pasagerii coboară liniștiți și nu văd ce altceva pot face decît să mă țin după ei. Privesc gara — o splendidă gară nouă, la finisajul căreia se mai lucrează. Marmoră, sticlă, lumină fluorescentă, vitrine... Lume puțină. Liniște. Doar eu nu sînt liniștit...

Peronul sfîrșește în dreptul unei scări rulante, care ne coboară lăsîndu-ne pe un al doilea peron. Din nou marmoră, sticlă, lumină fluorescentă, vitrine, din nou scări rulante și iată-ne pe al treilea peron. Cîteva pași încă și ne aflăm în stradă. Dar bagajele?

Bagajele așteaptă cumiți, în căruciorul lor. Uf! Dăm șoferului adresa hotelului și taxiul începe să alunece pe străzile Vienei (făcînd nenumărate ocoluri, după cum ne-am dat mai tirziu seama și taxînd de trei ori mai mult decît ar fi fost necesar). Peste puțin ne aflăm în camera de hotel.

★

Obişnuit cu tradiționalele imagini ale „Vienei de altă dată“, plină de farmecul specific al celebrei *gemütlichkeit* vieneze, am fost destul de surprins luînd contact cu o Vienă în curs de americanizare. Orașul a suferit mult de pe urma războiului, dar rănile i-au fost în cea mai mare parte vindecate. Ici-colo garduri de scînduri acoperite de afișe multicolore proclamînd calitatea cafelei Meinl, a ciorapilor Palmers sau a untului (*Butter bleib Butter!*) ascund terenurile pline de gropi și moloz pe care se înălțau cîndva clădiri împodobite de statui.

— Cam cînd socotiți că vor dispărea gardurile astea? Îl întreb pe prietenul care ne pilotează.

— De dispărut, au să dispară mai devreme sau mai tirziu, dar să nu crezi că pe locul lor se vor ridica din nou locuințe!

— Atunci ?

— Se pare că avem totuși mai multă nevoie de piețe, decît de locuințe, spune prietenul meu. Da, da, piețe pe care să poată fi parcate automobile...

Intr-adevăr, garajurile au devenit neîncăpătoare și mașinile rămîn peste noapte în stradă, acoperite frumos cu o husă. În curînd însă nu vor mai avea loc nici pe stradă. Circulația a ajuns un chin și posesorul unei mașini e nevoit ades să rătăcească încolo și înapoi pe străzi pînă să găsească un loc liber, unde să poată opri. De-a lungul trotuarelor mașinile stau lanț. Acum trebuie să li se dea spațiu, fie și în dauna cetățenilor. Nu-i singurul caz în care ucenicul vrăjitor al timpurilor moderne a dezlănțuit în lumea capitalistă o forță care ar fi trebuit să-l slujească, dar pe care n-o mai poate controla și care se ridică împotriva-i.

Trecem iarăși pe lângă un gard acoperit cu afixe.

— Iată singura clădire ruinată care va rămîne așa, spune prietenul meu. Aici a fost Gestapo-ul. Vienezii au de gînd să-i conserve ruinele, ca o sinistră amintire a anilor crucii încîrligiate.

— Oare toți gîndesc așa ? întreb, arătînd spre afixele unui chioșc de ziare.

Organul foștilor militari „Der Soldat“ publică fotografii ale generalilor lui Hitler, cu biografiile și statele de serviciu ale respectivilor, cu amintiri despre „vremurile bune“ ale trupelor S.S. „Die Krone“ organul lui Otto de Habsburg publică interviul aspirantului la tronul monarhiei bicefale în care acesta apreciază că evenimentele din Ungaria dovedesc necesitatea rechemării lui la Budapesta. Prietenul meu întoarce capul...

Dărîmăturile pier treptat, au și pierit în cea mai mare parte, dar casele care se ridică — de obicei birouri ale marilor societăți de voiaj — nu mai au nici o legătură cu arhitectura barocă a Vienei. Marile societăți anonime, birourile de voiaj, reprezentanțele firmelor de automobile construiesc blocuri moderne, drepte și disgrațioase. Unele sînt deosebit de luxoase. De la temelie și pînă la acoperiș, — numai marmoră și sticlă. Din cînd în cînd fațada e spălată de pompieri care-și instalează scara și stropesc cu tulumbele marmora desăvîrșit polisată. Și totuși... Mă gîndesc că și Lenin gradul a fost reconstruit, dar grija arhitecților s-a îndreptat în primul rînd spre reconstituirea clădirilor distruse de război, pentru a păstra farmecul și stilul orașului. Blocurile moderne ale Vienei distonează și urîtesc unul dintre cele mai frumoase orașe ale Europei.

Produsul hibrid al amestecului de tradiție vieneză și modernism american e cel mai dureros (și constituită totodată un simbol al Vienei de azi) în clădirea operii. Faîmoasa operă din Viena a fost clădită între 1861 și 1869. Nu pot înțelege pentru ce, odată edificiul sfîrșit, vienezii s-au pornit pe tot soiul de ironii (căci opera e impresionantă, monumentală și grațioasă totodată) dar ceea ce știu e că bietul arhitect, neputînd îndura cancanurile și glumele „lumii bune“ a timpului, a sfîrșit prin a se sinucide. Anii au trecut și, odată cu ei, i s-a făcut dreptate, căci opera a devenit una dintre mîndriile vienezilor. Apoi, în zilele celui de al doilea război, clădirea a fost parțial distrusă de bombe incendiare.

Am văzut opera din Viena reconstruită. Pe din afară arată întocmai cum a vîsat-o arhitectul nedreptățit, dar înăuntru... Părțile nedistruse de bombe au rămas neschimbate, cu farmecul lor desuet, cu parchetele vechi și toate podoabele epocii. Tot ce s-a reclădit e însă de marmoră și pereții

au fost împodobiți cu intarsii cubiste în diferite culori. Ca-ntr-un film american de prost gust treci dintr-un foyer de epocă într-unul modern și trecerea asta simbolizează însăși Viena din anii jumătății secolului al XX-lea, Viena „expresso“-urilor cu aparate americane care oferă pentru un șilling un disc cu muzică de jazz, a filmelor cu gangsteri, a comicsurilor, a modului de viață american, care se potrivește cu Viena ca nuca-n perete.

*

Îmi făgăduiesc să nu mă las înșelat de poleiala aceasta de dată recentă și să fac o scurtă călătorie în viața orașului, începînd cu vremurile îndepărtate de acum 1857 de ani, cînd legionarii romani și-au stabilit castrul Vindobona, în marele amfiteatru al bazinului vienez.

— Se păstrează pe undeva ruine romane ?

— Bine înțeles, spune prietenul meu și mă duce pe Augustinerstrasse, Herrengasse și Schottengasse, străzi care există din vremea romanilor.

Aici nu se mai păstrează nimic, firește, din veacurile acelea îndepărtate, dar gîndul că legiunile Romei treceau pe acest drum spre poarta Vindobonei nu mă lasă indiferent. Ne îndreptăm acum spre una dintre principalele piețe din Evul Mediu, Hoher Markt. Pe fațada cu numărul doi de pe Rothgasse, o placă amintește că pe aci se intra în castrul roman, iar în piață o intrare modestă (de felul celor ducînd la locurile de utilitate publică legate tot de numele unui împărat roman, Vespasian) ne va pune față în față cu ruinele romane.

O, decepție a omului care vine dintr-o țară unde ruinele antichității te întîmpină la tot pasul ! „Ruinele romane“ din Viena se reduc la cîteva fragmente de zid, descoperite cu prilejul unor lucrări de canalizare. În jurul fragmentelor conservate *in-situ* s-a construit o încăpere subterană, care apără prețioasele pietre și nu poți să nu fi mișcat de grija cu care au fost înconjurate, și-ți înfrînezi o ușoară tendință spre malițiozitate. Cîte monumente n-au fost distruse la noi, din nepăsare, numai la Mangalia ! Mă gîndesc ce ar fi putut face o bună administrație în trecut, pentru protecția mormîntului de pe malul ghiolului, de pildă, și nu-mi mai vine să zîmbesc...

Părăsim ruinele romane, nu fără a afla că Marc-Aureliu a trăit multă vreme la Vindobona, unde și-a scris reflexiunile filozofice, și facem un salt de peste 1.000 de ani în vreme. Din cetatea Venia, ridicată peste Vindobona în timpurile migrațiilor popoarelor, trecem în Viena.

Sîntem în prima jumătate a secolului al XII-lea, în fața Domului Sfîntului Ștefan. Din vechea catedrală în stil roman, distrusă de un incendiu, pare-se, n-au mai rămas decît marele portal și turnurile octogonale ale Păgînilor, din colțuri, înglobate în catedrala gotică, zidită în secolele XIV și XV și rămasă neisprăvită din 1578. Privesc cu smerențe de fel religioasă, căci mă smeresc în fața zborului minții omenesci, a artei meșterilor din veacuri apuse.

Innegrite de vreme, pietrele catedralei cîntă grav și solemn, îngăduindu-și o melodie mai sprintară doar în dantelăria de piatră a turnurilor Vestigiu al unor timpuri de mult trecute, catedrala privește sumbru spre forfota superficială a celei mai elegante străzi comerciale a Vienei, Kärtnerstrasse și am impresia că un splendid monstru antediluvian marchează centrul orașului.

Înăuntru, imens și întunecat, domul ne primește cu o răceală de criptă funerară. Un amvon de piatră spre care suie o scară în spirală ne atrage atenția. Pe balustrada scării se țin desnădăjduit, se împulzesc încercând să urce tot soiul de jigăni, broaște, șoareci, șopirle, șerpi, sculptați în piatră. Nu înțeleg bine ce a vrut să spună Anton Pilgram, care a conceput în 1511 amvonul, dar opera miinilor lui mă atrage cu mult mai mult decât altarele somptuoase, decît mormîntul prințului Eugen de Savoya și cel al împăratului Frederic III. E ceva fascinant în efortul de a sui al animalelor disgrațioase și disgrațiate, pe care le simți febril, în panică. Reprezintă duhuri rele? Sînt un simbol pesimist al mersului omenirii? Sub amvon stă bustul lui Pilgram și îmi vine să-l întreb ce a voit să spună. Senzația de milă și repulsie pricinuită de balustrada sculptată de el m-a urmărit încă multă vreme, pe cînd străbăteam mai apoi ulițele înguste și cotite ale Vienei medievale.

Se însera și casele căpătau contururi vagi. Cînd și cînd deschideam cîte o poartă grea, de lemn și trecînd pe sub bolta de piatră a intrării descopeream o curte interioară. Scări de lemn duceau spre etajele adunate parcă la întîmplare, ca într-un joc de copii. Un cat se lățea aici, în chip de balcon, deasupra lui o marchiză cu geamlîc, dincolo o loggia, iar sus se aglomerau turnuri și turnulețe. Nu m-aș fi mirat dacă o scară de frînghie ar fi căzut de la una dintre ferestre și aș fi privit ca ceva cît se poate de firesc ivirea unui Romeo... Dar atmosfera aceasta romantică nu întîrzie să se risipească. Sub ogivele lor afumate și între pereții groși cît zidul unei cetăți, cele mai multe beciuri ale vechilor clădiri nu mai găzduiesc astăzi decît vinării.

Iată ulița îngustă a Grecilor. La intrarea uliței, pe zidul unei case, se mai păstrează placa de piatră pe care scrie: „Atențiune! Căruțașii nu pot circula decît ținînd calul de căpăstru și precedați de cineva care să-i vestească prin strigăte“.

Citesc vechiul „aviz“ și-mi amintesc de avizurile pe care le-am întîlnit din loc în loc în Viena de azi: „Atențiune! Drumul acesta nu va fi curățat în caz de zăpadă sau polei. Cei ce merg pe aci o fac pe propria lor răspundere.“ Un asemenea aviz așezat pe ulițe lăaturalnice presupune, bănuiesc, că pietonii cărora li se va întîmpla un accident pe celelalte străzi vor fi despăgubiți de către municipalitate, care își ia răspunderea pentru curățirea căilor de acces.

Și iată și alt laconic aviz, pe care l-am întîlnit uneori între două bețe care împiedicau trecerea pe o porțiune de trotuar: „Atențiune! Avalanșă de acoperiș!“ Înălțîndu-mi privirea descopeream pe streșina casei un boț de gheață sau de zăpadă, pe care pompierii veneau curînd (cu întregul lor echipament) să-l înlăture. Din avizul de pe ulița Grecilor ca și din avizele moderne se desprinde aceiași grijă pentru securitatea cetățeanului.

Iată și vechea clădire a universității, inaugurată în 1365. Privesc cu respect pereții albi și mă pregătesc să vizitez unul dintre cele mai vechi lăcașuri de cultură ale Europei. Ce poate fi astăzi aici? Un muzeu, de bunăseamă.

Nu știu dacă trebuie să văd într-asta un simbol, dar fapt e că vechea clădire a universității adăpostește acum un birou de poliție, un coafor și, dacă nu mă înșel, o casă de mode. Altă coincidență? Pe locul unde se ridica în 1156 reședința ducilor de Babenberg, în fața căreia aveau loc concursurile menestrelilor, se înalță astăzi... o bancă.

Nu sînt în stare să urmăresc pas cu pas dezvoltarea oraşului, care creşte între zidurile lui de apărare, pe rînd dărîmate. Tot ce a fost în afara zidurilor a fost distrus în vremea luptelor cu turcii. Pe ruinele acelea, pentru a îndemna locuitorii să ridice noi construcţii şi pentru a le arăta că nu mai au a se teme de turci, faimosul Eugeniu de Savoya îşi înălţă celebrul Belvedere. Leopold I ridică palatul Schönbrunn pe locul unui pavilion de vînătoare distrus în anii luptelor cu turcii, iar Maria Thereza va transforma castelul în stil baroc. Descrierea acestor castele, a complexului Hofburg, şi a multor altora, depăşeşte cadrele grăbitelor însemnări de faţă. Nu pot aminti nici de casele muzeu ale lui Haydn, Mozart, Beethoven sau Schubert, nici de comorile de artă ale „Albertinei“ sau ale vestitului „Kunsthistorisches Museum“, în care am zăbovit cu pietate în faţa colecţiilor antice, a celor patrusprezece Brueghel, a celor treizeci Velasquez şi a nenumăratelor altor opere intrate în patrimoniul artistic al civilizaţiei noastre.

Aş vrea să mai amintesc doar de frumuseţea vechilor clădiri ale Vienei. Nimic mărunţ, nesemnificativ, meschin. Poate că sculpturile care le împodobesc ni se par astăzi întrucîtva reci, academice, dar cîtă forţă, cîtă frumuseţe calmă se degajă din ele! Iată cariatidele uriaşe, solemne şi pline de măreţie, iată-l de mai multe ori pe Atlas încovoiat sub greutatea balcoanelor, iată aţitea şi alîtea trupuri de bărbaţi şi de femei în atitudine care le pun în valoare frumuseţea. Iată frontoanele triunghiulare din care ţîsnesc eroi şi eroine modelaţi după canonul anticei Helade, iată mulţimea fîntînilor împodobite cu dragoste şi artă, printre care cea din faţa parlamentului, deasupra căreia tronează o uriaşă Pallas Athena cu coiful şi pavăza de aur. Pretutindenii, doar materiale nobile, — piatră, marmoră şi bronz, neuitatul bronz al monumentelor vieneze. Datorită aliajului în care intră într-o proporţie mare arama, ca şi umidităţii specifice a atmosferei (sîntem lingă Dunărea Albastră) bronzurile capătă în cîţiva ani o patină uluitoare, neverosimilă, de o încîntătoare poezie. Ceea ce dă statuilor de bronz din Viena o nebănuită frumuseţe e faptul că această patină de un splendid verde veronez nu e întinsă în egală măsură pe toată suprafaţa bronzului. Ca şi cum un pictor de proporţii gigantice ar fi zvîrlit cu pensula tuşe de vopsea verde, statuile au toate doar unele porţiuni patinate. Ai zice că vezi un desen cu umbre şi lumini, în care umbrele reprezintă bronzul întunecat de vreme, iar luminile — reflexele verzi ale patinei. Amintirea Domului Sf. Ştefan şi a bronzurilor statuilor mă urmăreşte încă acum, cînd revăd aceste rînduri şi nu cred că voi putea uita vreodată poezia atît de diferită ce se degajă din catedrala medievală şi din statuile Vienei.

O călătorie în trecutul care te întîmpină aci pretutindenii nu are rost decît dacă te ajută să înţelegi viaţa şi oamenii care forfotesc astăzi pe străzile fostei cetăţi a valsului. Tradiţionala „inimă de aur“ bate încă fără îndoială în piepturile multora, dar viaţa modernă cu asprele legi ale lumii capitaliste pune pe primul plan lupta pentru existenţă şi alcătuieşte o pojghiţă de egoism în jurul inimii de aur.

Cutrerînd străzile centrale ale oraşului întilneşti în primul rînd, fireşte, categoria socială a burgheziei. Ea posedă splendidele magazine cu mărfuri de toate soiurile, magazine ce răsar ca ciupercile şi te fac să crezi

la prima vedere că Viena e locuită doar de patroni care-și vind unii altora diverse produse; ea posedă luxoasele limuzine americane de ultimul tip; ea umple restaurantele de lux și barurile; ea întreține armata de câini de rasă, monstruos de grași, de cumiți, pe care îi plimbă cu botniță cât e ziua de mare (multe prăvălii au la intrare niște cârlige anume pentru legarea câinilor, în vreme ce stăpîna își face cumpărăturile; dragostea pentru câini e atît de puternică încît nici un vienez, altminteri obsedat de curățenie și igienă, nu protestează cînd dogi, bulldogi, ogari, lupi, sau alte specii urlașe de câini își fac apariția în restaurante, odată cu stăpînii lor). Am văzut de multe ori cerșetori pe Kärtnerstrasse — de obicei bărbați și femei în vîrstă, sau infirmi — dar n-am văzut o singură dată ca cineva să le azvîrle o monedă.

Ceea ce caracterizează această burghezie și-și pune amprenta asupra-i, dîndu-i un caracter specific, e amestecul de nostalgie habsburgică și de americanism. Nostalgia habsburgică e vizibilă în toate revistele, care publică număr de număr amintiri și fotografii ale membrilor fostei familii imperiale. Filmele austriece evocă în majoritate epoca habsburgică, iar ultimul mare succes, „Sissi, die junge Kaiserin“ povestește în două serii viața Elisabetei, soția lui Franz Iosef. Acest cult habsburgic pe care burghezia austriacă îl profesează e lesne de înțeles, căci avantajele avute pe vremea Austro-Ungariei, cînd Viena înghițea produsul muncii altor națiuni, sînt încă vii în amintirea generațiilor născute sub imperiu și care visează vremurile bune de altădată. Ce-i mai grav e că, profitînd de nevoia de evadere din monotonia prezentului, pe care omul simplu o resimte, acest cult habsburgic întretinut cu îndemîinare începe să molipsească păturile mijlocii și chiar cele de jos. Ar fi cît se poate de salutar să se retipărească în Austria „Aventurile soldatului Schweik“, de pildă... Organul Partidului Comunist „Österreichische Volkstimme“ se întrebă recent, pe bună dreptate: „Dacă totul a fost atît de frumos în vechea monarhie austro-ungară, cum se face că a izbucnit revoluția?“ Dar oamenii uită, oamenii simt nevoia să evadeze din cenușiul cotidian, sînt înconjurați de tot ceea ce imperiul a lăsat fastuos în arhitectura orașului — și cei interesați profită...

Tot ce vine de peste ocean e ținut la mare preț și voi reveni asupra efectelor adoptării „modului de viață american“, atunci cînd voi vorbi despre traiul zilnic, despre viața culturală și despre problema tineretului.

Clasa muncitoare austriacă are o veche și frumoasă tradiție de luptă. Unul dintre tovarășii de care m-am legat cel mai mult în scurta mea vizită la Viena începuse tocmai să publice în ziarul Partidului Comunist documente și amintiri din anii începutului de organizare a muncitorimii austriece și îmi vorbea cu emoție despre convingerea, despre căldura și despre viața clocotitoare închisă în documentele îngălbenite rămase de pe urma celor ce se ridicaseră atunci pentru drepturi, pentru libertate și pîine.

Am cunoscut luptători neînfricați, pe care opt sau doisprezece ani de detențiune în lagărele nimicitoare ale lui Hitler nu putuseră să-i frîngă. Unul dintre ei a izbutit de curînd să-și adune însemnările scrise pe foite de țigară în diversele lagăre prin care trecuse, însemnări ce fuseseră ascunse și salvate de mai mulți tovarășii, împrăștiați astăzi pe tot întinsul Europei.

— Citește-mi ceva din aceste însemnări, l-am rugat.

Era un muncitor autodidact. Mă așteptam să ascult scurte notații des-

pre infernul vieții din lagăr, cînd deschizînd caietul la împlinire, tovarășul mi-a citit cîteva rînduri despre artă, despre înțelegerea artei.

— Atît am scris în ziua aceea, mi-a spus.

Vienezii sînt în genere primitivi, veseli, temperîndu-și elanurile printr-o ironie amabilă.

Chipurile oamenilor simpli sînt simpatice, expresive. Poate părea o remarcă puțin forțată, dar adevărul e că pe fețele respectabililor membri ai burgheziei nu se poate citi decît automulțumirea celor ce se îmbracă bine și mîncă bine, în vreme ce fețele oamenilor din așanumitele pături de jos vădesc mult mai multă spiritualitate, sînt mai umane.

Productivitatea muncii din fabricile austriace nu poate fi explicată doar prin calitatea mașinilor și prin calificarea superioară a mîinii de lucru. Ea e obținută cu prețul unui ritm de muncă sălbatec, caracteristic exploatarei capitaliste. Muncitorimea austriacă, însă, deși în parte însemnată de unele trăsături mic-burgheze, rod al tradițiilor social-democrate, știe să lupte pentru drepturile ei. Legislația muncitorească, avansată în unele privințe, e rezultatul luptei organizate și al unei revoluții pe care burghezia a putut s-o înăbușe, dar care i-a smuls o seamă de avantaje. Înainte de sosirea noastră avuseseră loc o mare grevă a muncitorilor din transporturile municipale, încheiată prin victoria greviștilor, iar în timpul prezenței noastre la Viena era în curs greva personalului din industria farmaceutică.

Oamenii simpli mi-au vorbit cu oroare despre Hitler, despre cele două războaie mondiale.

— Noi știm, pe noi nu ne mai prind a treia oară! era parcă leitmotivul ce revenea în discuție.

În Austria, ca și în Germania, o generație de bărbați lipsește, generația tocată de naziști pe cîmpurile de luptă. Neînchipuit de des vezi pe stradă oameni fără o mîină sau fără un picior și prezența lor e un reproș și un avertisment. Și totuși, dacă în Viena nazismul nu prea ridică fruntea, mi s-a spus că în provincie lucrurile nu mai stau la fel. Austria este astăzi o țară neutră și militarii oricărei armate din lume trebuie să-și împacheteze uniforma și să circule în haine civile odată ce i-au trecut frontiera. Dar elementele fasciste pot activa chiar fără uniformă și evenimentele din Ungaria au dovedit existența unor puternice organizații fasciste pe teritoriul neutrei Austrii.

Aflînd că venim din Republica Populară Romîna unii se fereau să ne mai adreseze cuvîntul, pentru a nu avea cumva vreodată neplăceri datorită faptului că vorbiseră cu niște oameni atît de primejdioși. Alții, dimpotrivă, ne copleşeau cu întrebările, dornici să afle ceva despre noile rînduiri din țara noastră. Cînd am văzut că realmente există oameni simpli care știu despre R.P.R. că e „o țară cu lupi“, „o țară unde-i Tito“, sau alte asemenea năzdrăvenii, am înțeles cu adevărat ce înseamnă „cortina de fier“ și cine a avut interesul s-o lase. În asemenea împrejurări îmi revenea mereu în minte harta Europei pe care am văzut-o în vitrina unui birou de voiaj. Cetățeni austrieci veniseră în țara noastră prin mijlocirea oficiilor de turism, vizitaseră toate țările de democrație populară, ca și Uniunea Sovietică, totuși harta aceea arăta astfel: de la Viena pînă la Lisabona, o rețea de linii roșii, reprezentînd itinerarii turistice între diversele capitale ale statelor; de la Viena spre dreapta, o imensă pată albă, pe care nici măcar capitalele nu mai erau însemnate. În dorința celor de la

biroul de voiaj, Viena era o „ultima Tule“, capătul pământului, dincolo de care nu se mai afla nimic.

★

Intr-o țară în care învățământul primar datează din vremea Mariei Thereza și în care există o serioasă industrie grea și ușoară, într-un oraș ca Viena care a fost capitala unui imperiu, standardul de trai e, desigur, destul de ridicat. La tot pasul te întâmpină mărturia concretă a multor secole de civilizație, de la case și monumente, de la gustul evoluat, curățenia generală, care poartă un cachet specific sau politețea intrată în obicei, pînă la lucruri mărunte, ca, de pildă, pungile de nylon care încep să înlocuiască ambalajele de hirtie. Pe diversele trepte ale scării sociale oamenii își indeplinesc munca bine și conștiincios. Dacă fac ceva, își dau silința ca ei în primul rînd să fie mulțumiți, iar obiectele necesare traiului sînt practice, frumoase și solide totodată.

Îmi amintesc că am întîrziat într-un rînd pînă după miezul nopții în cafeneaua din recent creatul „Pasaj al Operei“, una dintre cele mai moderne realizări urbanistice ale Vienei, concepută în stilul gării noi. Pentru a descongestia circulația, pietonii nu trebuie să mai traverseze Ringul la întretăierea cu Kärtnerstrasse, ci coboară pe scări rulante în acest pasaj circular mărginit de magazine de lux, în centrul căruia se află o cafenea rotundă, cu pereți de sticlă. Podeaua pasajului e de marmoră și la ora douăsprezece noaptea cîteva fete îi făceau toaleta zilnică (mai bine zis, nocturnă). Eram obosit și aș fi vrut să mă duc la hotel, dar am zăbovit admirînd conștiinciozitatea cu care — nesupravegiate de nimeni — fetele săpuneau, clăteau și ștergeau marmora, pe care în primele ore ale dimineții pietonii aveau s-o mînjească din nou. Exemplul e desigur mărunț, dar hărnicia și conștiinciozitatea înăscută, rod al unei tradiții meșteșugărești cu izvoare în Evul Mediu, pot fi descoperite pretutindeni și impresionează, la fel ca și talentul gospodăresc și organizatoric.

În vitrinele mărfurile rivalizează în ceea ce privește aspectul și calitatea (e drept că nu-s la îndemîna oricui) iar în viața de zi cu zi au intrat și continuă să intre tot soiul de aparate care ușurează traiul și care ar trebui să lase oamenilor un răgaz mai mare pentru bucuriile vieții. Din păcate lucrurile nu se petrec așa. După modelul american, a devenit uzuală cumpărarea în rate. Se poate cumpăra în rate orișice, începînd de la ceasuri și haine, pînă la mașini americane de ultimul tip. Ceea ce ar părea la prima impresie că ușurează viața, constituie de fapt un soi de sclavaj modern. Tentația e mare. Aparatul acesta de tăiat legume, de stors, de mestecat, etc., costă 1000 de șilingi și un slujbaş modest nu l-ar putea cumpăra niciodată. Dar negustorul i-l oferă pentru zece rate lunare de cîte o sută șilingi și omul cumpără aparatul, făcîndu-și socoteala că o sută șilingi pe lună reprezintă un sacrificiu pe care îl poate face.

Numai că vitrinele îl ispitesc cu tot felul de mărfuri. Încă un produs, pe care îl va achita în șase rate, în douăsprezece rate... Fiecare dintre obiectele pe care le cumpără astfel, neputînd rezista solicitărilor, reprezintă aparent un spor de confort, dar rezultatul e că aproape întreg salariul se duce în contul ratelor și omul trăiește mai inconfortabil, mai hărțuit decît înainte, privindu-se de toate pentru a achita ratele. Unele se sfîrșesc și încep altele. Pretențiile sînt tot mai mari și omul ajunge sclavul obiectelor

care ar trebui să-i ușureze și să-i înfrumusețeze viața. E preocupat numai de rate, muncește pentru rate, e într-o veșnică goană după bani, o goană care îi lasă mai puțin răgaz decât înainte, răpindu-i liniștea și securitatea morală, înșelându-l cu un confort tehnic, îndărătul căruia nu rămâne decât un mare vid sufleteș. Tehnicismul acesta ucide orice gând mai înalt, orice aspirație.

Am cunoscut muncitori care își cumpăraseră în rate un Fiat, de pildă. Cu două săptămâni înainte de încasarea salariului mergeau însă pe jos, nemaiavând bani pentru benzină. Și nu numai pentru benzină... O familie muncitorească trăiește greu, dacă numai capul familiei câștigă. Ritmul de muncă în fabrici este cumplit. Și totuși, pentru a face față costului vieții care se scumpește vertiginos, muncitorii prestează ore suplimentare și se întorc acasă literalmente storși de vlagă. Dacă posedă uneori o mașină, oricât de paradoxal ar părea, asemenea muncitori duc o viață mai grea, mai lipsită de bucurii decât o duc muncitorii dintr-o țară cu un standard tehnic mai scăzut, dar cărora le rămâne mai mult timp pentru satisfacții artistice și intelectuale.

— Propaganda de orice natură e înclinată uneori să exagereze și să simplifice lucrurile, îmi spunea un tovarăș. Lucrurile sînt cu mult mai complicate. Muncitorii noștri nu umblă în zdrențe și nu mor de foame, dar nu-și pot permite întotdeauna „luxul” de a avea copii. Și asta-i mai grav...

În clipa de față populația Austriei e datoare o sumă astronomică, în contul ratelor și această datorie e repartizată asupra tuturor claselor sociale. Austria trăiește acum o conjunctură economică favorabilă. Dar lumea capitalistă cunoaște flagelul crizelor ciclice. O schimbare de conjunctură va atrage neachitarea ratelor și un faliment de proporții încă necunoscute, la care mințile lucide din Austria se gîndesc de pe acum cu groază.

*

Modul de viață american, în care banul devine singurul centru de interes, duce la o gravă sărăcire a preocupărilor culturale. Viena, orașul culturii în prima jumătate a secolului al XIX-lea, lincezește astăzi. Păstrînd încă ceva din vechea-i tradiție, Viena mai acordă sprijin și interes muzicii, dar celelalte domenii ale artei nu sînt nici pe departe promovate așa cum ar părea firesc.

La Viena nu apare nici o revistă literară. Editurile duc o viață grea, publică relativ puțin, pentru că lumea nu prea citește și pentru că au de înfruntat dumpingul cărții germane tipărită în R.F.G. și R.D.G. Cartea tipărită la Viena e mai scumpă decât cea publicată la Berlin, iar vitrinele librăriilor gem de cărți editate în condiții excepționale. Librarii își opresc 40% din prețul de vînzare și refuză pur și simplu să primească noile volume (evident, în primul rînd pe cele progresiste) pentru că nu mai au unde le pune. Se cumpără foarte puțin, atît din lipsă de interes pentru carte, cît și pentru că volumele sînt foarte scumpe. Nu există, firește, o lege a drepturilor de autor, și scriitorul e lăsat la discreția editorului, care-l plătește nu în funcție de valoarea manuscrisului, ci după renumele de care se bucură. Tirajele sînt mici iar drepturile de autor se achită integral doar la epuizarea ediției, prevedere care îngăduie editorului incorect tot felul de abuzuri, căci scriitorul nu poate controla toate librăriile și toate depoziti-

tele din țară pentru a se încredința că ediția s-a epuizat. Mulți scriitori austrieci sînt nevoiți să-și publice lucrările la Berlin. Am întilnit scriitori de talent, care în ciuda acestor condiții vitrege, crează, care găsesc în ei resurse de optimism, care-și iubesc poporul, se mîndresc cu tradițiile lor literare și care într-un alt regim social s-ar putea dezvolta nestingheriți, aducîndu-și contribuția la cultura mondială.

Artiștii cei mai buni părăsesc Austria, nerezistînd ispitei dolarilor și negăsind probabil în țara lor înțelegerea pe care și-ar dori-o. Așa se face că am putut vedea la operă, alături de admirabilul spectacol „Ioana pe rug” (text de Claudel și muzică de Honegger), baletul „Don Juan” de Gluck, realizat la un nivel mult mai scăzut decît mi-aș fi putut închipui. Austriecii spun că vedetele sînt artiști de a doua mînă, promovați vedete prin plecarea celor ce aveau drept la acest nume.

Așa se face că un teatru vestit fusese nevoit să-și închidă porțile, cu puțin înaintea sosirii noastre. Așa se face că oamenii de artă, în genere, duc o existență grea. Am cunoscut pictori și graficieni de talent care locuiau și lucrau în plină iarnă în ateliere neîncălzite, care nu sperau să obțină o lucrare decît în ocazii cu totul deosebite și trăiau din munci avînd doar vagi legături cu arta lor. Libertatea artiștilor din lumea capitalistă este în primul rînd aceea de a trăi cu greu de pe o zi pe alta.

Lipsa de interes pentru artă e flagrantă. De citit se citesc reviste ilustrate, compuse după rețeta 90% fotografii și 10% text. Știam despre existența comicsurilor, de pericolul pe care îl reprezintă, văzusem exemplare de asemenea maculatură, dar numai acum am putut simți presiunea fantastică pe care o exercită asupra cititorului neavizat, care pur și simplu nu le poate scăpa. Omul simplu e înecat în marea comicsurilor ce se revarsă din fiecare chioșc de ziare. Cum timpul îi e strict limitat, el nu cere lecturii decît să-l facă să uite, să evadeze pentru zece minute din lumea prezentului, fără a depune în acest scop nici un efort. Poze, desene, fotografii... Text cît mai puțin. Chiar glumele sînt în majoritate de tipul celor „fără cuvinte”. Iar ca tendință generală, antisovietism, exaltare habsburgică și americană. Singura artă populară e cinematograful, pe ecranele căruia domină filmele americane, (Far-West, gangsteri, „senzații tari”, crime și erotism). Se formează astfel un nou soi de analfabetism, straniul analfabetism al civilizației.

Am întreat un librar care sînt cărțile cele mai cerute. În afară de studenți, de unii intelectuali și artiști care cumpără volumașele apărute în colecții ieftine, dar foarte îngrijite, se vînd în mod ciudat numai cărțile cele mai scumpe.

— De ce ?

— Pentru că omul cu bani cumpără o carte pe an și atunci vrea un obiect frumos. N-o ia ca s-o citească. O pune în raft, pentru admirația mușafirilor.

★

Dacă aceasta e situația în lumea celor maturi, problemele sînt cu mult mai grele încă în lumea copiilor și a tineretului. Am vorbit cu părinți ai căror copii învață în primele clase elementare. Mai toți mi-au spus că învățătoarele sînt silite să ducă în clase o luptă în regulă pentru a-i convinge pe copii că trebuie să învețe să citească. Copiii refuză pur și simplu

să învețe carte, pentru că primesc totul pe cale vizuală, comod și fără pic de efort intelectual. Comicsurile, filmele și, recent, televiziunea, îi dispensează practic de lectură.

Ce-i drept, există cluburi ale cărții, care se străduie să lupte împotriva flagelului comicsurilor și care au recurs la soluția de a oferi o carte bună pentru două comicsuri vechi, în nădejdea că vor scoate astfel maculatura din „bibliotecile” copiilor. Efortul e meritoriu, fără îndoială, dar cu totul lipsit de eficacitate. Zilnic apar noi și noi comicsuri, înlocuindu-le pe cele vechi, iar educatorilor bine intenționați nu le mai rămâne decît să-și pună nădejdea în Dumnezeu, căci împotriva editorilor care otrăvesc generații de copii și tineri nu se poate lua nici o măsură.

Așa, sub influența modului de viață american, exprimat prin goana după banii necesari acoperirii ratelor pentru motocicletă (în etapă superioară, automobil) prin comicsuri, filme cu supraoameni și rock and roll crește un tineret pe care l-am întîlnit pe străzi, în cafenele, în cinematografe. Ceea ce pasionează în momentul de față tineretul austriac — și în genere tineretul occidental — e cultul lui James Dean. James Dean a fost un actor de la Hollywood care a jucat în cîteva filme de mare succes. L-am văzut fotografia — un tînăr blond și, ierte-mi-se sacrilegiul, destul de oarecare — dar nu l-am văzut jucînd și poate că a fost într-adevăr un actor de talent. James Dean a murit într-un accident de automobil, și consternarea admiratorilor săi a fost atît de cumplită încît n-au vrut să se împace cu gîndul că idolul murise. James Dean a murit, deci, și totuși n-a murit. El transmite mesaje de dincolo de mormînt, dă rețete pentru fericire, face pronosticuri politice, împacă soții certați, etc. Publicațiile sînt pline de „adevăratale” biografii ale lui James Dean, de mesaje și fotografiile lui, ca și de mărturiile celor care au avut fericirea să-l cunoască. James Dean-istii se numără cu miile și nu rareori am văzut în cîte un expresso un tînăr dezabuzat, sorbindu-și cu un aer de supremă blazare... paharul cu lapte. Căci James Dean a fost anti-alcoolic și a lansat moda laptelui, modă sănătoasă și pentru care nu se pot găsi decît cuvinte de laudă. Cine știe, poate datorită lui nu mi s-a întîmplat să văd tineri beți în tot timpul petrecut la Viena...

Dar tinerii aceștia nu citesc aproape nimic și au o cultură în exclusivitate sportivă, cinematografică și „dansantă”. Nu au alt ideal decît automobilul. Mentalitatea curentă e formulată perfect în distihul reclamă pe care l-am citit în vitrina unui magazin de automobile :

Kleider machen nicht mehr Leute :

Wichtig ist das Auto heute !

Tot ce a creat omenirea de milenii, tot ce a adăpostit în biblioteci și muzee îi lasă indiferenți, pentru bunul motiv că nu cunosc nimic din toate acestea. Generalizările păcătuiesc întotdeauna și nu vreau să afirm că nu există excepții. Dar tot atît de adevărat, din păcate, e că tabloul sumbru evocat mai sus nu caracterizează numai tineretul burghez ci, vai ! — și o bună parte a tineretului muncitoresc. Austriecii au și găsit o denumire pentru acești tineri „moderni”. Îi numesc „halb-starker” (tari pe jumătate) căci, dacă luați individual sînt mai mult sau mai puțin rezonabili, devin pur și simplu periculoși în grup.

Fenomenul nu e identificabil doar în Austria, mai degrabă e mai puțin identificabil în Austria decît în restul țărilor occidentale. „Vandalii rock'n roll”-ului din Franța, „sălbaticii cu motocicletă” din America, „Teddy-

boys" londonieni (și am putea lua pe rînd capitalele lumii capitaliste) sînt cu toții frații „halbstarkerilor“, produsul unei serii de cauze adînci.

Corolarul firesc al dezvoltării unui asemenea tineret, delicvența juvenilă, a luat asemenea proporții în lumea capitalistă încît revista „Orizonturi“, a deschis o anchetă intitulată interogativ: „Copilarie inadaptată?“

Prima explicație pe care te simți îndemnat s-o dai fenomenului — și care în multe cazuri corespunde realității — e aceea că acest tineret e produsul mizeriei, sau în cel mai bun caz al nesiguranței zilei de mîine, în condițiile speciale postbelice. „Observații precise au îngăduit să se descopere focare de delicvență juvenilă bine delimitate geografic și ele coincid cu zonele în care se găsesc maghernițe și hoteluri mobilate, în care bîntuie alcoolismul“, spune Teddy Chemla în ancheta citată.

Dar iată ce se petrece în capitala unei țări cunoscută pentru înaltul ei nivel de trai — Suedia. Citez din ziarul burghez francez „Le Monde“. „În seara zilei de 31 decembrie (1956) cinci mii de tineri au năvălit în Kungsgatan — artera principală din Stockholm — și timp de trei ore au „stăpînit strada“, molestînd trecătorii, răsturnînd mașinile, spargînd vitrinele și încercînd în cele din urmă să ridice baricade cu gardurile și parapetele smulse din piața cea mai apropiată. Alte grupuri de tineri vandali răsturnau vechile pietre de mormînt ce înconjură biserica vecină și zvrileau de pe podul ce trece peste Kungsgatan saci de hîrtie plini cu benzină aprinsă. Toate forțele de poliție disponibile fură aduse în grabă la fața locului. Dar numărul lor derizoriu — abia vreo sută de oameni — le îngreuna sarcina. Abia după mai multe șarje cu sabia scoasă și după lupte corp la corp de zece contra unu polițiștii fură în stare să rămînă stăpîni pe teren. Mai mulți dintre ei, pe jumătate lînșați, trebuiră să fie transportați la spital. Vreo patruzeci de manifestați au fost arestați. Vîrsta lor mergea de la cincisprezece la nouăsprezece ani... Faptul în sine nu-i nou. În fiecare sîmbătă seara aceleași ciocniri se produc în centrul Stockholmului și în principalele orașe de provincie... Aceste mișcări nu sînt nici concertate, nici premeditate; manifestația n-are loc nici „pentru“ ceva, nici „împotriva“ cuiva... Chipurile acestor adolescenți sînt închise și rele. Ei nu se distrează. Explodează deodată într-o nebunie de distrugere mută. Ceea ce e poate cel mai impresionant în mulțimea lor e tăcerea.“

Să notăm că acești tineri „îmbrăcați ca și colegii lor americani în scurte de piele pe care se detașează capete de mort și inscripții cabalistice“ cîștigă salarii pe care părinții lor nici n-ar fi cutezat să le vizeze.

În Franța, ne informează tot Teddy Chemla, „în fiecare an mii de tineri bacalaureați, în exaltarea „monomului“ săvîrșesc acte care frizează delicvența, cum ar fi acela de a confisca — era să spun a fura — tăblițele indicatoare ale autobuzelor, ba chiar — s-a văzut și asta — de a răsturna automobile particulare. O dezlănțuire colectivă împinge pe cei mai exaltați să afirme prin gesturi nesăbuite atotputernicia „monomului“ stăpîn al străzii“.

Prezentarea filmului american „Rock, Rock, Rock“ în care se lansa ultima expresie a isteriei dansante, faimosul Rock'n roll, a dus în America și Anglia la dezlănțuiri inexplicabile, de pe urma cărora s-au încins bătăi în sălile de cinematograf și s-a distrus mobilierul. La Viena filmul n-a avut asemenea efecte, dar scaunele erau zgîlțuite în sală, căci tinerii halb-starkeri de ambe sexe dădeau din mîini și din picioare pe scaunele lor, „dansînd“ de bine de rău, asemenea celor de pe ecran.

Exemplele pot fi înmulțite. Ceea ce e esențial e că nu *doar* condiția materială explică fenomenul, nici *numai* comicsurile, filmele americane, etc., nici *numai* urmările războiului și psihoza apocaliptică creată de veșnica amenințare cu bomba atomică, deși toate acestea joacă un rol important. Ceea ce mi se pare însă esențial e lipsa de ideal a acestui tineret, nesatisfăcut de condițiile lumii capitaliste în care trăiește. Disponibilitatea pentru vandalisme comise în bandă e rezultatul golului sufletesc pe care tehnica — supremul idol al modului de viață american — nu reușește să-l umple, e dovada rătăcirii morale a acestui tineret și o formă inconștientă de protest.

Tendința de căutare a unor idealuri pe care lumea capitalistă nu li le mai poate da este vizibilă și în rândurile tineretului intelectual din Austria, dar mai ales, a aceluia din restul lumii occidentale. Din felurite motive (origine socială, educație reacționară, propagandă anticomunistă) acești tineri nu se pot orienta către socialism și nu pot afla aci izvorul curat după care însetează. Calea cea mai comodă, în sensul de cea care li se oferă cel mai lesne, este evazionismul.

Vitrinele librăriilor vieneze gem de cărți, după cum am amintit, dar printre acestea am căutat zadarnic literatură sovietică sau din țările de democrație populară. Ceea ce umple vitrinele este o amplă și, de altfel, ades interesantă literatură evazionistă. Cărți despre Haway și Mesopotamia, despre Egiptul faraonic, despre jungla africană și despre explorări la poli, despre fauna Oceanului Pacific, despre tot ce vrei, dar numai despre viața reală a lumii capitaliste, nu. E o tendință conștientă, singurul răspuns pe care burghezia îl poate da celor nesatisfăcuți de civilizația ei, pentru ca nu cumva aceștia să descopere adevăratul răspuns, iar urmările acestei tendințe n-au întârziat să se vadă. Am cunoscut tineri pentru care colonelul Lawrence, autorul „Celor șapte stâlpi ai înțelepciunii“, a devenit un mit, un idol, exponentul dramei intelectualului modern. Refugiul în orient ajunge iar la modă, căci tehnicismul înțeles în felul american distruge aspirațiile, idealurile, poezia vieții. „Fuir, lă-bas, fuir...“

Să ne mai mire faptul că, odată consumată experiența exotică, acest tineret va fi și mai dezamăgit, și mai dezaxat, o pradă și mai sigură pentru tot felul de neohitlerisme și neofascisme, în curs de organizare ?

*

I-am văzut la Viena pe cei cărora presa burgheză le decerna într-un unanim de suspectă exaltare titlul de „eroi ai revoluției ungare“. Revista americană „Life“ a publicat un supliment închinat evenimentelor din Ungaria, în care nu s-a sfiit să publice deasupra unor comentarii pozitive fotografiile cutremurătoare ale dezlănțuirilor de sadism de la Budapesta: oameni linșați, uciși sub cizmele „revoluționarilor“ cu muci la nas, oameni spânzurați de picioare, copii mitraliați în paturile creșelor, ba chiar filmul unor execuții: 1) un grup de oameni în fața călăilor; 2) călăii trag și victimele, lovite, se pleacă; 3) cadavrele.

Presa austriacă a luat și ea parte la campanie publicând fotografii „senzaționale“ și știri care se profilau mai întii pe cerul Vienei, sub forma telegramelor luminoase. E greu de imaginat cite mijloace au fost puse în mișcare și ce efect poate obține un „bourrage de crâne“ în slujba căruia se află presa, radioul, cinematograful și uriașa forță a bisericii catolice.

Nu e deci de fel surprinzător că primitorii și amabilii cetățeni ai Vienei, înnebuniți de propaganda anticomunistă, i-au întâmpinat pe transfugii unguri cu simpatia cuvenită unor „victime scăpate din infern”. Bițele victime au fost cazate în hoteluri și doar după ce n-au mai fost locuri disponibile au început să fi adunate în lagăre speciale. Circulau pe străzi cu un soi de genți albastre făcute din material plastic pe care erau imprimate cu litere mari diverse inscripții americane și purtau pe piept cocarde cu tricolorul maghiar. Erau domni și doamne din burghezie, erau intelectuali blazați, cu un rictus dezgustat în colțul gurii, erau mutrele patibulare ale delicvenților eliberați din închisori, erau tineri cu chipuri mohorâte și păr rebel, care-mi aminteau de legionarii de la rebeliune și mai erau bătrâne, copii și oameni simpli, molipsiți de phisoza celor care avuseseră pricini reale pentru a fugi și care rătăceau acum pe străzile necunoscute, dezrădăcinați și buimăciți.

Firește, s-au găsit îndată „grupuri de inițiativă” care au format societăți pentru ajutorarea „refugiaților” și care s-au însărcinat să administreze dolarii pe care anumite cercuri americane nu-i precupețesc atunci când e vorba de anticomunism. După spusele vienezilor, ajutorarea „refugiaților” a devenit o afacere bănoasă, dar poporul austriac a fost cel care a trebuit să suporte pînă la urmă o bună parte a sumelor necesare întreținerii lor. Protestele n-au întârziat și vicepreședintele Statelor Unite, domnul Nixon a fost nevoit să se deplaseze la Viena pentru a potoli spiritele...

La început, însă, cu optica falsificată de propagandă, vienezul vedea în ceafa groasă a cutărui burtă-verde maghiar, în aerul de cocotă al fetei de familie „bună” ca și în legănarea ironică a delicventului de drept comun, ceva aventuros, ba chiar eroic. Poveștile acestor „eroi” contribuiau de bunăseamă și ele la aureola de martiraj cu care îi împodobeau ospitalitatea vieneză, căci fiecare se întrecea în calomnierea patriei părăsite.

Și deodată începu să planeze în atmosferă ceva apăsător. Elegantele magazine de pe Kärtnerstrasse erau sparte noapte de noapte și poliția fu nevoită să aresteze bande întregi de „eroi” revoluționari prinși asupra faptului. A fost un duș rece pe care vienezii l-au primit cu stupefacție. Cum? „Apărătorii glorioși ai lumii libere” nu erau decît borfași de rînd? Cocardele tricolore dispărură de pe piepturile martirilor, care înțeleseră că nu mai era rentabil să fie identificați cu prea mare ușurință drept eroi maghiari.

O seamă de muncitori unguri calificați fură plasați în diverse fabrici, conform specialității lor. Acolo lucrară o zi, două, după care începură să vocifereze:

— Ce-i ritmul ăsta neomenos de muncă? Se vede că sînteți o țară capitalistă și că trăiți din sudoarea și sîngele oamenilor muncii!

— Dar ce, la voi era mai bine? Încearca să-i înfunde cite un șef.

— Bineînțeles! Muncitorul nu era stors de vlagă ca aici...

— Atunci de ce ați fugit?

— Dracu știe de ce! Ni s-a spus că la voi e raiul pe pămînt...

Directorii și patronii respectivi se grăbiră să scape de acești ciudați agitatori neașteptați, dar uimirea pe care o stîrniseră n-a fost inutilă, căci muncitorii austrieci, înșelați în bună parte și ei de propagandă, începură să reflecteze ceea ce nu conveni de fel burgheziei austriece.

Am vorbit cu o doctoariță, care nu era de fel comunistă, al cărei soț murise în războiul lui Hitler. Avea un laborator de analize medicale și i se

repartiză un medic ungar. Cum se cereau analize pentru o serie întreagă de fugari dornici să plece în diverse puncte ale globului, doctorul făcea 300 injecții sau luări de sânge pe zi, plătite cu cîte doi șilingi. Cîștiga astfel zilnic suma fantastică de 600 șilingi. Dar după două zile spuse că nu-i obișnuit să muncească atât pentru un salariu așa de mic și că la Budapesta trăia cu mult mai bine. Îmi amintesc de stupoarea doctoriței din Viena, care îmi spunea uluită :

— Nu mai înțeleg nimic. De ce avea nevoie să fugă ? Avea un apartament bun, cum eu nu am, o muncă interesantă, un salariu mare... și nu se simțea liber ! Ce fel de libertate crede el că am eu ? Și ce înțelege el prin libertate ?

Mulți erau oamenii luați de valul plecărilor. Dar în afara acestora veniseră la Viena și cei cu mîinile mînjite de sânge și care trîndăveau toată ziua în lagăre. Un șofer vienez care le transporta în lagăre hrana, mi-a povestit :

— Personalul care îi deserveste e puțin numeros. Cînd vine, de pildă, transportul cu pîine, îi rugăm să ajute la descărcare. E pîinea noastră, austriacă, pe care ne-o luăm de la gură ca să-i hrănim, nu ? Și știți ce fac ? Își încrucișează brațele și spun : „Noi să cărăm pîinea ?... Serviți-ne ! V-am apărat doar de comuniști !“

Aroganța disprețuitoare a „martirilor“ manifestată în fel și chip, în lagăr și pe străzi, a desăvîrșit schimbarea radicală a sentimentelor cu care fuseseră primiți. Cea mai bună contrapropagandă pentru minciunile anti-comuniste cu care presa hrănise Austria a fost însăși prezența pe străzile Vienei a celor ridicați în slavă, după cum nu mai puțin elocventă, a fost descoperirea de către muncitorii unguri a ceea ce reprezintă în realitate „raiul capitalist“, lăudat de reacțiune. Curînd s-a aflat că cei trimiși prin țările Occidentului sînt întrebuințați la muncile cele mai grele și au sosit vești despre evadări din lagăre și despre felul cum poliția îi urmărea pe evadați. În masa celor induși în eroare a început să-și facă drum gîndul întoarcerii în patrie și mulți unguri s-au și întors, într-adevăr. Situația cea mai tragică e a celor transportați în America, unde se vor trezi curînd din ameteală fără a avea posibilitatea de a se mai întoarce, pentru că nu vor avea măcar banii trebuincioși pentru drum. Cît despre criminalii autori ai atrocităților, aceștia nu se mai pot întoarce. Unii vor fi nevoiți să accepte orice fel de muncă, alții vor ajunge spărgători, unii vor fi recrutați de legiunea străină, alții de oficiile de spionaj și diversiune. Sinistra lor epopee sfîrșește tot atât de puțin glorios cum a început.

Din pricina iernii n-am putut cunoaște unele dintre atracțiile celebre ale Vienei. Zadarnic îmi cîntaseră roțile trenului : Prater, Grinzing, Schönbrunn...

Praterul era închis. Am văzut uriașa roată care înalță în văzduh cărucioare de dimensiunile unui tramvai, dar mi-am închipuit doar cum arată Viena văzută de sus, căci roata era nemișcată. Tot acest paradis al copiilor cu călușei, teatru de păpuși, barăci pentru tir, peștera groazelor, pitici și nenumărate minuni, era pustiu. Totul era închis și fără forfota și strigătele copiilor, paradisul lor era trist.

Tot din pricina vremii n-am mai ajuns la Grinzing, dar e sigur că n-aș fi văzut multe lucruri chiar dacă făceam cunoștință cu Viena într-un anotimp mai blind. Nu-i cu putință să cunoști un oraș — și mai ales camenii lui — într-o perioadă atât de scurtă, așa că-mi cer iertare față de prietenii mei din Viena dacă aceste grăbite însemnări îi vor nemulțumi uneori. În ciuda timpului, însă, nu voi uita frumusețea și comorile de artă ale orașului lor; nu voi uita optimismul plin de încredere și politețea nesilită a poporului Vienei; nu voi uita suficiența bungheziei și nici ravagiile pe care le face maimuțărirea modului de viață american. Nu știu cum arată acest mod de viață la el acasă, în America, dar l-am văzut în curs de adoptare într-o țară de veche civilizație europeană și nădăjduiesc din toată inima că oamenii întregi și cu vederi limpezi care alcătuiesc cea mai sănătoasă parte a poporului austriac vor izbuti să zăgăzuiască răul. Tehnica este o binefacere atunci când e pusă să slujească omului, atunci când e un mijloc care-i îngăduie să-și dezvolte valențele spirituale. Dar tehnica devenită scop, tehnica alungind din câmpul vizual tot ce nu e ea, schematizează, sărăcește și pînă la urmă despoaie în întregime omul de tot ce are mai înalt, de tot ce se înțelege prin cuvîntul *umanism*. Un asemenea fel de a considera tehnica, idolatrizînd-o constituie cea mai cumplită primejdie pentru civilizația milenară a omenirii creînd un tip de om incapabil s-o înțeleagă și de aceea în stare s-o distrugă.

Noi, cei din țările ce construiesc socialismul, nu am beneficiat întotdeauna de răgazul acordat țărilor din Occident și n-am moștenit gradul de civilizație pe care ele l-au primit de la cei ce ne-au spoliat ades pentru a-și face viața mai frumoasă. Noi săvîrșim uneori greșeli, — și poate nu doar uneori. Dar drumul nostru este drumul descătușării a tot ce are omul mai de preț, noi punem în centrul atenției noastre cultura, filosofia, arta, noi respectăm și iubim patrimoniul vast pe care omul a început a-l făuri în peșterile de la Altamira, noi îl continuăm și-l dezvoltăm. „Omul, ce mîndru sună acest cuvînt!“ spunea Gorki — și noi luptăm pentru ca numele de om să sune tot mai mîndru. Tehnica ne ajută doar să ajungem aci.

Despre toate acestea vorbeam în compartimentul trenului ce ne ducea spre patrie. O călătorie în lumea capitalului îți descoperă multe lucruri demne de luat în seamă, dar te leagă și mai strîns de lumea într-adevăr liberă, de lumea noastră.

NOPTI CIUDATE

Lui N. Labiş

Sînt uneori, la țară, nopți ciudate
Cu luna clară și rotundă ;
În care se-aude un susur în noapte
Sau un strigăt pe care tăcerea-l inundă.

Gleznele-alunecă-n iarbă atunci, cu rețineri,
Prin dure și reci diamante de ploaie
Mîinile se sprijină de trunchiul prunilor tineri
Și sub povară, trunchiul subțire se-ndoate.

Umbra nucului e neagră ca un acoperiș
Și aerul sub el e dens, iodat și se bea,
Luna-i încrustează un palid pieptar sub frunziș
Ca o cicatrice bizară, sub care inima-i grea.

Nopți cu un susur stingher, inecat
Sau un strigăt. — Și-apoi iarăși tăcere —
Oare morții cei tineri prin ierburi răzbat ?
Morții lui Rilke dezlegați din mistere ?

E populația tăcînd sub pătura mută ?
Vreun tînăr locuitor, neîmpăcat în odihnă
Care se mișcă sub plapomă ; vreo făgăduială pierdută
Din voia zeiței cu pleoapele grele de tină ?

Dorințele morților tineri, urcă prin plante
— Cutezători sau îndrăgostiți, cu moartea-mpotriovă, —
Dorințele lor, le-aud în susur vibrante
Cu iluzia lucidă pe care poezii-o cultivă.

...Și aud cîntul pe care zeița cu mîini pămîntii
L-a cetluit pe gura unui poet, pe vecii.

LA 20 DE ANI

*De mii de ani cărbunii se chinuie-n afund
De mii de ani spre soare ei își așteaptă vadul
Masivi ca însăși munții sub care se ascund
Și dornici de lumină, și-ntunecați ca iadul.*

*Spre-a dezrobi cărbunii și spre a-i face, torță
(cărbuni bătrini ca vremea, închiși în bolovani,)
Un om peste pichamăr vibrind de-atita forță
Cu dragoste-și apleacă cei douăzeci de ani.*

MOMENT LA O MINĂ NOUĂ

*Codri sus pe munte cocoțați
N-au putut să bănuie vreodată
Că strămoșii lor carbonizați
Dorm sub ei din vreme-ndepărtată —*

*Numai cînd o seamă de firtați
Au scurmat în munte cu putere
Codri tresăriră-nșiorați
Și-și plecară frunțile-n tăcere.*

APUSUL

*Apusul urcă singerind în zare
Și ținește norii cu purpură fină
Semn că soarele a plecat la culcare
Ca un ghem de lumină...*

*Singerează joasă și rubinie
Zarea peste liniștea moale a humii
Fie ca numai aceasta să fie
Unica singerare a lumii!*

„ÎN RAZA LUNII“

1. O FLOARE

*La geamuri, fremăt lung de crengi ce suie
Mă cheamă-ncet, ar vrea ceva să-mi spute
Că lingă tufa ce-o umbresc alunii
A izbucnit o floare-n raza lunii.*

*Ea a cătat sfioasă și cu frică
Jur-împrejur, ca o actriță mică
Ce s-a trezit, dansînd pe scena goală
Sub o lumină-albă, de beteală...*

2. COCORI ÎN RAZA LUNII

*Cum se zbăteau aripile tăcute,
Ca niște crengi înfrigurate-n lundă.
Și se-auzea zvicnind spre norii lucii
Un chiot lung de pasăre nebună.*

*Păreau un șir de lotci subțiri și lungi
Cu prova naltă scinteind de stele —
Ce se pierdeau în zările tirzii,
Vislind pe apa visurilor mele...*

3. ULTIMA PRIVIRE DE PE SCHELE

(Coșurile Hunedoarei)

*Eu nu știu cine le-a crescut spre stele —
Coloși de cărămidă și de fum —
Ce oameni de legendă, de pe schele
Făcură văii cel din urmă drum.*

*Dar noaptea cînd la fum de coșuri, luna
Își încâlzește înghețata-i lume,
Eu parcă simt cum mă privesc, întruna,
Dedalii-aceia neștiuți pe nume.*

FUGA

*Ți fugit de la tractoare, dar te simți
Și-ntre vechii prieteni tot străin.
Vezi tu cerul plin de stele — roți cu zimți
Cum își tulbură spre tine marele-i senin?*

*Vezi pământul dedesupt cum se scufundă
Și cum florile îți fug din cale?
Uite-n zări cum pleacă, undă după undă
Apa-albastră-a visurilor tale.*

*Noi, cei care am lăsat un vechi fâgaș,
De ne-ntoarcem, nu ne mai încapе!
Ochii astfel au priviri de laș
Ne scâldăm în alte ape.*

*Trebuie, de-aceea, cea din urmă clipă
Tot aici pe locul nou să ne găsească.
Trebuie lovită inima ce țipă
După părăsita vatră bătrînească.*

*Tot așa și-n mine se sucește ruptă
Părăsita cale-a vieții vechi.
Dar rămîn să-ascult această luptă
Pîn-o fi să-mi curgă sînge pe urechi.*

*Trebuie cu cît mă jeluiesc mai des,
Pе acela care-a fost în mine să-l omor.
Nu-i de-ajuns curajul c-am putut să ies
Din fâgașu-n care mi-ar fi fost ușor.*

*Căile de-a gata ne mîngîie bune
Drumul vechi, știu bine, că-i mult rîvnit.
Dar ne trebuie tăria de-a rămîne
In fâgașul către care am venit.*

BUCURIA ÎNTÎRZIATĂ

*Tractoristu-a plîns că-i lăudat.
Deci îmi seamănă-ntru totul mie
Fiindcă lacrimile-asemenea mi-au dat
Pentru-o-nțirziată bucurie.*

*El voia să spună cîte a-ndurat
Să-nfășoare haturile pe colțoase roți
Și-a tăcut privind în iarbă scuturat
De-o amară milă pentru el și pentru toți.*

*Să călcăm, prieteni, pe durerea noastră
Că n-am fost îmbrățișați de la-nceput.
Și tăcerea s-o păstrăm curată și albastră
Pentru cei ce-n rînduri nu ne-au mai crezut.*

*Cine vrea să iasă dintre vechi răzoare
Este singur și-ntristat la început.
Fie-ne deci inima precum ne-a fost de mare
Pentru cei ce altă dată nu ne-au priceput.*

*Și acest flăcău fusese luat în ris
Că voise altfel țarna s-o răstoarne.
Răbdător însă-a tăcut și-a dus
Spini în suflet și batjocură în carne.*

*Mîinile-l dureau, picioarele și gura
De acele zîmbete nătînge.
L-a lovit ca și pe mine ura
Inroșindu-i dinții albi de sînge.*

*Azi acest flăcău a plîns că-i lăudat.
Deci îmi seamănă-ntru totul mie
Fiindcă-aceleași lacrimi fața mi-au udat
Intr-o-nțirziată bucurie.*

*Să călcăm, prieteni, pe durerea noastră,
Că n-am fost îmbrățișați de la-nceput.
Și tăcerea s-o păstrăm curată și albastră
Pentru cei ce-n rînduri nu ne-au mai crezut.*

CINEVĂ A FLUIERAT UN CÎNTEC ȘTRENGĂREȘTE

*Am avut tristețea caldă să aud
Peste-o veselie zgomotoasă, grav război
Care lasă sufletul de sînge ud
Și un om cu totul altu-n noi...*

*Cineva a fluierat un cîntec, ștremgărește,
Dar uriașa bucurie-i singera pe chip
Și eu singur auzeam cum îi scrișnește
Grea tristețea-ntre măsele — boabe de nisip.*

*Cine se mințea astfel să i se pară
Că senina bucurie nu l-a părăsit?
Ce flăcău ca mine într-o seară
Mîngîind pe bot tractorul obosit*

*Răsucea pe buze cîntece de lume
Vesele și ca țigarea domolind?
I-am pierdut azi numele-ntre-atîtea nume
Auzite cînd mergeam cîmpia s-o colind.*

*Cineva-ntro simplă adunare
Ii lovise sufletul care greșise.
El zîmbind cu-o dureroasă nepăsare
Cu pleoapele-a batjocură deschise*

*A ieșit să fluiere pe-afară
Mîngîind pe bot tractorul obosit,
Celora ce l-au muștrat, să li se pară
Că senina bucurie nu l-a părăsit.*

*Fluiera să nu se-audă un măcel
Dintre vina făptuită și mindria lui
Dar o veselie cum țipa în el
Nu i-aș mai dori-o vieții nimănui.*

*Am avut dar, bucuria tristă să aud
Peste fluieratu-acela vesel, un război
Ce ne lasă sufletul în singe ud
Și un om cu totul altu-n-noi.*

FLORIN MUGUR

TRAMVAIELE, NOAPTEA...

*Tramvaiele somnoroase alunecă grele,
și urcă energetic la deal și cu zgomot coboară,
prin orașul albastru și plin de stele
ca o noapte de vară.
Călătorii au ochii buni, ca ai copiilor seara,
și-s gata s-adoarmă, privind pe fereastră, cuminte.
Călătorii se-ndreaptă, cu vechi geamantane de lemn, către gară —
și c-o veche speranță, ce nu mai minte.
Moș Ene — cu pardesiu cenușiu și cu mîinile-ușor tremurînd —
le-atinge pleoapele și-i adoarme pe rînd.
Mîinile lor calme și grele, de muncitor,
stau pe genunchi într-o liniște mare, puțin nefirească;
visează același vis mîinile lor —
și curînd tuturor lucrurilor o să li-l povestească.
Iar tramvaiele lunecă prin cetate, sonor,
cu o ascunsă solemnitate.
Ele poartă un călător fără bilet prin cetate:
poezia — străvechi călător.
Tramvaiele, noaptea, alunecă vibrînd, fremătînd,
pe șinele argintii, fără sfîrșit.
Iar vîntul trece pe lingă ele, în zori, vîntul subfîire și blind,
obosit ca după o noapte de dragoste, îndrăgostit,
și poartă prin orașul cu fața pură
muzica lor, plină de emoție și de căldură.*

MOMENT CEHOVIAN

*Tacimurile proaste, o șarfurie, sare...
Așteaptă masa pusă, de mult, cu nepăsare.
Și prin ferestre tulburi, orașul negru, bietul,
privește sarea udă, odaia strîmbă, mică.
Privește: pe covorul verzui căzu șervetul
și nimeni nu-l ridică.
Așteaptă masa veche, cu umerii-nlemnîți.*

*Femeia nu va mai veni, e sigur.
 Și omul mic, cu pantaloni bofiți,
 în fața mesei stă, sfârșit și singur.
 Pereții au tapete urite și murdare.
 Și scîrțîie fereastra deschisă spre balcon.
 Și sute de ferestre, monoton,
 cu disperare scîrțîie, cu disperare.*

DA, CRED...

*Da, cred în orașul meu tinăr și-n zgomotul străzii,
 și-n tremurul genelor tale — și-al umbrelor zilei
 ce-apune.*

*Și cred în emoția mîinilor noastre timide;
 și-n zîmbetul nostru și-n tainica-i înțelepciune.*

*O, somnul de aur al verii e-un cîntec de aur!
 Și sint fericit că pricepem, umbriți de tăcerea tîrzie,
 că tot vremea noastră e cea mai frumoasă din toate,
 pămîntu-i fierbinte și brun, ascunzînd poezie.*

*Cîndva ne-om uimi ce umană e lumea pe care-am
 pe care-am creat-o apoi, sub volutele albelor stele,
 gîndit-o,
 cu frunțile albe, plecîndu-se noaptea, trudite,
 ca ramurile liliacului, albe și grele.*

resimțea o mare ușurare, se simțea, fizic, parcă mai liber, mai puțin încordat. În acelaș timp, deși avusese întotdeauna față de Larissa rezervele sale, deși, în unele zile, această față îi era de-a binelea antipatică, — poate tocmai prin modul ei de a fi simpatică tuturor, — simțea acum la adresa ei o oarecare duiosie. Le purta parcă, ei și soră-sii, recunoștință, și convorbirile lor telefonice îi creau un climat plăcut, amabil, pașnic, îi sugerau o atmosferă de destindere. De câteva ori, chiar, când sunase Didi și se nimerise el la telefon, schimbase cu ea, înainte de a o da pe Larissa, câteva vorbe fără prea mult înțeles, plăcute și ușoare ca un abur. Didi avea o voce strânsă, dragălașă, îi șoptea parcă în ureche. Din tot ceea ce îi povestise Larissa, ea se fixase în imaginația lui ca o balerină cu picioare frumoase și, oridecîteori vorbea cu ea la telefon, îi plăcea să și-o închipuie, la capătul celălalt al firului, șezînd picior peste picior, într-o rochie albă, spumoasă.

Dar, cu toate că purtarea fiului său îl îmblinzise, bătrînul Antipa continua să fie trist și abătut. Într-o seară, întorcîndu-se mai devreme acasă, Antipa îl găsi pe tatăl său afară, în fața casei, înconjurat de o droaie de copii. Era foarte agitat și nota ceva, repede, pe o foaie de hîrtie. Un băiețuș gras, cu mîinile în buzunare, îi dicta: „Petrescu Sorin, clasa a VII-a, școala numărul 23“. În aceeași clipă, Antipa observă că cele două geamuri ale locuinței lor erau sparte. Și avu deodată sentimentul precis că aceste geamuri sparte sînt legate într-un fel de tristețea și nervozitatea din ultima vreme a tatălui său.

— Ce s-a întîmplat? întrebă, aproape furios.

Tatăl său părea că nu are timp de el, dar o fetiță îi răspunse vesel:

— Au venit niște băieți tocmai de pe Lînăriei și v-au spart geamurile. Au dat cu un bolovan și cu o cărămidă mare.

Intrară în casă și tată-său se așeză pe un scaun, istovit.

— Cine a spart geamurile? întrebă Antipa.

— Cred că unu Gurlui, un băiat de la mine din echipă. Am doi băieți obraznici: Buda Ion și Gurlui Ion. Miercuri i-am criticat în ședință. Am spus că au venit luni beți și au dormit în spălătorul de la lăcătușerie, că sparg lăcățele la vestiare și strică hainele altora.

— Asta-i tot? se miră Antipa.

— Aia e, spuse bătrînul, că nu e vorba numai de ei. Cu ei mă descurc eu. De alții e vorba aici. E o femeie la noi, responsabilă clubului, care se bagă peste tot. Vrea să arate că face și ea ceva pe lumea asta. În '49 a lucrat undeva, sus. Pe urmă, la verificări, au scos-o. Înainte, la 17 ani, fusese logodită cu un tînăr frumos, care avea fabrică de pantofi. Cînd a văzut că se întorc lucrurile, l-a lăsat imediat și s-a măritat cu un profesor universitar bătrîn. În '48 a apărut un articol în Scînteia în care scria că profesorul e idealist. S-a dus imediat acasă, și-a făcut bagajele și în aceeași zi l-a lăsat. Mi-a mai spus un activist care lucra cu ea împreună, în '49, cînd era ea tare, că dacă cineva din secția ei era dat în altă muncă, mai jos, sau exclus din partid, îl chema imediat la ea și-i cerea să predea în aceeași zi cartela de masă.

— Și tu ce ai cu femeia asta? întrebă Antipa.

— A început să se amestece în treburile mele, spuse bătrînul. Știam eu că dacă se bagă femeia asta, nu e bine. Umblă cu vorbe pe la director și mereu *propune* cîte ceva, ca să se afle în treabă. Acum îl ajută pe unu Ve-

licu, să treacă el șef de echipă în locul meu. Când i-am criticat în ședință pe Buda și pe Gurlui, a sărit imediat: că am o atitudine nejustă față de tineri, că birfesc tineretul nostru, că tineretul e nădejdea noastră de mîine.

— Și ce vrea ?

— Vrea să ies eu prost, ca să mă schimbe și să-l pună în locul meu pe Velicu. Nu știu ce are cu el, se vede că își caută prieteni, care s-o susțină. Cu băieții la fel: îi lingusește, ca să se pună bine cu ei. După ședință, tot șușotea ceva, ba cu Velicu, ba cu Gurlui. Simțeam că e vorba despre mine. Nu știu ce-a vorbit cu Gurlui. Seara, ăla a venit la mine și mi-a spus: „lasă că ne-nțîlnim noi pe bulevard“.

Bătrînul era aproape sigur că Gurlui pusese pe cineva să spargă geamul și în aceeași seară scrisese o reclamație către miliție:

„Supsemnatul Antipa Tudor, vă aduc la Cunoștință că în Seara zilei de douăzeci și unu mai casa mea a fost atacată de un Grup de copii care miau spart 2 (două) geamuri lovind cu o cărămidă și o piatră (Bolovan)“.

Peste cîteva zile veni o scrisoare de la miliție în care se spunea că vinovații au fost găsiți și că se vor lua măsurile în drept. Bătrînul nu se înveseli însă. Într-o seară, cînd Antipa veni acasă, el îi spuse că totul s-a întîmplat precum prevăzuse: femeia aceea l-a lucrat peste tot, încît în cele din urmă l-au scos și l-au pus șef, în locul lui, pe Velicu. În ședință, responsabilul clubului spusese că în echipă domnește o atmosferă nesănătoasă, că șeful, nefiind iubit, nu izbutește să țină echipa în mină și că se ține în schimb de mahalagisme, făcînd reclamații prin care compromite întredînderea.

Antipa simțea că toate acestea îl scot din sărite. Era sigur că dacă ar fi venit la raion o scrisoare în care să se vorbească despre un asemenea caz, sau dacă ar fi auzit de oriunde, despre așa ceva, s-ar fi dus imediat la fața locului să facă ordine. Resemnarea bătrînului îl enerva și ea. Se simțea umilit de faptul că el, ca activist, nu poate să-i dovedească tatălui său că un asemenea caz se poate rezolva și încă foarte simplu, că în fiecare zi, organele de partid rezolvă zeci de cazuri de acestea. Odată, aruncîndu-i o privire tatălui său, i se păru că îl găsește schimbat, îmbătrînit. Îi venea să strige: cum se poate ca pentru asemenea fleacuri să îmbătrînească un om? Dacă un om îți trage o palmă pe stradă, ai dreptul să-l dai în judecată. Ce pedeapsă ar merita atunci femeia aceea pentru ridurile de pe obrazul tatălui său? O palmă, nu lasă doar nici o urmă.

Într-o dimineață, pe cînd Antipa se pregătea să plece de acasă, cineva sună la ușă. Erau doi necunoscuți: un băiat ca de vreo șaptesprezece ani, cu un moț semeț în frunte, mindru și bosumflat, și un băiețuș mic și slab, cu o mutră nenorocită, gata-gata să plîngă.

— Pe cine căutați? întrebă Antipa.

— Vrem să vorbim ceva cu dumneavoastră, spuse misterios tînărul cu moțul. Din felul în care spusese aceste cuvinte reieșea totodată că știe cu cine anume stă de vorbă și că are de discutat ceva care prezintă importanță pentru amîndouă părțile.

Urmă o pauză oarecum lungă, după care tînărul, conștient de efectul frazei sale, spuse deodată, arțăgos și tulburat:

— Țista e băiatu' care va spart geamu'...

Și arată spre băiețușul slab de lîngă el.

Antipa îi privi uluit. Cel mic, mai ales, părea un băiat cuminte, extrem de cumsecade. Nu putu decît să întrebe:

— Asta ? !..

Apoi adăugă, cu neîncredere :

— Dar de unde știi dumneata ?

— E fratele meu, — spuse repede cel mare.

— Dar dumneata cine ești ? întrebă Antipa.

Tînărul păru că are acum de răspuns la cea mai grea întrebare. Spuse mîndru, strigînd aproape, de parcă ar fi recitat o poezie la o serbare școlară:

— Eu sînt Gurlui. Cred că știți... Cetățeanul care i-a spus tatălui dumneavoastră lasă că ne întîlnim noi pe bulevard.

Urmă o nouă pauză.

— Eu l-am pus să spargă geamul, spuse apoi tînărul. Știți că am fost și la director. I-am spus să ni-l pună iar șef pe nea Tudor. că e mai bun decît Velicu.

Tăcu din nou, apoi spuse cu un fel de disperare :

— Acum că am pășit-o cu frate-meu, mi-a mai venit și mie mîntea la cap.

— Ce-ai pășit cu el ? întrebă Antipa.

Tînărul părea cu adevărat tulburat :

— De cînd cu povestea asta, îmi vine să-mi iau lumea în cap. Mama mea plînge toată ziua, zice că dacă îl ia la o școală de reeducare ? Știți că mama mea e oarbă, a căzut într-o puțină cu var... Frate-meu asta mic merge la școală după amiază, dimineața stă cu ea, îi mai face un ceai...

Din felul în care spusese aceste cuvinte, „știți că mama mea e oarbă”, Antipa înțelese cît de cumplit apasă ele asupra vieții acestui tînăr, încît abia de își putea închipui că există oameni care să nu fi aflat de această mare nenorocire a familiei lor, care să nu știe că mama lor e oarbă.

La urmă, Antipa îl întrebă pe tînăr de ce l-a trimis pe băiat să spargă geamul. Acesta îi spuse că s-a luat după vorbe, că el făcuse cerere de intrare în uteme, și că în Miercurea aia, după ședință, responsabil clubului îi spusese că de-aia îl critică nea Tudor, ca să nu-l mai primească în uteme. Cînd a auzit așa, i-a spus : lasă că ne vedem noi pe bulevard și l-a trimis pe fratele cel mic să-i spargă geamul. Acum, îi pare rău de toate astea.

Trecu o vreme de atunci și Antipa băgă de seamă că îl pune mereu pe bătrîn să-i mai spună ceva despre responsabil clubului. Imaginea acestei femei îl intriga. Într-o zi, tatăl său îi spuse :

— Știi că m-a întregat odată dacă n-am un fiu activist.. I-am spus că nu.

— De ce ? întrebă curios Antipa.

— Așa, de-al dracului, spuse tatăl său. Apoi adăugă :

— Zicea că are o soră activistă, lucrează la voi.

— Cum o cheamă ? întrebă repede Antipa.

— Pe soră ? Nu știu. Ei îi zice Niculescu. Niculescu Elvira parcă.. nu, Didina !

Așa află Antipa că ea era Didi, fetița în rochiță roșie de catifea, cu pantofi de lac, căreia bunica nu i-a turnat în ochi zeamă de portocale. Nu știa ce să-l uimească mai mult : faptul că Didi cea cu voce drăgălașă, balerina în rochie albă a cărei prezență îl odihnea, era una și aceeași cu femeia intrigantă care-l părăsise pe profesorul universitar și ceruse înapoi

cartelele de masă iar acum îl făcea să sufere pe tatăl său? Sau, tocmai dimpotrivă, faptul că femeia grosolană era una și aceeași cu sora Larissei, Didi, de la care el se străduise să învețe finețea... Și se gândi: cu cât sînt mai frumoși, mai delicați, oamenii aceștia duri, care vorbesc urît unii cu ceilalți și care vin să spună: eu sînt cetățeanul care i-a spus tatălui dumneavoastră, lasă că ne întîlnim noi pe bulevard.

Larissa îi deveni și ea, din acea zi, din ce în ce mai antipatică. Odată, trebuia să aibă loc o ședință în care se știa că Antipa și un instructor, Rusănescu, aveau să fie criticați. Cu vreo cinci minute înainte de începerea ședinței, Antipa îl chemă din întîmplare pe Rusănescu, să bea un sirop la colț. Larissa veni numaidecît să le atragă atenția în mod prietenesc:

— Nu cred că ar fi nimerit ca tocmai *astăzi* și tocmai *voi doi* să întîrziati la ședință.

Antipa ar fi avut chef să-i tragă o palmă. Celălalt, Rusănescu, o liniștise bătînd-o pe umăr:

— Lasă fetițo, nu mai fii așa speriată. Dacă întrebă cineva de noi spune că ne-am dus pînă la colț să bem un sirop, fiindcă nu ne putem face autocritica cu limbile uscate.

Didi dădea și acum telefoane Larissei și, ca și pînă atunci, cite cineva din cei de față îi transmitea, grațios, salutări. Într-o zi, Larissa aduse chiar niște caramelle, și, dîndu-i una lui Antipa, spuse:

— Le-a făcut soră-mea, acasă. Să vezi ce bune sînt.

Antipa îngălbeni și puse repede carameaua în buzunar. Simțea că dacă nu aruncă imediat carameaua pe geam, dacă o mai ține o clipă în buzunar, varsă. Seara, Larissa vorbi cu Didi la telefon și-i făcu semne lui Antipa, întrebîndu-l din ochi dacă nu vrea să-i spună ceva lui Didi. Se gîndea probabil că ar fi fost nimerit ca Antipa să mulțumească pentru caramelle, să spună că au fost foarte bune și că i-au plăcut foarte mult.

Antipa simți atunci deodată că fierbe, și începu să strige:

— Spune-i să nu mai facă în viața ei altceva decît caramelle! Să se scoale la 6 dimineța și pînă la 12 noaptea să tot fabrice caramelle.

Ar fi vrut să adauge: să umple lumea de caramelle și pe urmă să moară.

Larissa îi aruncă o privire stranie și nu-i mai vorbi niciodată, din ziua aceea.

POEZII LUMII

KURT TUCHOLSKY

AI CUNOSCUȚ VREODATĂ...?

lui Ernst Toller*)

*Ați cunoscut vreodată, o, domnule director
de închisori, o noapte de veghe la-nchisoare?
Și v-a cirpit vreodată un strașnic domn inspector
ca să vă fugă-ntreg pământul sub picioare?
Ați stat vreodată-n fața vreunui procuror,
intimidat de strînsul lui interogator?
Cît timp în slujba-naltă-ați stat,
așa ceva nu vi s-a întimplat.*

*Interogat vreodată opt ore-n șir ați fost,
fără-a pricepe-o boabă din tot ce se petrece?
Ați mai văzut secunde cum, noaptea, fără rost,
aleargă pe-un perete dintr-o celulă rece?
Sus, printre gratii trece lumina de cenușă;
jos tremură-o ființă privind mereu spre ușă...
În slujba-naltă-n care-ați stat
așa ceva nu vi s-a-ntîmplat.*

*În comuniștii tineri voi dați cu ură iama,
zovriți pentru înaltă trădare-n închisori;
evacuată-i sala cînd urlă-n bocet mama,
spionii vin la bară și sînt primiți cu flori;
vre-un ucigaș din Fema calcă-arare,
privind cu-un ochi voalat ce parcă doarme;
sînt nimicite vieți de oameni care
mai scapă cîte-o vorbă despre arme...
Jur-împrejur o lume în chinuri aruncată:
acestea voi le-ați cunoscut vreodată?*

*) poet revoluționar german care a zăcut mulți ani în închisoare.

MONOLOG CU CORURI

*Mă obosește lumea, mă simt întors pe dos.
Pe oameni nu-i mai sufar! Sint pentru mine-un chin.
Numai ce vad că vine spre mine vre-un străin,
Și fug! Căci fiecare-i brutal și zgomotos.
Mă obosește lumea, mă simt întors pe dos.*

(Corul șomerilor) :

Cit e de interesant ce spuneți, domnule Tiger !

*Mă las purtat de vraja eternei frumuseți:
Singurătatea! Pașii îmi rătăcesc prin parc...
Nu vreau ființa, astăzi, de griji să mi-o încarc.
Sclipește frunza-n roua acestei dimineți...
Mă las purtat de vraja eternei frumuseți...*

(Corul mamelor proletare) :

Nu știu ce ar putea să ne meargă mai mult la
inimă decât ceea ce spuneți, domnule Tiger !

*Scriu poezii suave, cu versul lin și blind,
trag firul jin din suflet încet, să nu îl stric...
Cu cât simț psihologic în patru îl despice
și cum desprind nuanțe din cel din urmă gând...*

(Corul tuberculoșilor) :

Nici nu știți ce bine ne face să auzim aceasta, dom-
nule Tiger !

Scriu poezii suave, cu versul lin și blind.

(Toate corurile împreună)

*Dar noi pentru nuanțe nu ne aflăm răgaz.
Noi ne petrecem noaptea-n conductele de gaz,
prin mucedde cotloane. Dar punem noi zăgaz
răbdării, așteptării din veac și pînă azi?
Din sărăcia noastră ai parc, singurătate,
și liniștea, și versul, huzururile toate.*

*Noi, cei lipsiți de lucru, noi, mame ofilite,
flămînzii, ofțicoșii cu piepturi ciuruite.
vrem să ieșim din cloaca unde vă place vouă,
vrem să intrăm cu toții în casa noastră nouă.
Cîntăm și noi un cîntec. Nu e subtil. Și-i vechi.
Dar noi chiar cu de-a sila vi-l vom băga-n urechi
și-l vom cînta cu toții-ndirjiți, în gura mare :
„Hai la lupta cea mare...!”*

ZARZAVATURI

*Gînditor, privesc grădina :
ce frumoasă-i ea în zori !
Zarzavaturi cu duzina,
multe, colorate flori...*

*Morcovi, pătrunjel, tomate,
o ghirlandă de Țăsui...
Țelina e dintre toate
mîndră precum alta nu-i.*

*Cresc sub brazda caldă, brună
— să le văd abia cutez —
micile ridichi de lună,
roșii-n coajă, albe-n miez*

*

*Gînditor, privesc grădina
zarzavatului german ;
văd spanacuri cu duzina
în gunoi republican.*

*Granguri, ochelari, jobene,
parlament, mai știu eu ce...
Dar aici? — Se umflă-n pene
bravul nostru P.S.D.,*

*Herman Müller *) împreună
cu ciracii-n dulce crez :
precum mici ridichi de lună,
roșii-n coajă, albi în miez.*

In rominește de I. Cassian-Mătășaru
(din volumul „Mit 5PS“), Berlin 1928

*) Lider social-democrat german de dreapta înaintea primului război mondial, fost prin ministru la începutul celui de al doilea Reich.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Vörösmarty Mihály (1800—1855), unul din cei mai mari poeți maghiari pe care Petőffi îl considera drept dascălul său, are în vasta lui operă poezii lirice, poeme epice și nenumărate drame în versuri. Dintre acestea din urmă a rămas, ca o piesă intrată în repertoriul clasic permanent al teatrelor, feeria „Crai-Ciongor și Zina-Tünde”. Motioul inspirației îl formează basmul popular al căutării frumoasei Elena, prelucrat în secolul al XV-lea de Gyergyai Albert sub titlul „Argirus Historiaja” și la începutul sec. XIX de Ion Barac („Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă”).

Crai-Ciongor, dornic să-și găsească fericirea în brațele Zinei Tünde, pribegeste cale lungă și are de înfruntat intrigi, viclenii și vrăjitorii, pentru a-și afla pînă la urmă împăcarea, nu într-o miraculoasă țară a Zinelor, ci pe pămînt, în dragoste.

De-a lungul pribegiei, la răscrucea a trei drumuri, drumetul nostru întâlnește pe Neguțător, pe Căpetenia oștilor și pe Savant. Nici unul nu știe unde e țara Zinelor, sau fiecare îi descrie în culori scilpitoare iluzia fericirii, pe care și-o dă fie goana după avere, fie setea de putere, fie aviditatea științei, care nu ajunge la cunoașterea întregului. Nu în zadar îi vedem la sfîrșitul piesei înîrîniți: neguțătorul, devenit cerșetor, căpetenia învinsă, cu un picior în groapă și savantul, fără să fi ajuns la adevăr. În aceste personaje, ca și în destinul lor, Vörösmarty exprimă părerile epocii lui, dar și condamnarea lor. În prima parte, comentatorul e Crai-Ciongor, în a doua, slujitorul său, Balga (Prostăna-cul) înțelept și realist ca Sancho Pansa.

Dăm mai jos fragmentele întîlnirii eroului cu cei trei „puternici” ai lumii. *)

LA RĂSCRUCEA CELOR TREI DRUMURI

CRAI-CIONGOR: *Iată-acesta este drumul
întreit al rătăcirii.
Raza ce dă strălucire
vieții, — cum spusese Ilma — **)
voi afla-o chiar aci.
Drumul bun e cel de mijloc,
însă toate par la fel.
Care duce către fel?
Se-nfîlesc aici trei drumuri
într-un singur punct de reazim*

*) Din volumul „Opere alese” de Vörösmarty Mihály, ce se va tipări la E.S.P.L.A., în traducerea Veronicăi Porumbacu.

**) Ilma, slujnica și confidenta Zinei, soția lui Balga.

și-s atitea mări și țări
 între capetele lor!
 Poate că e nesfârșit
 drumul ce s-a rătăcit
 într-un hău nemărginit;
 viața mea pe drum se pierde
 cum ai trage-un semn pe ghiață.
 Da, răscrucea-mi stă în față
 ca un cerc vrăjit. Să-ncerc
 cum ar fi să intr-un cerc.
 Dor, speranță mă îndeamnă.

(calcă pe răscruce)

Ah, ce vedere! Lumea-i ca un roi.
 Și-un fir de praș trăiește și se mișcă.
 Dar ce drumeți se-arată? Cine sînt?

(intră din stînga):

NEGUȚĂTORUL: Am cele două Indii drept vecine
 și toate țărmurile Noii Lumi
 mă știu și știu corăbiile mele.
 Doar înc-odată pe atit să am.
 și țin averea lumii-n buzunare
 Atîta farmec îmi deschide totul.
 Din noapte zi fac, și din zi fac noapte,
 doar să plătesc! Și pină și iubirea
 în lanțul meu de aur, mă primește
 pe tainica ei poartă, ca stăpîn.
 Izvor de bucurii, lumini, plăcere:
 chem la palat prietenii pe care
 și mintea mea și inima mi-i cere!

CRAI-CIONGOR: O clipă!

NEGUȚĂTORUL: Ce vrei? Bani? De vrei, asudă!
 Nu-i dau decît acelui ce trudește

CRAI-CIONGOR: Ba fii pe pace. Alta-ți cer. Pe mări
 trimiți corăbii multe. Tu știi unde
 răsare și apune soarele;
 zi: unde este țara zinelor?

NEGUȚĂTORUL: A, ești bolnav? Ferește, să nu pieri
 de foame-n țara zinelor. Eu port
 vrăjita lume-aici, în buzunar.
 Aici o poți vedea. Fii, dar, scafandru.

(face cîțiva pași)

*S-a săturat de ce mănincă, bietul,
și flămânzește-acuma după stele.
Ce lacom e! Dar steaua e departe
și sus — și oare e argint curat?*

(strigă, bătîndu-și buzunarele)

Aici e lumea zinelor, aici!

CRAI-CIONGOR:

*Tu, mină rece-a banilor, iubirea
și numele-i mai mult sînt ca averea.
Mai bine-n flăcări inima să-mi ardă,
decît în ger pustiu să mi se piardă! (iese)*

CAPETENIA:

(intră)

*Tu zeu ori dumnezeu, oricum te cheamă,
tu, cel ce-ai sfișiat această lume!
Cum n-ai făcut pămîntul mic, mai mare,
să nu mai trebui' să m-ascund de soare,
eu, domnul ăstui dîmb cît o fărîmă?*

(către oștile sale)

*Spre răsărit porniți! Voi, spre apus!
Puterea mea purtați-o-n vîrf de săbii,
ca, pînă ce apune soarele
acolo, — să răsară iar aici,
în slujba mea; și-ntînsa mea moșie
să nu cunoască noaptea, cît trăiesc.*

CRAI-CIONGOR:

Stai!

CAPETENIA:

Fir de praș, te voi strivi sub talpă.

CRAI-CIONGOR:

*Nu-i praș acela ce e om ca tine,
sau și mai bine: om și praș ca tine.*

CAPETENIA:

Nu-mi pierde vremea. De ești praș, ce vrei?

CRAI-CIONGOR:

*Un lucru doar. Stăpin pînă departe
pe un pămînt ce nu cunoaște noapte,
te rog să-mi spui pe unde se găsește
lăcașul fericirii, Țara Zinei?*

CAPETENIA:

*Deci mîntea i-a zburat, — o păsărică.
Pustiu e cuibul, naiul vînturilor.
Lăcașul fericirii? Țara Zinei?
Dac-aș zbura cum zboară gîndul însuși
sau raza care zburdă fără tîhnă
din stea în stea pe cer, și-n cale totul*

*mi s-ar supune, — du-te, fiul meu,
lăcașul Zinei e unde sînt eu.
Fii unul din vitejii mei! Nu vrei?
Atuncea du-te. Dacă-l vei afla,
voi da poruncă să mi-l cucerească
și oamenii să cadă robi. (aparte) Păcat!
Din viața lui nimic nu se alege!
Și ce frumos ar ști să piară-n lupte! (iese)*

CRAI-CIONGOR: *Cellalt — dispreț; acesta — și-ngîmfare!
Un rob al robilor! Putere,-averi
nu-mi vin într-ajutor. Iată știința
cu ochi pierduți în depărtări. In față-i
deschisă-i lumea toată, ca o carte.
Și fără carte,-a-toate-știutor,
cîtește, ce e-ntr-însa, curgător,
sau nu ce e în carte, ci în gîndu-i.
El poate știe țara fericirii,
și poate sfatu-i fericit mă face.*

SAVANTUL: (vine din dreapta gînditor):

*Putere-i Dumnezeu, așa se cade.
Putere, Minte. Mai curînd Putere.
Și Mintea-i Forță, pentru că domnește.
Dar ce e? Spune-mi, fire, dacă știi.
Ce a creat — pricep, dar creatorul?
„Putere“, „Dumnezeu“, care-i mai tare?
Cuvînte, nume, voi ne omoriți!
Am despărțit pe rînd de mii de ori,
natura-n elementele-i virgine,
cu creieri istoviți de-nchipuiri,
dar n-am ajuns să am nici Dumnezeu.
Nu știu ce e, nici cui să-i spun astfîl.
Deci am trudit alîtea nopți și zile,
ca să pot spune doar: nu știu nimic! —
Dar n-aș da neștiința mea, pe-o-ntreagă
oștire ce se crede știutoare,*

CRAI-CIONGOR: *Ca-nfelepciune, este minunată.
Alege partea mai ușoară... „Nu știu“
e tot ce știe, și atîta lucru
nu cere multă spargere de cap,
și-n schimb îți ocolește orice piedici.
Biet om, tu jertfă-a dragostei de sine!*

SAVANTUL: *Și sufletul? E ceea ce gîndește
și vrea, dorește și-și închipuiește,
se bucură și-apoi se întristează;*

*e creatorul lumilor în mine,
ca după-o vreme să le nimicească.
Da. Ceea ce mă face om, eu spun
că-i suflet, dar ce-i sufletul, nu știu.
Da, eu sînt eu, dar ce înseamnă asta?
De ce nu are mîntea mîini s-apuce,
de ce nu poate sufletul fi prins?*

CRAI-CIONGOR: *Ce om cumplit! Și dumnezeu, și suflet,
le scutură ca praful prins pe drum.
Frumoasa lume-o schimbă-n noapte tristă,
să nu-i mai vadă spulberul în got.
Nu el o să-mi arate țara Zinei.
Mai dormi, iubire, zorii nu-ți vin încă.*

SAVANTUL: *Ceea ce-i azi, va fi și dincolo.
Aș crede, însă visu-mi a zburat.
Dar iată, mă așteaptă-n cale-un tînăr,
un om, la fel cu fiul mamei mele.
Să-voește vrea? Cu drag! Ce bucurie
îți dă acel ce vrea să te asculte!*

(lui Crai-Ciongor)

*Ce vrei să așli, tinere? Au cîte
lumi mici se-nvîrt în jurul soarelui
Cite comete și cîți sateliți
ce izbutise omul să cunoască
de cînd e pe pămînt și știe carte, —
pe toate și le pot înnumăra.
Ce fel de spițe-au neamurile lumii,
de la gîndac la om, pînă la monștri
pe care marea-i crește, spre uimire.
Ce-i vijelia, fulgerul și ploaia,
ce-s corpurile brute ale firii,
și cum devin în mîinile umane
unelte ale vieții și-ale morții.
Știu totul, totul știu — și încă una —*

CRAI-CIONGOR: *Puțin te-ntreb; dar pentru mine-i totul:
vezi, sufletul meu tînăr duce dorul
lăcașului de zine. — Întrebai
pe cel bogat, pe cel puternic, unde-i —
dar nu mi-au spus. O, spune-mi tu, deschide
comorile științei înainte-mi!*

SAVANTUL: *O, lume-a barzilor! Frumoasă lume,
păcat că ești doar vis pentru copii!
Trecește-te, sau dacă-ți pare visul
mai bun, te-ntoarce iar la ce-ai visat.
căci, vezi, realitatea e speranță
dezamăgită.*

CRAI-CIONGOR:

Nu mă nimici.
Mă ține doru-n viață. Fără el
mai goală-i viața ca un dîmb pustiu
pe care-alungă vîntul, doar, scaeții.

SAVANTUL:

Si-așa e; dar acolo-i mare-adîncă.
Ți s-a urit cu soarele? Te-neacă,
dar dacă vrei să-ți placă viața-utr-una,
te mișcă și trăiește. nu visa! (iese)

CRAI-CIONGOR:

Si doar pentru atit trăiește omul?
O, piept fără hotar, pustiu și sumbru,
cumplită-ți poate fi singurătatea.
Drumeții, dară, nu-mi arată drumul.
Își face unul idol din avere,
iar celălalt ar sparge lumea-n țandări.
doar ca să fie domn asupra ei.
Și-acesta e cel mai cumplit din toți,
ca moartea umblă pe picioare vii
și pieptul său e un mormînt pustiu.
Iubire,-aprinde-mi stele-n drumul meu,
fii călăuza mea spre țara Zinei.

II

CRAI-CIONGOR:

Ce-i gloata ce se-apropie în zdrente,
precum o oaste-nfrîntă și pribeagă?
Fug de tristețe, de tristețe dau?
Dar chinul se alină, dînd de altul;
i-aștept aici; nici ei nu-s fericiți.

NEGUȚĂTORUL:

(din dreapta; intră sprijinindu-se în cîrje):

Picior slăbit și istovit, m-ajută;
lemn prost, tu cîrjă, du-mă mai departe;
credință încă-mi porți; tu nu ai junghiuri,
nu amorțești de-i drumul bun ori rău,
tu n-alegi drumul, mergi după nevoie,
iar la sfîrșitul drumului, drumeții
te mai și pun pe foc, și înc-odată
le dai căldură-n iarna bătrîneții,
cînd ei privesc la viața lor pestriță
ca la veșmintul ce le-a fost decor,
și-acum pecetea strîmbă-a sărăciei
arată urma vechii străluciri.
Unde sînteți, comori de altădată?
Pomul speranței mele a-nflorit,
dar vîntul i-a smuls florile de aur.
Ce-a dat pămîntul, marea a băut,

și darul apei l-a răpit pământul,
 și voia sorții ce m-a ridicat,
 acum călcă pe dreapta mea spinare.
 Iar oamenii cari mă știau bogat,
 mă ocolesc și nu mă recunosc
 și greu sînt pedepsit, ca tot la ei
 să vin să cer un ajutor. Dar cine
 dă celui istovit un colț în casă,
 flămîndului, o biată-mbucătură,
 și celui mort de sete, băutură,
 și celui hărțuit, ascunzătoare,
 deși era stăpin peste palate?
 Pe cel ce da ospete, cine-l cheamă
 s-apuce osul ce-a scăpat sub masă?
 Pe cel ce-avea doar haină de mătasă
 cine-l îmbracă azi, cînd este gol,
 să-l apere de soare, vînt și ploaie:
 și cine-l apără de jignitoare
 priviri ce-l ocolesc, abia zărindu-l,
 și care dor mai mult ca vîntul, ploaia?
 Tu, istovit și slab picior, m-ajută,
 m-ajută, cîrjă, ca să merg-nainte,
 gospodărindu-mi viața trecătoare.
 zălog din care crește buruiană,
 cît n-a venit izbăvitoare, moartea. (iese)

BALGA:

(ce-și ridicase pînă acum numai capul, se scoală și se așează)

Nici Balga n-ar schimba cu omul ăsta.
 Nenorocitul, cît s-a jelu!t!
 O răsuflare-i setea, alta-i foamea,
 și zdrențele îi filfii ca moara
 de vînt: de ce n-ar fi o moară-avee?
 Dar fiul cărei țări se-arată iarăși,
 cu ochii-aprinși, năpraznici, de cometă?
 De-ar fi cum nu-i, ar trage un picior
 pământului acestuia. Ssst! Balga,
 o gură mai deșteaptă se deschide.

CAPETENIA:

(intră în scenă):

Cum, soare, nu te stingi, cînd sînt învins?
 Pămînte, nu te prăbuși sub piciorul
 ce ți-a lăsat însingerate urme
 pe trup? A!ta drum, cînd încăpem
 și eu și faima pe-un pămînt de-un cot?
 De ce nu se preface prea mindrii munți
 într-un mormînt, nu mare, doar atît
 cît să-mi întind picioarele într-însul?
 Aș vrea să fiu eu însumi cum am fost.

domn pe pămînt și țărna sub pămînt, —
ca oamenii, din țărna plămădiți,
trecînd deasupra-mi, să nu poată spune:
călcăm aici pe țărna unui rege!

(își scoate coiful)

Jos de pe cap, decor fără folos.
scînteii înșelătoare, vane glorii.
Din mîini îmi leapăd schiptrul meu domnesc:
n-aveți putere; eu am fost puterea...
Și-atelier fu pieptu-mi pentru toate,
în sine, de la sine, fără tihnă.
el făurit-a fapte mari de țaimă.
Piatră de pisc, tronam în măreție,
cumplit de singur, fără inimi rude.
Fantomele din nopți fără de somn
și gînduri negre, fulgere-n țurtunt,
și reci lumine, tabără mi-au fost.
și la picioare, flori se deschideau
și-apoi se ofileau; doar domn eram;
domnia îmi părea că-mi umple golul.
Un singur gînd era — eu l-am gîndit,
o singură voință — eu am vrut-o!
De la un cap la altul ea pătrunse.
Aici cetăți și munți se prăbuseau,
acolo se-năltau clădiri mărete, —
minunile desertului, cu turnuri,
care intrau cu vîrfurile între nori.
Un singur semn — și pustiă o țară,
și de voiam, o alta se năștea.
Cine mi-ar da-napoi puterea veche?
Copii au fost noroadetele, iar zeii,
păpuși; eu le-am crescut treptat și-n locuri
păpușilor, am așezat mărirea
și neamuri îndrăznețe au ieșit
din grajdul mare al dobitociei.
Le-am ocrotit și le-am crescut puterea
și lumea a crescut în națiuni
ce-n cap mi s-au suit; trunchi uriaș
am fost, și crengile m-au tras în jos.
Puteam să fac orice, și tot făcui.
Un lucru doar mi-a depășit puterea:
să fac ce e pe placul tuturor, —
și neșînd în stare, am căzut.
Cu tainică minie, funerară,
ca un paing țesu trădarea firul
încrăderii, ce alb părea ca neaua,
dar între mîini sălbatice s-a rupt;
și l-a-nnodat înșelător, drăcește,

cu negrul fir al relei bănuiei,
și lingușirea în veșmînt brodat,
cu față de prieten a venit,
dar sufletul,-năuntru lui clocea
mînie ucigașă, răzbunare.

Au vrut o jertfă; eu am fost aceea.

Ce o să fie? unde ne mutăm?
Mă culc și mă străfulgeră azi cerul,
pămîntul nu mă vrea; blestemele
mi-alungă somnul și chiar visul meu
nu-mi dă răgaz să dorm; e locul mic.
Ce mîna să-mi arate groapa mea?
Cînd voi așterne-n țărână capul greu,
înaltu-mi suflet, uriaș, de flăcări,
care lovea în boltă, unde are
să-și afle cimitirul demn de el?
Răscoală-te, ocean; cazi, munte; glob,
să luneci de sub talpa-mi ostenită;
voi, stelelor, asupra mea cădeți,
și prăbușirea voastră fie semnul:
un suflet de cezăr coboară-n groapă. (iese)

BALGA:

De-a fost un rege, mînios mai fu!
Valeu, ce lucruri groaznice grăiește!
Ar fi de plins. Și doar mă mir că omul
ce-a căpătat săpun în loc de caș.

(Savantul intră adîncit în gînduri)

Ce văd din nou? Ce jalnică viață!
Hei, încotro te legeni, fir de pai?
Tu, șipcă îndoită, încotro?
Întrece tot! E vai și-amar de el.
Din cozi de mături dac-am fi jăcuți,
ne-ar fi chiar el monarh... Ce palid e!
Dar, ia, începe... Ce cînți, greiere?

SAVANTUL:

A nu ști să trăiești,
a fi nemuritor,
vechi întrebări și vechi dureri de cap.
De nu știi să trăiești, povară-i viața.
Pe cel nemuritor îl doare moartea.
Și ce-i mai greu? aceasta-i întrebarea.
De nu știi să trăiești, — nu știi să mori.
ești mai orfan ca toți orfanii lumii.
Flăcăul cel sărac, lipit de glie,
pe care îl împiedică și-o creangă;
cel laș la suflet, înșelat de draga-i;
nebunul, pe spinarea căruia
norocul călărește; meritul
ce zace-n părăsire și așteaptă

răsplata sa, doar dincolo de moarte;
 amicul nopții, orbul, plictisitul;
 și fiul jefuit al zarurilor,
 un sac de bani, ce nici măcar nu vede
 că altul cu soția-i se mindrește
 și pe moșie, altul i-e stăpîn;
 acel ce suferă de inimă.
 sărmană pradă a iubirii lui;
 paiațele nădejdilor deșarte,
 de-ar ști să moară toți, ce repede
 li s-ar sfîrși durerea celor care
 nu știu trăi!

Dar și nemuritorul,
 de nu ar fi să moară prea curînd,
 ușoară treabă ar avea pe lume!
 Dar și așa, nici viu, nici mort, pribeag
 între ființă e, și ne-ființă,
 dulău gonit de chiar ciobanul său.

Și pentru ce nu știe să trăiască?
 Ori pentru ce este nemuritor?
 Cum nu poate trăi, cel ce-ar dori?
 Și care nu, de ce-i nemuritor?
 De ce e șters din viață și din moarte
 cuvîntul poate? Poate, ádică:
 poate trăi cum poate și muri.
 Eu nu am vrut să fiu, și totuși sînt!
 Nu voi dori să mor, și voi muri!
 Și-atunci, văzîndu-mi eu nimicnicia,
 poate dorînd să mor, nu voi putea!
 Acest apururi NU mă chinuiește.

(își lovește fruntea)

Cine ești tu, ce-n mine te frămînti?
 Ești rațiune? Nu ești? Să te văd.

(Privește fix în palmă, parcă ar vedea ceva, luîndu-si
 zborul)

Din crisalidă a ieșit un flutur?

(înaîntează, ca înebunit)

Stai, nu te duce încă, plec și eu! —
 Nu s-a oprit. Mă lasă și dispere. —
 E întuneric, noapte; să visăm. (iese)

CRAI-CIONGOR:

Ce n-am văzut, ce chipuri de drumeți!
 S-au reîntors, deci, cunoscuții vechi.
 Nu ca lăstunii primăverii, ci

ca paseri gălăgioase, în furtuni,
ca să-mi mărească chinul meu, cu-al lor.
Bogatu-i călărit de nenoroc —
(el pe noroc cîndva a călărit),
și cel ce-a vrut o lume la picioare,
azi se retrage chinuit — să moară...
Și înțeleptul cartea și-a închis;
părea ajuns la marginea științei,
și-acuma dincolo de ea, se zbate
în marea îndoielii, ca o barcă
cîrmită de Prostie, nu de Minte;
și neprivind la stele, fără țel,
rămîne între valuri care-l vor
acoperi — și monștrilor surîde.
Departe vreau să fiu de lumea falsă.

CRONICA IDEILOR

Acad. MIHAI RALEA și T. HERSENI

CURENTE IDEOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU RĂSCOALA DIN 1907

Răscoala din 1907 este rezultatul unui profund dezechilibru secular al unor flagrante contradicții în sectorul economiei rurale, al unor nedreptăți și exploatari de veacuri care, la începutul secolului nostru ajunseseră la paroxism. Această situație în structura socială a României de atunci a avut, cum e firesc, o serie de ecouri în gândirea contemporanilor. Clasa exploatare, cointereseată în acest proces, și-a formulat pledoarii, explicații tendențioase, falsificări ale pozițiilor reale, scuze sau mărturisiri ipocrite, adesea rechizitorii violente și amenințătoare, fondate pe puterea de stat pe care o dețineau. În același timp, clasele exploatare au izbucnit în diatribă violente, în expresii de zguduitoare indignare, în denunțarea fără rezervă a vinilor, a complicităților sau a toleranței celor care profitau din umbră de această stare. Unii dintre intelectuali, din înțelegere mărginită, din prudentă lașitate, din frică de necunoscut, au căutat să preconizeze soluții împăciuitoare, sau remedii de compromis.

Nu ne vom ocupa aici de ținuta și atitudinea publiciștilor sau ziarșiștilor care au arborat doar o atitudine afectivă, mărginindu-se la articole incisive ori brutale, ironice ori lirice, fără a încerca să prezinte problema țărănească într-o haină logică de argumentare cu pretenții de cercetare științifică. Nu de astfel de lucrări

ne vom ocupa în cele ce urmează, ci de lucrări mai migăloase, de sincera ori ipocrita ținută de soluționare *teoretică* a marii zguduiri. Studiile, extrem de numeroase atunci, reprezentau rezonanța parțială a unor stări de fapt din care fiecare interesat își alegea ceea ce îi convenea.

Să plecăm deci de la câteva cifre și aspecte verificate din realitatea socială obiectivă care inspirau diferitele ideologii. Iată câteva date istorice asupra stării de fapt a proprietății și muncii rurale la sfârșitul secolului trecut și la începutul celui de al XX-lea veac.

Venitul imposabil la hectar pentru proprietatea țărănească cultivată cu porumb din țara întreagă este evaluat mai urcal decât pentru proprietatea mare cu 101%. (G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România 1907*, pag. XXI—XXII). Ca întindere, proprietatea pînă la 10 hectare reprezintă 40,29%, pe cînd proprietățile mai mari de 100 ha. reprezintă 48,69% din întinderea cultivabilă a țării. Primele aparțin la câteva milioane de oameni, celelalte la câteva mii. „Dacă se adaugă la întinderea cultivabilă și *pădurile*, raportul între proprietatea mare și proprietatea țărănească se modifică într-un mod cu totul simțitor. Proprietatea țărănească nu mai reprezintă 45,28% față de proprietatea mare, ci numai 37,30%, iar propieta-

tea mare, la rindu-i, nu mai reprezintă 54,72% față de proprietatea țărănească, ci 62,70% din întinderea cultivabilă și forestieră a țării (pag. XLVIII). Trebuie să se adauge și numărul țăranilor trecuți de 21 ani, care n-au pământ, evaluat de Creangă la 250.000—300.000. În cadrul țărănimii, 291.771 țărani, capi de familie sau 31,68% din totalul țăranilor care au o proprietate mai mică de 2 ha. adică o treime din țărani posedă o întindere de pământ care, în împrejurările actuale nu e suficientă a procura unei familii țărănești strictul necesar în nutrimentul uscat: piine și mămăligă, fără a mai vorbi de carne, legume, îmbrăcăminte, impozite și alte trebuinți". (ibid. pag. LI). Așa se explică dependența absolută a țăranilor față de proprietari și arendași. Țăranii trebuie să-și amănesteze brațele în timpul iernii pentru anotimpurile de lucru viitoare, spre a putea acoperi lipsa de hrană, — ei sînt nevoiți să se supună condițiilor, oricare ar fi ele, pentru a putea lua pământ în arendă, a-și completa nutriția și a-și satisface și alte trebuinți neapărate" (ibid. pag. LIV). Proprietatea mare de peste 100 ha, reprezentînd 56,43% din întinderea cultivabilă și forestieră, aparține la un număr mai mic de 5000 mari proprietari. Diferența dintre prețurile obișnuite din timpul sezonului de lucru și între prețurile mai mici ce se prevăd în contractele făcute înainte de campania agricolă, care diferență reprezintă în 19% din cazuri peste 50%, nu este prin nimic justificată, ea fiind rezultatul speculației nevoilor țăranilor din timpul iernii. „În raporturile de muncă dintre proprietari, arendași și țărani, a domnit în mare parte arbitrar și nedreptate" (Creangă: Invoielile agricole... pe anul 1906, p. 106).

Aceasta fiind situația reală, care au fost atitudinile ideologice luate în raport cu ea?

În perioada istorică aflată sub semnul lui 1907 (aproximativ 1895—1915), expresie a antagonismului și luptelor de clasă dintre burghezo-moșierime pe de o parte, țărănime și muncitorime pe de altă parte,

se desprind (cu sau fără legătură cu partidele politice existente) patru curente ideologice principale, corespunzător celor patru categorii sociale în luptă:

1. Moșierimea: boierii, ciocoi, cu clienții lor.

2. Burghezia (industrială, comercială, financiară, precum și așa zisa clasă mijlocie, apoi capitaliștii agrari, „burghezia rurală", de la fermieri și arendași pînă la chiaburi).

3. Țărănimea (mijlocie, săracă).

4. Muncitorimea (proletariatul industrial etc.).

Aceste patru curente, corespunzător celor patru poziții fundamentale de clasă, s-au cristalizat în numeroase opere, destul de nuanțate, (nu numai după diferențierile sociale și fracțiunile politice, dar și după cultura, temperamentul, originalitatea intelectualilor puși în slujba lor), dar care pot fi foarte ușor reduse „tipologic", la cîteva teze fundamentale caracteristice fiecărui curent în parte.

I. CURENTUL MOȘIERESC

Scopul principal: justificarea și decimantînerea mării proprietăți. Negarea sau amînarea „chestiei agrare".

Justificarea istorică. Un exemplu: opera istorică a lui Gheorghe Panu. Acesta, după o activitate „radicală" de stînga, trecuse în rîndurile partidului conservator și apoi liberal. El combate tezele istorice, fundamentale, ale istoricului Radu Rosetti care susținuse, cum vom vedea mai departe, că latifundiile boierești se formaseră în sec. XVII și XVIII, prin rupturi și exproprieri forțate ale răzeșilor. Teza principală: țărani nu au un drept istoric asupra pămîntului pe care îl lucrează.

„Aruncînd o privire asupra celor cinci veacuri, un fapt le dominează. De la celeîntîi găsim pe țărani așezați pe moșii boierești, mînăstirești și domnești. În cele din urmă, același lucru. Foarte puțini din ei devin proprietari. Din contră, mulți dintre răzeși și moșneni își pierd proprietățile"

(Cercetări asupra stării țăranilor, 1910).

„În veacul al XV-lea țăranii dăduse dijmă și făcuse clacă, în veacul al XIX-lea îi găsim tot făcând clacă, și dând dijmă“.

„Fost-au vreodată țăranii proprietari? Proprietari pe moșiile lor? Istoricește nu se poate dovedi“ (p. 631).

„Fost-au țăranii liberi cu totul? În vreo epocă din cursul acestor cinci veacuri? Răspund: nu. Libertatea lor a fost todeauna limitată și condiționată“ (p. 627).

Problema e reluată și dezbătută cu mai multă pasiune în lucrarea de natură polemică a lui Gh. Panu: „O încercare de mistificare istorică sau cartea d-lui R. Rosetti: „Pământul, sătenii și stăpîinii“ (București, 1910, 234 p.), în care susține: existența străveche a marii proprietăți, dependența străveche a țăranilor, care erau supuși, proprietarilor, făcîndu-le clacă și dîndu-le dijmă, fiind în marea lor majoritate clăcași sau iobagi și că Moldova n-a putut face excepție de la regula europeană a vremii (veacurile VII—XIV).

Justificarea politico-socială. Unul din colaboratorii lui Petre Carp, el însuși un șef reacționar politic al vremii, N. Filipescu, a ținut un discurs parlamentar în 1907, apărut în broșură sub titlul „Chestiunea țărănească“ (p. 45).

Tezele politicii agrare de stînga preconizau exproprierea marii proprietăți. Teoreticienii moșierimii deplasează problema, încercînd să arate că nu repartitia e de vină, ci producția.

„Voi combate.. proiectul Casei rurale. Dacă el va tinde la suprimarea marii proprietăți, îl voi combate și pentru acest motiv, inspirat întru aceasta de interesul țării de a păstra marea proprietate“ (p. 4).

„Noi, conservatorii, voim intervențiunea cea mai activă a Statului în materie de producțiune.. În materie de reparațiune, voim ca muncitorului... să-i dăm ajutor ca să introducem cît mai multă dreptate în raporturile dintre cei doi factori ai producțiunii, dar numai pînă acolo pînă unde nu se atrofiază energiile individuale...“

„Dv. (liberalii) aveți altă concepțiune. În materie de producțiune, nu interveniți, nu

faceți nimic. În materie de repartitiune, vă dedați la o operațiune de o extremă simplitate, care constă să iei de la unul să dai la altul, fie că merită, fie că nu merită...“ (p. 12).

„Să dăm muncitorului o educație profesională mai luminată, căci de productivitatea muncii atîrnă salariul“ (p. 29). „Avem nenumerate ocazii de muncă bine răsplătită, de care țăranul nu se folosește, pentru că nu simte destule nevoi“ (p. 29). (Teza boierească despre lenea, nepriceperea, simplitatea și primitivismul țăranului, singur vinovat de starea lui înapoiată).

N. Filipescu continuă:

„Deocamdată proprietatea mare, pînă va veni rîndul proprietății mici, trebuie izbită de front. Ea trebuie minată în toate felurile, contestîndu-i legitimitatea în trecut și necesitatea în prezent.. De aceea ne-a fost dat să citim teoriile istorice cele mai umitoare asupra legitimității proprietății și organul oficios al partidului liberal unde fostul șef al socialiștilor romîni (Nădejde), revendica pentru domnia sa o parte din teoriile d-lui Radu Rosetti.. Toate aceste teorii sînt erezii istorice. Noi am avut proprietate alodială în toată puterea cuvîntului“ (p. 38). „Cînd vorbiți, d-lor, de repartitiune oricine pricepe că vreți să înpăimîntați lumea cu primejdii himerice. Singura reacțiune care poate amenința societățile moderne, e socialismul“ (p. 41).

Justificarea economică. O poziție mai complexă și mult mai camuflată, în apărarea marii proprietăți, are Const. A. Garoflid în „Problema agrară și dezlegarea ei“, apărută în anul 1908 și reimprimată la Iași în 1917 (p. 114). Cităm din ediția ultimă:

„Problema agrară este desigur complexă și pricinile ei sînt multiple. Însă nici extrema repartitiune a proprietății între cele două mari clase, țărani și mari proprietari... nici neechitabila repartitiune a folosinței, urcarea învoielii... nu sînt factori principali care au determinat criza agrară, căci ceea ce stă deasupra tuturor cauzelor și le domină pe toate, este reaua organizare economică care face ca munca agricolă să lu-

creze în pagubă și care oprește prin tehnica înapoiată orice puțință de a opri producția. Această rea organizare economică, care pune piedică la schimbarea tehnicii și la sporirea producției, apăsînd în mod defavorabil asupra salariilor, se datorește numai rele întocmiri a micii proprietăți, aici stă marea explicație a problemei social-agrară". (p. 3).

„Cu firea lui contemplativă de păstor, cu nepriceperea lui în formele economiei moderne, țăranul e un instrument pasiv”...

„Toată chestia socială stă aici: o stare din ce în ce mai bună a clasei muncitoare... Soluția nu poate fi decît sporirea producției ca urmare a schimbării agricole... Pe „drumul bătut” al împrumutării sau al servituților de cultură, nu vom găsi nici o îndreptare, mai rău chiar, încetul cu încetul mica proprietate va absorbi, pe cale legală sau revoluționară, întreaga mare proprietate, iar chestiunea agrară va rămîne în picioare, căci problema producției nu s-a dezlegat” (p. 15).

În general Garoflid susține necesitatea mării culturi intensive, pentru a asigura o producție agricolă superioară.

Poziția doctrinei conservatoare ne apare astfel ca o poziție fermă față de principiul „proprietății ca funcție socială”. Dreptul de proprietate este inalienabil. O reformă de tranziție, constînd din exproprierea latifundiilor și împrumutarea țărănilor e respinsă categoric, în mod violent. Ea e considerată ca introducerea unui ferment social subversiv, menit să răstoarne ordinea socială, organizată sub formă de privilegii ale moșierimii. Se caută, ca și în soluția liberal-burgheză, o diversiune prin deplasarea problemei țărănești pe linia sporirii producției, a comercializării agriculturii etc. Proprietatea apare ca cheagul întregii organizări sociale care, odată dizolvată, nu poate duce decît la anarhie și disoluție. Evoluția ulterioară a dovedit că exproprierea și împărțirea proprietății mari la țărani, a fost o reformă intermediară, o fază de tranziție absolut necesară. Așa a procedat în 1917 peste un răstimp oarecare, Marea Revoluție din 1917, reforma

agrară chineză și la noi reforma agrară din 1945. Între faza feudală a marilor latifundii și colectivizarea agrară, a trebuit să se treacă prin această fază de tranziție.

II. CURENTUL BURGHEZO-LIBERAL

Scopul principal: scoaterea țărănimii de sub exploatarea directă (personală) de tip feudal, de către moșierime, pentru exploatarea indirectă, de tip capitalist, din partea burgheziei. Rezolvarea parțială a „chestiei agrare”, asigurarea voturilor țărănești. Formula liberală prin excelență: expropriere-împrumutarea în anumite limite (fără desființarea marii proprietăți de tip capitalist). Dintre teoreticieni: Spiru Haret și numeroși economiști tineri ai vremii: Frunzescu, E. Constant, C. Georgescu, Victor I. Slăvescu etc.

Spiru C. Haret, reputat drept un element progresist, a publicat în 1905 o broșură: „Chestia țărănească”, reimprimată în 1907 (p. 80), din care cităm:

„Țăranii cer mereu pămînt. Ei socotesc că dacă li se va da pămînt cît mai mult, toate relele se vor lecu. Aceasta nu este adevărat sau e adevărat numai în parte...” (p. 7).

„Cu pămîntul fertil ce are, România ar putea hrăni cu înlesnire o populație de 3 ori mai mare... Deocamdată să căutăm să facem ca cel puțin populația ce avem să trăiască bine și mulțumită”.

Nu repartitia, ci introducerea capitalului (credite, export), ameliorarea culturii pot da maximum de profit.

Emil A. Frunzescu, în „L'Etat et les paysans en Roumanie” preconizează soluția liberalo-burgheză de tip capitalist. Între clasa marilor proprietari și „clasa țărănească” trebuie să intervină clasele de mijloc, adică burghezia, care nefiind direct interesată, poate arbitra și rezolva conflictul. Numai clasele de mijloc pot restabili pacea socială.

Atitudinea liberalo-burgheză în ce privește problema agrară pleacă, la fel cu a moșierimii conservatoare, de la principiul inalienabilității principale a proprietății

pe calea exproprierii. S-a preconizat doar o slabă încercare de împroprietărire a țăranilor prin „Casa rurală“ care cumpăra scump moșiile boierilor ruinați și le vindea încă și mai scump unor grupe de țărani. Această instituție s-a transformat în curînd într-o „afacere“ care avea drept scop scăparea de la ruină a unor proprietari îndatorați. Cîmpul ei de acțiune, în afară de aceasta, a fost extrem de restrîns. A operat doar protecția partizanilor liberali, a unor chiaburi din lumea satelor.

În general, atitudinea ideologică a capitalismului liberal a fost lichidarea raporturilor agrare de exploatare a țăranilor de către marii proprietari, prin comercializarea financiară, prin introducerea exploatării băncilor în locul exploatării marilor proprietari.

III. CURENTUL ȚĂRĂNESC — POPORANIST

Scopul principal: eliberarea politică și economică a țăranimii, cu veleități de independență nu numai față de moșierime, ci și față de burghezie, pînă la veleități de „clasă conducătoare“ (poporanismul). Rezolvarea integrală a „chestiei agrare“ Pe temeuri istorice: Radu Rosetti. Pe temeuri sociale: C. Stere. Fundarea istorică se sprijină pe tezele lui Radu Rosetti, în „Pămîntul, sătenii și stăpîinii în Moldova“.

După răscoală, Radu Rosetti a publicat cartea „Pentru ce s-au răscolat țăranii“ (București, 1907, 656, p.), din care cităm:

„Satul alcătuiă o județie, ocîrmuită de o căpetenie, purtînd numele obșteșc de județ, iar județii se deosebeau în cneji, juzi și vatmani“. (p. 2). „Sătenii erau oameni absolut liberi“ (p. 2).

„Răportul dintre pămînt, sătean și stăpîn era cel firesc, sătenii, obștea neamului, care munceau pămîntul cu mîinile lor, se foloseau de aproape întreaga întindere și întreaga roadă a hotarului așezării. Clasa ocîrmuitoare se folosea numai de o neînsemnată parte din prisosul de pămînt rămas după îndestularea trebuințelor obștei, de a 10-a parte din roada pămîntului, de

cele trei zile de slujbă, de venitul morii și de cel al crișmei“ (p. 4). Este vederat că în asemenea împrejurări nu putea să aibă ființă antagonismul între sătean și județ: „interesul unuia era și interesul celuilalt“ (p. 4).

„Documentele veacului al XV—XVII-lea ne dovedesc că întemeierea domniilor nu aduse nici o știrbire vechiului obicei al neamului“ (p. 5).

Au urmat abuzurile boierilor, prin care țăranimea a decăzut treptat. Pricinile de dușmănie între sătean și stăpîn sint: 1. încercarea de robie, 2. sporirea slujbei, 3. răpirea dreptului de folosință asupra hotarului așezării, 4. răpirea ocinilor răzășești, 5. arbitrarul stăpînului.

„Legea rurală de la 1866 n-a fost decît o consfințire a știrbirilor de la 1805 și 1831; ea a desăvîrșit opera începută de acele știrbiri pentru a împiedica alcătuirea unei clase țărănești sănătoase și puternică“ (414).

„Țărănimea e neconținut provocată de peste 40 de ani“. „Față cu stoarcerea și cu exploatarea a cărei jertfă este țăranul, această ură nu poate fi privită decît firească și ne putem mira numai de un lucru: că izbucnirea ei nu a avut loc mai devreme și nu a fost mai violentă“. (p. 582).

„Asupra cui cade răspunderea răscoalelor?“ „Răscoalele de asprimăvară sint rădă firească a păcatelor săvîrșite împotriva obștei acestui popor în curs de veacuri de către vechea clasă stăpînitoare și în cursul celor de pe urmă 50 de ani, de către noua clasă stăpînitoare, a nemulțumirii și a urii stîrnite în obștie, de aceste păcate“. (p. 623).

„Ce înseamnă răscoalele din primăvara anului 1907? Răscoalele din primăvara anului înseamnă că țăranimea nu voiește să mai rabde soarta ce i-a fost croită de egoismul conștient și inconștient și de nepriceperea clasei stăpînitoare“ (p. 624).

„Răscoalele de astă primăvară alcătuiesc întiiul semn că obștea s-a deșteptat, că este hotărîtă să nu mai rabde soarta de care a avut parte pînă astăzi, că are conștiință de puterea ei“. (p. 625—626).

Înainte de răscoală, în 1906, a apărut broșura „Tocmelile agricole“ de Vasile M. Kogălniceanu, unul din apărătorii țărânimii din acea vreme, în care denunță primejdiile acestei instituții juridico-sociale. În tocmelele agricole dintre marele proprietar, arendaș și țărani se află izvorul principal al conflictului agrar, izvorul sărăciei și mizeriei țărănești, instituție care transformă pe țărani în sclavi, în simple instrumente, în obiecte. Vasile Kogălniceanu se întreabă cit mai poate dura această stare intolerabilă. Din pricina acestei broșuri, V. Kogălniceanu a fost arestat ca instigator, după răscoală, și deținut timp de 4 luni.

Concepția poporanistă a fost direct influențată de narodnicii ruși. La începutul activității lor, în perioada în care partidul social-democrat rus nu se formase încă, o bună parte dintre cei refugiați în România, D-rul Russell, Zubcu Codreanu, Dobrogeanu-Gherea și-au început activitatea lor socială sub semnul narodnicismului. Mai târziu, adâncind concepția marxistă unii dintre ei — ca C. Dobrogeanu Gherea — devin adepții integrali ai social-democrației. Acela care, utilizând totuși metoda marxistă, ne care o credea valabilă numai pentru țările industriale ale Occidentului Europei rămâne tot timpul pe poziția poporanistă, e Const. Stere. Adaptând ideile narodnicismului rus la realitatea românească, el formulează în opera sa „Social-democratism sau poporanism“ (V. R. 1907) ideea că țările agrare pot realiza progresul social prin dezvoltarea clasei țărănești pe care o crede hegemonă în astfel de state.

Populația României este țărănească. „Fără proletariat industrial nu există, nu poate exista un partid social-democrat“ (V. R. vol. VI. 1907, p. 171). „În țările agricole, clasele muncitoare sînt reprezentate în majoritate prin țărâtime — acesta e singurul element social pe care se poate răzima un partid politic... ce urmărește cucerirea puterii politice sau, cel puțin, o înfrîurire pozitivă asupra mersului afacerilor publice, în scop de a apăra interesele maselor populare. În asemenea condițiuni, țărâtimea nu nu-

mai nu poate juca rol pasiv, ca în țările industrializate, dar ea, tendințele sociale ale ei, trebuie fatal să coloreze acțiunea oricărui partid democratic; și chestiunea agrară nu numai nu poate să fie subordonată oricărei alte probleme, dar această chestiune este singura problemă proprie ce se impune, în aceste împrejurări, pentru a fi rezolvită de către societate, — și rezolvită conform cu tendințele sociale ale țărânimii, conform cu interesele ei, și în sensul revoluțiunii proprii a producțiunii agricole“. (p. 323).

„În ce constă socialismul? îl putem defini, în ultimă analiză, ca o mișcare spre o organizație socială superioară, în care putem desluși trei elemente distincte:

Dispariția luptei de clasă prin desființarea claselor sociale.

Înlăturarea separațiunii mijloacelor de producțiune de muncitor.

Organizarea producțiunii pe baza principiului de asociațiune“. (p. 338).

„Într-o societate țărănească ca atare, nu poate fi luptă de clasă, întrucît elementele producțiunii nefiind diferențiate, nu sînt nici clase“...

„De asemenea, a doua condițiune, înlăturarea separațiunii dintre muncitor și mijloacele de producție e realizată în orice gospodărie țărănească.

„Rămîne al treilea element... organizarea producțiunii pe baza principiilor de asociațiune... dar mișcarea operativă... are de efect... tocmai îndrumarea spre această organizație a producțiunii pe baza principiilor de asociațiune, în care nu este exploatarea omului de către om“. (p. 339).

„Dar dacă România va pierde caracterul de țară agricolă și țărănească prin dezvoltarea fatală a industriei mari?“ Stere crede că „evoluția socială nu poate fi identică pentru toate țările și pentru toate popoarele“. (V. R. vol. VII. 1907, p. 5)

Gradul de dezvoltare economică a României nu numai că nu face „inevitabilă“, dar nu face nici cel puțin „cu puțință“ industrializarea. Industriile mari cer deosebit, piața internă și mai ales piața externă.

„Piețe străine nu se pot deschide însă pentru industria unei țări decît pe două căi:

1. prin forță... 2. prin superioritate economică...“ După Stere, amîndouă căile acestea sînt închise pentru România și deci, în faza actuală de dezvoltare, în raport cu dezvoltarea capitalismului apusean, industrializarea ei este imposibilă. „România nu poate urma dezvoltarea industrială a Europei apusene“. (p. 36.)

„Dacă industria mare... nu se poate dezvolta fără piață externă, asta înseamnă că însuși faptul că există state industriale, presupune necesar, ca o condiție indispensabilă, și existența statelor neindustriale, în care se exportează produsul industriei. Cu alte cuvinte, marea industrie ea însăși, formează o piedică pentru dezvoltarea industrială a țărilor înapoiate.“ (p. 30)

„O țărănime liberă și stăpîină pe pămîntul ei; dezvoltarea meseriilor și a industriilor mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și în orașe, monopolizarea de către Stat în principiu, a industriei mari, (afară de cazuri excepționale, unde ea s-ar putea dezvolta de la sine, fără prejudicii pentru viața economică), aceasta este formula progresului nostru economic și social, ce ne-o impun condițiunile înseși ale vieții noastre naționale“. (V. R. vol. IX, 1908, p. 68)

Stere formulează, pe baza acestor considerații, necesitatea desăvîrșirii realității existente, care poate duce la o „democrație rurală“.

„In ce constă, dar, în rezumat, concepția poporanistă?“

„Cuvîntul „popor“ are trei înțelesuri. 1. O grupare etnică, cu un tip cultural determinat și o comună viață sufletească... 2. Toate acele elemente sociale pozitive care, într-un moment dat, au a îndeplini o anume menire istorică în dezvoltarea socială și politică... 3. Totalitatea claselor muncitoare din sinul unei societăți“... (p. 75—76).

„Din punctul de vedere pe care l-am numit poporanism, această accepțiune (ultima) a cuvîntului „popor“ are mai ales însemnătate caracteristică“. (p. 76). De fapt, poporanismul le cuprinde pe toate trei.

„Așadar, punct de sprijin în toate construcțiunile noastre teoretice asupra progre-

sului social, precum și punct de plecare pentru orice program politic, ca și pentru orice activitate publică, nu poate fi decît poporul din care facem parte în toate cele trei accepțiuni ale cuvîntului“ (p. 78).

„Toată concepția poporanistă se rezumă în norma de conduită, ce ne impune datoria de a subordona orice acțiune de renovare și chiar orice activitate, intereselor reale și concrete ale poporului nostru în formațiunea lui istorică, în împrejurările de fapt ale vieții naționale, sociale și politice“ (p. 78).

Și termină cu lozincă: „Program pentru popor și nu popor pentru program“. (p. 78).

Evoluția ulterioară a faptelor a înfirmat total aceste considerații și a demonstrat că, în condițiile luptei de clasă de atunci, poporanismul a avut un caracter ideologicopolitic diversionist, în folosul claselor stăpînitoare. În special, după cel dintîi război mondial, o serie întregă de state mici, adoptînd o politică economică autarhică, bazată pe protecție vamală, a ridicat organizații industriale importante. F. de ajuns să cităm cazul Cehoslovaciei. Țări agrare tipice, lipsite de materii prime și de vechi debușuri, au reușit în ultimele decenii să dea noi țări industriale: e cazul Danemarcei, al Norvegiei și într-o măsură, al Olandei și Italiei. De la instaurarea politicii de construcție a socialismului, țările de democrație populară cu caracter agrar dominant ca noi sau Bulgaria, au devenit repede țări industrialo-agrare. Fabricăm în țara noastră, pentru consumul intern și pentru export, aproape trei sferturi din necesitățile noastre de utilaj industrial.

Eroarea cea mai importantă, net diversionistă, a concepției poporaniste e mai ales aceea de a considera țărănimea ca o clasă omogenă în care intră toate categoriile de săteni, dar se știe că trebuie deosebite trei categorii de țărani: săraci, mijlocași și chiburi, fiecare înglobînd alte interese și deci alte obiective de luptă socială. Vechea concepție care circula în cercurile de dreapta ale partidelor social-democrate la sfîrșitul secolului trecut (vezi lucrările de eco-

nomie agrară ale lui Kautsky. Compere Morel, Vanderwilde etc) și prin care se confundă toată țărâniea cu chiaburimea, după care țărâniea formează toată un bloc cu tendințe individualiste și reacționare, a fost părăsită în urma profundelor analize leniniste, urmată de politica alianței țărănești-muncitorești și de opera de colectivizare agricolă.

Țărâniea singură, fără alianța muncitorimii, nu poate reprezenta pentru evoluția socialistă, o clasă hegemonă. În istorie, ea n-a realizat mișcări revoluționare pentru reforma întregii societății, referindu-se la revendicări care privesc interesele specifice și limitate ale clasei țărănești. Ea n-a fost inițiatora unor mari transformări sociale, ci numai în alianță cu muncitorimea și sub hegemonia acesteia, a izbutit să devie o forță însemnată în evoluție. Adevăratul progres economic nu poate fi realizat decât prin industrializare și colectivizare. Aceasta e opera muncitorimii în alianță cu țărâniea muncitoare.

Astfel, lungile analize ale studiilor lui C. Stere ne apar azi total greșite și nu se pot prezenta decât sub forma unor documentări istorice depășite de experiența ulterioară și de analiza marxist-leninistă a evoluției sociale.

IV. IDEOLOGIA SOCIALISTA a vremii prezintă în germen o serie de premise unele juste, altele greșite, pentru soluționarea problemei țărănești.

Scopul principal: accelerarea procesului istoric de dezvoltare a capitalismului, pentru a pregăti socialismul, adică rezolvarea integrală nu numai a „chestiei agrare“, ci și a „chestiei sociale“ în toată complexitatea ei. S-a vorbit și de începuturile alianței dintre muncitorime și țărânie. Se desprind mai multe tendințe, din care una *reformistă* (Dobrogeanu-Gherea și numeroși social-democrați), alta *revoluționară* (elementele progresiste ale partidului social-democrat din acea vreme).

Tendința reformistă. Partidul social-democrat stă în această perioadă sub influența reformiștilor austriaci (Kautski etc) iar din țară sub influența lui Dobrogeanu-

Gherea, fără îndoială cel mai mare teoretician al său. Înainte de 1900, preocupările social-democrației române cu privire la problemele agrare, par a fi destul de neînsemnate. Abia la congresul al V-lea al partidului social-democrat, din 1900, se pune problema dacă activitatea partidului trebuie să se extindă la țară și după dezbateri destul de contradictorii, se ia o hotărâre afirmativă în acest sens. În toată această perioadă, tendința reformistă este preponderentă.

În cunoscuta sa lucrare, „Neoioabăgia“ (1910), Dobrogeanu Gherea scrie: „Ce este neoioabăgia?... E o întocmire economico și politico-socială agrară, particulară țării noastre și care consistă din patru termeni:

Raporturi de producție în bună parte ioabăgiste, feudale;

o stare de drept liberalo-burgheză, prefăcută în iluzie și minciună, lăsând pe țăran la discreția stăpînului;

o legislație tutelară care decretează inalienabilitatea pămînturilor țărănești și reglementează raporturile dintre stăpîni și muncitori, raporturi izvorîte din cei doi termeni de mai sus;

în sfîrșit, insuficiența pămîntului, așa-zisului mic proprietar țăran, pentru munca și întreținerea familiei sale, fapt care îl silește să devină vasal al mării proprietăți“ (p. 373—374).

„Această întocmire am numit-o neoioabăgie, deoarece conservă fondul esențial al vechii ioabăgii, dar cu amestec necesar și fatal de elemente capitaliste, produs al vieții și dezvoltării noastre semi-capitaliste și sub formele înșelătoare liberalo-burgheze; e deci o ioabăgie nouă, o neoioabăgie...“ (p. 374).

„Această întocmire hibridă și absurdă, această neoioabăgie, constituie problema agrară specifică țării noastre“ (p. 374).

„Soluția... este: desființarea totală, completă, neîntirziată a acestui regim nefast, regimul ioabăg.. înlocuirea lui prin raporturile de producție ce există în Occidentul capitalist“ (p. 375).

„Din punct de vedere economic, soluția aceasta însemnează prefacerea raporturilor

de producție agrară, în bună parte medievale, în raporturi de producție burgheză" (p. 376). „Desființarea neoiobăgiei va lecui mizeriile regimului neoiobăgăst, nu pe ale celui capitalist" (p. 377).

„Evoluția societăților agrare înapoiate trebuie să treacă prin felul de producere și raporturi de producere burgheze" (p. 416)

„Ceea ce face pe un om socialist, e felul cum pricepe această evoluare. Atiludinea lui specială socialistă față de această realitate și această evoluție..." (p. 416—417)

„Pe când noi n-am ieșit din stadiul de dezvoltare medievală și trebuie să intrăm... în plină epocă burghezo-capitalistă, pe când noi ne găsim înaintea unei revoluții sociale capitaliste... Țările capitaliste înaintate încep să iasă din stadiul de dezvoltare capitalist și să se îndrepte... spre cel socialist; ele stau înaintea unei revoluții sociale socialiste". (p. 424—425).

„Pe baze nouă de producție, trebuie să mărim considerabil productul nostru național. Aceasta e problema problemelor țării noastre". (p. 481).

În „Neoiobăgia", C. Dobrogeanu-Gherea răspunde criticilor aduse social-democrației de către Stere, din partea poporanismului, aduce elogi și completări cărții lui Rosetti „Pentru ce s-au răscolat țărani" și se declară de acord tocmai cu C. Garoflid „În meritoasa d-sale lucrare din urmă: „Problema agrară și dezlegarea ei", dl. C. Garoflid vede clar baza economică a problemei noastre agrare, ca și soluția ei" (p. 11).

Despre răscoalele țărănești, C. Dobrogeanu-Gherea scrie:

„Pricina revoltelor este marea mizerie a țaranului, nemiloasa lui exploatare". (p. 178).

„De ce țărănimea noastră se răscoală împotriva marii proprietăți, iar cea occidentală nu? Răspunsul... e clar: pentru că țărani din Occident sînt mici proprietari de pămînt care trăiesc din pămîntul lor și au foarte puțin de împărțit cu marea proprietate... Acei care vin în contact cu marea proprietate și sînt exploatați de ea... sînt lucrătorii agricoli, proletariatul agrar". (p. 182). „Cum se întimplă că proletariatul a-

grar din Occident nu face răscoale, pe cînd țărănimea noastră, da?... Odată cu priceperea problemei sociale, în societatea capitalistă, proletarul începe să priceapă și... soluția ei: naționalizarea sau socializarea" (p. 184)

La noi „antagonismul... e mult mai personal... direct între stăpin și slugă" (p. 185—186)

Prin „neoiobăgie" explică Gherea răscoala din 1907 și ineficacitatea legiurilor „cvasi-socialiste" care au urmat.

Pe o poziție asemănătoare se situează Paul Bujor în lucrarea „Reforma electorală și agrară" (Iași, 1913, 52 p.) cu toate că el nu mai avea, încă înainte de 1907, nimic comun cu socialismul. Cităm:

„Răscoalele din 1907... au arătat lumii... 1. alcătuirea șubredă a vieții noastre politico-sociale; și 2. ca o consecință a acestei alcătuirii, reaua administrație și reaua gospodărire".

„Nu instigațiile, nici gustul de răscoală au împins pe țărani la acele acte disperate, ci nevoile strigătoare în care ei se zbat de secole — și care sînt acele nevoi? 1. Nevoia de lumină... 2. nevoia unei gospodării raționale, care să-i valorifice munca, 3. nevoia unei bune administrații, care să-i ridice sentimentul demnității de om și, în fine, 4. nevoia de pămînt, de muncă, nevoia aceasta legendară, izvorită din locul și felul lui de trai". (p. 9)

„Nevoia acestor reforme se impune azi la noi, în prima linie, din sentimentul de justiție socială..." (p. 89)

„Reforma agrară, sub orice formă s-ar face ea, n-ar aduce nici un folos real îmbunătățirii economice a țării noastre, dacă nu va fi precedată de reforma electorală sau, cel puțin, dacă ambele reforme nu vor fi făcute în același timp". „O reformă agrară... va rămîne literă moartă, dacă aplicarea ei nu va fi supravegheată și controlată de un parlament care să fie adevărata expresie a maselor mari populare direct interesate în aplicarea acestei reforme... Probă chiar legiurile agrare făcute după răscoalele din 1907" (p. 30)

„Țara noastră suferă încă de o boală cronică... numită așa de bine (de Gherea): neoiobăgia“. „Cît timp va exista în țara noastră. această întocmire economică și politico-socială agrară — neoiobăgia aceasta — orice reformă agrară serioasă va fi stînjinită în aplicarea ei“. (p. 31)

Ideologia lui Dobrogeanu-Ghera în problema agrară suferă de o serie de greșeli, care l-au împiedicat să vadă clar în această materie. Mai întii în ce privește stadiul istoric de dezvoltare a țărănimii. El crede că raporturile între proprietar și țaran ca și felul de producție al sătenilor, au rămas încă în mare parte la momentul feudal. Totuși, capitalismul se afirmase cu mai mult de jumătate de veac în principate și în România și revoluționase clasa țărănească. Gradul de conștiință socială a țaranilor nu era acela al unor servi. al unor neoiobagi, ca probă că ei au fost în stare să facă în 1907 o mare răscoală. Gherea nu face nici o distincție, ca și vechii social-democrați, între diferitele categorii de țărani.

În ce privește posibilitatea pentru țărani de a rupe cu trecutul și de a-și înfăptui o viață nouă, ideile lui Gherea sînt și mai greșite. Plecînd de la premisa oportunistă, menșevică după care țările mici, înapoiate se găsesc în orbita de evoluție a țărilor mari, industriale din apus și că deci nici o mișcare revoluționară autonomă, în aceste țări nu este posibilă, el renunță la orice fel de cale revoluționară, predicînd rezolvarea chestiei țărănești numai pe cale legală, adică așteptînd ca moșierimea să facă un gest generos, renunțînd la privilegiile ei, ori așteptînd ca evoluția pașnică pasivă, fatală a mersului către socialism să se efectueze printr-o evoluție lentă. El pretinde chiar o dezvoltare, o întărire a statului burghez-democratic spre a grăbi o asemenea transformare. (Aceste idei au fost apoi mai tirziu duse pînă la ultimele lor consecințe... absurde, de către Șt. Zeletin, ajunghînd la o apologie a statului și economiei liberale). În acest caz proletariatul

ca și țărănimia n-ar fi decit niște auxiliare ale burgheziei, lipsite de menire și capacități revoluționare. „Subapreciînd dezvoltarea și capacitatea de luptă a forțelor revoluționare în țările înapoiate, Gherea propovăduiește o teorie putredă și antiproletară, de esență menșevică... Străin de marxismul revoluționar, Gherea.. (ignora) imensele rezerve de energie revoluționară ale țărănimii apăsate de jugul moșieresc, ca și ideea fundamentală a marxism-leninismului care spune că alianța dintre proletariat și țărănimie este o condiție principală a victoriei revoluției proletare“ — precizează tov. Gh. Gheorghiu Dej în „Articole și cuvîntări“, ed. IV, 1956, p. 363—364¹⁾.

Tendința revoluționară. Pe cînd o parte din conducătorii social-democrației romîne se mențineau pe o poziție reformistă, oportunistă, kautskistă, menșevică, o parte se situa din ce în ce pe o poziție consecvent revoluționară, leninistă, bolșevică. Într-o broșură intitulată: „Pentru votul universal, exproprierea totală, republica democratică“ (1914), se expune, în legătură cu revizuirea Constituției proiectată de partidul liberal, programul partidului social-democrat, din care cităm:

„Partidul social-democrat are aliați naturali. Ne vom duce printre țărani și le vom spune: cauza voastră este strîns legată de aceea a proletariatului romîn. Pentru aceasta noi trebuie să completăm și programul nostru agrar“ (p. 5—6).

„Acum, cînd partidul liberal însuși, a pus în programul său exproprierea parțială, noi trebuie să mergem mai departe să prezentăm cereri mai revoluționare, care să sape mai adînc prăpastia ce trebuie să existe între clasa țărănească și burghezia plutocratică... Acum nu mai poate fi vorba de altfel de expropriere decit de cea totală... „Ba merg mai departe... Înțeleg... cum, cînd și în sufletul țărănimii a intrat germenul revoltei, a

¹⁾ Vezi și S. Timoff: Die Agrarfrage und die Bauernbewegung in Rumänien, Antineoiobăgia. Internationales Agrarinstitut, Moskau, 1928.

putut veni tov. dr. Arbore aci, să ne vorbească nu de exproprierea totală, ci de confiscarea totală" (p. 6). (Fără despăgubiri).

Asemenea idei apar și în România Muncitoare, organ central săptăminal al sindicatelor și organizațiilor social-democrate.

Articol nesemnat: „Samavolnicile și jalea la sate" (nr. 50, 11—18 februarie 1907 p. 2—3).

„La sate se petrec lucrurile cele mai înfiorătoare. Nu numai că țărani trăiesc în lipsa cea mai mare, nu numai că exploatarea proprietarilor nu are margini, nu numai că autoritățile se poartă cu ei ca misionarii cu sălbaticii din Asia și Africa, dar acești țărani duc o astfel de viață, apăsările sînt atît de crude, încît, fără îndoială, dacă lucrurile nu se vor îndrepta — și nu credem — vom intra în curînd într-o nouă perioadă de agitație, de revoltă și de vărsări de sînge.

Vom semna de data aceasta trei mari suferințe ale țărănimii: arbitrarul administrativ, cu ajutorul jandarmeriei rurale, birurile, sarcinile nemăsurate care o înăbușe și desperează, lipsa, necurmata lipsă de pămînt“.

Chiar în timpul răscoalelor, în ziarul „România Muncitoare“, (an. III, martie 1907), într-un articol: Răscoalele țărănești, M. Gh. Bujor scrie:

„Marele suferind care a fost învățat să rabde și să muncească în tăcere pentru belșugul altora, începe acum să se trezească din letargia sa... În toate județe țării țărănimea e în fierbere“.

„Ele (răscoalele)... sînt încoronarea sistemului crud de exploatare de astăzi a țărănimii, rodul neînlăturabil al dominației destrăbălate și jefuitoare a burgheziei și boierîmei romînești. „Dar în 11 martie 1907, România Muncitoare lansează un apel intitulat „România Muncitoare și răscoalele țărănești“, adresat muncitorilor, țăranilor și studenților, net antirevoluționar:

„Cum se face că țărani, din toate mijloacele de luptă, aleg pe cel mai pericu-

los pentru ei și în același timp și cel mai neeficace: revoltele?

Pentru că ei nu au la îndemînă un altul. Toate mijloacele legale de luptă: întruniri, presă, alegeri, nu există pentru țărani...“

„Țărani! Nu prin răscoală vă veți mîntui. Nu prin amenințări și devastări veți ajunge la un rezultat folositor și trainic, ci căutînd a distruge puterea politică a ciocoilor, a proprietarilor și arendașilor“.

În timp ce conducătorii oscilau, un grup de muncitori se adresează printr-un manifest către concentrații rezerviști, cerîndu-le să nu tragă în țărani, ba chiar să treacă în rîndurile lor. „Împotriva opoziției oportuniste a conducătorilor socialiști, scrie tov. Gh. Gheorghiu-Dej, se ridică elemente revoluționare din rîndurile muncitorimii... în frunte cu Ștefan Gheorghiu, care sprijină cauza dreaptă a țărănimii, tipăresc și răspîndesc manifeste, organizează demonstrații de protest împotriva arestării și masacrării țăranilor“.

„În aceste împrejurări, proletariatul din România, tînăr, cu o conștiință de clasă slab dezvoltată, lipsit de un partid politic revoluționar cu o ideologie marxistă, nu putea uni lupta sa împotriva exploatarei capitaliste cu lupta țărănimii“.

Singurii oameni care au văzut clar și au dat ajutorul pe care, în împrejurările de atunci îl puteau da au fost muncitorii. Atitudinea lor frățească, caldă lor simpatie s-a manifestat ferm, cu toată puterea.

Răscoala din 1907 a silit toate clasele sociale din România să-și precizeze poziția ideologică, avînd ca rezultat adîncirea procesului de separare a taberelor, ascuțirea luptei de clasă și pe acest tărîm.

Față de răscoala din 1907, fiecare din clasele sociale și-au întocmit cîte o ideologie de circumstanță: moșierimea conservatoare a susținut regula feudală a caracterului sacru al proprietății, dar mai ales, invocînd date istorice falsificate, ro-

lul sacrosant, în ordinea conservatoare, a proprietarului.

Liberalismul burghez a încercat să explice altfel decît prin lupta de clasă ridicarea în masă a țăranilor, punînd-o în seama imperfecției culturilor, pe care, chipurile, transformarea capitalistă, comercială și bancară putea s-o rezolve.

Un curent narodnicist, intitulat „poporanism”, fără a înțelege ansamblul evoluției sociale, caută să separe destinul țăranimii înăuntrul societății, de posibilitățile de alianță cu muncitorimea și făurește greșit o teorie a hegemoniei țărănești, încercînd să arate imposibilitatea

industrializării țării și deci a dezvoltării socialismului în țara noastră.

În rîndurile oficiale ale partidului social-democrat, Gherea se menține pe o poziție oportunistă, legalistă, legată de concepția sa asupra dependenței țărilor înapoiate de mișcarea socialistă din Apus.

Singurele voci care au răsunit atunci înțelegătoare pentru-procesul real al răscoalelor țărănești, cu accente frățești de solidaritate, au fost acelea ieșite din rîndurile muncitorimii. Ele reprezintă azi singura cale ideologică prin care putem lămuri acele evenimente și o tradiție plină de imbold pentru concepția revoluționară a zilelor noastre.

CRONICA LIMBII

B. CAZACU

ISTORIA LIMBII ROMÎNE LITERARE ȘI PROBLEMELE STUDIERII EI

I

Problemele limbii literare s-au bucurat de câțiva ani de un interes deosebit, manifestat și prin apariția a numeroase articole și studii — unele cu un vădit caracter polemic — care dezbăt anumite aspecte teoretico-metodologice sau care aduc diverse contribuții în vederea elaborării unei viitoare opere de sinteză. De fapt, preocupările pentru studierea aspectului literar al limbii sînt caracteristice în special momentului actual de dezvoltare a cercetărilor din sectorul romanisticii: cel de al VIII-lea congres de studii romanice, ținut în 1956 la Florența, a fost consacrat discuțării diverselor probleme legate de studiul limbii literare (vezi textele referatelor de bază, apărute în revista *Cultura neolatina*, an. XVI, fasc. 1/1956).

În dezvoltarea fiecărei discipline științifice există o perioadă inițială de tatonări; această perioadă trebuie depășită, pe măsură ce știința respectivă își delimitează domeniul și își precizează metodele de cercetare. În ceea ce privește limba română literară, studiile întreprinse în ultima vreme, deși nu lipsite de imperfecțiunile unor generalizări prea grăbite, permit cercetătorului să rețină anumite procedee de investigație și să subscrie cu toată certitudinea la valabilitatea unora dintre rezultatele obținute. Mai există însă destule lacune, anumite aspecte metodologice nu sînt încă pe deplin lămurite și, datorită acestui fapt, nu se pot oferi întotdeauna științei date definitive, care să permită realizarea operei de sinteză către care aspiră cercetătorul, construirea aceluia edificiu: „Istoria limbii romine literare de la origini pînă în zilele noastre“.

★

Dezvoltarea unei discipline științifice nu e posibilă fără o delimitare precisă a noțiunilor ei fundamentale. Obiectul istoriei limbii romine literare nu poate fi delimitat, atît timp cît noțiunea de bază, aceea de „limbă literară“, nu e precis definită. „Cine vrea să gîndească bine — sublinia Pascal — trebuie să aibă, în mod constant și latent, alături de noțiunea pe care o întrebuițează și definiția ei“.

Pînă în ultimul timp, nu s-a încercat determinarea și definirea riguroasă a noțiunii de „limbă literară“. Este semnificativ faptul că, la ultimul congres al romaniștilor, referatul de bază, întocmit de lingvistul

italian B. Terracini, a urmărit să elucideze — pe baza cercetării modului de apariție a limbii literare în Spania, Sardinia și Italia — definiția atât de controversată a conceptului de limbă literară.¹

Deoarece totalitatea caracterelor care dau înțelesul noțiunii de „limbă literară” este concepută — implicit sau explicit — în mod deosebit de diverși cercetători, se constată în lingvistica românească mai multe păreri în legătură cu studiul istoriei limbii romine literare.

E drept că s-a înregistrat, în această privință, un prim consens. Față de accepțiunea mai restrinsă pe care o avea noțiunea de „limbă literară” în trecut, în lingvistica noastră — „limba literară” fiind aproape identificată cu „limba operelor artistice” — constatăm că astăzi noțiunea de „limbă literară” este concepută mai larg.

Limba literară nu poate fi identificată cu limba unui gen literar — cum procedează B. Terracini, *op. cit.*, p. 25, care vede în așa numita „lingua giullaresca” un tip de limbă literară sau, în general, cu limba beletristicii. Limba operelor din literatura artistică nu coincide cu „limba literară”; aceasta rămâne baza oricărei creații literare, dar scriitorul are latitudinea de a depăși limitele ei stricte și de a face apel la diverse elemente din fondul arhaic al limbii, din graiurile regionale, din jargoane etc. Elementele care nu au circulație în limba literară a epocii pot apărea, așa dar, într-o creație artistică în funcție de conținutul operei respective și de motivarea estetică a utilizării lor.

Această primă precizare, care stabilește raporturile mutuale dintre noțiunile de „limbă literară” și „limbă a literaturii artistice”, deși acceptată cu ușurință de către toți specialiștii noștri, a lăsat încă porțile deschise diversității de opinii pentru rezolvarea altor aspecte ale problemei.

★

Părerile lingviștilor noștri sînt împărțite în ceea ce privește momentul de cînd se poate vorbi despre o limbă literară românească. Cauzele acestei divergențe trebuie căutate în modul în care diverși cercetători circumscriu noțiunea de limbă literară. În linii mari, se pot distinge trei interpretări: a) unii socotesc că limba creațiilor populare românești e o limbă literară și împing originile limbii literare înainte de secolele XV — XVI; b) la extrema cealaltă se găsesc cei care consideră că limba literară românească s-a format în perioada constituirii națiunii, deci în secolul al XIX-lea (mai precis, în a doua jumătate a acestui secol); c) în sfîrșit, alți cercetători opinează că originile limbii romine literare datează din perioada primelor texte românești, legînd începuturile limbii literare în special de apariția primelor texte tipărite (secolul al XVI-lea).

a) O limbă literară presupune în mod obligatoriu existența scrisului? La această întrebare, Ferdinand de Saussure (*Cours de linguistique générale*, ed. V, p. 268—269) răspunde că „poemele omerice par a proba

1) B. Terracini, *Analisi del concetto di lingua letteraria*, în „Cultura neolatina”, an. XVI, fasc. I, 1956, p. 9—31; vezi prezentarea amănunțită a acestui referat (cu exprimarea anumitor rezerve în ceea ce privește concepțiile lui B. Terracini), la Alex. Niculescu, *Problemele limbii literare în discuția congresului al VIII-lea de studii române*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VII, fasc. 3—4, 1956, p. 296—299.

contrariul; cu toate că ele au luat naștere într-o epocă în care nu se folosea scrisul, limba lor e convențională și vedește toate caracterele unei limbi literare“.

Constatarea de mai sus e valabilă oare pentru toate limbile ?

În ceea ce privește limba română, după unii cercetători, existența unei variante literare n-ar fi condiționată de apariția primelor texte scrise.

Păreră că limba creațiilor orale populare e o limbă literară a fost afirmată mai întâi de Liviu Onu : „Noțiunea de limbă literară nu trebuie legată în primul rând de forma scrisă a literaturii“ (*Steaua*, nr. 9/1955, p. 105) ; „limba literaturii artistice populare..., în principiu, poate fi numită limbă literară“ (ibidem).

În același sens, se pronunță și I. Coteanu : „limba literară apare cu mult înaintea scrisului ca formă a culturii populare“ ; „Data de la care putem vorbi de limba literară română trebuie deci împinsă mult înapoi, spre vremea când apar primele manifestări ale culturii noastre populare în forma lor originală“ (*Gazeta literară*, nr. 47/89, 1955). Părerilor de mai sus li se alătură și acad. Al. Graur : „apariția scrierii a consolidat limba literară și a ajutat la dezvoltarea ei, dar n-a fost necesară pentru ca să apară limba literară“ (*Gazeta literară*, nr. 22/116, 1956) ; „Limba în care erau compuse operele artistice orale (poezia populară și chiar basmele) — subliniază Al. Graur — diferea de cea a conversației, era mai îngrijită decât aceasta din urmă, folosea unele cuvinte specifice, în sfârșit era ușor să le deosebești una de alta. Deci era o limbă literară“ (*Gazeta literară*, nr. 35/119, 1956, subl. ns.).

Sînt de reținut două dintre argumentele aduse în discuție, de cercetătorii amintiți, în favoarea tezelor de mai sus ; amîndouă argumentele pornesc însă de la modalitatea definirii conceptului de limbă literară. Al. Graur insistă asupra aspectului „mai îngrijit“ al limbii creațiilor populare ; în acest caz, așa cum a arătat J. Byck, se subliniază o trăsătură a limbii literare și anume „aspectul îngrijit“, dar se neglijează alta, fundamentală, „aspectul normal“ (*Gazeta literară*, nr. 24/118, 1956).

I. Coteanu face apel la un criteriu asemănător, în unele privințe, cu cel menționat de Al. Graur : „primul lucru pe care trebuie să-l faci ceva — susține I. Coteanu — cînd vrea să caracterizeze o formă a limbii ca literară este să-și lămurească un fapt simplu : există intenția de a alege și îmbina cuvintele încît comunicarea să se facă mai bine ca de obicei ?“ (*Gazeta literară*, nr. 47/89, 1955). Rezultă deci că, pentru identificarea unui fapt de limbă literară, condiția primordială este constatarea intenției unei exprimări mai bune, mai desăvîșite.

Acest criteriu este discutabil. În primul rînd constatarea intenției unei comunicări mai îngrijite nu poate fi identificată cu realizarea unei astfel de comunicări. Se confundă aici ideea de finalitate, cu rezultatul ei concret în actul exprimării. În al doilea rînd, criteriul propus este unilateral : condiția amintită poate fi considerată ca indispensabilă, dar — așa cum observă de altfel însuși I. Coteanu — nu e unica. A face apel la această modalitate pentru a defini o formă a limbii ca literatură și a încorpora, în consecință, limba folclorului în limba literară, însemnează a extinde din cale afară conținutul noțiunii de limbă literară și a recurge la o definiție prea largă, în care genul proxim nu e completat de suficiente diferențe specifice.

Limbile literare s-au constituit în împrejurări diferite. Dacă ne referim la limba romină literară: limba folclorului românesc — deși prezintă o serie de trăsături care o deosebesc de limba conversației curente — poate fi calificată drept „limbă literară“?

S-a remarcat că noțiunea de „limbă a folclorului“ este foarte neomogenă și multilaterală (în sensul că ea include aspecte deosebite, eterogene); toate creațiile folclorice au însă în comun faptul că „ele reprezintă un aspect figurat artistic al limbii întregului popor, în circulația ei orală“ (A. I. Ossovetki, *Despre studiul limbii folclorului rus*, în „Probleme de lingvistică“, 3/1952, p. 115). Limba folclorului este, așa dar, o varietate stilistică a limbii populare.

În ce măsură sintem însă îndreptățiți să-i atribuim calificativul de „limbă literară“ și să căutăm originile limbii romine literare în această variantă stilistică a limbii populare?

Limba creațiilor folclorice e legată de limba literară pentru că ambele au la bază limba comună a întregului popor și exercită o puternică influență una asupra celeilalte, cu mențiunea că, în diferite epoci istorice, caracterul acestei influențe n-a fost același (cf. A. I. Ossovetki, *op. cit.*, p. 116).

Există, de asemenea, procedee comune producțiilor artistice populare și producțiilor artistice culte, deoarece în ambele genuri de creație se realizează nu numai funcțiunea comunicativă, dar și cea emoțional-expresivă a limbii. Se constată însă și o serie de deosebiri, pe care A. I. Ossovetki le subliniază în studiul amintit: contribuția creației individuale în domeniul limbii este neînsemnată în folclor, datorită faptului că creația artistică în folclor este în primul rând colectivă și numai în al doilea rând individuală (*op. cit.*, p. 117).

Rezultă deci că nu se poate vorbi, în legătură cu o producție populară, de un stil individual pentru că în folclor diferențele stilistice sînt dispuse pe alte planuri (în sensul că ele merg pe linia genului), ceea ce face să dispară cu totul diferențierea după autor (*op. cit.*, p. 136).

Spre deosebire de creația artistică cultă, care se realizează pe baza „limbii literare“, creația artistică populară se realizează în unul dintre dialectele limbii întregului popor; ea prezintă deci, din acest punct de vedere, anumite particularități regionale (cf. P. G. Bogatîrev, *Russkoe narodnoe poeticeskoe tvorcestvo. Ș Izucenie iazîka folkloră*, ed. II, Moscova, 1956, p. 8)¹. S-ar putea obiecta însă, în această privință, că și în limba creațiilor culte (de pildă la I. L. Caragiale sau la M. Sadoveanu) apar particularități regionale; dar în astfel de creații regionalismele sînt folosite de cele mai multe ori în mod intenționat, în vederea obținerii unui efect stilistic, ceea ce nu se poate afirma în cazul creațiilor folclorice.

Sînt și considerente de altă natură de care se cuvine să ținem seama în rezolvarea problemei în discuție; un postulat, în acest sens, e necesitatea de a ne raporta la realitățile concrete ale limbii producțiilor orale ale fiecărui popor în parte.

¹) A. I. Ossovetki observă și el că „orice creație folclorică este executată în dialectul pe care îl vorbește cel care o execută“ (*op. cit.* p. 127), subliniind însă, în același timp, că se poate constata o „ieșire“ în afara limitelor dialectului, însă nu „în fonetică, care în fiecare variantă corespunde riguros normelor dialectului local, ci mai ales în lexic“ (p. 126).

Există deosebiri calitative, de pildă, între limba creațiilor folclorice românești și limba poemelor omerice. Antoine Meillet a arătat că limba omerică nu corespunde niciunui idiom grecesc întrebuintat într-o anumită regiune: „cea mai veche dintre limbile poetice ale Greciei, cea care a exercitat o acțiune asupra tuturor celorlalte, este un instrument întru totul literar; ea nu are nicio puritate dialectală și nici nu aparține, la drept vorbind, vreunui dialect“ (A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, ed. 4, Paris, 1935, p. 178).

Limba producțiilor folclorice românești nu poate fi pusă pe același plan cu limba producțiilor omerice. Ca limbă a „literaturii populare orale“, limba folclorului românesc a exercitat desigur — și continuă să exercite — o influență considerabilă asupra dezvoltării unui anumit stil al limbii literare — stilul literaturii beletristice (mai ales asupra limbii creațiilor artistice în versuri și, într-o măsură mai mică, asupra limbii prozei artistice). Limba literară românească s-a dezvoltat însă *pe alte baze* și prezintă o serie de trăsături specifice care o delimitează net de limba creațiilor folclorice. În aceste condiții, a încorpora studiul limbii folclorului în istoria limbii române literare înseamnă a extinde cercetarea dincolo de limitele propuse prin însuși obiectul cercetării.

Chiar dacă prin extinderea noțiunii de limbă literară, limba literaturii populare ar putea fi considerată, în principiu, limbă literară (vezi mai sus, p. 138, prezentarea lui L. Onu), totuși modul de formare a limbii române literare, precum și specificul limbii folclorului românesc ne arată în mod clar că istoria limbii literare nu poate începe înainte de apariția textelor scrise (cf. și observațiile lui R. I. Avanesov, *Despre câteva probleme ale istoriei limbii*, în volumul omagial *Akademiku Viktoru Vladimiroviciu Vinogradovu, K ego șestidesiatiletiu*, Moscova, 1956, p. 13: „prin istoria limbii literare se are în vedere, în esență, istoria limbii literare scrise“).

De aici nu trebuie, desigur, să se tragă concluzia că istoricul limbii române literare urmează să excludă categoric, din domeniul preocupărilor sale, studiul limbii creațiilor folclorice. Cunoașterea limbii și stilului producțiilor folclorice este necesară istoricului limbii literare pentru înțelegerea adâncită și cuprinzătoare a dezvoltării limbii literaturii artistice, așa cum cunoașterea datelor dialectologiei și ale gramaticii istorice, precum și ale istoriei literaturii — în strinsă legătură cu istoria poporului — este necesară pentru a elucidă alte aspecte ale dezvoltării limbii literare în general.

*

b) Poziția lingviștilor care consideră că limba română literară s-a constituit deabia în secolul al XIX-lea — ne referim, în primul rând, la teza acad. Iorgu Iordan („variante literară a unei limbi se ivește odată cu nașterea națiunii sau, mai precis, începuturile limbii literare sînt legate de începuturile transformării poporului în națiune“, *Limba română*, an. III, nr. 6/1954, p. 67), provine dintr-o concepție care are la bază o restringere exagerată a conținutului noțiunii de limbă literară.

Nu trebuie să trecem cu vederea faptul că limba literară e o categorie istorică. Dialectica materialistă arată că noțiunile cu care operăm trebuie să fie elastice, mobile. Dacă acceptăm ideea că noțiunile reprezintă copia fidelă a realității, că ele reflectă realitatea în schimbare și în dezvoltare neîntreruptă, atunci trebuie să admitem că și conținutul noțiunii de limbă literară se schimbă de la o perioadă la alta. Conținutul noțiunii de limbă literară nu e imuabil, ci se lărgeste și se îmbogățește pe măsură ce urmărim diversele etape ale dezvoltării limbii literare, ca o consecință a faptului că limba literară dobândește noi funcțiuni și că se consacră, se consolidează prin scris.

Secolul al XIX-lea — perioadă în care Iorgu Iordan fixează începuturile limbii literare — reprezintă de fapt epoca în care se accentuează procesul de definitivare a *normelor unice* ale limbii literare, și în care se precizează, în amănunt *norma supradialectală literară unică*, rezultat al unei evoluții anterioare, începute încă din secolul al XVI-lea.

În această perioadă se îmbogățesc și se dezvoltă diversele stiluri ale limbii literare (limba și stilul științific, limba și stilul publicistic, limba și stilurile literaturii artistice); în acest secol se constituie, putem spune, limba română literară în forma pe care o cunoaștem astăzi.

La capătul unei îndelungate evoluții, limba română literară, reprezintă în cadrul limbii naționale unice, o sintetizare a posibilităților de exprimare ale limbii întregii națiuni, un mijloc de comunicare a celor mai de seamă manifestări culturale, caracterizat printr-un aspect îngrijit și prin existența unui sistem de norme, care îi conferă o anumită stabilitate și unitate; în același timp, ea dezvoltă un sistem ramificat de stiluri corelative, care sînt, de fapt, tot atitea varietăți funcționale ale ei.

A situa începuturile limbii române literare în secolul al XIX-lea, înseamnă a ignora întregul ei proces complex de dezvoltare și a considera că unitatea pe care și-a dobîndit-o, pe calea unui proces lent, de-a lungul mai multor secole, a putut apărea dintr-odată: aceasta ar echivala, în fond, cu desființarea unei întregi perioade din istoria ei.

★

c) Examinarea critică a celor două teze de mai sus ne permite să rămînem la părerea afirmată și cu alt prilej (vezi *Limba română*, an. II, nr. 4/1953, p. 50) — că originile limbii române literare datează din secolul al XVI-lea și că ele trebuie legate în special de activitatea de tipograf a lui Coresi. Este așa numita teză a „școlii de la București”, acceptată de majoritatea învățaților noștri (vezi: Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 7: „mai ales cărțile lui Coresi au fost acelea care au avut cea mai mare influență și care au contribuit într-o largă măsură la dezvoltarea ulterioară a rominei literare”; N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, ed. a II-a, București, 1925, p. 192: „Marele merit al acestor cărți [ale lui Coresi] e poate acesta că, trecînd hotarele, au adunat sufleteste prin viața culturală pe toți românii laolaltă. Prin ele mai mult decît prin vechile manuscrise, care circulau greu și se copiau puțin, nedesăvîrșit, s-a întemeiat o viață literară comună a tuturor romînilor. Prin ele, aceste cărți uitate, păstrate astăzi, în puținele exemplare ferfenițoase, prin găurile cărora se plimbă cariul, s-a întemeiat ceva nepre-

țuit pentru orice popor, căci cuprinde în sine ceea ce va da formă gândului și simțirii generațiilor care vor urma : *limba literară* ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române. Noțiuni generale*, ed. a II-a, București [f. d.], p. 74 : „Bucurându-se de o foarte mare răspîndire, cărțile lui Coresi, în loc să înlesnească propagarea doctrinei protestante, au izbutit să pună temelia limbii noastre literare“ ; J. Byck, *Gazeta literară*, nr. 19/113, 1956 : „începuturile limbii literare se văd în tipăriturile coresiene din secolul al XVI-lea“ ; textele coresiene cuprind o limbă care, încetul cu încetul va deveni limba literară..., în tipăriturile lui Coresi aflăm doar o parte din elementele care, încetul cu încetul, se vor impune ca norme ale limbii literare. (*Gazeta literară*, 24/118, 1956).

Textele coresiene întrunesc condițiile necesare pentru a fi considerate drept primele manifestări, timide, ale limbii române literare.

În limba tipăriturilor lui Coresi cercetătorul poate distinge atât începuturile unui principiu de structurare (condiție fundamentală pentru formarea oricărei limbi și mai ales a unei forme mai înalte de exprimare, cum e considerată limba literară), cît și unele aspecte ale receptării, ale elaborării și mai ales ale difuzării faptelor de limbă, fenomene semnificative pentru caracterizarea funcțiunii social-culturale a limbii literare. („Considerarea culturală a limbajului pune astfel în evidență dialectica receptării, a elaborării și a difuzării care însuflețește orice punct lingvistic, oricît de mic ar fi el“, B. Terracini, *op. cit.*, p. 12).

La baza limbii cărților lui Coresi se află, după cum se știe, graiul din sud-estul Ardealului și din Țara Românească ; în efectuarea traducerilor, Coresi pornește însă de la manuscrisele rotacizante nord-ardelene, a căror limbă o supune unei serii de modificări, în sensul adaptării la limba vorbită în sudul Ardealului și nordul Țării Românești. Iată de ce în limba lui Coresi întâlnim, alături de particularități caracteristice graiului sud-ardelean și celui muntean, „o serie de forme care sînt specifice dialectului rotacizant“ și care „se explică prin amestecul limbii proprii a tipografului... cu limba textului original“ (Gh. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 94). Constatăm așa dar, în legătură cu limba textelor lui Coresi, *receptarea* unor fenomene lingvistice din nordul Ardealului și *elaborarea*, pe baza graiului din sud-estul Ardealului și din Țara Românească, a unei forme de exprimare, care, grație tiparului, se bucură de o *largă răspîndire* în toate ținuturile românești.

Astfel, de la apariția tipăriturilor lui Coresi, începe acel proces îndelungat și complex al constituirii normei supradialectale unice — proces care se va accentua în epoca formării națiunii și a limbii naționale și care continuă să se desăvîrșească în zilele noastre.

*

În lumina constatărilor de mai sus, apar destul de limpede obiectivele principale care stau în fața istoriei limbii române literare. Pornind de la o orientare teoretică bine precizată și bazat pe o serioasă documentare, istoricul limbii române literare trebuie să urmărească, în strînsă legătură cu istoria societății, și în special cu momentele mai importante ale dezvoltării culturale :

cum s-a constituit norma unică supradialectală, adică modul în care s-a ajuns la aspectul normat, de astăzi, al limbii literare; cum au apărut diversele stiluri ale limbii literare și cum s-au dezvoltat ele, influențându-se reciproc.

Indicarea căilor concrete pe care trebuie să le urmeze cercetările în această direcție necesită însă o serie de precizări de amănunt.

SCRIITORI ȘI CURENTE

HORIA BRATU

MIHAI RALEA ȘI EXPLICAREA OMULUI

1. „CULTURA DE STINGA“

Apariția celor două volume din „*Scrieri din trecut*“ pune pe criticul care discută opera prin prisma genurilor într-o adevărată dilemă: Ce face Ralea? Operă de sociologie? de psihologie? de critică literară? de estetică? Încercarea de a găsi formule care să îmbrățișeze global opera autorului „Idei de revoluție“ se dovedește falimentară. Filozofia și estetica, critica literară și psihologia, sociologia și teoria cunoașterii se împletesc atât de strâns * încât însăși împărțirea în „*Scrieri din trecut*“ în „*literatură*“ și în „*filozofie*“ ne apare ca strict convențională. „*Observațiile asupra psihologiei simbolului*“ introduse în volumul cu copertile albastre sau „*considerațiile*“ asupra seriosului și comicului în cultură țin tot atât de estetică pe cât de familiară sînt filozofiei și psihologiei, studii ca „*Descoperirea adolescenței*“ sau „*Condițiile scrisului modern*“.

Aceasta nu înseamnă că critica lui Ralea nu se subsumează unor concepte riguros științifice; Ralea pornește programatic de la profesarea unei filozofii a seriozității și tot ceea ce scrie este „serios“, relevă voința și puțința de înfăptuire. În acest sens, toate mijloacele pe care le folosește sînt substanțiale, aparțin direct materiei abordate și scopului urmărit. Cine citește cu atenție volumele lui Ralea observă cu

*) Nu numai în formă — așa cum a arătat Radu Popescu — ci și în obiect.

ușurință că autorul „Explicării omului“ nu se încurcă mai niciodată în detalii adiacente sau în aspecte puțin importante, nu întârzie pe căi lăturalnice. A alege ceea ce e fundamental de ceea ce nu e, înseamnă a descoperi calitatea specifică; lucrurile identice nu se clasifică. Ierarhia care consacră această calitate determină specificitatea și valoarea fiecărui lucru. Seriozitatea implică o funcție de diferențiere; preocuparea de a face „*sistem*“ din ventilarea oricărei idei, de a construi o întreagă teorie pe o metaforă, sau pe o expresie („spațiu mioritic“, „trăirism“, „anxietate“, „energetism“) este proprie unei concepții formaliste a culturii și este diametral opusă autorului „Explicării omului“. Căci Mihai Ralea, marcat — cum spune el însuși — „de pecetea unei epoci de tranziție“, este prin excelență reprezentantul eminent al „culturii de stînga“ dintre cele două războaie mondiale. Se poate defini cultura de stînga ca umanismul secolului al XX-lea, ca expresie spirituală a acelor forțe care au dus înainte civilizația chiar dacă nu exprimă întotdeauna în mod direct și imediat ideologia proletarietului, implicînd însă prin orientare și amploare ideea de progres, de credință în izbînda unei noi orînduiri sociale mai bune. O asemenea caracterizare pe care recent am găsit-o sub pana lui Palmiro Togliatti definește și terenul căutărilor lui Mihai Ralea în cadrul unei mișcări de idei și a afirmării unor valori contempo-

rane înaintate reprezentând în același timp continuitățile reale cu umanismul clasic, și elementele noi specifice care-l îmbogățesc și-l dezvoltă mai departe. Fenomen istoric în esență intelectual, cultura noastră de „stînga“ dintre cele două războaie mondiale nu este exclusiv o mișcare de elită intelectuală și nici nu poartă în întregime amprenta umanismului marxist, al umanismului acțiunii și transformării sociale, înzestrat cu dimensiunea istorică a experienței mondiale a proletariatului. Deși acesta din urmă, îi servește însă întregii culturi de stînga ca fundal și îi este și expresie supremă. Umanismul de stînga, neiluminist, filozofie mai mult decît știință economică, etic mai mult decît politic urmărește în primul rînd *cunoașterea*, este după sugestia titlului unei cărți mai vechi a lui Ralea o „explicare a omului“, o „orație de hominis dignitate“ după expresia lui Giovanni Pico dela Mirandola.

Fără a fi de-a dreptul militant, acest umanism nu poate fi considerat în întregime contemplativ, el „reconstruiește“ inocent pe tradițiile Revoluției franceze, lup-tînd cu confuziunea contemporană subiectivistă, avînd din ce în ce mai clară conștiința contradicțiilor fundamentale ale contemporaneității.

Ca adevărat protagonist al culturii de stînga, Mihai Ralea a considerat de-a lungul întregii sale activități personalitatea umană ca un mijloc și nu ca un scop, evitînd turnul de fildeș și făcînd politică, promovînd atitudinile care constituie crezul unui democrat: concepția anti-rasistă, și concepția raționalistă, tendenționismul în artă și lupta pentru drepturile femeii, caracterul specific național și simpatia pentru muncitori și țărani. Evident au fost în activitatea sa și „mici excursii și aventuri intelectuale“ cum le definește el însuși. Nu ele dau însă tonul și nu ele sînt esențiale într-o activitate care a adus o contribuție generoasă la lupta pentru o cultură democratică. Într-o epocă de exacerbare a individualității, de cult al distanței, Mihai Ralea a intrat în mulțime,

căutîndu-și în această direcție sensul aspirațiilor sale.

* * *

Într-un studiu publicat în „Revista Romînă“ scoasă de Zaharia Stancu în 1941 și reprodus în întiiul din volumele apărute acum: „Mentalitatea estetică și timpul nostru“, Mihai Ralea face procesul lumii moderne occidentale dintr-un punct de vedere opus lui Spengler și descoperă un element fundamental care nu ar fi fost rău să nu fi fost pierdut din vedere în recenta discuție despre spiritul modern:

„Secolul trecut s-a sfîrșit în 1914, ceva mai tîrziu decît valoarea lui aritmetică, după cum secolul al XVIII-lea s-a isprăvit în 1789, adică ceva mai devreme. De la 1918 pînă azi, adică în două decenii, s-a efectuat o revoluție morală de proporții uriașe. Revoluția franceză, adică liberalismul, a avut și ea nevoie de un secol — tot secolul al XVIII-lea, nefiind decît o preparație a concepției individualiste și liberale. Lumea de azi s-a născut rapid și prematur în cîteva decenii. Asistăm la ceea ce biologii numesc o mutație. La un salt în vid de o îndrăzneală neobișnuită.“

Ralea rupe îndrăzneț deopotrivă cu pedanteriile cronologice și cu snobismul mofturos al spiritelor subtile care continuau să creadă că nici o mare revoluție nu s-a mai produs în cultură de la Verlaine și Mallarmé: „Orice continuitate pare ruptă — scrie Ralea în 1941 — cu toată îndărătnicia celor care voiesc ca schimbarea să se facă cît mai dulce, pentru că victimele să sufere mai puțin.“*) Sensul acestei fraze scrisă în plină dictatură antonesciană apărea lîmpede cititorului lui Ralea, făcînd dealtfel inutil comentariul pe care autorul îl intercalează astăzi după paragraful de mai sus. Dealtfel, recent, într-o conferință ținută la Academie. Ralea indica astfel cele trei surse fundamentale ale formației sale intelectuale:

1) cultura universitară, formația raționalistă a normalienului influențat de doctri-

*) „Revista Romînă“, pag. 414, 415.

nele presocialiste, 2) Mișcarea „Vieții românești” cu largile ei aspirații — dar și cu confuziile și erorile ei, 3) Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Am îndrăzni să spunem că aceste trei aluviuni se depun consecutiv, marcând un drum ascendent. Cine însă ar dori să le despartă printr-o demarcație stringentă, s-ar înșela amarnic. Un studiu ca cel despre Balzac fondat pe considerațiile marxiste asupra capitalismului nu relevă numai influența esteticii sociologice de tip Guyau (așa cum s-a spus recent) ci și o solidă cultură marxistă, asimilată de timpuriu.

În același timp, a crede că autorul „Valorilor” sau al „Introducerii în sociologie” a rămas la simpatiile primei tinereți și la umanitățile din timpul studiilor este o profundă eroare. Despre umanismul lui Ralea s-ar putea spune că este și un umanism filologic în sens renascentist, aplicat asupra științelor sociale, dar și asupra celor mai moderne și diverse teorii în cele mai diverse domenii ale filozofiei psihologice sociologice și artei, încercând apropierea celei mai surprinzătoare, determinând analogii și înrudiri neașteptate, reușind — ca un adevărat chimist — combinații fertile și stimulatoare, care dau o perspectivă și o respirație neobișnuită publicisticii sale.

2. CRITICUL LITERAR. FILOZOFUL

S-ar putea spune că lucrul acesta se vede cel mai bine în puținele pagini de critică literară pe care le-a scris. Apropierea uneori discutabile, totdeauna interesante nu sînt simple exerciții de amator, asemănări fortuite, diletantisme izvorite din prea plinul erudiției. Considerațiile pe care Ralea le-a făcut în jurul operelor discutate (Balzac, Hardy, Arghezi, Ibrăileanu, Ionel Teodoreanu) sînt fundamentale și depășesc caracterul unor analogii experimentale. Ca model al „genului” Ralea (pe care vom încerca să-l definim mai jos) este articolul despre Tess d'Ubrville. Nu avem în față o „cronică”, — fiindcă nu se vorbește propriu zis despre

carte — și nici un „eseu” *) fiindcă autorul refuză să speculeze implicațiile ideii de bază, să le dezvolte sau să le amplifice într-un corp autonom. Personalitatea artistică a lui Thomas Hardy este fixată prin caracterizări fulgurante, de o conciziune extremă, lapidar și mnemotehnic: „păgînismul naturalist” al autorului englez este definit în câteva pagini cu o simpatie și o acuratețe care dovedește fără îndoială afinități electivă, și mai mult încă — așa cum vom arăta ulterior — o concepție similară asupra realismului.

„Un om bine dispus e un om care se uită pe sine”, acesta e Thomas Hardy. „Valoarea romanelor lui Hardy e înainte de toate terapeutică. Igiene sufletească ni le recomandă ca pe un excelent tonic”, formule excelente interferate de excelente maxime, care depășesc cu mult caracterul unor witz-uri: „Realismul presupune altruism”. „Adevărul e că nu poți fi perfect moral fără a fi perfect fericit, vreau să zic sănătos”.

Cunoștințele, și o vervă filologică îi dă posibilitatea să întrebuințeze limbajul tehnic al științelor pozitive, al artelor plastice ori al muzicii, îi permite asocieri de imagini neîncercate pînă la el: „Romanele lui Hardy sînt lunile fără grijă, de vacanță plină de soare a literaturii”.

În același timp totul este încadrat în largi categorii sociologice și etnice: (Opera lui Hardy) „nu desminte atitudinea morală obișnuită a majorității scriitorilor englezi: realismul moral, adică subordonarea în natură, temperată de religiozitate și închietudine”. „Infricoșarea morală”, credința protestantă în predestinație compensează astfel păgînismul naturalist și ea nu anulează ci confirmă puternic impresia covârșitoare de sănătate, de vitalitate proaspătă, în care nu lipsește o anumită doză de puritanism, de frică de viață și de fericire: „Frica de viață, frica de fericire mai ales cînd e vorba de ființe nevinovate, inocente în lupta cu un cerc social e normală. Ea se poate transforma

*) Ralea este însă și un remarcabil eseist, așa cum vom arăta mai jos.

chiar în ideea că nenorocirea ca și fericirea fac parte din lumea aceasta". De aici nu mai e decât un pas pînă la definirea lapidară a „fenomenului“ englez: „*In această viață proaspătă, candidă fără puerilitate, afectuoasă fără sentimentalism, intimă, fără familiaritate, n-are ce căuta sterilitatea egotismului sau a raționalismului latin, mai ales francez*". De la particular, de la specificitate, gîndirea lui Mihai Ralea decolează lin spre general, spre fenomenul luat ca un tot, și cititorul intuiește într-un timp record panorama unei vaste opere, fără a avea sentimentul că privește de sus din avion, ci că se găsește chiar în interiorul operei, mai mult încă într-un colocviu direct. S-a spus că în activitatea sa de critică literară, Ralea privește opera dintr-un punct de vedere exterior operei, „aplicînd-o“ și încadrînd-o de fapt în cîte o teorie științifică, potrivind-o pe calapodul ei. Despre articolul de mai sus s-a spus că reprezintă o aplicare a teoriei tensiunii psihologice a lui Pierre Janet. Teribilă eroare! Căci cine nu vede că de fapt introducerea lui Pierre Janet în articol nu este decât un simplu pretext, un simplu procedeu tehnic, de intrare în subiect, după cum și referința la clasificarea tipologiei romanului după Thibaudet nu reprezintă decât o simplă uvertură pentru o scurtă descriere originală tipologică a eroilor lui Hardy. Aceasta nu înseamnă că Ralea nu folosește din plin puncte de vedere științifice adiacente obiectului estetic, fără a cădea însă în eclecticism și scientism. Într-o epocă de conjuncturalism haotic filozofic și estetic, importat din Occident, conjuncturalism care ne-a adus în cele din urmă pe un Petre P. Ionescu, pe un Bucur Țincu, pe un Emil Cioran, esești de ocazie pe marginea ultimei mode de la Paris. Mihai Ralea vine cu eseistica de ținută riguroasă, de mare altitudine intelectuală relevînd un spirit modern, receptivitate față de inovațiile în știință și psihologie (el însuși inovator în psihologia romînească) însă folosind cu prudență și discernămint noile teorii, fertilizîndu-le în peisajul intelectual autohton. Desigur că, mai ales în filozofie, Mihai

Ralea nu a fost întotdeauna ferit de tentațiile unui anumit eclecticism, ale unei concepții pluraliste în materie de cultură, de o anumită apologie pozitivistă a faptelor în unele lucrări mai vechi de sociologie. Însă spiritul voltairian, formația solidă intelectuală a lui Ralea a „măcinat“ numeroase teorii „epatante“, la modă, valorificînd critic și cu sagacitate, ceea ce era pozitiv, cu un adevărat curaj intelectual. Semnificative în acest sens sînt mai ales studiile publicate în volumul „*Studii în trecut — în filozofie*“, în special cele dedicate problemei inconștientului, expresiei sociale a emoțiilor, „saturației“ fenomenelor sufletești, etc. Referințele frecvente la Bergson și uneori la Spengler, Freud, etc. nu trebuie să ne sperie. În primul rînd, fiindcă Ralea analizează de cele mai multe ori critic — în cel mai autentic sens al cuvîntului — teoriile abordate. La prima vedere s-ar părea că autorul împărtășește într-o măsură considerabilă punctele de vedere discutate, însă aceasta este o impresie superficială. Există desigur o influență bergsoniană, freudiană, spengleriană în gîndirea din trecut a lui Ralea însă ea nu e profundă și esențială. Citarea frecventă (uneori aprobativă — în ceea ce privește probleme de detaliu) a anumitor autori nu trebuie să inducă în eroare, căci majoritatea studiilor de psihologie și sociologie ale lui Ralea au o structură de curs universitar, o factură sistematică în care un loc destul de mare implică expunerea teoriilor discutate, fără ca această expunere să însemne o aprobare. Vom da mai jos două exemple fundamentale care să demonstreze pe deplin teza noastră. *Ideea de timp*, de durată, are la filozoful român un sens deosebit de cel bergsonian, deși Bergson reprezintă o permanentă coordonată de referință. Ideea de timp înregistrează la Ralea o „*variație semnificativă*“, care transpune termenii problemei de pe un teren *relativist* pe un plan în care se găsesc nu puține elemente dialectice. Analiza logicei sentimentelor este făcută astfel *stendhalian*, deopotrivă

de depărtată de schematismul lui Ribot ca și fluxul nediferențiat bergsonian, studiul fenomenului „saturației” are ca pivot fundamental teoria „stendhaliană” a „cristalizării” care este lărgită și extinsă din cadrul erotic pe planul percepției artistice al relațiilor personale etc. Ralea subliniază elementul dialectic în evoluția sentimentelor: *„funcționarea îndelungată a unui fenomen sufletesc îi modifică structura. Numai prin faptul că un fenomen sufletesc se repețe, el își schimbă structura”*. În același timp, psihologul român subliniază cu toată fermitatea elementul stabil, caracterul ireversibil, fixarea relativă; chiar dacă nu vom fi cu totul de acord în ceea ce privește însemnătatea acordată apriorismului kantian (considerăm că tocmai în această problemă a rolului formelor apriorice în determinarea faptelor de conștiință se manifestă latura slabă, idealistă, a teoriilor psihologice ale lui Ralea); chiar dacă concluzia autorului pare să tindă spre o conciliere a lui Kant și Bergson, — dincolo de conceptul filozofic care fixează metafizic laturile contrarii ale fenomenului, există o certă indicație de interpretare dialectică a fenomenelor sufletești ca o unitate între continuitate și discontinuitate. Ceea ce izbește în scrisul lui Ralea sînt elementele dialectice care răsar pe neașteptate la tot pasul chiar în studiile fundamentate pe o concepție generală idealistă. Astfel într-un studiu *„Idee de timp în conștiința modernă”* publicat în volumul *„Psihologie și viață”*, fundamentat pe ideea că timpul este o experiență psihică interioară, ideea inițială bergsoniană, este imediat modificată în sens istoricist, social. Sentimentul timpului, spune Ralea, se formează în ritmul ceneșteziei însă acesta e determinat de interacțiunea cu mediul. Percepția timpului devine astfel un corolar al diferențierii crescînde a vieții psihice, a complexității ei *„provocată”* — la rîndul ei de *„complexitatea vieții moderne”*, de *„organizația socială a timpurilor noastre”*. Într-un anumit sens percepe feudalul timpul, — scrie textual Ralea — în alt sens percepe omul

modern. Desbrăcată de elementele ei idealiste, această idee a servit recent academicianului Ralea să dezvolte o teorie interesantă, de orientare pavlovistă, în legătură cu însemnătatea determinantelor social-istorice pentru evoluția și rafinarea senzațiilor de gust, de miros, auditive și vizuale, pentru evoluția și transformarea sentimentului estetic, pentru demonstrarea caracterului istoric al frumosului și al receptivității artistice. Pornind de la o asemenea înțelegere a „timpului”, diferențierea, delimitarea de conceptul bergsonian al duratei, chiar dacă nu este limpede, apare și în scrierile literare de pildă, în articolul despre Proust, unde „amezul filozofiei bergsoniene” este direct caracterizat ca atitudine antiraționalistă, „atitudine mistică”, *„care face din inconștient factor primordial al cunoașterii, duratei și schimbării, esența unică a existenței”*. Printre manifestările spirituale care reacționează într-un fel sau altul contra determinismului, și al cărui „teolog infailibil” este Bergson, Ralea enumeră simbolismul, tipul „imoralistului”, opera lui A. Gide, etc. Spre deosebire de filozofia „duratei”, istorismul profund al lui Ralea este puternic colorat de formația sa de sociolog determinist, și tocmai acesta este secretul care explică *de ce* Ralea a reușit să încadreze în critica sa literară întotdeauna *social și istoric* analiza operelor dezbătute, deși pe plan filozofic el nu se găsea pe poziții materialiste, ci pe o poziție *raționalist pozitivistă* care vădea o certă tendință înspre materialism, deși delimitarea nu apărea întotdeauna limpede. Aceasta explică de asemenea *de ce* în bogatele sale contribuții în psihologie, Ralea vine cu o serie de contribuții personale valabile, care traduse în limbaj materialist (cîteodată nu este măcar nevoie nici de asta) pot forma bazele unor cercetări ulterioare; aceasta explică *de ce* în sociologie el a putut veni printre primii cu un studiu fundamental despre „Idea de revoluție în doctrinele socialiste”, ceea ce aruncă o lumină semnificativă nu numai asupra sociologului Ralea, ci și asupra

sentimentului tinărului doctor în filozofie, venit să-și dea doctoratul la Paris. Eliberarea de elementele idealiste ale concepției sale despre lume nu a reprezentat desigur o evoluție liniară. O sinteză care să valorifice ceea ce este pozitiv și să critice ceea ce este negativ în peisajul complex al culturii contemporane, nu se poate realiza decât în cadrul marxismului. Tinzând spre luciditate și raționalism dar încă fără înțelegerea mecanismului complex al luptei dintre cele două culturi, termenul superior, categoria de sinteză pe care o urmărește Ralea capătă uneori o coloratură eclectică, prezintă uneori trăsăturile unei contradicții in-adjecto. „Etica privită ca răsturnare a raportului de forțe“ conține observații prețioase asupra problemei puterii și a raportului dintre individ și clasă, — relevând necesitatea rezistenței împotriva acaparării forței publice de un individ sau de o clasă exploatoare — privind însă asemenea raporturi oarecum abstract în afara dialecticii concrete a luptei de clasă. În psihologie, între behaviorism și metoda introspecției, Ralea caută un drum de mijloc care să evite atât materialismul vulgar cit și idealismul subiectiv. Cînd o asemenea „îmbinare“ este experimentată pe concret, cînd autorul operează distincții și analogii pe viu, în legătură cu un anumit fenomen sufletesc, procedînd monografic, atunci de fapt iese la iveală o analiză originală fructuoasă în care ipoteza freudiană sau de tipul Pierre Jannet nu constituie decât un timid punct de plecare. De pildă, „Aminarea — condiție specifică a psihologiei umane“ în care Ralea prezintă însemnătatea fenomenului de inhibiție pentru condiția fizio-psihologică a omului nou, — „aminarea“, cum o numește el — într-o lumină foarte apropiată de pavlovism. (Același lucru cu înțelegerea „limitelor“ în fenomenul saturației sufletești). Considerațiile care întovărășesc însă aceste reale descoperiri relevă uneori o teoretizare eclectică. Determinînd teoretic cu multă eficacitate diferitele curente și poziții în sociologie, în psihologie, Ralea manifestă

uneori o anumită toleranță, o anume concepție, „pluralistă“ asupra culturii care însă dispăre din ce în ce mai mult odată cu ascuțirea luptei social-politice, cu dezvoltarea fascismului în țara noastră. Așa cum a arătat pe drept cuvînt și Pavel Apostol, necesitatea *opțiunii politice*, aduce rigoare și în concepțiile filozofice și sociologice, pînă ce autorul va ajunge la *umanismul socialist*.

3. GHEREA. IBRAILEANU. RALEA: „VIAȚA ROMINEASCA“

Toate acestea ne îngăduie să fixăm locul lui Ralea în filiera capilor de coloană ai culturii democratice în raport cu înaintașii săi, Gherea și Ibrăileanu.

Ralea este fruntașul unei echipe care pe teren cultural și estetic preia — într-un anumit sens — cîrma de la Gherea și Ibrăileanu, continuînd mai departe opera acestora pe alte baze și într-o altă epocă. Pe plan literar și estetic, Gherea își desfășoară activitatea sa de bază în ultimele decenii ale secolului trecut și în primii ani ai acestui secol. Ibrăileanu îl continuă pe Gherea în primii 25 de ani ai secolului XX. Ralea continuă opera lui Ibrăileanu în perioada dintre cele două războaie mondiale. Opera culturală a lui Gherea era în linii mari definită în pragul secolului al XX-lea; al lui Ibrăileanu în preajma primului război mondial se părea că și programul operei lui Ralea ar fi în linii mari elaborat în preajma celui de al doilea război mondial. Lui Ralea însă i-a fost dat (singurul din cei trei!) să trăiască momentul eliberării și să-și continue activitatea într-o etapă calitativ nouă. Însă organic legată de activitatea anterioară. În raport cu Gherea, activitatea lui Ibrăileanu este *superioară* din punctul de vedere al analizei literare, *inferioară* însă ca amploare și *egală* ca influență directă și nemijlocită asupra marilor scriitori a vremii sale.

Pe de altă parte, critica lui Gherea are un caracter militant, combativ pe care nu-l vom mai regăsi între cele două războaie decât la urmașii direcți ai „Contem-

poranului" în publicațiile militante marxiste, în revistele socialiste de stînga din preajma primului război, în revistele comuniste. Însă nici Gherea și nici Ibrăileanu nu a avut solida formație științifică și universitară pe care Ralea a pus-o în slujba propășirii culturii românești și care i-a dat posibilitatea să-și exercite magistratura cu o reală competență în cele mai variate domenii.

Este cazul să atingem aici direct o problemă care de obicei este discret trecută cu vederea în articolele cu privire la foștii colaboratori ai „Vieții Românești“. Deși nu demult s-a cerut — cu referință specială la vechea „Viața Românească“ — să se renunțe la practica „scriitorii fără curente“ și „curente fără scriitori“, se observă totuși că în critica noastră literară această invitație n-a găsit încă ecoul cuvenit. Lucrul apare cu atât mai simptomatic cînd este vorba de Mihai Ralea. În această privință merită din nou menționat Radu Popescu, care realizează și de data aceasta un tur de forță, acela de a vorbi de opera lui Ralea abia menționînd „Viața Românească“. Care este raportul între Ralea și „Viața Românească“, ce anume reprezintă el în contextul acestei reviste? Dintru bun început trebuie spus că Ralea nu se identifică cu poporanismul așa cum *total* se identifică Stere și *parțial*, Ibrăileanu. Nu este însă mai puțin adevărat că Ralea dezvoltă — pe un înalt plan teoretic — anumite puncte din doctrina literară a poporanismului. Ne referim la problema raportului dintre etnic și estetic, dintre stilul „natural“ și stilul „individual“: „Stilul natural — spune Ralea — în ceea ce are în acelaș timp special (față de omenire) și general omenesc (față de individ) găsește exact acel loc geometric între tipic și caracteristic care constituie arta mare“. Formulă sibilinică și puțin anistorică, însă excelentă pentru a defini ceea ce înțelegeau poporanistii prin teoria specificului național. Am văzut mai înainte că exact acest cadru delimitează și modul în care Ralea localizează opera literară. Nu altceva va face în „Cele două

Franțe“ —, de astă dată însă fenomenul francez nemaifiind analizat ca un tot unitar și indivizibil; lupta între cele două culturi delimitează două lumi în interiorul aceleiași culturi naționale.

În genere se poate spune că interesul lui Mihai Ralea pentru specificul național nu este atât *poporanist* — în înțelesul antebelic al cuvîntului — cît *etnografic* și *sociologic* pe linia cercetărilor mai noi de filozofie și psihologie a culturii și artei, ale unui Wölflin sau Müller-Freienfels. Tocmai de aceea Mihai Ralea apare în destul de slabă măsură legat de ideologia „Vieții Românești“ de dinaintea primului război mondial și ține de acea perioadă din activitatea revistei în care nu se mai poate vorbi de o ideologie unitară a colaboratorilor ei, și în care, în paginile „Vieții Românești“ se întîlnesc tendințele cele mai contradictorii. În acest context, Ralea reprezintă la „Viața Românească“ tendința de stînga, linia antijunimistă, permanențele celei de a „doua cultură.“ Aici Ralea apără un punct de vedere înaintat asupra *rolului social al artei*, asupra *necesității militantismului artistic*, asupra însemnătății determinante a expresiei sociale în artă. Aici apar unele studii asupra „artei ca mentalitate de clasă“, izbitor de bine informate în ceea ce privește problematica marxistă. „Purismul“ în artă este atacat cu o violență de militant, concepția „artei-lux“ — „artei -dezinteresare“, este considerată o expresie a ideologiei nobiliare. Mentalitatea „estetică“, concepția artei pentru artă transportată în viață și în conduita socială este privită ca o trăsătură tipică a secolului XX. Triumful miturilor, decăderea adevărului, slăbirea prestigiului culturii, creșterea enormă a subiectivității în domeniul epistemologic, dezvoltarea monstruoasă a misterismului, a „structurilor“ și „esențelor“ de caracter absolut, ruina individului în ordinea morală și politică (în acest punct este clară o anumită influență a lui Ortega y Gasset), filozofiile disperării, „evanghelia snobă a anarhiei morale și a clipei de față“, (aluzie la Heidegger)

„confesiunile impudice“ (Kirkegaard) — iată un întreg repertoriu de teme care pot servi ca prolegomene pentru o anatomie a culturii burgheze contemporane. Lucrurile cele mai „tari“ care s-au rostit în literatura română dintre cele două războaie mondiale la adresa sterilității și gratuității unui Valery și Oskar Wilde, diatribele cele mai argumentate și mai mișcătoare la adresa „barbarilor“ în literatură, a celor care proslăvesc din prea mare rafinament estetic întoarcerea la viața simplă, bucolică, la forme de viață sufletească depășite, reacțiunea cea mai violentă împotriva temelor care puneau la ordinea zilei instinctul, intuiția, inconștientul se datoresc în publicistica românească penei lui Mihai Ralea care, alături de Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Tudor Arghezi — au ținut în cultura românească, frontul larg al culturii de stînga.

Este însă Mihai Ralea un Benda român, un raționalist rigid, un fanatic al ideilor clare și prea distincte care bat pasul pe loc cam din secolul XVII, un fanatic al entuziasmului la rece (clasicismul) un izolat într-o lume de cinici și de neștiutori amoral și imprudenți, un „înmormintat de viu“ vestejind dincolo de mormint trădarea intelectualilor, un cartezian întîrziat într-o lume în devenire, în fine un neînțeles și un neînțelegător? Comparația între Benda și Ralea ar părea ispititoare și a inspirat uneori pe cei care căutau să determine locul specific al lui Ralea în cultura română. O serie de asemănări exterioare, antipatia față de convertirea lui Barres, repudierea estetismului valérian, atașamentul față de umanismul secolului XIX, față de Anatole France, ar fi părut să justifice o asemenea apropiere. Există de asemenea uneori la Ralea o anumită manieră minuțioasă a moralistului, care disecă fără iluzii un fenomen social, există un anumit presentiment al congruenței, un anumit ton sec și ironic al recriminărilor rostite cu sentimentul prediciei în pustiu, o anumită tentație oratorică către rechizițoriul inspirat, pe care Benda l-a

moștenit de la Bossuet iar filozoful român de la Miron Costin și cronicari :

„Ceea ce izbește pe un critic obiectiv în peisajul literaturii noastre estetice e în primul rînd puerilitatea. Cu foarte puține excepții, mulți din sonitorii noștri sînt în stare de copilărie. S-a apropiat altădată arta de joc și poate cu oarecare dreptate. Dar jocul nu e apanajul exclusiv al copiilor. Se joacă și oamenii mari. E o diferență între jocul de șah al adultului și cutia cu cuburi de construcție care ne încînta la șapte ani. Să nu mi se obiecteze deci că orice artist e prin definiție copilăros, fiindcă arta se confundă cu jocul. Literatura noastră n-a ajuns încă pînă la jocul de șah ; s-a oprit la cutia cu cuburi. Ea nu învederează nimic din preocupările omului matur : idei, judecăți, atitudini în fața vieții.

...Scriitorii noștri au trăit puțin, n-au experiență sufletească adîncă, n-au acumulat într-înșii acel contact profund cu viața, care călește încet sufletul și-i dă comprehensiunea umanității, a vieții și a morții.

Artiștii noștri n-au sentimentul profund al vieții, nu știu ce înseamnă grozăvia ei mută, nu bănuiesc maiestatea morții, mîndria umilinței, gustul oțetit al orgoliului, n-au iubit, n-au desperat și n-au disprețuit resemnat. Nici unul din capitolele în adevăr teribile ale vieții nu le e familiar. Așezați în margine de drum, și-au întins, pe o zi de primăvară, cînd zefirul suflă înviorător și trist de languoare, arșicele și se joacă cu inconștiență și candoare. Alături, oameni iubesc, luptă, mor, suferă, dar insensibilitatea lor e definitivă. Amintesc de acei isterici cu anestezii cutanee, care-și expun inutil în ospiciu, în zilele senine, pielea nesimțitoare la razele soarelui.“

Mizantropismul este însă pur oratoric, iar imputările reprezintă de fapt un moment dintr-o dialectică constructivă. Spre deosebire de Benda, Mihai Ralea cultivă stimulentele „a rebours“ și folosește dojana în transcripție obiectivă, ca un mijloc de îndrumare și nu de demascare. Ralea are o încredere salutară în forțele literaturii române și dealtfel a fost printre primii care a atras atenția asupra lui Arghezi, cel mai

mare poet român contemporan, desvăluind coordonate esențiale: anarhism, monahism și magie.

Deosebirea esențială însă între Ralea și Benda stă mai ales în dinamismul și receptivitatea modernă a filozofului român. Deși opoziția sa împotriva decadentismului „bizantin” al culturii burgheze occidentale nu trebuie subapreciată (și în acest sens ne pare justificată dragostea și respectul de care se bucură amintirea sa în cercurile progresiste franceze), opera propriuzisă a lui Julien Benda reprezintă la urma urmei un moment conservator și static, combătând decadentismul din perspectiva veacului de aur. Oricâtă simpatie ne-ar inspira consecvența unei asemenea poziții, ea apare puțin propice pentru o dezbatere a contemporaneității și sterile în soluții. O respingere de *plano* a oricărei literaturi militante apare cel puțin anacronică și anistorică. Cât de fertilă și de bogată în sugestii ne apare dimpotrivă acțiunea lui Mihai Ralea, cu sentimentul său acut al contemporaneității, cu înțelegerea clară a noilor necesități și cerințe ale omului modern, cu sensibilitatea sa deosebită pentru militantismul artistic, și descoperirile adolescenței! Lui Mihai Ralea îi repugnă atitudinea olimpiană, el are în cel mai înalt grad „caritatea bunului gust” a cititorului într-adevăr mare și generos prin cultură și inteligență care nu se teme că un contact impur cu romanele de senzație i-ar corupe sentimentul estetic. Ralea a scris pagini elogiatoare despre Dumas-père și literatura de senzație, fără rictusul dezgustat și blazat al banalului epicurian, amator numai de capodopere „impecabile” și mărturisind deschis că Al. Dumas, acest „titan al fanatiei cumsecade, colector anonim al tuturor visurilor copilăriei noastre”, l-a încântat mai mult decât cutare clasic „plicticos”. Cîți critici tineri astăzi pe care snobismul mofturos al unui gust instabil fixat îi fac mofturoși față de tot ceea ce nu este „operă mare” ar avea curajul unei asemenea declarații. Frecventarea permanentă a autorilor mari — zice Ralea — e soră bună cu arivismul monden și politic. Literatura de senzație reface pentru câteva momente,

virginitatea cea dintii. Poate nimic nu caracterizează mai bine pe omul Ralea decât asemenea pagini în care apare nevoia de inocență a omului matur, căutarea uneori discretă, alteori exasperată a încintării întineririlor subite, a cufundărilor nevinovate în epoci de fericire fictive, a recreațiilor spiritului și a uitărilor de sine. Idealul scriitorului român a fost și rămîne în covârșitoarea majoritate de a fi mereu lucid, malițios, critic, bătrîn. Scepticismul, suspiciunea au fost corolarul unei violente lupte dure pentru existență, care nu cunoaște armistiții și vacanță. Aici Ralea descoperă de fapt cu subtilitate una din lacunele literaturii noastre moderne, absența literaturii marelui naivități „a poveștilor generoase, stupide și fermecătoare”, care în nici un caz nu pot fi considerate gratuite. Și nu e lipsit de semnificație faptul că marii noștri scriitori simt această nevoie, că un Camil Petrescu a scris în spre amurgul carierei sale o *Papuciadă*, că în plină strălucire a soarelui său, Sadoveanu a scris „*Nada florilor*” și „*Aventură în lunca Dunării*”, că Argezi își încoronează cariera prin „*Stihuri pestrițe*”. Marele scriitor occidental își încheie cariera printr-un Faust, scriitorul român tinde spre o „*Alice în țara minunilor*”.

4. MEMORIALISTUL

Tot în această căutare a simplității și naivității ține gustul lui Ralea pentru călătorie. Mihai Ralea călător este în genere prezentat în critica din trecut ca și cea actuală ca un savant, care, privind un monument sau un viaduct „glosează”, fixează „puncte de vedere”, descifrează „înțelesuri”, deschide „perspective”: „Așa dar, Ralea — scrie Pompiliu Constantinescu — va călători nu dintr-un impuls poetic, ca să evoce peisaje și să vibreze la frumusețea lor naturală; va călători ca să cunoască și să surprindă noi aspecte de viață”. Ralea călătorește însă în primul rînd, fiindcă în călătorie, preocupările cardinale dispar. Reapare în noi copilul setos de robinsonade”. Acesta este scopul primar, această este intenția autorului. Am spune că refe-

rințele estetice, descoperirea de similitudini și diferențieri, pătrunderea specificității și a psihologiei etnice intervin ulterior prin implicații, ca niște automatisme, sau obiceiuri de nedespărțit. Comentariul lui Ralea este spontan, este corolarul aventurii, nu scopul ei. Comentariul explicitează, nu modifică impresia primă, spontană, nu este anexat chiar dacă pare elaborat, uneori catedratic. Cel mai bine îi reușește lui Ralea imaginea sintetică, cu care, dintr-odată ni se desvăluie panorama unui oraș. Toledo, Cairo, Alexandria, Hamburg, Amsterdam, Atena, Marsilia se deschid în fața ochilor din perspectiva unui generic de cinematograf și paginile respective ne rămân în minte indestructibil atașate de locurile respective. S-a vorbit de imagistica halucinantă care pigmentează memorialul spaniol, de atmosfera ușor „lotizantă” a însemnărilor de călătorie din Egipt, cred însă că acreditarea ideii caracterului livresc al însemnărilor de călătorie nu poate fi acceptată fără rezerve; în primul rând fiindcă autorul polemizează constant direct și indirect cu reprezentările de bibliotecă, le respinge „ab initio”. Orientul văzut de Ralea nu se mai găsește în cărți. Felahii, negri, goi, înfășurați numai cu o cârpă în jurul bazinului, mizeria neagră, seculară a bărăganului spaniol nu este extrasă din Loti. Este o realitate care apare fragmentar în memorie dar apare. Se ghicește printre rinduri repulsia față de literaturizare, față de ceea ce Georges Duhamel numea „memorii imaginare”, față de narațiunile compuse, față de ficțiune. Notația directă, imediată dispăre însă atunci când este vorba de muzee, locuri istorice, peisaje celebre: memorialul capătă caracterul unei confruntări. Metoda folosită este în fond aceea a lui Taine descoperind în conținutul operei de artă climatul și psihologia locală. Adoptând de fapt determinismul lui Taine, Ralea nu repudiază — cel puțin ca instrument parțial de lucru — explicația climatică a artei și inversul ei, explicația etnografică prin intermediul artei.

Paginile tulburătoare închinat muzeului Prado, răsturnând în formule scăpărătoare

o serie întreagă de locuri comune. Rembrandt și Frantz Hals sint regăsiți în matroanele dolofane cu frăgezime de copil de la ferestrele din Leyda, casele colorate și adunarea pestriță a bilciului îi dezvăluie sensul mulțimilor caricaturale și totuși diferențiate ale lui Breughel. Liniștea sufletească, bucuria de a trăi, voluptățile modeste și cotidiene au creat realismul flamand. Evitând filonul pitoresc, exotic, Mihai Ralea cunoaște geografia unei țări pe dinăuntru prin cultura ei. În memorialul de călătorie convingerea intimă a lui Mihai Ralea că specificul social geografic și istoric intră în substratul artei și că aceasta din urmă reprezintă un document pozitiv a aspirațiilor populare capătă o justificare strălucită. Memorialul nu reprezintă însă o demonstrație erudită, și organul receptiv al călătorului trebuie mereu excitat. Sociologul și filozoful simte nevoia să respire *altceva* ca să-și perfecționeze sensibilitatea deschizând ferestre mereu spre ținuturi noi. Inșă ca om de cultură, Ralea este convins că cine vine brusc într-o țară de cultură veche fără pregătire prealabilă, învață puține lucruri noi. Ce poate vedea altceva decît îngrămădiri de tablouri scorjite și straturi scrijelate, cine nu are idei de ceea ce înseamnă arta?

Un corp aparte în impresiile de călătorie ale lui Ralea îl constituie notele despre cultura spaniolă. Aici în mod deliberat notația capătă caracter demonstrativ și avem de fapt de aface cu o mică monografie asupra picturii și arhitecturii spaniole.

Metoda este mereu aceea a lui Taine. Fiecare pictor are o culoare specifică, unică, de fapt o „*faculté-maitresse*”. El Greco este „*eroul modern*” consacrat de sensibilitatea capricioasă și morbidă a lui Maurice Barres, Velasquez e marlirul, titanul a cărui artă n-are o specialitate, Rembrandt e clar obscurul, Tizian sensualitatea, Delacroix imaginația, Fra Angelico suavitătea, Goya e mai greu de definit, pe jumătate bizar, pe jumătate poseur. Cu memorialul spaniol, sînt incontestabil paginile literare cele mai subtile și totalmente originale scrise ale

lui Mihai Ralea. Formulări profunde scăpărătoare de inteligență abundă la tot pasul. Preferința fundamentală pe care o are față de realism se afirmă puternic. Iată un fragment edificator din portretul lui Goya :

„Ceva din Edgar Poe și din Dostoievski, fără poezia celui dintâi și fără umanitatea celui din urmă, se îmbină în făptura lui. Gust excesiv pentru pitoresc și senzațional, cruzime, perfidie, curiozitate pentru fantasmagoria medievală cu vrăjitoare, cu inchiziție, cu tortură și asasinat. Aspect senzațional, picant, spirit curios, dar mic, de proporții locale și momentane. Artist de epocă, nu de eternitate. Influența spiritului său mușcător, fără de sentimentalitate și extrem de caracteristic, a fost totuși considerabilă asupra lui Daumiér, Manet sau Rops. Desechilibrat în fantezia sa nemăsurată, desechilibrat în suflet cum sînt copiii mici cu gusturi criminale, care scot ochii la pui de găină sau taie coada căteilor ca să se amuze, pictura sa e îmbinată de un sarcasm crud, de șiretenie bănuitoare și perversă. Din același aluat, Poe sau Baudelaire s-au înălțat pînă la frenezia remușcării ori pînă la mila creștină, Goya e pictorul Spaniei descompuse și anarhice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ambianța în care produce e aceea de Curte rîncedă, vițioasă și desorientată. Sufletul său, prelungire de medievalism într-o epocă de reînoire și entuziasm, nu cunoaște decît blestemul și ricanarea. Pitit după faldurile unei draperii, pîndește, cu gînd de răzbu-nare înecată și ascunsă, ridicolul, deșănța-rea, grimasele unor figuri pocite de curtezani ori de prinți degenerați, lacomi și vițioși. Revanșa unor umilinte mereu primite și niciodată plătite, se ușurează într-o caricatură meschină, în care subiectele și autorul lor se ghicesc detestîndu-se cu m-niere surizătoare. Goya i-a pocit cu politețã și ipocrizie, dar mai ales cu prudență, înfri-coșat să treacă de-a dreptul la satira francă. Lîncezeală și plictiseală de lume bună în decadentă“.

Ritualul sîngeros al luptelor de tauri în care vede un reziduu de viață crudă, un blestem ancestral este respins fără rezerve.

Spania-i apare prea originală, prea unila-terală, prea particulară și-i amintește de Barres, un fel de „bête noire“, a scri-sului lui Ralea. Peisajul cervantesc, ținu-turile prăpăstioase amintitoare ale mizeriei și grandomaniei don quichotești îi reve-lează esența aristocratică a epopeii cava-lerului rătăcitor : „noblețea are o teorie a cunoașterii speciale făcută din iluzionism și credință oarbă“. Adept al realismului (artistic, politic, moral) Ralea tratează cu sagacitate și finețe coșmarul, mizantropia hogarthiană și goyescă, martiriul și regimul torid, cruzimea și „le crime considéré comme un des beaux-arts“, plăcerile singe-roase, brutale sau rudimentare. Convins însă că nevoia de senzații tari e un semn de importanță ori de primitivitate, prefe-rințele sale merg înspre plăcerile delicate, fine, eterice, către Watteau, Lulli, Musset, Anatole France, Barrès, Cervantes, Greco, Goya, în parte Goethe, sînt puțin „prizați“ fiindcă nu au „darul descoperirilor obiec-tive“. Autorul vestejește o formulă a lui Carp care parafrazînd pe Rivarol spusese, cu un prilej oarecare aceste cuvinte : „Intre mine și realitate eu am dreptate“. În acti-vitatea social-politică, Mihai Ralea nu uti-lizează alte concepte și legătura între Don Quichotte și Carp nu este fortuită Adversitatea față de Uniunea Sovietică este analizată ca o manifestare de don quicho-tism în politică, fascismul este considerat ca paliativul neputinței. Trecînd prin Ita-lia în drum spre Spania, Ralea este neplă-cut impresionat de grandomania admi-nistrației italiene : „mizeria și grandomania este formula tuturor naționalismelor meri-dionale“. De aceea Mihai Ralea detestă „morbidezza“ climatului meridional. Concep-ția politică, socială, etnografică și artistică a lui Ralea formează un ton unitar ; ele se prelungesc una pe alta. Idealul lui Ralea este totuși în parte, — în ciuda afirmații-lor contrare — un ideal goethean, idealul omului integral, însă fără hipertrofia eului care reprezintă adesea complementul ine-vitabil al realizării propriei sale persona-lități. „Complectitudine“, sănătate, obiecti-vitate, iată cele cîteva concepții cu care cri-

ticul operează în variații semnificative reușind de cele mai multe ori să taie cu talent firul de păr în patru.

5. ESSEISTUL

Intr-o mai veche cronică la „Divagații”. G. Călinescu l-a caracterizat pe Ralea ca un mare provincial iar opera sa ca o înaltă sindrofie intelectuală. Provincialul este principal, intelectual și sociolog, și împreună cu Ibrăileanu și Ralea devine înainte de toate un moralist. Nu în înțelesul etic al cuvintului, adică de protagonist al puritanismului ci în sensul de observator al moravurilor (mores). Tocmai de aceea specia principală la care recurge autorul „divagațiilor” este eseu.

Folosirea de către Mihai Ralea a eseului se deosebește fundamental de semnificația conferită acestei specii în publicistica idealistă contemporană. În eseu idealist, obiectul principal al gândirii devine chiar gânditorul care își crează în acest fel, o lume pe propria lui socoteală. Având în vedere tocmai o asemenea specie, Thibaudet spunea că eseuul este o compunere în felul acelor care se dau ca teme, elevilor; în jurul temei pe care și-a propus-o, eseistul concentrează toate asociațiile de idei pe care i le trezește tema, în așa fel încât eseuul seamănă cu o causerie scrisă, din care nu trebuie să lipsească subtilitățile și cuvintele de spirit. După primul război mondial, eseuul a devenit modul general de exprimare și ceea ce este mai semnificativ, modul general de gândire. Caracteristic pentru eseuul idealist este divagația, alunecarea spre aspecte secundare, spre conversația ușoară de salon; nimic nu este prea banal, nimic nu este prea important pentru eseistul modern. El etalează în fața noastră gusturile și aspirațiile sale, repulsia sa față de carnea de vacă proaspătă, admirația pentru pudingul de mere, etc. Cei mai pretențioși dintre esești subiectiviști au transformat eseuul în filozofie sau mai bine zis filozofia în eseu. Rigurozitatea și logica internă a sistemelor de filozofie clasică a fost înlocuită cu strălucirea exterioară și focurile de artificii ale eseului modern. În filozofia modernă (eseistică), principalul este stilul.

Henri Bergson, Valéry au fost măștrii acestui gen. Eseu în filozofie, eseu în literatură, eseu chiar în știință. Ralea a fost străin de spiritul unui asemenea eseu, după cum străin a fost de toate modelele timpului, deși uneori le-a încercat puterea. În primul rînd fiindcă scrisul lui contravenea primei și celei mai importante reguli ale eseistului burghez: eseistul care dorește să fie popular în mediile snobe nu trebuie niciodată să afișeze opinii radicale. Amatorul burghez de eseuri este de obicei conservator în gusturile sale și este adeseori de părere că vremurile bune au trecut de mult. În al doilea rînd, fiindcă Ralea ca eseist este preocupat de afirmarea *de valori*. Eseistul subiectiv dizertează pe orice temă și în legătură cu orice. Ralea ca eseist vorbește numai despre valori pe care vrea să le afirme, sau care sînt deja pe deplin constituite. Un portret, un marginaliu, o monografie psihologică, o digresiune în legătură cu o idee sociologică nu reprezintă un pretext, o canava ci un mod propriu de demonstrație a valorii. Eseurile lui Ralea reprezintă tot atîtea judecăți de valoare. Faptul că ele nu sînt formulate clasic în „cronici”, „studii”, „teoreme”, a indus în eroare pe unii. Ralea este un „spirit de sistemă” și dealtfel — așa cum am arătat — ideile directoare ale sistemului străbat literalmente întreaga sa operă. În al treilea rînd, Ralea se deosebește de estetica burgheză prin stil. Fraza sa alertă, vioaie, totuși simplă și clară a produs stupoare într-o publicistică dominată de calofilie. Apropierea de Camil Petrescu și de G. Călinescu se impune inevitabil, din nou. Pentru Ralea stilul este esențialmente un instrument de lucru. Însă, spirit riguros științific, adept al „filozofiei seriozității”, Mihai Ralea ține în scrierile sale să stabilească și să mențină pe toate căile starea de *contact intim* cu cititorul. Tocmai de aceea a recurs la această specie amicală și interesantă care este eseu.

*
*
*

In concluzie, o judecată globală de valoare se impune în legătură cu opera lui

Ralea. În primul rînd, ceea ce se impune de la prima vedere este evoluția, destinul unei personalități, care pentru a ajunge la optimismul puternic al concepției comuniste asupra vieții a trebuit să străbată într-o primă perioadă drumul complex al unui „intelectual de tip mic burghez”. Învingînd „lipsurile generației”, îndepărtînd influențele și îndoielile specifice, rezistînd gustului pentru strălucire și succes, micilor excursii și aventuri intelectuale, opera lui Ralea este asemănătoare zidarilor medievali care puneau cărămizile la temelia unei catedrale, ce avea numai peste mulți ani să se ridice. Tocmai această contribuție generoasă făcută într-o vreme în care frunțașii intelectualității înaintate au trebuit să lupte împrăștiați cu toată puterea devota-

mentului lor pentru a pregăti condițiile pentru o viață mai bună și mai dreaptă; pentru a pregăti — ca și Voltaire — tere-nul revoluției care se apropia, tocmai o asemenea contribuție conferă acestei opere încă neterminate un sens unitar, oferind marelui intelectual al poporului român prilejul să guste din seninătatea și calmul care izvorăsc din sentimentul datoriei împlinite. În împrejurări vitrege, Ralea a făcut ade-vărată operă de creație. Cînd atîția gînditori contemporani clădesc un întreg sistem, o întregă operă pe un sfert de nuanță, pe o variație abia perceptibilă, exemplul acestui lucrător prob și conștiințos care a semănat cu modestie nenumărate idei care pot fecunda o întregă cultură, merită să fie pus la îndemîna generației tînere.

L. SĂRĂTEANU

OAMENI, ÎNTÎMPLĂRI ȘI SEMNIFICAȚII, LA SESIUNEA DE LA COLOMBO

Porumbelul a venit la Colombo dinspre Apus, Nord, Răsărit și Sud. 402 delegați din 74 de țări. Adăugați la cei 402 — martie din post — vreo două duzini de gazetari. O lume multicoloră, poposită pe insula unde — spun exegeții Bibliei — s-ar fi născut imaginea feerică a unui paradis cu copaci grațioși și șerpi ispititori la rele. Dreptatea exegeților o indică faptul că pe insula ospătată din belșug — poate chiar prea din belșug — de lumina și căldura soarelui, pe acest pământ pe care cine știe ce milenară prăbușire îl va fi rupt din triumghiul indian, proiectându-l pe Ocean la câteva zeci de kilometri mai la Sud, coabitează în statornică frăție cocotieri înalți, tăcuți și cu nucile rotunjite pe piept ca sînul pîrguit de domnișoară, bananieri cu coroana ca un evantai sau, dacă vreți, ca o coadă de păun, plătînda dar misterioasa plantă a ceaiului, mustosul arbore al cauciucului, și — printre ei sau încolăciți pe brațele lor — o vastă serie de exemplare din specia reptilelor, de la micuța șopîrlă verde, prietenă a omului pentru că e mare amatoare de țînțari, pînă la primejdioasa cobră, a cărei prezență merită o plimbare în afara orașelor, foarte puțin ispititoare. Să adaug la aceste detalii și amănuntul că, în inima insulei, se înalță pînă la aproape 2500 de metri vestitul „Vîrf al lui Adam“ care poartă acest nume în amintirea străbunului legendar ce va fi pășit pentru prima dată pe acest pământ, numărîndu-și coastele și constatînd, spre marea lui nenorocire ulterioară, că are una în minus. Este adevărat că urmele pașilor lui Adam nu se zăresc pe vîrfurile care-i poartă numele; în schimb amprenta unui picior gigant se află încrustată pe acest vîrf și localnicii, în majoritate budiști, au credința că este urma călcăturii lui „Lord Budha“ (ceea ce tradus din engleză ar însemna „Dumnezeul Budha“), care în marea lui bunătate a pogorit și pe aceste țărîmuri pentru a le dărui cu „Dhama“, blînda credință plină de umanitate alcătuită din cinci principii: să nu ucizi, să nu furi, să nu minți, să nu practici poligamia, să nu bei alcool. În spiritul „Dhamei“, porumbelul venit din patru vînturi a fost întîmpinat cu bunătate și prietenie de către localnicii, micuți de statură, tuciuiri la față, plini de hărnicie, și purtători ai unei străvechi tradiții de ospitalitate. Dar pentru a ajunge aici ar fi poate cazul să arăt mai întîi — menținîndu-mă cumva în spiritul textului biblic pe care-l invocam cîteva rînduri mai sus — că

LA INCEPUT A FOST... ELICEA

N-aşi putea jura că sînt un pasionat al aviaţiei. Dimpotrivă. Apre-
ciind, fireşte, marile cuceriri ale tehnicii în materie de îngurgitare super-
sonică a distanţelor, continui să am cea mai bună părere despre linia
ferată pe care — de cînd diligenţele au dispărut din uz — o socotesc un
mijloc de călătorie dintre cele mai agreabile. Este adevărat însă că drumul
pînă în Extremul Orient nu putea fi parcurs cu celeritatea necesară ajun-
gerii acolo cu o zi înainte de deschiderea sesiunii Consiliului Mondial
al Păcii, decît doar avînd aripi şi zburînd mai repede ca vîntul. Este
exact ceea ce am făcut. Pornit din Bucureşti cu avionul companiei cehoslo-
vace, am sosit la Praga — după o scurtă escală pe aeroportul Buda-
pestei. A doua zi de dimineaţă mă imbarcam pe un quadri-motor al compa-
niei elveţiene pentru a ateriza la Zürich. Aici schimb de avion. Un „Vis-
count“ al liniilor italiene îşi întindea graţios aripile argintii peste crene-
lurile ascuţite ale Alpilor, făcînd escală la Milano şi aterizînd, apoi, la
Roma. Pentru elegantul „Viscount“ cetatea eternă era cap de linie. Pentru
mine însă, drumul abia începea. Un „Super-constellation“ al companiei
olandeze mă prelua la orele 10 noaptea pornind peste Mediterană, survo-
luînd deşertul arabic, întinderile pakistaneze, coasta occidentală a Indiei
şi aterizînd după două nopţi şi o zi, la Colombo. În acest răstimp, două
escale: Beirut — capitala Libanului — şi Caraci — capitala Pakistanu-
lui. Şi tot în acest răstimp, peste valul de impresii şi noutăţi ivite din
contactul miraculos cu tărîmurile necunoscutei Asii, un singur element
constant: un uruit perfect monoton, obsedant — cîntecul monodic al eli-
celor, lipsit de fantezie muzicală ca vechile psalmodii bisericeşti şi pe
care cine ştie ce Palestrina modern şi ultratehnic îl va revoluţiona poate
într-o zi introducînd polifonia şi contrapunctul pînă şi în ţăcănitul — ate-
nuat de carlinga etanşată — al ţevilor de eşapament aviatic. Stam întins
în fotoliul temerarului transoceanic aerian şi — somnolent şi exasperat
— îmi reveneau frînturi dintr-o poezie de Păstorel:

*„Ceasornicul din cap, tic-tac,
Auzi cum bate liniştit?“*

Aterizat la Colombo am nădăjduit că, însfîrşit, voi fi iertat de obsedantul cîntec. Dar cînd am intrat în oraş, elicea, elicea cu goana ei ne-
bună şi cu uruitul ei monoton, se afla prezentă intonîndu-mi parcă, batjo-
coritor şi victorios, aceeaşi melodie binecunoscută. Fata-Morgana? Nu!
Realitate. În căldura tropicală a oraşului oamenii care-şi pot permite
un cadru de viaţă mai confortabil, încearcă să afle un piculeţ de răcoare
prin intermediul ventilatorului. Dar ce ventilator? Proptit în tavan, cu
pale mari cît ale unei elice de avion, dirijat electric de la un adevărat
tablou de comandă cu trei viteze, uriaşul îşi urma ziua şi noaptea
hora de ritm nebun. Dacă izbutea să facă răcoare? Aş spune că asta-i...
altă căciulă, dacă nu m-aşi gîndi că, la Colombo, doar simpla imagine
a căciulii te-ar fi făcut să leşini într-o clipă. E drept că bietul ventilator
izbutea să creeze atîta curent, încît aprinderea unei ţigări devenea o
problemă şi-ţi cerea virtuţi de strateg şi prestidigitator. Dar palele uriaşe
izbeau un aer greu, umed şi fierbinte şi — punîndu-l în mişcare — trime-
teau în obraz, ca în sala plitelor de brutărie, un iz de cuptor încins. Urmă-
rit de ventilatoare, încovoiat de căldură, am poposit la „*Gi O Eich*“, repre-
zentînd pronunţia englezească a iniţialelor lui „Grant Oriental Hotel“.

În hall agitația din ajunul deschiderii sesiunii, întâlniri cu partizani ai păcii din alte țări, stringeri călduroase de mină (la propriu și la figurat). În sala conferinței, aspectul obișnuit pentru astfel de reuniuni. Cabinele de traducători sus (lucrările se traduceau simultan în rusă, engleză, franceză, spaniolă și chineză), jos mesele distribuite longitudinal și purtând tăblițe cu indicația țărilor. Față de celelalte sesiuni, congrese sau reuniuni internaționale la care am participat ca ziarist, am găsit aici o inovație tehnică: traducerea de la cabină nu se mai transmitea prin fir. Un emițător de unde scurte difuza cuvântul traducătorului. Participantul avea la îndemână un minuscul aparat de recepție la care se adaptează un stetoscop, ca cel al medicilor, cu cele două brațe de introdus în urechi. Aparatul este prevăzut cu o manetă micuță pentru bransare la alegere pentru una din cele cinci limbi. O jucărie practică și foarte confortabilă, apreciată mai ales de noi, ziariștii, care puteam circula nestingheriți și în încăperile anexe ca Biroul de presă sau serviciile tehnice, micul receptor atârnat de gît ajutându-ne să cunoaștem în fiecare moment stadiul lucrărilor.

În acea sală, de la „Grant Oriental Hotel“ timp de 6 zile, cât au ținut lucrările sesiunii, am avut prilejul să cunosc oameni dintre care, mulți, extrem de interesați. Am purtat discuții care ar trebui — multe din ele — să fie redată pentru varietatea de concepții pe care le ilustra. Un lucru însă trebuie spus de la bun început chiar cu riscul de a reveni asupra unui loc comun. Anume că peste varietatea de concepții se profilează distinct unitatea voinței de pace.

Ca și la alte reuniuni de același gen la care s-a întâmplat să particip, am re trăit acest fapt elementar că aspirația de pace depășește cu mult, prin amploare și arie, orice altă realitate a globului. Ea este indisolubil legată de inima omului. Și aceasta peste apartenențe politice, crez religioși și orice fel de alte convingeri.

Sesiunea de la Colombo s-a ținut într-un moment deosebit de semnificativ, ilustrând cu plinătate tocmai acest punct de vedere. Se știe că începuturile mișcării partizanilor păcii au cunoscut, în avalanșa propagandistică a adversarilor, un argument care s-a repetat cu obstinată perseverență de-a-lungul anilor: „**mișcarea pentru pace este o formă de propagandă comunistă**“. S-a întâmplat însă ca viața să desmintă sloganul, oferind interesantul fenomen al unor adeziuni la mișcarea pentru pace care nu pot fi în nici un caz socotite ca pornind din grupuri de oameni cu opinii de stînga. Și — de cîteva luni — la vocile partizanilor păcii s-au adăugat, și se adaugă continuu, glasuri de mondial prestigiu. Experiințele cu arme nucleare au izbutit să trezească — prin pericolul evident pe care îl implică — conștiințe care pînă foarte de curînd socoteau că datoria lor s-ar limita doar la luminarea cercetărilor de laborator. Cei 18 savanți vest-germani au dezlănțuit atacul frontal. Precizările lor au fost de natură să sguđuie pînă și mințile cele mai „apolitice“. Li s-a adăugat răsunătorul apel al celebrului Albert Schweitzer, a survenit apoi declarația celor 2000 de savanți americani. Începînd din acest moment propaganda împotriva păcii a trebuit să schimbe „tactica“. Sînt cunoscute declarațiile răsunătoare despre presupusa „bombă curată“ care, se prelinde, nu ar mai provoca prin explozie nociva ploaie radioactivă. Se știe de asemenea că savanții cu conștiință curată au ripostat și de data aceasta. În timpul desfășurării lucrărilor sesiunii, polemica dintre doc-

torul Linus Pauling, savantul american laureat al Premiului Nobel, cu președintele Eisenhower, era în plină actualitate. Un delegat italian, reprezentând mișcarea catolică din țara sa, mi-a arătat un număr din foarte puțin democratul ziar roman „Il messaggero“, subliniindu-mi câteva pasagii dintr-o corespondență provenită din New York. Era un amplu reportaj în care corespondentul ziarului italian scria sub titlul „Aspra replică adusă de Linus Pauling, laureat al Premiului Nobel, acuzațiilor președintelui Eisenhower“ :

„Dr. Pauling a primit cu un suris vestea despre măsura luată împotriva sa și potrivit căreia va trebui să se prezinte în fața Comitetului pentru cercetarea activității anti-americane. El a declarat că nu are cunoștință ca în grupul celor două mii de savanți americani să existe „influență comunistă“. În continuare, reporterul arăta că Pauling a respins afirmația potrivit căreia cei două mii de savanți americani n-ar fi competenți să examineze pericolul atomic. „Cea mai mare parte dintre semnatarii apelului celor 2000 — a spus Pauling — sînt biologi și prin urmare cei mai în măsură să se refere la pericolele care decurg pentru umanitate de pe urma radiațiilor nucleare.“ Mi s-a părut de asemeni interesant pasajul din reportaj care reproducea răspunsul lui Pauling la remarcile făcute în S.U.A. în legătură cu faptul că pericolele decurgînd din radioactivitate ar fi mai mici decît cele care decurg din circulația intensă de pe străzile americane. „Ar fi imoral — a spus savantul — să se facă o paralelă între morțile cauzate de ploaia radioactivă și cele provocate de accidentele de circulație. Cînd se arată că automobileleucid anual 40.000 de persoane și se folosește acest argument în apărarea experiențelor cu arma nucleară, se afirmă implicit că n-ar fi nici o pagubă dacă alți 40.000 de oameni ar muri de pe urma experiențelor nucleare.“

Declarațiile lui Pauling au stîrnit un mare ecou în sinul savanților prezenți la Colombo în acel moment. În aceeași zi, cînd am cunoscut aceste declarații, la tribuna sesiunii se citise mesajul transmis Consiliului Mondial al Păcii de către celebrul doctor Albert Schweitzer. „Socotesc că cel mai urgent lucru pe care îl avem de făcut azi — spunea distinsul savant — este să determinăm interzicerea experiențelor cu bomba atomică“. Exprimîndu-și regretul că nu poate participa la sesiune, fiind reținut de o serie de cercetări în Africa Ecuatorială franceză, Albert Schweitzer adăuga în mesajul său că bomba atomică constituie un mare pericol pentru umanitate chiar și în timp de pace.

Despre poziția savanților în această problemă ași dori să adaug ceva și cu privire la

O CONTRIBUȚIE SUD-AMERICANA ÎN COMBATAREA PERICOLULUI ATOMIC

Dl. Profesor David Marenco mi-a atras atenția asupra sa încă înainte de a avea cîntea să-i fiu prezentat. Un bărbat voinic, cu fruntea lată de gînditor, cu o ținută întotdeauna plină de solemnitate. Pe căldura înăbușitoare care obliga pe toți europenii să abordeze drept ținută vestimentară doar bluza cea mai subțire, el apărea cu gulerul tare al cămășii impecabil, cu cravata neagră asortată hainei nici măcar descheiată. Un

amic ziarist care mi-a atras atenția pentru prima dată asupra lui a spus zîmbind: **Îl vezi? Pariez unu contra zece că e profesor universitar.**

Cînd l-am cunoscut supoziția s-a dovedit întemeiată.

— **Sînt profesor de radio-chimie la universitatea din Buenos Aires.**

A acceptat cu cea mai mare bunăvoință întîlnirea pe care i-am propus-o pentru a sta de vorbă. Înainte de a începe, mi-o oferit un maldăr de ziare:

— **Aruncă-ți o privire peste ele. Vei avea, probabil, o parte de răspuns la întrebările pe care vrei să mi le pui.** Am notat pe carnet cîteva titluri: „Oamenii de știință fac grave precizări în legătură cu pericolul atomic“; „Dramatica chemare a Argentinei la lupta împotriva pericolului atomic“; ș.a.m.d.

Intrînd direct în subiect, profesorul mi-a relatat în legătură cu aceste titluri:

— **A fost o coincidență extraordinară. Exact în ziua cînd cele două mii de savanți nord-americani făceau să apară celebra lor chemare la interzicerea experiențelor atomice, noi, un grup de oameni de știință argentinieni, țineam o conferință de presă la Buenos Aires făcînd declarații care, după cum poți vedea și dumneata, au stîrnit un formidabil ecou. Să-ți explic pe îndelete despre ce era vorba. Încă de multă vreme, în cercurile slujitorilor științei din țara mea, era o vie emoție datorită constatării — verificată de mai mulți dintre noi — că în ultimii opt ani radioactivitatea din atmosfera orașului Buenos Aires crescuse de cinci ori. În același timp, ceea ce fusese de natură să indispună pe toți oamenii de știință argentinieni era faptul că guvernul țării refuzase să aducă la cunoștința opiniei publice această îngrijorătoare creștere. La asta s-a adăugat ceva nu mai puțin îngrijorător. Am aflat în mod cert că guvernul britanic a aruncat o cantitate de 1500 de tone de reziduri radioactive în Oceanul Atlantic. Zona unde au fost aruncate aceste reziduri se află între Africa și America de Sud. Rezidurile au fost „împachetate“ în blocuri de ciment. După calculele noastre aceste blocuri vor rezista acțiunii corosive a apei circa 30 de ani. Ce se va întîmpla atunci cînd primejdiosul material atomic va rămîne în libertate în fundul Oceanului? Am socotit, desigur, că este de datoria noastră, ca cetățeni și ca slujitori ai științei... să avertizăm opinia publică și s-o chemăm la luptă împotriva pericolului atomic. Am alcătuit un apel semnat de matematicieni, fizicieni, chimiști, medici, biologi, geologi, și meteorologi. Am decis, de asemeni, ca acest apel să fie citit în cadrul unei conferințe de presă. A trebuit însă să constatăm, spre regretul nostru, că nu ni se îngăduie să facem acest lucru în nici unul din sediile universității din Buenos Aires. Țin să-ți precizez că, printre semnatarii apelului se află savanți de renume mondial, laureați ai Premiului Nobel, membri ai Academiei din Argentina, decanul Școlii Politehnice, sau directori de institute superioare. E necesar de asemeni să adaug că, sub raportul opiniilor politice, grupul semnatarilor reprezintă întregul evantai de la dreapta pînă la stînga, de la socialiști pînă la catolici. Întîmplător nici unul nu are vederi comuniste.**

O interesantă categorie de partizani ai păcii care a fost masiv reprezentată la Colombo, o alcătuieste aceia a preoților budiști. Erau cîteva zeci, ușor de distins în uniforma lor internațională alcătuită din îmbrăcămîntea galben-portocalie care le acoperă trupul pînă jos ca o largă rochie

de casă, lăsînd braţul stîng să iasă afară, gol, de sub mătasea foşnitoare. În mîna dreaptă deobicei ţin un evantai — singura „armă” îngăduită în mîna unui preot budist. Erau veniţi nu numai din toate regiunile Ceylonului dar şi din alte ţări mai ales din India, Japonia, Cambodgia, Nepal, şi altele. Dintre ei cel mai mult m-a impresionat un venerabil în vîrstă de 74 de ani sosit din Japonia în fruntea unui grup de tineri confrăţi întru slujirea lui Budha şi care-l priveau ca pe un apostol. Am avut prilejul să stau de vorbă cu el în mai multe rînduri şi să-i admir nu numai adîncimea de judecată a vîrstei, dar şi tendinţa spre ironia fină, spre cuvîntul de duh de cea mai bună calitate. Ca majoritatea oamenilor instruiţi ai Asiei, adăuga la tezaurul multimilenarei culturi a continentului său şi solide cunoştinţe de cultură europeană. Şi — lucru rar la oamenii aceştia care, alături de limba maternă, vorbesc doar engleza — el stăpînea şi limba franceză, pe care o pronunţa cu un accent plin de haz. Într-o zi, căutînd să-mi demonstreze că slujitorii religiei budhiste sînt de partea păcii, bătrînul preot mi-a spus : **«„De altfel ca să-ţi sintetizez poziţia noastră într-un fel foarte apropiat de stilul dvs de a gîndi, am să-ţi spun, cu scuzele convenite pentru accent : „la paix vaut bien... une messe“...»**

La aceste categorii enumerate, aşi vrea să mai adaug pe numeroşii reprezentanţi ai sindicatelor muncitoreşti din Africa franceză de nord, din Europa, din Orientul Apropiat şi Mijlociu, pe blînzii reprezentanţi ai pescarilor islandezi, pe trimişii nordului scandinav, pe reprezentanţii savanţilor indieni sau chinezi, pe trimişii oamenilor sovietici. Mă gîndesc să adaug cîteva cuvinte de asemeni despre o categorie, în trecut rar întîlnită.

Dacă pescarii islandezi sau minerii britanici îşi apăra liniştea căminelor, e firesc ca un baron belgian să-mi vorbească de interesul marilor oameni de afaceri de a ridica embargourile, de a asigura schimburile comerciale normale în lumea întreagă, de a asigura unica formă de competiţie lăudabilă, competiţia paşnică. Mi-a vorbit pe larg de asemeni despre suferinţele ţării lui sub ocupaţia nazistă. Probabil că de aceea, atunci cînd a aflat că lordului Russel autorităţile britanice îi fac greutăţi din cauză că a scris cunoscuta carte „**Flagelul zvasticeii**”, baronul Antoine Allard a ordonat telegrafic avocatului său din Bruxelles să cumpere cîteva mii de exemplare şi să le expedieze la personalităţi politice, culturale sau obşteşti din diferite ţări cu cartea sa de vizită şi cu un textuleţ : „**Baronul Antoine Allard vă roagă să citiţi această carte şi să reflectaţi**”. Pictor şi desenator amator, el editează regulat pliante, reviste şi publicaţii avînd pe copertă cite un chip drăgălaş de copil — realizat în creion sau ulei — şi chemînd lumea la luptă pentru pace.

— Am auzit că aţi vizitat Uniunea Sovietică şi China. Vreţi să-mi spuneţi ce impresii aţi cules acolo ?

La întrebarea mea baronul s-a oprit o clipă :

— Cum să vă explic ? Vedeţi, domnul meu, m-am dus acolo împins de o elementară curiozitate. Foarte mulţi din lumea mea mă acuză că aş fi comunist. Nici nu fac efortul de a răspunde. Acuzaţia e ridicolă. Dar nu pot considera mai puţin ridicolă poziţia aceluiaşi oameni care condamnă ţări, popoare şi sisteme fără să facă măcar efortul de a le cunoaşte, fie şi superficial. Tocmai pentru că nu împărtăşesc acest punct de vedere am ţinut să vizitez şi Uniunea Sovietică şi China. Am descoperit acolo lucruri extrem de interesante. Un uriaş rezervor de viaţă, de energie, şi

mai ales, o perspectivă a viitorului care lipsește în multe alte părți. În sfârșit, mai presus de orice, o reală și sinceră dorință de pace“.

Baronul vorbea cu gravitatea, cu solemnitățile care se pare că nu-l părăsește niciodată. Dar printre vorbe străbătea, ca și în cuvintele unor oameni foarte depărtați de el ca idei politice sau ca apartenențe sociale, un punct de vedere devenit general pe toate meridianele: — De fapt, domnul meu, interzicerea armei atomice și pacea în general reprezintă o problemă mult mai simplă decît pare. E, dacă vreți, o stare de suflet sau o necesitate biologică. E ca foamea și setea care trebuie satisfăcute căci numai așa omul poate subsista pericolelor pe care, printr-o ciudată contradicție a lucrurilor, însăși dorința lui de a cuceri noi cunoștințe i le pune în față atunci cînd aceste noi cunoștințe sînt folosite de inși lipsiți de scrupule și amatori de aventuri.“

TEORIE ȘI CRITICĂ

MARCEL BREAZU

IDEE ȘTIINȚIFICĂ ȘI IDEE ARTISTICĂ

Detractorii marxismului pretind că ceea ce caută estetica și critica de artă marxist-leninistă într-o operă de artă este **exclusiv** conținutul de idei și că din această cauză, ceea ce este specific artei se dizolvă în exigențele generale ale ideologiei clasei muncitoare, că suculența operei de artă, încărcată de valoare emotivă, se scurge și dispăre în didacticismul sec al unor lucrări, care nu urmăresc decât să-i dădăcească pe oameni. E drept că o anumită critică dogmatică, ce pretindea că este ultra-marxistă, a dat într-o vreme, prin rigiditatea ei uscată, apă la moara acestor detractori.

Dar nici indicațiile limpezi ale clasicilor noștri, nici spiritul general al filozofiei marxist-leniniste, care stă la baza esteticii noastre, nici analiza lucidă, disociativă și integratoare totodată, a celor mai buni critici care stau ferm pe pozițiile marxist-leniniste — nu îndreptățesc, în nici un fel, asemenea calomnii.

Ca o reacție împotriva uscăciunii dogmatice, în dorința vie de a pune în valoare specificul turburător al artei — s-a lunecat însă uneori către negarea adevărului că arta vehiculează idei, că artistul este — cu sau fără voia lui — purtătorul unui mesaj ideologic. Subliniindu-se puternic caracterul emoțional al cunoașterii artistice și faptul că artistul comunică odată cu ideile sale și puternica lui vibrație afectivă — s-a ajuns să se conteste prezența indiscutabilă

și indispensabilă a ideilor, a relevării adevărului, pe care o putem constata în orice operă de artă autentică.

În acest articol, ne propunem încercarea de a preciza distincția între ideea artistică și cea teoretico-științifică — tocmai pentru a arăta că dacă facem evidentă această deosebire subliniem că nu există operă de artă, care să nu fie purtătoarea unor idei, că numai solicitarea senzorialității sau zguduirea afectivității noastre nu este suficientă pentru a conferi unei lucrări valoare artistică.

*
* *

Este un bun câștigat al esteticii marxist-leniniste că arta are strins legată de funcțiile sale estetice și social-educative — și o funcție cognitivă. Ca formă a conștiinței sociale, arta oglindește existența socială. Specificul său, caracterul deosebitor de celelalte forme ale conștiinței sociale este determinat atât de domeniul special al existenței care este oglindit — realitatea raportată la om — cât și de forma caracteristică de reflectare — imaginea concret-senzorială. Trebuie să mai adăugăm că, așa cum am încercat să arătăm într-o altă lucrare, în cunoașterea artistică, ca formă de însușire practic-spirituală a realității, se înfăptuiește unitatea între **constatare** și **apreciere**, se realizează **valorificarea** estetică, în raport cu o scară de valori aparte :

valorile estetice. Asta nu înseamnă nici pe departe că, așa cum au vrut să demonstreze și în țara noastră între cele două războaie mondiale diferiți esteticieni, arta ar fi un domeniu autonom al conștiinței sociale. Prin funcția sa cognitivă arta este în strinsă interdependență cu știința și filozofia — iar prin funcția sa social-educativă cu politica și morala.

Un adevăr asupra căruia s-a insistat mai puțin, este acela că **funcția cognitivă a artei se îndeplinește prin intermediul funcției sale estetice**¹⁾. Insuficienta limpezire a acestui adevăr face posibilă confuzia între cunoașterea teoretico-științifică și cea artistică pe de o parte — iar pe de altă parte dă posibilitate „autonomiștilor“ să eludeze faptul că imaginile artistice aduc omenirii un spor substanțial de cunoaștere.

Marx a arătat, în „Manuscrisele economico-filozofice“, că omul își dezvăluie sie însuși **esența sa specifică**, afirmându-se în lumea obiectivă „nu numai prin gândire, ci prin toate simțurile sale“²⁾. Aici nu este însă vorba numai de simțurile biologice, de capacitatea pe care omul o are în comun cu animalele superioare de a oglindi în aparatele sale senzoriale, ale văzului sau auzului, o anumită formă de mișcare a materiei. Marx precizează că simțurile „omului social“, adică ale omului ca specie calitativ deosebită de celelalte, capătă o trăsătură nouă: „...prin complexitatea obiectiv desfășurată a esenței umane se dezvoltă în parte și în parte se produce, complexitatea simțurilor umane subiective, ca o ureche muzicală, un ochi care percepe frumusețea formei, într-un cuvânt, simțurile capabile să perceapă plăceri omenești, adică simțuri care se confirmă ca forțe esențiale umane“³⁾. Simțurile cu care este înzestrat omul ca ființă biologică suferă prin urmare o transformare calitativă, devin „simțuri umane subiective“, odată cu traiul omului în so-

cietate. Prelucrând obiectele naturale, în vederea satisfacerii necesităților practice, în procesul muncii, nu numai mâna omului capătă o îndemânare deosebită, cum a arătat Engels, ci și simțurile sale care se obișnuiesc să distingă în lucruri, „măsura care le este inerentă“, (Marx). Omul descoperă calități noi ale obiectelor, care nu sînt imediat utile nevoilor lui biologice. Prețuirea acestor calități nu are același grad de obligativitate pentru subiectul cunoscător, pe care-l au calitățile materiale oglindite în simțul biologic ca atare. Roșul sau verdele, sfericitatea sau forma prismatică a unui obiect, intensitatea sau înălțimea unui sunet — se impun tuturor oamenilor cu simțuri normale. Dar **frumusețea** acestor trăsături sau **urîtenia** lor, caracterul lor **agreabil** sau **desgustător** — nu se reflectă pur și simplu în simțuri, cum se reflectă mișcarea obiectivă a materiei. Muzicalitatea pentru ureche, frumusețea formei pentru ochi, după cum arată Marx, se oglindesc în simțurile umane **subiective**. Dezvoltarea acestor simțuri este în cea mai mare măsură datorită dezvoltării artei, care crează „nu numai un obiect pentru subiect, ci și un subiect pentru obiect“.

Iată prin urmare că arta prin funcția sa estetică, dezvoltă de-a lungul istoriei umane, tocmai aceste „simțuri subiective“, determinînd în felul acesta, din ce în ce o mai puternică **umanizare** a omului, relevînd omului, cu din ce în ce mai multă amploare, una din trăsăturile sale **esențiale** umane. Dar faptul acesta este posibil pentru că subiectivitatea simțurilor „umane“ rezidă, după părerea noastră, nu numai în simpla funcționare a aparatelor senzoriale. Plăcerea urechii muzicale și a ochiului care percepe frumusețea formei, depășește senzorialitatea și își aruncă ancora în ape mai adînci ale conștiinței omenești. **Prin intermediul funcției estetice a artei se realizează un record puternic între senzorialitate, afectivitate și inteligență**. Sensibilitatea artistică autentică și profundă nu poate rămîne doar la nivelul de suprafață al vibrației senzoriale. Dar drumul spre **sensibilitatea artistică este barăt, atîta vreme cît**

¹⁾ Vezi în această privință articolul lui V. K. Skatercikov — „Obiectul, metoda și sarcinile esteticii marxist-leniniste“. Analele Romino-Sovietice Nr. 3/1956.

²⁾ Marx-Engels — *Despre artă și literatură*, pag. 34.

³⁾ Ibid., pag. 34—35.

această mare poartă a senzorialității rămîne ferecată.

Trebue să precizăm însă, că dacă elementul concret-senzorial este un element **indispensabil** al operei de artă — el nu este elementul **determinant**. Nici o îmbinare de culori sau de forme, nici o succesiune de sunete — nu vorbește sensibilității artistice dacă nu este **organizată**, dacă o **idee** ordonatoare nu dă **sens** elementelor concrete care solicită organele de simț. Dar simpla „explicare“ a ideilor, pe cale rațională nu poate fi gustată artistic. Unei oarbe surdo-mute — ca celebra Olga Scorohodova — i se pot expune pe cale accesibilă conștiinței sale, ideile unei picturi de gen sau ale unei lucrări muzicale programate. Dar se poate ea oare delecta cu un tablou de Surikov sau cu un poem simfonic al lui Richard Strauss? Dar nu numai atât. Ce plăcere artistică poate să procure o execuție a lui „Till Eulenspiegel“ de exemplu, transmisă printr-un aparat de radio rudimentar, prin intermediul căruia timbrele instrumentelor și relieful orchestral sînt viciate, uniformizate, estompate? Ideea expusă în „program“ poate fi înțeleasă oricît de limpede — dar satisfacția artistică se evaporă, tot așa cum se evaporă și satisfacția artistică pe care o dă o poezie a lui Maiacovski recitată de un actor netalentat (deși înțelesul rațional — discursiv — i se păstrează chiar în recitarea anostă) sau cum dispăre în mare măsură delectarea pe care o poate da un tablou de Rembrandt, cu culorile alterate de o restaurare nepricepută, deși înțelegem limpede ideea lui rațională. Iată de ce este un sacrilegiu față de marile capodopere ale omenirii, tipărirea acelor „comprimate“ din marii dramaturgi, romancieri sau poeți, realizate în colecțiile de tristă celebritate ale „Digest“-urilor americane.

Se impune însă o analiză mai adîncită a modalității prin care conținutul ideologic al operei de artă este pregătit să pătrundă în conștiința celui ce o recepționează, tocmai prin această poartă a senzorialității. Nu vom putea face această analiză — pen-

tru a distinge ideea artistică de cea teoretică-științifică — dacă nu vom cerceta mai întîi, cit de cit, ce este comun acestor idei.

Conspectînd lucrarea lui Hegel, „Știința logicii“, Lenin ne-a dat în „Caiete filozofice“, o analiză profundă a categoriei gnoseologice de „idee“. El consideră ideea: „coincidență a conceptului cu obiectul“, „ideea ca adevăr“¹⁾. În sensul ei cel mai general, Lenin sinonimizează ideea cu cunoașterea: „Ideea (citește: cunoașterea omenească) este coincidența (acordul) conceptului cu obiectivitatea („generalul“). Aceasta în primul rînd. În al doilea rînd, ideea este **raportul** dintre subiectivitatea existentă pentru ea (= pretins independentă) (= a omului) și obiectivitatea DEOSEBITA (de această idee)“²⁾. Lenin subliniază în mai multe rînduri, pe marginea textului lui Hegel — însemnătatea luării în considerare a **raportului** nu numai între subiect și obiect dar și între diferitele laturi ale ideii, ale adevărului. „Existența individuală — (obiectul, fenomenul etc.) este numai o **latură** a ideii (a adevărului), spune el. Adevărul are nevoie și de alte laturi ale **realității**, care și ele par numai de sine stătătoare și izolate (existente aparte pentru ele însele). Numai în **ansamblul** lor (zusammen) și în **raportul** lor (Beziehung) se realizează adevărul“³⁾.

Iată prin urmare că în idee se înfăptuiește acordul între subiect și obiect și pentru ca acest acord să fie integral este necesară luarea în considerare a multiplicității aspectelor realității, a raporturilor lor reciproce, a **ansamblului** acestor raporturi. Numai așa poate fi cunoscut adevărul. Dar nu numai atât. Lenin insistă și asupra faptului că „ideea este proces“⁴⁾, că adevărul este în continuă desfășurare procesuală, datorită luptei tendințelor lăuntrice contradictorii.

Aceste determinări ale ideii ca adevăr sînt valabile și pentru ideea teoretică și pentru cea artistică. Numai în măsura în care o

1) V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P. 1956, pag. 158.

2) Ibid. pag. 161.

3) Ibid. pag. 162.

4) Ibid. pag. 166.

lucrare științifică sau o operă de artă îndeplinesc aceste condiții — ele vor oglindi veridic realitatea.

Dar oglindirea artistică se realizează prin cu totul alte mijloace decât cea științifică.

Încă Bielinski a arătat că în vreme ce omul de știință argumentează prin silogisme, artistul convinge prin imagini și că oglindirea artistică a realității se înfăptuiește grație „gîndirii în imagini”. Dar teza lui Bielinski are nevoie de amplificare. Să încercăm să vedem mai îndeaproape prin ce se deosebește gîndirea artistică de cea științifică.

În primul rînd, pentru că ideea artistică apare ca rezultat al elaborării **fanteziei** creatoare și nu al generalizării logice. În ideea artistică — socotită ca adevăr, de un tip deosebit, ca acord între imagine și realitatea oglindită — artistul pune ficțiunea pe care o crează. Reflectarea veridică a științei nu adaugă nimic realității, **descoperă** numai generalul și necesarul, care se manifestă prin mulțimea nesfîrșită de fenomene singulare și întîmplătoare. În reflectarea artistică, apare ca element nou, **invenția** creatorului operei de artă. Omul de știință are la îndemînă numai elementele brute ale realului: în ele și prin ele trebuie să ajungă la adevărul generalizator. Artistul își făurește singur elementele din care reconstituie „ansamblul laturilor” realității și raporturile lor reciproce. Newton n-a trebuit să inventeze astrele pentru a descoperi legea gravitației universale și nici Marx pe întreprinzătorii capitaliști, pentru a descoperi existența plusvalorii. Beethoven a creat însă acordurile noi ale Simfoniei pastorale pentru a oglindi starea de spirit a omului modern în fața naturii și Balzac a pus la contribuție toate mijloacele fanteziei sale, pentru a **imagina** împrejurările tipice în care acționează caracterele tipice din „Comedia umană”.

Fără îndoială că această **invenție** a artistului pleacă de la elementele realității, dar el **reconstituie** această realitate într-un mod **original**. Chiar și arta nefigurativă are la origine — cum a arătat încă Plehanov — un element real, fiindă sau lucru care prin

stilizare a căpătat ulterior o înfățișare de nerecunoscut. „Mama muzelor — spune Eshil în „Prometeu” — este memoria”. Artistul adună din realitate elementele pe care fantezia sa le transfigurează ulterior. Dar el extrage din aceste elemente — uneori lucid alteori fără să-și dea seama — materialul ficțiunilor sale. „Găina n-o pui la fript — spune Gorki — cu pene cu tot, iar a te pleca în fața faptului concret înseamnă a confunda ceea ce este accidental și nesemnificativ cu ceea ce este principal și tipic. Trebuie să învățăm mai întîi a ju-muli faptul concret de penele nesemnificative, trebuie să știm a extrage miezul din acest fapt”¹⁾.

Dar această operație de „extragere a miezului” duce în artă, la o a doua trăsătură, care deosebește ideea artistică de cea teoretico-științifică.

Încă bătrînul Aristotel zicea: „...datoria poetului nu este să povestească lucruri întimplare cu adevărat ci lucruri puțin să se întimplă în marginile verosimilului și ale necesarului. Într-adevăr istoricul nu se deosebește de poet prin aceea că unul se exprimă în proză și altul în versuri... ci pentru că unul înfățișează fapte aievea întimplare, iar celălalt fapt ce s-ar putea întimpla”²⁾. Iar Heine parafrazîndu-l pe Stagyrit, sublinia: „Schlegel numea pe istoric un profet care privește în trecut. Cu mai mult drept s-ar putea spune despre poet că este un istoric, ai cărui ochi privesc în viitor”³⁾. **Ideea artistică, elaborată de fantezia creatoare, realizată prin intermediul ficțiunii, are obligația să se însereze vădit în textura complexă a realității.** Avînd mult mai multă exigență, cel ce recepționează această idee, consumatorul de artă, nu-i acordă credit decât dacă-l face să sezeze cît mai repede „ansamblul raporturilor” din realitate, condiție pe care o pune Lenin oricărei idei. Dar dacă ideea științifică poate să se prevaleze, pentru

1) M. Gorki, *Despre literatură*, E.S.P.L.A. 1956, pag. 471.

2) Aristotel, *Poetica*, IX, 1451, a. 38, 1451, b. 5 — Trad. Pippidi.

3) H. Heine, *Proză*, E.S.P.L.A. 1956, pag. 646.

un moment, de necesitatea de a se opri la **analiza** izolată a unui fragment de realitate — ideea artistică nu poate să o facă. Chimistul sau economistul au dreptul să solicite un răgaz pentru analiza unui fenomen din sfera lor de cercetare, pe care provizoriu să-l detașeze de rest, sub rezerva integrării ulterioare în coeziunea cu restul faptelor. Dar artistul nu-și poate îngădui asta. Sigur că nu în fiecare operă de artă se oglindește întreaga realitate. Dar autenticul artist nu poate să nu releve în creația lui **sensul** general căruia i se integrează aspectul realității oglindite în imaginea făurită. Nu poți „povesti“ lucruri „în marginile verosimilului și necesarului“ — cum cere cu justeță Aristotel — dacă nu sezisezi în primul rînd **sensul** în care se desfășoară realitatea. Dar asta îl **obligă pe artist să închidă în imaginea creată o mare bogăție de aspecte**. Capodoperele încintă prin variația imensă a fațetelor lor multiple, prin polivalența imaginilor, care chiamă la viață în conștiința consumatorului de artă asociații numeroase. Prin intermediul solicitării senzoriale, se pun în mișcare sentimente, năzuințe și gânduri de mare complexitate. Toată această efervescență pe care o declanșează opera de artă nu poate fi socotită — cum pretind „autonomiștii“ — **anestetică**. Aplecarea consumatorului de artă asupra acestui tumult dezlănțuit de creația artistică, nu poate fi privită cu dispreț, așa cum face estetica fenomenologică a unui Moritz Geiger de exemplu, care vede aici, în această „concentrare internă“, cum o numește el, o atitudine de ageamiu. Numai „concentrarea externă“, adică exclusiva atenție acordată trăsăturilor formale ale operii de artă, este socotită de această estetică drept atitudinea adecvată a omului avizat. În fapt, abaterea atenției de la acțiunea pe care o exercită arta asupra întregii complexități a conștiinței umane — înseamnă pledoaria împotriva existenței și rostului funcției social-educative a artei, revenirea ocolită la compromisa teză diversionistă a „artei pentru artă“, a cărei formulă a lansat-o, încă

în 1818, Victor Cousin într-un curs ținut la Sorbona.

Atîta vreme cît bogăția emoției declanșate de opera de artă se înfăptuiește pe calea, **specific estetică**, a imaginilor concret-senzoriale, nu poate fi vorba de parazitisme anestetice ale acestei emoții. A ne opri doar la foarte subțirica vibrație a estefului „rafinat“ (de cele mai mult ori — fie vorba între noi — snob) care nu jură decît pe elementele de tehnică artistică — înseamnă a ne înstrăina de amploarea și adîncimea imenselor bucurii pe care le aduce arta.

Laturi anestetice ale asociațiilor trezite de o operă de artă sînt cele care nu au o legătură directă, izvorită în mod obligatoriu pentru toți consumatorii avizați ai acelei opere de artă, din însăși elementele existente în respectiva operă. Dacă „Mama“ lui Gorki îmi deșteaptă anumite amintiri personale care mă afectează, amintiri necunoscute și incognoscibile milioanei de cititori ai cărții — propriile-mi stări de spirit au un caracter anestetic. Dar dacă sentimentele puternice pe care le trezește lectura sînt strîns legate de evenimentele înfățișate de Gorki, dacă ele sînt sensibil asemănătoare la toți cititorii cărții, — atunci au un evident caracter estetic, nu pot fi rupte de măiestria cu care scriitorul a zugrăvit chipurile romanului său, de limba lui melodioasă, de construcția lui reușită. Constatînd existența a două „serii de reprezentări“ pe care le trezește opera de artă (una, care ține de bagajul apercetiv al consumatorului de artă și cealaltă de calitățile intrinsece ale operei) esteticianul **Konrad Lange** nu greșește. Dar el se înșală cînd socotește că în receptarea operei de artă ne aflăm în prezența unei „pendulări“ între cele două „serii“. El nu înțelege — se pare — adevărul că plinătatea emoției estetice autentice stă tocmai în unitatea dintre aceste „serii“, corespunzătoare unității dintre senzorial, afectiv și intelectual, în trăirea deplină a activității intense a tuturor acestor activități psihice, datorită operei de artă.

Nici „înțelegerea“ izolată a ideii teoretice vehiculate de opera de artă, nici turburarea sentimentală izolată care ne face să iubim sau să-i detestăm pe eroii unei cărți, nici vibrația senzorială luată aparte — nici una dintre aceste componente, detașată de celelalte, nu poate da, prin ea singură, intensitatea mare a emoției estetice autentice.

De unde vine oare cunoscuta impresie că, ori de câte ori revenim asupra unei capodopere, descoperim în ea ceva nou? Oare nu tocmai din prodigialitatea cu care artistul a închis în imagine — uneori fără să fie el însuși conștient de asta — o profuziune de aspecte, care sclipesc ca fațetele unui briliant, ori de câte ori îl întorcem în bătaia altei raze de lumină? De ce Shakespeare este inepuizabil? De ce „Război și pace“ apare mereu nou la fiecare nouă lectură? Și de ce numeroasele lucrări de scandal ale artei decadente — se învechesc atât de repede? Oare nu tocmai pentru că le lipsește bogăția de adevăruri a marii arte? !)

Dar această bogăție, această variație complexă, trebuie să se ordoneze în jurul unui *sens*. Prodigialitatea cere pentru a fi valoroasă, centrarea în jurul unui principiu ordonator. **În varietate trebuie să fie prezentă unitatea.** Într-asta stă — credem — structura profund dialectică a oricărei reale opere de artă, consecința faptului că oglindește veridic realitatea, structurată de dialectica ei obiectivă.

Fiecare ramură științifică — și știința în ansamblul ei — pentru a fi autentică trebuie să fie dialectică. Omul de știință nu se poate mulțumi cu cunoașterea izolată, compartimentată, a realității. Rezultatele oricărei cercetări științifice au nevoie să fie coroborate cu rezultatele altor cercetări, pentru ca adevărul științific să oglindească adecvat structura obiectivă a realității, în toată complexitatea interdependențelor și a unității contrariilor în

opoziție, din lumea materială. Dar fiecare lucrare științifică **în parte** se oprește numai asupra unui aspect al realității și cercetătorul se apleacă asupra depistării trăsăturilor aceluși aspect. Cunoașterea științifică a realității în ansamblul ei este apoi rezultatul îngemănării tuturor acestor date și a **generalizării** obținute pe baza lor.

Artistul nu-și poate îngădui să conteze pe ansamblul operelor de artă, pentru a face cunoscută structura dialectică a realității. El nu se poate așeza la capătul tubului unui microscop, pentru a-și izola în câmpul microscopic limitat, acel **unic** aspect pe care-și propune să-l studieze omul de știință. El trebuie să privească — ca să spunem așa — „cu ochiul liber“, realitatea. Câmpul lui vizual nu se poate limita la cercul îngust al câmpului microscopic. În fiecare operă de artă autentică trebuie să se oglindească structura stufoasă a realității. Fiecare operă de artă trebuie să fie — așa cum spune comparația devenită banală, dar nu mai puțin plină de adevăr — o picătură de rouă, în care să se reflecte universul. Ideea artistică are de aceea un caracter **sintetic**.

Dacă am absolutiza această afirmație am cădea desigur în păcatul care duce la schematizare, am transforma un adevăr în dogmă. Fiecare operă de artă se oprește mai cu seamă asupra unor **anumite** domenii ale realității și oglindește îndeosebi **anumite** epoci. Cu cât **specificul** unor „caractere tipice în împrejurări tipice“ este mai autentic zugrăvit, cu atât oglindirea artistică, veridică, a realității este mai izbutită. „Eneida“ ne relevă o altă zonă a istoriei decât „Madame Bovary“ și Pavel Corceaghin oglinda unei alte structuri umane decât Don Quijote, după cum o fugă de Buxtehude reflectă o altă stare de spirit decât „1812“ a lui Ceaicovski și „Dans țărănesc“ al lui Breughel-bătrînul, vorbește despre alți oameni decât sint „Muncitorul și colhoznica“ Verei Muhina.

Dar fiecare operă de artă oferă o viziune complexă asupra realității oglinzite — găsim în fiecare o indicație accentuată asupra **sensului general** de dezvoltare a vieții

1) Vezi în privința aceasta și studiul lui M. Ralea, „Despre critica literară, în „Serieri din trecut“. E.S.P.L.A., 1957, pag. 125—130.

umane. Fragmentul prins de artist în vi-
ziunea lui este încărcat de înțelesuri. „Me-
sajul artistic“ de care se vorbește atita,
rezidă tocmai în relevarea unor ase-
menea înțelesuri cu mijloacele proprii artei
respective și cu timbrul personal al origi-
nalității fiecăruia dintre creatori. **Unitatea**
operei de artă constă tocmai în măiestria
cu care artistul izbutește să dezvăluie —
prin intermediul unei **varietăți** generoase
de mijloace — acest **sens**, sensul obiectiv
al necesității istorice, care-și face drum
prin nesfârșita varietate a întâmplărilor.
Sensul acesta care nu este prezent în fie-
care lucrare științifică în parte — nu poate
însă lipsi din nici o operă de artă. Dacă
lucrarea artistică este plină de variație dar
dacă **unitatea** nu ordonează această varia-
ție pentru a oglindi — în anumite aspecte
— structura dialectică a realității, atunci
opera de artă nu este realizată, risipa de
mijloace se pierde în gol. Iată — credem
— încă un motiv pentru care atâtea lucrări
formaliste, cărora nu li se poate reproșa
lipsa de fantezie, de variație, rămân totuși
seci, neartistice, nu reușesc să pună în vi-
brație sensibilitatea artistică profund
umană.

Asistăm — în această privință — în
artă la desfășurarea unui proces analog cu
ceea ce se întâmplă în încercările de orien-
tare **neopozitivistă** a științei, în țările ca-
pitaliste. Tot așa cum neopozitivismul —
se străduiește să neghe posibilitatea și in-
teresul unor vaste elaborări teoretice, în-
demnând doar la cercelarea „pozitivă“ a
detaliului concret — arta burgheză con-
temporană are tendința vizibilă spre îngusta-
rea orizontului, înclinarea către cultivarea
exclusivă a „concretului“ formeii plastice,
a „construcției tehnice“ muzicale și fuge,
pe cât poate, de conținutul ideologic al ope-
rei de artă.

Iată ce spune esteticianul american **Th. Munro** în această privință: „Se știe că
pictura maestrilor Renașterii făcea apel la
interese diverse și multiple, solicita inte-
resul tot atât prin calitățile vizuale ca și
prin subiectele sale..... de atunci s-a dez-
voltat tendința care sacrifică subiectul for-

mei vizuale și chiar se mărginește să nu
exploateze decît o parte și cîteodată numai
unul dintre componenții vizuali“ 1).

Dar limitarea la detaliul concret, la ex-
clusivul element formal, care nu exprimă
un conținut, un **sens** al ansamblului oglin-
dirii artistice — a apărut în toată dificul-
tatea pe care o prezintă chiar și aceluia
care ar fi înclinați să pledeze pentru o artă,
în care detaliul formal să nu suferă nici o
îngrădire din partea conținutului. Iată o
mărturie a lui **André Gide**: „Trăiam în in-
timitatea unui pictor care primise comanda
să acopere (cu pictura sa) un spațiu destul
de mare. Decizia pe care a luat-o de a
se lipsi de un subiect..... l-a dus acolo
încît a grupat într-un parc un oarecare
număr de figuri de femei, rătăcind, fără
un scop precis (désœuvrées); refuzul de
a motiva prezența lor, gesturile și atitudi-
nile lor, fie chiar prin cel mai neînsemnat
pretext, abandona libertății celei mai mari,
întreaga compoziție a tabloului. Arta moare
de libertate prea mare. Compoziția tablou-
lui, fără să mai aibă un centru fictiv, se
risipește în mod necesar. Nimic nu mai
motiva poziția figurilor, gruparea lor
Asia m-a făcut să reflecteze îndelung...“
— încheie **André Gide** 2).

Și într-adevăr avea la ce să reflecteze.
O operă de artă nu se încheagă dacă nu
are un **sens**. Elaborările fanteziei artistice
se destramă în absența unei idei ordona-
toare, care să oglindească sensul de dez-
voltare a realității oglinđite. Gide se re-
ferea, mai sus, la un **sens restrîns**, minor.
Dar arta mare nu poate să nu oglindească
sensul profund de dezvoltare a realității.

În această relevare a senzului general
de dezvoltare a vieții umane se manifestă
oglinđirea permanentului uman prin ceea
ce este trecător și caracteristic fiecărei
epoci și fiecărei clase sociale. Unitatea din-
tre general și particular care caracte-
rizează imaginea artistică, se manifestă și

1) Th. Munro — „L'esthétique comme
science; son développement en Amérique“
— Revue d'Esthétique. Jan. — Martie 1955,
pag. 17.

2) „Verve“, nr. 1 Dec. 1937.

în această includere a ceea ce este general uman în gesturile, atitudinile, comportarea particulară a reprezentanților tipici pentru fiecare clasă și epocă istorică, așa cum apar ei în realizarea concretă a fiecărei opere de artă, în parte.

*
* * *

Fără îndoială că ideea artistică va fi cu atât mai bine conturată cu cât ea va fi izvorit dintr-o limpede concepție despre lume a artistului. Înțelegerea rațională a realității este o condiție de prim ordin a reușitelor sale, în ciuda faptului că au existat și cazuri când artistul nu era un om preocupat de această înțelegere. Marii artiști au făcut nu odată mărturie asupra legăturii creației lor, cu gândirea lor logică, cu viziunea lor lucidă. „Se pictează cu creierul și nu cu mâinile“, spunea Michel Angelo. „Îmi port multă vreme ideile înainte de a le scrie“ — spune Beethoven. „deoarece îmi dau seama ce anume vreau, ideea pusă de mine la baza operei nu mă mai părăsește, ea crește și se dezvoltă, apoi văd și aud imaginea în toată desfășurarea ei, apărînd ca turnată în fața spiritului meu“¹⁾. Iar Caragiale declară: „Principiul fundamental al artei în general este intenția de a transmite o concepțiune (sublinierea mea. M. B.) prin mijloace convenționale de la om la om“²⁾. La artiștii contemporani, situați conștient pe pozițiile clasei muncitoare, legătura dintre concepția lor despre lume și ideile lor artistice — este nemijlocită. „Trebuie să privim orice faptă mărunță — spune Gorki — de la înălțimea marelui țel pe care istoria ni l-a pus în față“³⁾. Rodnicia metodei de creație a realismului socialist — ni se pare că rezidă în primul rînd în conștiința lucidă a artistului, în faptul că metoda se sprijină pe o concepție științifică

despre lume, care luminează căutările artistului și îl ajută să găsească mai ușor firul conducător, principiul ordonator, al operei sale. Acei care neagă sau se îndoiesc că realismul socialist este o **metodă** de creație, ar trebuie să reflecteze la acest adevăr. Înțelegerea rațională, clară, a structurii dialectice și a naturii materiale a realității, cunoașterea legilor ei generale de dezvoltare, luciditatea în ceea ce privește necesitatea obiectivă a artei de a zugrăvi veridic, concret-istoric realitatea în dezvoltarea ei revoluționară și viziunea neîndoielnică al rolului social al artei în făurirea conștiinței socialiste — sînt elemente de metodă. Aceste jaloane de drum, nu numai că nu împieteză asupra elaborării unor idei artistice, care să-și păstreze specificul lor distinct de al ideilor științifice — dar ajută la limpezirea procesului de creație artistică, atunci cînd metoda este folosită de un artist talentat și nu de un simplu meșteșugar, care se socotește în posesia unei rețete cu virtuți de sine stătătoare.

Sigur că, în absența talentului, orice „metodă“ este lipsită de valoare. Dar talentul autentic își găsește într-o concepție clară despre lume și metoda derivată din această concepție — un instrument care potențează virtualitățile talentului. Un exemplu recent ne face să evidențiem mai bine adevărul acesta.

Un scriitor talentat cum este Eugen Barbu, înfățișează, în romanul său „Groapa“, personaje și întâmplări care au trăsături veridice. Lucrarea este, în mare măsură, o lucrare realistă. Nu putem fi de acord cu acei ce o consideră în întregime o lucrare neizbită și cu atât mai puțin primejdioasă. Dar nu-i putem ierta talentului autentic al scriitorului că a orbecăit în epoca înfățișată, elaborînd — în absența unei concepții științifice limpezi despre societate și neglijînd indicațiile unei metode care și-a dovedit roadele — o **idee artistică confuză**. Care este **sensul** care centrează caracterele și împrejurările? Care sînt cauzele adînci care determină acțiunile eroilor și în virtutea căror legi se stabilesc între ei anumite raporturi? Către cine se în-

¹⁾ Citat după V. Razumnii, *Problema tipicului în estetică*.

²⁾ I. L. Caragiale, *Despre literatură*, E.S.P.L.A. 1956, pag. 80.

³⁾ M. Gorki, *Despre literatură*, Ed. Cartea Rusă, 1956, pag. 471.

dreaptă simpatia sau dezaprobarea artistului? Este greu de spus. Dacă l-am nedreptăți pe romancier spunînd că este în întregime alături de banda de borfași și criminali, nu-l putem nici absolvi de vina de a avea față de ei o atitudine cețoasă.

Dacă Eugen Barbu ar fi sondat în adîncime epoca, la lumina unei făclii ideologice puternice, dacă ar fi văzut și ar fi făcut să apară și pentru cititor, fundalul real pe care se proiectează gesturile personajelor, dacă ar fi avut perspectiva justă care să-l facă să pună în evidență **raporturile** reale între oameni și întâmplări — totul ar fi căpătat alt relief artistic. Viața chinuită a populației umile din „Groapă”, ca și actele disperate ale bandiților, ar fi apărut la porțiunile adevărate, într-o epocă în care societatea romînească se dezvoltă și capătă o altă față, nu pentru că Stere circiumarul făcuse avere, sau nu în primul rînd pentru asta. Dacă Barbu ar fi înțeles unde se aflau resorturile reale ale dezvoltării țării în acea epocă — această dezvoltare ar fi apărut în lumina ei adevărată și nu confuză, ca văzută printr-un geam aburit sau murdar.

Să ne înțelegem bine. Nu ne plîngem că ideii artistice a romanului îi lipsește explicația **discursivă** a dinamicii forțelor motrice din societate. Dacă Barbu ar fi făcut acest lucru, ar fi realizat o lucrare sociologică și nu un roman. Dar dacă, în lumina unei concepții juste, ar fi găsit o idee artistică care să ogîndească epoca pregnant, pe planuri multiple, judicios raportate între ele — cîte scăderi artistice ale cărții n-ar fi fost înlăturate! Nici idealizarea hoților, nici melancolia pentru prăvăliile simigiilor dispărute astăzi, nici întinericul dens în care se pierde viitorul personajelor — n-ar fi diminuat pitorescul succulent și vioiciunea autentică cu care se mișcă aceasta în carte. Ar fi putut să se simtă atunci cel puțin începutul unui suflu revoluționar, care să risipească negurile zilei de mîine ale oamenilor necăjiți din „groapă”. Romanul ar fi căpătat o altă tonalitate, valoarea lui artistică s-ar fi ridicat, dacă metoda realismului socialist,

just înțeleasă i-ar fi stat romancierului întru-ajutor.

Marin Preda a știut să folosească, în „Moromeții” metoda aceasta — și **ideea artistică** a romanului care zugrăvește cam aceeași epocă din istoria societății romînești, capătă grandoare, este animată de suflu revoluționar, zările viitorului se întredeschid. Poziția romancierului talentat devine limpede, este o poziție **partinică** neîndoielnică și cititorul, mișcat artistic, este mobilizat cu adevărat întru izbînda idealurilor care sînt și ale artistului. Romanul lui Preda este un roman realist-socialist. Aprecierea realității cu mijloacele artei decurge aici din **atitudinea** scriitorului față de viață. Elementul afectiv care intră în sinteza complexă a emoției artistice alături de cel intelectual și de cel senzorial este inclus în operă, devine **immanent** acesteia și se **impune** apoi cu necesitate cititorului — tocmai din cauza prezenței acestei **atitudini** limpezi, lipsite de echivoc, parte integrantă a **ideii artistice**.

Indicațiile metodei realist-socialiste nu îl absolvă pe artist de propria lui răspundere în creație, nu îi oferă „mura-n-gură”, care să-l scutească de propriul lui efort creator. Numai înțelegerea vulgarizatoare și birocratică a metodei, luată cu șablon de zugrav de firme, peste care nu e nevoie să se treacă decît cu vopseaua „faptelor” culese din viață — numai o asemenea înțelegere a putut să ducă atît la unele procedee de tutelă administrativă în domeniul îndrumării creației, cît și la făurirea unor lucrări meșteșugărești, după care rău-voitorii sau superficialii își închipuie că-și pot permite să judece eficiența realismului-socialist.

Dar înțelegerea rațională a realității, ogîndirea ei în idei teoretice, nu se transformă în idee artistică, numai prin simpla întrebuintare a materialului pe care-l folosesc artiștii pentru a-și crea imaginile. Punerea în versuri a unei idei științifice sau filozofice este tot atît de puțin artistică ca și simpla cioplire în piatră a literelor care fac lizibilă acea idee. Ideea artistică, trebuie încă de la nașterea ei

să-și aibă trăsăturile sale specifice. Chiar în spusele, mai înainte citate, ale lui Beethoven, se vede că după o îndelungată frământare a gândurilor sale, ideea artistică, muzicală, îi apărea „ca turnată“ în conștiința lui. mijlocul de expresie al acestei idei artistice este, de la început, trup și suflet, întrepătruns cu ideea. Nu poate fi conceput un „conținut“ de idei care să fie apoi vărsat, ca un lichid într-un recipient, într-o formă gata să-l primească. Dacă artistul nu-și vede, într-o organizare unitară, în materialul propriu artei sale, mesajul ideologic pe care simte că-l are de transmis, el nu se află în plin proces creator al ideii artistice — ci cel mult într-un stadiu cu totul preliminar în care se poate transpune și un om lipsit de talent. Există redactori de reviste și edituri care sugerează „idei“ artiștilor, având impresia că și ei colaborează la procesul de creație, fără să sesizeze că nu fac altceva decât să atragă atenția scriitorului asupra importanței unei teme, după care, ulterior abia, trebuie să urmeze procesul de elaborare a ideii artistice. Tot așa se pot întâlni artiști, care au impresia că sînt frustrați de „ideea“ lor, atunci cînd un confrate, pe care-l denunță drept plagiator, tratează o temă analogă, fără să sesizeze că important în originalitatea artistică creatoare este modul de structurare artistică a temei. — ideea artistică.

Tema individului instrăinat de clasa sa, a omului care merge împotriva curentului dezvoltării obiective a istoriei nu este o „descoperire“ a lui Șolohov. Dar originalitatea sa artistică, paternitatea ideii sale artistice, stă în structurarea imensei epocii „Pe Donul liniștit“; în făurirea fundalului epocii și echilibrarea cu eroii de prim plan; în zugrăvirea vie a piesajului ucrainian și îngemănarea lui cu pasiunile personajelor; în întrepătrunderea permanenței umane a sentimentelor cu timbrul specific pe care-l capătă în epocă aceste sentimente; în muzicalitatea limbii și virtutea ei picturală adaptate evenimentelor zugrăvite, care capătă în felul acesta relief, culoare, viață; în prezența atitudinii scriitorului față de realitatea oglindită.

Ideea artistică a romanului lui Șolohov nu este prin urmare tot una cu ideea teoretică a temei, exprimabilă discursiv, ci creația fanteziei artistului, care a imaginat o ficțiune, structurînd în jurul unui sens numeroase elemente, infăptuind o unitate dialectică a senzorialului, afectivului și intelectualului, care prespune și vibrația senzorialității și clocotul afectivității și luciditatea inteligenței, sudate într-un act unitar al conștiinței, de o complexitate imensă. În ideea artistică se exprimă specificul estetic al cunoașterii artistice, prin intermediul căruia se infăptuiește și funcția cognitivă și cea educativă a artei, datorită bogăției mari de aspecte, oglindite în această idee. Cunoașterea artistică este de aceea mai plină, mai vie, mai colorată, mai plastică, decît cunoașterea teoretico-științifică care realizează o gîndire mai uscată, mai schematică, mai sărăcită de viață.

Asta nu înseamnă că putem să stabilim o ierarhie între cele două tipuri de cunoaștere. Ar însemna fie să ne reîntoarcem la Platon, care diminua valoarea cunoașterii artistice, ca fiind o oglindire de al treilea grad a „ideii“ — fie să adoptăm poziția esteticienilor „intuiționiști“, pentru care această intuiție artistică reprezintă adevărata cunoaștere nemijlocită, deci „nevi-ciată“ a realității.

Problema aceasta a preocupat în cea mai înaltă măsură pe teoreticienii artei.

Pentru Kant „Ideea estetică“ este o reprezentare a imaginației care dă ocazie de a gîndi mult fără nici un gînd determinat, adică fără ca nici un concept să-i poată fi adecvat...“¹⁾ Nu este deci de mirare că filozoful de la Königsberg consideră că, spre deosebire de știință, arta are limite care nu pot fi depășite și că ea este deci inferioară științei. Ideea artistică ar fi numai o idee confuză.

Hegel socotea de asemenea că „întruchiparea sensibilă“ a Ideii în opera de artă constituie o insuficiență, o indignitate a adevărului. Totuși formele artei „conțin mai

¹⁾ I. Kant, „Critica puterii de judecată“ — Cartea II — paragraful XLIX.

multă realitate și adevăr decît existențele fenomenale ale lumii reale¹⁾. Iată prin urmare că deși este inferioară științei, în raporturile sale cu ideea absolută — arta este după Hegel totuși superioară lumii materiale, are un grad mai mare de realitate. În ciuda unor analize profunde ale fenomenului artistic, care își păstrează și astăzi valoarea, poziția fundamentală a esteticii hegeliene rămîne falsă.

Bergson pare uluit de forța de convingere excepțională a ceea ce el numește „cunoaștere intuitivă”, directă, nemijlocită, fără medierea schemelor logice care sărăcesc realitatea, golind-o de pitoresc. Această cunoaștere intuitivă nu este rezervată doar artistului de către Bergson, dar în orice caz, artistul numai pe această cale realizează după el „o viziune mai directă a realității”²⁾. În felul acesta filozoful idealist francez conferă cunoașterii artistice un caracter mistic, rupind-o totalmente de cea teoretico-științifică. El nu vede că ceea ce dă ideii artistice forța ei excepțională este realizarea sintezei între înțelegere, sentiment și senzație. Participarea factorilor afectivi și voliționali (poate, pentru unele arte, și punerea în mișcare a unor adînci mecanisme biologice legate de ritmicitate, mecanisme care mimează „în nuce”, fără gesticulație fiziologică aparentă, ceea ce se întîmplă în tabloul oglindit de opera de artă) — această participare nu capătă valoare decît în lumina inteligenței, decît atunci cînd sensul general al operii clarifică ceea ce există implicat în realizarea artistică. Ceea ce apare ca misterios și radical străin de cunoașterea rațională în „intuiția” bergsoniană, nu este decît o insuficiență analiză a multiplicității de elemente componente ale ideii artistice. În ultimă instanță poziția estetică a lui Bergson nu este alta decît cea a unui Plotin, pentru care arta este contemplarea divinității, sau a unui Schelling, pentru care arta vorbește limba misterelor divine. Pentru asemenea poziție,

ostilă iremediabil rațiunii — ideea științifică și cea artistică sînt ireconciliabile.

Croce nu neagă legătura dintre cunoașterea estetică și cea conceptuală. Dar el face din cunoașterea estetică un „prim grad” al cunoașterii, al doilea fiind cel al cunoașterii raționale. „Primul grad — spune el — este expresia, al doilea conceptul; primul poate exista fără al doilea, al doilea nu poate exista fără primul.”³⁾ Ceea ce înseamnă după el că, întrucît numai conceptul are un conținut de idei, expresia, adică arta „nu numai că nu constă în conținut dar chiar nu are conținut”⁴⁾. Este în această afirmație încercarea de justificare teoretică a poziției „formaliste” în artă, a golirii operii de artă de orice mesaj ideologic. Iată de ce estetica lui Croce a fost îmbrățișată de apărătorii cei mai aprigi ai unei arte rupte de rolul ei social, ai unei arte care să îndeplinească rolul diversionist de a îndepărta atît pe artist cît și pe consumatorul de artă de la atenția cuvenită problemelor sociale pe care ar putea să le dezbătă — în modalitatea ei specifică — opera de artă.

Am menționat cîteva dintre principalele teze care au avut circulația în gîndirea estetică, pentru a arăta că raportul între ideea artistică și ideea științifică a fost una dintre problemele centrale ale esteticii.

Ni se pare însă că, în afara analizei a ceea ce este în esență fiecare dintre aceste idei, problema ierarhiei lor este o pseudo-problemă. Ideea artistică și ideea teoretico-științifică sînt două modalități de oglindire a esenței realității, fiecare cu avantajele și dezavantajele ei. Dacă ideea artistică e mai bogată, ideea științifică e mai riguroasă, merge mai direct către sesizarea esențialului și necesarului, nu prin înconjururile pitorești e drept, dar uneori înșelătoare, pe care le face ideea artistică. Să evităm deci asemenea discuție oșioasă.

Dar în analiza deosebirii între ideea artistică și ideea științifică nu e suficient să

1) G. W. F. Hegel, „Estetica” — Introducere, I.

2) H. Bergson, „Le rire” — Alcan, Paris, pag. 161.

3) B. Croce, „Estetica ca știință a expresiei” — în trad. franceză a lui Bigot. Paris 1904, pag. 27.

4) Ibid.

ne mărginim numai la ideea artistică centrală, majoră, a unei opere de artă. Când spunem că o lucrare artistică este „bogată în idei“, ne gândim — dacă nu facem confuzii vulgarizatoare — la numeroasele idei artistice, subordonate ideii centrale și răspândite în cuprinsul întregii lucrări.

E bine să ne oprim și la imagini mai restrinse, de mai mică amploare, dar exemplificatoare, credem, pentru a arăta cum un adevăr se întrupează în ideea artistică. Iată de pildă o admirabilă idee artistică elaborată cu mijloacele cinematografului: în filmul lui Marc Donskoi, după „Mama“ lui Gorki, adevărul că imparțialitatea justiției burgheze este o sfruntată ipocrizie, devine idee artistică în momentul când imaginea statuii Justiției legate la ochi, care figurează pe frontispiciul tribunalului țarist — se transformă (prin mijloace de expresie pe care numai cinematograful le poate oferi) în obrazul judecătorului, pe ochii căruia ochelarii ce trebuie să distingă bine dușmanii clasei sale, înlocuiesc vălul, pretins opac, al Justiției simbolice. Iată în același sens o idee artistică din filmul lui Claude Autant Lara, „Roșu și Negru“: imaginea duhovnicului doamnei de Rênal, căruia în întregul episod ce i se consacră, nu i se arată fața niciodată; spectatorului i se sugerează în felul acesta de către artistul-cineast, trăsătura caracteristică a Bisericii (cu majusculă) care acționează anonim, din umbră. Artistul nu exprimă acest lucru cu mijloace logice (ca într-o idee teoretică) ci structurează o idee artistică, care acționează asupra sensibilității artistice, prin toate mijloacele concrete ale „materiei“ pe care le oferă filmul: gest, cadru, prim-plan, mișcarea obiectivului în jurul personajului... Iată sugerată de Houdon, în marmoră, imaginea omului care acționează în viață prin vioiciunea inteligenței sale: bustul lui Cagliostro, care este îmbrăcat într-o cămașe, ale cărei revere horbotate se întîlnesc într-un unghi deschis în sus, către cap. Invers, un personaj care nu strălucește prin facultăți intelectuale: statuia unui funcționar, burduhănos, îmbrăcat într-o robă întredeschisă ale cărei margini se îndepărtează în-

tr-un unghi, deschis în jos, către pîntec... Iată o imagine de o deosebită forță sugestivă — idee artistică extrem de grăitoare: Marinică, țăranul „student“ din „Bijuterii de familie“ a lui Petru Dumitriu, istorisește sătenilor pe care vrea să-i câștige pentru răscoală: „Care au vrut și l-au cărat de l-au împărțit... Care nu, au dat foc... Tot au ars... Spunea cu liniște și plăcere toate cuvintele care aveau legătură cu incendiul. Oamenii stăteau și se uitau la el. Marinică fusese pînă acum o umbră pentru ei, umbre. Dar acum toți îl vedeau limpede, ca și cum ar fi fost înconjurat de o licărire nedeslușită a focurilor mari de care vorbea (sublinierea mea. M.B.). La început vorbea potolit ca de departe. Acum se ridicase din șale și-i privea pe oameni în ochi“¹⁾. Omul care întruchiează pentru țărani imaginea răscoalei se detașează deîndată ce ei sezi-sează concret ideea pe care el o reprezintă, se luminează, capătă o existență nouă. Este adevărul, exprimat artistic.

Ideea artistică este prezentă și în acele arte unde s-ar părea că nu avem de-a face decît cu elemente formale. Cine ar putea nega existența ideii artistice de elevație, de năzuințe care se ridică spre înălțimi, idee evidentă în fațada vestică a catedralei din Köln, unde cu mijloace specifice arhitecturii, totul concură spre sugerarea acestui avînt? Cine poate nega ideea artistică a nobilei înfrățiri între oameni, ideea de majestoasă amploare a bucuriei omenirii eliberate de patimi meschine, care se degajează prin mijloacele muzicii, din Simfonia a IX a lui Beethoven?

Ideea artistică este consubstanțială expresiei sale materiale, face trup cu ea, îi este imanentă. Ni se pare vorbărie goală fraza lui J. P. Sartre, care în „L'imaginaire“, spune: „Pictorul nu realizează niciodată imaginea lui materială, el constituie numai un „analogon“ material, așa încît fiecare să poată sesiza această imagine dacă ia în considerare numai „analogon“-ul... astfel tabloul trebuie să fie conceput cu un lucru material vizitat din cînd în cînd (ori de

1) Petru Dumitriu, *Cronică de familie*, E.S.P.L.A. 1956, pag. 413—414.

cite ori spectatorul ia atitudinea omului care-și imaginează) de către un ireal care este tocmai obiectul pictat¹⁾.

Este o afirmație tipic idealistă, goală de înțeles, în care ideii artistice i se oferă un certificat de apartenență la o zonă ontică supranaturală, cam cum făcea și la noi Lucian Blaga când pretindea că „arta e revelarea de mistere în material sensibil între liniile de forță ale categoriilor stilistice abisale“²⁾. Fără îndoială că ideea artistică nu se poate confunda cu materia în care este turnată opera de artă. Dar asta nu înseamnă că ea are o existență de sine stătătoare, undeva într-o zonă „ireală“. Existența ideii artistice îi este conferită acesteia de ceea ce conștiința socială a început să valorifice în materia operelor de artă, odată cu apariția „simțurilor umane subiective“, cum arăta Marx. Sensul operei de artă, semnificația ei, este deci legată de o anumită existență socială, care o valorifică. Iată, după părerea noastră unul dintre cele mai puternice argumente pentru care cercetarea fenomenologică a operei de artă (ca și critica stilistică „autonomă“, în treacăt fie zis) nu poate reuși să pătrundă în adîncimea înțelegerii ei, atunci cînd o pune „între paranteze“, rupîndu-i tocmai legăturile, astupîndu-i tocmai canalele, pe care vine seva ce însuflețește materia, secundînd-o cu ideea artistică.

*
* *
*

În cunoașterea artistică se realizează cum am mai arătat — o unitate de fiecare moment între constatare și apreciere. Gno-seologia marxist-leninistă a dovedit că orice act de cunoaștere izvorăște din practică și că autenticitatea lui este verificată de eficiența în practică a cunoștințelor dobîndite. Fără legătură cu practica, fără consfințirea necesității și eficienței practice, orice cunoaștere se oîlește. Dar în activitatea de

cunoaștere teoretică, în elaborarea ideilor științifice, există momente cînd cunoașterea nu are a se interesa nemijlocit de aspectul legăturii cu practica vieții umane, a constatărilor sale. Într-o anumită etapă a cercetărilor sale fizicianul se poate dezinteresa dacă mișcarea electronilor are mai mare importanță pentru om decît existența fotonilor, biologul, dacă mitocondriile din protoplasmă pot să aibă mai intense repercusiuni asupra sentimentelor umane decît modificările filamentelor nucleare. Chiar oamenii de știință, care cercetează teoretic domenii ale activității directe a omului, fiziologul sau economistul, pot, într-un anumit moment al cercetărilor lor, să negligeze vremelnice consecințele pe care le au constatările lor asupra ansamblului destinului uman. (Trebuie să precizăm limpede, pentru a evita primejdiioase conluzii obiectiviste, că adevăratului om de știință, nu-i pot fi indiferente urmările pe care le au în ultimă analiză, descoperirile și invențiile sale, întrucît și el este un om care trăiește în societate. Aici însă în această încercare de determinare a specificului ideii artistice față de ideea științifică, e necesar să disociem analitic componentele diferitelor laturi ale activității cognitive, pentru a le înțelege mai bine esența).

Cunoașterea artistică, elaborarea ideii artistice, presupune însă o prezență de fiecare clipă a aprecierii alături de constatare, o legătură permanent-nemijlocită între observare și atitudine. Artistul nu se poate desinteresa nici o secundă de raportarea la destinul uman, a constatărilor sale. Încercătura emoțională a cunoașterii artistice de aici derivă, în primul rînd. Iată de ce ideea artistică nu poate fi „senină“. Artistul nu poate fi niciodată „imparțial“, așa cum pretind esteții supărați pe eventuala sa participare la tumultul vieții sociale. Paul Zarifopol dădea un certificat de bună comportare estetică lui Anatole France, pentru „imparțialitatea lui artistică“³⁾, eludînd faptul că acesta a fost un participant activ la frămîntările epocii sale (vezi afacerea Dreyfus și adeziunea la Partidul Comunist Fran-

¹⁾ Citat după Michel Dufrenne, *Phenomenologie de l'expérience esthétique*, Paris 1953, pag. 262.

²⁾ Lucian Blaga, *Trilogia Valorilor*, București 1946, pag. 608.

³⁾ Paul Zarifopol, *Pentru arta literară*, București 1934, pag. 123.

cez) și că opera sa nu lasă nici o îndoială asupra direcțiilor în care se orientau sentimentele lui. Zarifopol pare să uite că una este dominarea ebuliției sentimentale a artistului, pentru ca acesta să poată cizela cu grijă expresia artistică adecvată — și alta este poziția indiferentistă, plutirea „olimpiană” deasupra pasiunilor înflăcărâte ale oamenilor, pasiuni de care capodoperele nu pot fi niciodată străine.

Cu cât artistul devine mai conștient că ideea artistică nu poate fi expurgată de

afectivitate, sub pedeapsa de a-și pierde caracterul său specific, pentru a se transforma eventual în idee științifică — cu atât creația lui devine mai viguroasă, sentimentul lui de libertate creatoare mai deplin. Iată de ce profunda idee leninistă a partinității artistului societății contemporane, care intră ca o trăsătură sine qua non în metoda de creație realist-socialistă, este menită să ridice arta epocii noastre pe culmile cele mai înalte.

REFLECȚII ASUPRA OPEREI LUI I. PELTZ

Colaborînd la „Literatorul“, numele lui I. Peltz se bucura de oarecare notorietate, e drept că mai mult printre cercurile literare și în cenaclul poetului Macedonsky, cu care scriitorul are unele înrudiri psihologice, nerelevante pînă acum, și de la care suferise de altfel în prima fază a tinereții sale, o certă influență artistică. E vorba de o anume înclinație pentru fraza strălucită, metaforică și factice, cu poze de sublimitate puțin teatrale.

Primele sale producții literare au un caracter melancolic, sentimental și inconsistent. În „Fiori“ și „Fantoșe vopsite“, autorul adoptă genul hibrid al poemei în proză, adecvat de altfel lirismului său sentimental.

Tonul e însă incisiv și pamfletar. Sînt adunate aci schițe și nuvele fără un contur precis, ambele volume putînd fi considerate ca simple exerciții de proză, dar ceeace-i într-adevăr relevant e că de pe acum se întrezăresc hotarele geografiei umane în care avea să se miște scriitorul, nota lui fundamentală de tristețe, plasticitatea tipologică, însușiri cari în operele sale de maturitate au devenit mai consistente, realizate cu un relief mai viguros.

Acest lucru arată că evoluția pe care o reprezintă un scriitor în diferitele sale etape, e adesea un proces de adîncire a propriei sale substanțe, un progres al măiestriei ar-

tistice, un echilibru al tuturor mijloacelor de expresie, bineînțeles dacă nu e lipsit de simțul observației și al intuiției.

De aceea, în lucrări nesemnificative sub raportul estetic, poți descoperi uneori structura intimă a artistului, formată din unele particularități, din viziunea și modul său interior de recepționare a realității, identică în operele valabile esteticește. Așa încît cele dintîi lucrări ale lui I. Peltz pot fi considerate numai în măsura în care ele denunță și anticipează configurația universului său moral și uman. Și acesta începe să ne intereseze în clipa în care posibilitățile sale artistice s-au dezvoltat, au devenit concrete și talentul i s-a afirmat cel dintîi în „Viața cu haz și fără a numitului Stan“.

Stilul romanului e sintetic, strident imagistic, expresie fidelă a integralismului poetic, cu asociațiuni de idei sau imagini de o absurditate numai aparentă și uneori reală, pentru a jigni și speria gustul comun prin enormități, ca de exemplu :

„avea o mustață dominantă ca Liga Națiunilor“, sau această dilatație verbală pentru a exprima emoția lui Stan în fața superiorului său : „Gitejul în zbatere își descria tumultul în dosul gulerului de cauciuc, purtat pentru ochii șefului, din economie“.

Atitudinea așa zis revoluționară, pentru intimidarea burghezilor, e poză literară, caracteristică suprarealismului adversar al automatismelor vieții și clișeele banale. Ea este și cea a croulului lui Peltz, un gazetar decepționat de iubita lui, fată simplă de morar, de la care are nostalgia să primăască

anxioase de manifest suprarealist, în felul acesta :

— „Chiar acum mi-am smuls vechea inimă și am spintecat-o. Am ucis, Haiduc în Fustă, viermele burghez din lăuntru sufletului meu. Iată-mă ; am degetele pline de sângele spiritului burghez și ochii tulburați de faptă. Sint a ta“.

Și pentru a mări groaza aceluiaș burghez, într-un alt capitol, ni se afirmă despre un personaj care simula un beteșug oribil că „obiceiul îl luase într-o primăvară unsă cu untură, în regiunea verde a finutului aulic“.

Absurditatea frazei derivă din transpunerea sensului unui atribut moral în planul fizicei. Termenul de „aulic“ semnifică solemnul, care la rîndul lui implică răceala, de unde sugestia climatului.

Modul acesta de a scrie, Peltz nu-l va părăsi decît în faza sa realistă și epică. Urmele manierismului stilistic se vor resimți și în romanele de largă respirație, întrucît e greșită impresia că scrie simplu. Dimpotrivă, stilul e „făcut“, literaturizat, ceea ce dăunează observației obiective. Numai că acest scris în „Calea Văcărești“ și „Foc în Hanul cu Tei“, e accidental, apoi materialul de viață covârșește.

Optica deformatoare prin care privește universul uman în „Viața cu haz și fără a numitului Stan“ e aceeași în romanele ghetto-ului evreesc. Aceasta ne întărește convingerea că unele aspecte obsesive ale lumii din acest mediu țin de însăși particularitatea sa vizuală.

Stan pare a fi prototipul banalității. Autorul și-l imaginează evadînd din condiția sa anonimă și realizîndu-se în nenumărate ipostaze, dar și aci îl urmărește banalitatea, prin imposibilitatea singularizării. Cu alte cuvinte, orice am face, indiferent dacă sîntem un Stan oarecare, un mare om politic, un artist, un aventurier, nu putem scăpa de exasperanta lege a repetiției, deci a banalității, a monotoniei.

De fapt însă, banalitatea nu derivă din succesiunea evenimentelor naturale ale existenței noastre, ci din netrăirea lor intensă, spontană, liberă, din transformarea lor într-o simplă mecanică goală și cenușie, tra-

ducînd însăși mecanica vidă a societății burgheze.

Stan e un slujbaș umil, cu ticuri pe care le determină nu neînsemnata sa funcție, ci constrîngerea exercitată de mediul ambiant, de o anume ierarhie socială, a cărei apăsare e insuportabilă. În fond, Stan ne trezește simpatia, căci aparenta sa banalitate este o consecință a condițiilor exterioare.

Peltz vede viața egală în desfășurarea ei diurnă, cu obiceiurile, cu gesturile identice, cu reflexele tipice ale oamenilor, supuși unei neschimbate fatalități biologice.

Asupra acestei trăsături vom reveni, dar ceea ce voiam să subliniem e că toate elementele viziunii romancierului se află întrunit în „Viața cu haz și fără a numitului Stan“, și le vom regăsi intacte și atunci cînd se va ocupa de ghetto-ul evreesc.

În „Horoscop“, mediul evreesc e mai distinct, deși acțiunea se petrece îndeosebi în atmosfera nocturnă și cosmopolită a barului de noapte. Subiectul e redus la destinul sumbru al lui Haim Vraciul, fiul unei artiste de varietate, conceput într-o noapte de orgie, el însuși sorocit să iubească femeii pierdute și să moară sinucigaș.

Elegiac, cu simptome de abulie, ireal, el e prototipul tuturor rataților, al învinșilor care abundă în opera scriitorului, fie că se numesc Haim Vraciul, Ionică sau Mehală.

În lumina difuză a localului, chipurile oamenilor apar ca niște măști halucinate, reflectate de oglinzi fumurii, străbătute totuși de o undă de suferință autentică.

Această suferință, boala, moartea, degradarea fizică și morală, transfigurate de un flux liric, configurează fizionomia ghetto-ului, surprins în aceste multiple înfățișări, pentru înția oară, în literatura noastră, în „Calea Văcărești“ și „Foc în Hanul cu Tei“.

Inercări similare — deși mai limitate — au făcut și Ion Călugăru, Ury Benador, Mihail Sebastian. Cel dintîi a evocat plastic și pitoresc viața unui țirgușor evreesc din Moldova în „Copilăria unui netrebnic“. Autorul romanului „Ghetto veac XX“ pornește de la o mai adîncă cunoaștere a problematicei iudaice. Această operă conține deocamdată jaloanele unei fresce interesante, din

nefericire materialul e încă nediferențiat. Amănuntul documentar debordează observația strictă. Discursivitatea, retorismul sînt dificultăți care rămîn să fie învinse. Mihail Sebastian în romanul „De două mii de ani” încearcă o definire a termenilor problemei iudaice, fără a-și da seama că soluția ei e posibilă doar într-o nouă orînduire socială.

Unul din meritele lui I. Peltz este de a nu fi rătăcit în descifrarea unor sensuri metafizice sau mistice privind destinul colectivității evreiești. Scriitorul s-a mărginit a-i înfățișa existența obișnuită, diurnă, tinzînd să ne dea o imagine reală a ei. Cunoscător al vieții evreiești, cu predilecție pentru zona de jos, consumată între cafenele sordide, cîrciumi și case de voluptate, Peltz a reconstituit-o în aspectul colectiv, într-o frescă cenușie și sumbră.

Această umanitate e compusă în genere din mici negustori, meseriași, actori, ambulănți, vagabonzi, prostituate, a căror preocupare principală este asigurarea pîinii zilnice. În această luptă disperată, dramatică, ei își irosesc energiile, imaginația, tenacitatea, ca în cele din urmă să cedeze, înfrînți. Asupra lor planează legi aspre, inextorabile, de care se lovesc ca de un zid; ele nu țin de vreo forță transcendentă, ci exprimă duritatea alcătuirii societății burgheze, care i-a îngrădit, i-a izolat, silindu-i să respire într-un spațiu închis.

Oamenii din ghetto trăiesc sub semnul precarității materiale și fizice. E condiția existenței lor. De aci vine o anume anxietate, o anume febrilitate, o anume tensiune, care toate laolaltă traduc în fond panica față de nesiguranța zilei de mîine. Instabilitatea este și izvorul unor deformări sufletești, al unei sensibilități excesive, care în același timp trezește sursele cele mai vii ale omeniei.

Scriitorul ține să ne descopere tocmai această latură omenească adîncă, înapoia declasării acestei lumi umile, suferinde, înjosite. El o învăluie într-o simpatie evidentă, fără să-i altereze luciditatea de observator, chiar cînd tonul e adesea liric. Peltz nu se ferește nici de amănuntul crud, brutal, cînd situația i-o împune.

Romanul „Calea Văcărești” nu are propriu zis eroi, în sens epic, ca purtători ai unui destin deosebit. Nu are nici măcar acțiune, lovituri scenice, surprize psihologice, adică elementele clasice într-o narațiune epică. Aparenta neorganizare pe o linie de conflict, dă o impresie mai directă și nemijlocită de viață. Dominantă este atmosfera sumbră a hanului mizer, întretăierea destinelor, în fond aceleași, ai locuitorilor lui, fie că e vorba de cusătoreasa Esther, de bătrîna Leia, de perierul Rubin, de ambulantul Paul, de Moritz, de Ficu, de soții actori Rabinovici, și întreaga foială de declasați.

Nici o figură nu este împinsă în primul plan, deși cîteva rămîn memorabile, ca exponente ale dramei colective. În primul rînd este cusătoreasa Esther. Ea își jertfește tinerețea, sănătatea, aplecată zi și noapte asupra mașinii de cusut pentru a-și putea întreține familia. Minată de cancer, pătrunsă de junghiuri, zgîlțită de friguri, Esther este legată pînă la expiere de mașina de cusut. Unealta de lucru devine o unealtă de supliciu, nu poate fi despărțită de făptura vie, se hrănește ca un monstru din vлага, din sîngele ei. Imaginea e terifiantă.

Nici un accent de revoltă, nici un protest nu se ridică pe buzele palide ale holnavei, împotriva soțului ursuz și nepăsător, chelner la un bar de noapte, împotriva patronului din oraș, împotriva proprietarului nemilos, care o amenință cu evacuarea. Esther nu are nici o scăpare; ea știe că este condamnată să îndure martiriul pînă la capăt. Și îl acceptă cu nobleță, cu seninătate, revărsîndu-și tandrețea asupra singurului ei copil, Ficu, de o sensibilitate exacerbată, martor al descompunerii lente a mamei sale.

În Ficu se răsfrînge, ca într-o cutie de rezonanță, drama familiei, moartea unora, destrămarea, ratarea celorlalți. De o inteligență precoce, el înregistrează dureros tot ce se petrece în jurul său; pe rînd dispar unchiul Paul, suferind de epilepsie, mama roasă de cancer, bunica răpusă de aceeași necruțătoare maladie. Ceilalți membri ai familiei se risipesc. Rubin, perierul, după ce

eșuează ca profesor de dans, ajunge un soi de vagabond prin cafenelele cartierului. Moritz, fratele mai mare, își încearcă norocul în America.

La capătul acestei goane neistovite după mirajul bune-stări, mereu rîvnită, niciodată atinsă, îi așteaptă sfîrșitul inexorabil. Eva-ziunea, ratarea, boala și moartea sînt tot atîtea fețe ale aceluiași destin tragic.

Familia Estherei este doar o celulă a marii familii reprezentată de ghetto, a cărei existență se desfășoară aidoma, cu excepția lui Șulăm și a nevricosului președinte de societăți filantropice, Zwabl.

Un asemenea material sentimental și patetic în substanța lui e pîndit în genere de melodramă; echilibrul e pe muchie de cuțit. Scriitorul a evitat primejdia, păstrînd în scenele cele mai zguduitoare un ton reținut, sobru, chiar dacă uneori se simte o infuzie de lirism. Impresia de autentic, de veridic este atît de pregnantă, încît înlătură aproape ideea de ficțiune. Atmosfera cărții este invadatoare, contaminantă; dezagregarea lentă a Estherei, a bătrînei Leia, cu fața împietrită, sălbăticită de suferințe, e descrisă cu mare economie de mijloace, cu un relief precis, fără a se renunța la sugestii, la ecouri secrete.

Prozatorul nu se ferește nici de detalii intim și crud, care nu e niciodată scabros, prin gratuitate. Vibrația durerii omenești acoperă sunetul expresiei nude. Simțul realului îl împiedică pe scriitor să alunece în platitudinea naturalismului. Chiar în episoadele grotești, comice, funambulești, observația realistă e precumpănitoare.

Humorul nu poate fi disociat, e un element ce intră în compoziția prozei sale. În genere este extras din caricarea lexicală a personajelor sau necunoașterea exactă a termenilor, provenită din incultură relevantă în situații echivoce. De pildă, cînd Rubin, perierul, devenit profesor de dans, tratează cu tipograful Kaufman tipărirea unui afiș, pentru a anunța deschiderea sălii de dans, acesta din urmă, cu pretenții de intelectualitate, îl întrebă:

— „Înainte de orice, să-mi spui dacă predai și dansuri de caracter?”

Perierul holbă ochii. Nici ignorant nu voia să pară.

— „Hm, făcu el, compunîndu-și o figură distrată. Cîteodată!”

Cînd e vorba de oameni mărunți, obidiți, humorul lui Peltz e blajin și îngăduitor, dar de îndată ce se exercită asupra unor indivizi din altă categorie socială, recurge la o linie acidă, cu intenția exagerării defectelor morale.

Ne gîndim la înmormîntarea lui Paul, la nunta lui Rubin sau la plecarea lui Moritz în America. E de făcut aci o remarcă care privește însăși complexitatea noțiunii de realism, care încorporează o diversitate de moduri literare. Astfel, de pildă, înmormîntarea e un moment tragic, impunînd un ceremonial grav și solemn. E de ajuns însă a substitui atmosferei de reculegere, micile vanități ale unui orator funebru, care vrea să se evidențieze cu acest prilej, izbucnirea zgomotoasă a mitocanului Zwabl, sau hohotele de plîns ale unei namile sprijinită cu coatele pe coșciugul pe care riscă să-l răstoarne, ca totul să capete o trăsătură grotescă.

Ceea ce se schimbă e unghiul optic, perspectiva din care se privește realitatea. În clipa în care această perspectivă se ridică pînă la generalizare, la o viziune de ansamblu, putem vorbi de concepția scriitorului.

La Peltz, concepția este implicită, poate fi dedusă din materialul de viață, din structura eroilor, din resemnarea lor fatalistă. În acest sens ilustrativ este Ficu, pe care scriitorul îl urmărește de la primele manifestări ale sensibilității sale acute, la neliniștea puberală și pînă la vîrsta însurătoarei.

Ficu va trece prin cercuri socialiste fără să sufere vreo modificare de conștiință; autodidact, cu rudimente de cultură, va continua să fie un vag și trist visător, privind cu amărăciune și cu oarecare luciditate repetarea destinului său anonim:

„În cartier sînt mii și mii de tineri cari ca și el au visat și au suferit și-apoi s-au însurat. I-a înfilnit, din cînd în cînd, în fața cinematografului, fîindu-și de mină copiii slabi și înfricoșați, sau pe dinaintea policlinicilor... Cresc așa, băieții ăștia în-

surafi, pină devin bărbați mustăcioși și amăriți... A cunoscut mii și mii de oameni în cartier care și-au sfârșit destinul egal, atît de egal încît existența unora se oglindea identic în a altora și nu le mai putea deosebi”.

Ficu are voluptatea de a se dizolva în această masă cenușie, dezarmat, prematur obosit, incapabil de revoltă, deși e conștient că în fond e o victimă a nedreptății sociale. El își face un fel de filozofie a resemnării, suprapunînd, confundînd fenomenul social cu cel biologic. Sênilitatea, decrepitudinea sînt consecințe ale epuizării vitale, care înșă pentru Ficu constituie motiv de renunțare la orice protest, deoarece finalitatea e oricum inevitabilă. La aceasta se adaugă și o melancolie extrasă din monotonia cotidianului, automatismele vieții, gesturile stereotipe, în care eroul nu vede o formă de reducere, de mutilare a personalității omenești, care nu poate fi eliberată decît prin spargerea tiparelor unei in juste alcătuirii sociale.

Redusă la termenii cei mai simpli, problema stă așadar în felul următor; cum finalitatea e regresivă fizică și apoi dispariția totală a insului, orice răzvrătire pentru a schimba ceva e în mod esențial ineficientă.

Dacă în „Calea Văcărești“, această viziune nu e programatică, ea va fi formulată mult mai net în „Foc în Hanul cu Tei“. Și e semnificativ că va opera în primul rînd asupra realizării artistice, asupra consecvenței interioare a personajelor.

Construcția acestui roman se deosebește de „Calea Văcărești“ prin aceea că se încearcă o organizare epică, fixarea acțiunii în jurul lui Micu Braun, deși tot aspectul colectiv domină. Și aci vom întîlni aceeași faună umană, vagabonzi, prostituate, actrițe, mici funcționari, misiți, mărunți negustori, președinți de societăți filantropice, evocați cu o mare forță de sugestie poetică, cu aceeași caldă și învăluitoare simpatie pentru lumea celor umili.

Nu vom stărui asupra tipurilor variate, pitorești, realizate cu plasticitate, asupra evidentelor calități ale acestui roman, de-

oarece noi nu emitem o judecată de valoare, afirmată de timp, ci încercăm o interpretare a universului peltzian, indicarea liniilor directoare, sensurilor care se desprind din opera sa.

O asemenea operație impune în mod necesar un examen critic, deoarece orice interpretare presupune un punct de vedere. În lumina lui acceptăm sau respingem unele laturi ale acestei opere.

O expunere sumară ne va arăta despre ce e vorba în „Foc în Hanul cu Tei“. Micu Braun este un tip de exploatare rapace al sărăcimii evreiești. După o tinerețe aventuroasă în America, unde nu s-a dat în lături de la nici o fărădelege, fiind pe rînd spărgător, hoț, întreținut, se întoarce în țară hotărît să strîngă avere. Este de la sine înțeles că un asemenea individ nu va avea niciun fel de scrupule și că va folosi mijloacele cele mai oneroase, mai brutale pentru a-și atinge scopul.

Puterea lui se întinde tentaculară asupra ghetto-ului; negustori în pragul falimentului, meseriași fără credite, săracii hanului, cad cu toții în ghiarele ferocului exploatare. Micu Braun nu-i conceput unilateral, redus la schemă, fiind capabil să guste și satisfacții de alt ordin. Ajuns bogat, i se oferă președinția unei importante societăți filantropice, demnitate pe care n-o refuză, tratînd înșă cu cinism delegația venită la el. E conștient că în lumea în care trăiește, ierarhiile și onorurile sînt în raport direct cu bunurile posedate. Acceptă deci ipocrizia, ca pe o regulă a jocului dar știe exact cît prețuiește această „onoare“, de care de fapt își bate joc.

O altă trăsătură demnă de relevat e prezența față de fiica sa Liza, îndrăgostită de vînzătorul Ioină. Și o brută are uneori gingășii față de propria-i progenitură. Omul acesta primar, masiv și grosolan, cu un viguros instinct de vitalitate, este derutat, stîngaci, înaintea Lizei, pe care o simte de altă natură, deosebită de a sa, delicată, firavă și melancolică. Nu îndrăznește să înfrunte o explicație deschisă cu ea, o menajează, trage cu urechea la ușă și umblă în vîrful picioarelor să n-o deranjeze. Totuși,

nu renunță la proiectele-i matrimoniale cu Berl, băcan avut și om serios, care intră în vederile sale practice.

Pe de altă parte acapareză magazinul de instrumente muzicale unde e angajat Ioină și-l azvîrle afară pe vînzător, care va decădea din ce în ce mai jos, însoțindu-se cu ambulanții și prostituatele. Intr-un acces de exasperare, Ioină dă foc Hanului cu Tei, unde Micu Braun își depozitase mărfurile neasigurate, în care investise mai toată averea sa lichidă. La vestea catastrofei, Micu suferind de inimă, obez, consumat, sucombă.

Spuneam mai sus că viziunea pulverizatoare a scriitorului afectează parțial romanul, lipsindu-l de concluzii precise și limpezi. Elementele lui de bază sînt solide, închegîndu-se într-o construcție epică rotundă, echilibrată, dar suferind în realizarea unității psihologice a onora dintre personaje.

În primul rînd, Ioină, a cărui declasare pare mai degrabă o consecință nu a zvîrlirii sale pe drumuri, a sălbăticiiei capitaliste, ci a morbului de dezagregare pe care-l poartă în sufletul său. Personajul e deasemeni un dezarmat, un înfrînt, înainte de a fi luptat, un dezabuzat, emițînd teorii de un scepticism sumbru:

„Toate astea Mehală, n-au nici un rost! N-o să fie săraci, n-o să fie bogați! Ei și? Peste zece sau douăzeci de ani putrezim în pămînt! Asta-i sigur, așa-i? Murim vrînd-nevrînd, murim! Și n-am știut trăi, măcar, Mehală!... Hai să ne închîpuim că s-a schimbat lumea, că marea „minune“, de neînălțurat, după cum credem acum amîndoi, s-a întîmplat. S-a dus dracului robia fraților din fabrici, din uzine și din mine; s-a sfîrșit cu boierii, cu legile lor, cu așezările lor! Tu ai să fii un muncitor ca oricare altul. Mulțimea n-are să mai aibe stăpin. Toți au să lucreze și toți au să mămine. Ei și? Gata? S-au sfîrșit indoielele? Amărăciunile? Flacăra asta dinlăuntru care ne arde?”

Fostul vînzător de instrumente muzicale mai consideră că fericirea n-are obiect material și că nici căsătoria cu Liza Braun n-ar

fi schimbat în mod esențial existența sa. Destăinuirea lui este relevantă:

„Dar zbućiumul din mine, dar toată scîrba asta, grea, de viață care mă înăbușe, dar pustiul fără hotare care mă inghite ceas cu ceas și clipă cu clipă — astea le-ar fi vindecat, le-ar fi suprimat banii? Nu? Nu!...”

Răspunsul lui Mehală, vagabondul cu inimă de aur, unul din exemplarele cele mai umane ale scriitorului, este cel puțin de bun simț. Într-o altă societate, suferințele lui Ioină ar dispărea.

Este așa dar lesne de înțeles că o astfel de concepție nu-l poate duce pe Ioină decît la ratare, la indiferentism față de exploatare deoarece rezolvarea socială nu-i rezolvă și problemele intime. În realitate, Ioină este un abulic, teoretizîndu-și inerția.

Desigur că etic și artistic un asemenea erou e posibil, dar atunci actul final de incendiere a Hanului cu Tei e arbitrar, în contradicție cu modul lui lăuntric. De vreme ce, în perspectiva morții, privește pasiv și egal exploatarea, ca și propria sa viață, gestul final este lipsit de consecvență și inutil. Mai mult, este neconvîngător.

Ioină nu este singurul care suferă de sentimentul acut al zădărniceii. Sentimentul se reflectă și în conștiința Lizei Braun, care compătimente cu soarta ambulanților, repetînd aidoma ideile fostului vînzător despre banalitatea și absența oricărui sens al existenței. Cu un sigur instinct artistic, scriitorul a rezolvat acest episod romanțios, prin revenirea Lizei Braun la o soluție justă, adică integrarea în lumea căreia de fapt îi aparține. Ea este un fel de echivalent feminin a lui Ioină, la altă scară socială.

Contaminat de aceeași filozofie a deșertăciunii e și Bursuc, care altădată jefuia cadavre, iar astăzi este un bătrîn bețiv și stricat complice al lui Micu Braun, la a cărui nuntă de argint, face astfel de reflecții:

„...Dar parcă Micu iese altfel din viață? se întreabă Bursuc și clatină capul, dezgustat. A făcut nunta de argint, azi benchețuiește ca atunci pentru că s-au mai scurs

cinci ani și miine moare ca atîția alții. Ei și? Are copii? Are avere mai multă și mai de preț decît a lui? Averea nu l-a scutit de amărăciuni. Dimpotrivă“...

Pină și Micu Braun reflectează asupra nimicniciei vieții, ceea ce în ultimă analiză înseamnă a îngloba în aceeași viziune de compasiune egalizatoare pe exploatare și victimele lor, ca Ioină, Mehală și întreaga umanitate umilă și mărunță a ghetto-ului. Din fericire însă, o singură trăsătură, și aceea incidentală, nu poate modifica caracterul lui Micu Braun, care rămîne un tip reprezentativ de capitalist feroce, realizat cu forță de expresie.

În concluzie, lumea ghetto-ului ne este transmisă printr-o viziune specifică a scriitorului. Ea e văzută cu un ochi clinic, din care nu lipsește nici aspectul de panopticum grotesc, tocmai prin îngroșarea uneori abuzivă a amănuntelor de dezagregare celulară și psihică.

Există o insistență în relevarea detaliului crud, în urmărirea tuturor fazelor degradării, în evidențierea diformităților. E aproape o obsesie obezitatea eroilor, autorul voind să exprime prin aceasta culmea existenței larvare.

În același timp însă, se urmărește și drama celor subnutriți, de o anemie congenitală, a căror existență se macină în febrila căutare a pîinii zilnice.

Nu se poate nega că toată această lume mizeră și umilă, trăind într-o condiție atît de precară, e înobilată de procese morale, ce o ridică deasupra stării sale subumane. Relevîndu-i descompunerea în latura fiziologică și sufletească, scriitorul a transfigurat-o prin accentele profunde, omenești,

prin lirism, chiar dacă acest lirism e melancolic, dizolvat, elegiac. Origina notei sale fundamentale de tristețe e în ineluctabilitatea soartei, în ratare, în automatismele vieții, în repetirea ei mecanică și banală.

Idealurile, romantismele tinereții, ca orice formă a existenței sînt atinse de caducitate; fetele svelte se îngrașe, devin trupeșe și mame „grijului“, iar bărbații se maturizează, capătă ticuri și obiceiuri domestice, sfîrșind deasemenea în obezitate.

Invinșii, abulicii, dizlocații din realitate sînt singurii care depășesc nivelul larvar al celorlalți, prin combustiuinea interioară, prin umanitatea lor sfișiată.

În ciuda fatalismului unora dintre ei, a teoriilor sceptice pe care le debitează, răzbate însă prin paginile operei lui Peltz un protest mut, dureros, împotriva mecanismului dur și inflexibil al orînduirii burgheze. Fiecare invins, fiecare ratat, constituie și o acuzație a in justiției sociale, care aci, în hotarele ghetto-ului ia forme deosebit de crude. Injustiția tinde nu numai la izolarea, la pauperizarea oamenilor, ci și la nimicirea sentimentului de demnitate, la deformarea lor sufletească și morală.

Exploatarea și mizeria sînt atît de atroce încît ele paralizază voința, le întunecă orizontul, împiedicîndu-i să vadă puțința unei eliberări.

Prin zugrăvirea degradării lor, Peltz devine un critic aspru al societății burgheze, prin relevarea surselor de umanitate indică și o posibilitate de resurrecție a acestor personaje, care și-au găsit în romancier un evocator atît de puternic, încît după trecerea unui sfert de secol ele sînt tot atît de vii și neuitate.

AL CINCILEA MIT

Se spune — și toate aparențele o confirmă — că „Glasul“ e o carte, autorul ei fiind Iulian Vesper — scriitor astăzi nu dintre cei tineri, care numără la activul său versuri și un roman, publicat în 1938, „Primăvara în țara fagilor“. Intrucît mă privește, voi continua să cred că „Glasul“, pe care l-am ascultat aievea într-o seară, în vreme ce degetele întorceau fără saț filă după filă, e un mit așinc răscolitor, călăuzind spre izvoarele primordiale ale vieții, și chiar mai mult și poate mai important decît atît, spre tainicele cămări unde se păstrează din vechime cele mai alese podoabe ale sufletului colectiv, cu psihologia și etica sa specifice.

G. Călinescu, în a sa „Istorie a literaturii romîne de la origini pînă în prezent“, stabilea — întemeiat pe observarea a ceea ce soriitorii și în deosebi poeții (iar mai tîrziu dramaturgii, tot poeți și ei) au selectat de predilecție, vreme de un secol, din frecventarea folclorului — patru motive, patru moduri proprii poporului nostru de a se imagina pe sine și ceea ce-l frămîntă, într-un cuvînt: patru mituri mai insistent reluate de literatura cultă, corespunzînd tot atîtor probleme fundamentale: mitul lui Traian și al Dochiei (simbolizînd ideea nașterii poporului român), mitul Mioriței (poziția omului în cosmos), mitul Meșterului Manole (esența și condițiile creației artistice, condiția omului de creație), mitul Sburătorului (conceperea erosului).

Mituri — după cum se poate vedea — ale închipuirii țărănești patriarhale, concre-

tizate în străvechi cîntece bătrînești și în basme. Selectate și cristalizate deplin în epoca romantismului nostru, de la Asachi pînă la Eminescu, cîteva din ele au fost reluate și „stilizate“ în secolul nostru, în acord de astă dată cu orientările de diverse nuanțe ale etniciștilor, care le-au și dat o interpretare accentuat anti-istorică, metafizică și iraționalistă. Așa s-a făcut că însăși ideea de mit a ajuns să fie identificată la noi cu ceea ce e static, atemporal și inoperant, semn abstract fără nici o contingentă cu actualitatea. Mitul ca propulsor dinamic ori ca simbol viu și grăitor prin care o colectivitate — definindu-se — ia cunoștință de sine însăși, într-o anumită etapă a dezvoltării istorice, mitul ca ghem narativ putînd fi desfășurat spre a povesti celor mulți despre cei mulți, despre bucuriile, durerile și vrerile lor, despre ceea ce ei visează să vadă statornicit în lume sau, dimpotrivă, izgonit dintr-însa — iată înțelesuri noi ce se cereau și se cer imperios adăugate zestrei vechilor mituri (degrevate la rîndu-le de balastul interpretărilor abuzive).

Au produs imaginația și mentalitatea populară, iar pe urmele lor, literatura cultă, astfel de noi mituri? Fără îndoială că da, și iată un exemplu. Deosebit de prolifică în a plăsmui figuri de haiduci, proza romînească din ultima sută de ani a pornit nu de la simpla existență a tipului și a fenomenului ca atare, ci de la un curent de opinie publică, de la o generalizare preexistentă a eticii și eposului popular. Litera-

tura cu răzvrățiți de toate soiurile n-ar avea la noi un ecou atît de răsunător și de durabil dacă nu s-ar sprijini pe o astfel de stare de spirit cu totul prielnică românicii haiducești, categorie care însumează deopotrivă pe însingurații enigmatici din unele scrieri ale lui Mihail Sadoveanu, pe hoinarii lui Panait Istrati și — acum în urmă — pe caramangii lumpenului din „Groapa“ lui Eugen Barbu și pe strămoșii acestora, hoții de cai și de inimi din celălalt secol, înfățișați în romanul istoric al lui Camil Petrescu.

Oricît de glorios și de tenace — nu acesta e totuși mitul pe care mi-am propus să-l numesc *al cincilea*. Crescut anarhic din aluviunile grase aduse de diverse pături și medii sociale, de diverse gusturi și preferințe literare, mitul haiduciei este, într-un fel, prea eterogen (picarescul și pitorescul sud-est-european, balcanic și-au spus din greu cuvîntul la constituirea lui) pentru a putea fi socotit expresie cit de cit specifică a vieții țărănești mai apropiată de vremea noastră și a orizontului ei spiritual și moral — a acelui orizont în care s-au putut ivi cîndva și au prins puteri vechile mituri ale pămîntului. Vreau să spun cu aceasta că ar fi cit se poate de interesant de știut dacă literatura noastră n-a surprins — din bună vreme, chiar — întemeindu-se pe observarea traiului, gîndirii și ethosului maselor țărănești, o seamă de tendințe și manifestări pre-mitice, nedezvoltate poate în cadrul unor mituri constituite (dar împlinite ca atare în creația multora dintre scriitorii noștri) care să afirme trăirea în contemporaneitate a păturii țărănești, la nivelul — bineînțeles — al modului ei de viață, al psihologiei și mentalității sale. Sau, cu alte cuvinte, tendințe și manifestări ale unei țărănimii mai puțin patriarhale și inerte, mai activă și mai conștientă de propriile ei însușiri, de potențialul ei vital, dar în același timp conștientă și de limitele condiției sale, pe care ar vrea să le sfărîme în tot chipul, în căutarea unor căi de ieșire.

Da, literatura noastră, proza noastră realistă dintr-un trecut nu tocmai depărtat au

produs asemenea opere, care prin forța simbolică a generalizării artistice se constituie ele însele în veritabile *mituri* și operează în această calitate asupra cititorului, cu autoritatea pe care o au străvechile intruchipări ale imaginației populare.

O astfel de intruchipare mitică, totodată una din cele mai prestigioase, este „Ion“ al lui Liviu Rebreanu, căruia conformitatea cu adevărul vieții, realismul viziunii și obiectivarea ei nu ajung să-i explice pe de-a-ntregul forța tot mai sporită de acționare asupra generațiilor de cititori. De fapt, spre a putea fi înțeles cum se cuvine eroul acesta, romanul trebuie considerat în lumina semnificației mitic-simbolice pe care o cuprinde și care constă în aceea că narațiunea, făcînd să trăiască o întreagă epocă din trecutul țărănimii, include în marginile ei sensul dureros și tragic resimțit al unor rînduieli de viață cu totul potrivnice liberei expansiuni a capacităților omului. E deajuns poate să arăt că în ciuda tribulațiilor, dintre care unele anevoie de calificat altfel decît brutale, inumane ale eroului (într-un fel răscumpărate prin moartea sa tragică), ceea ce reține cititorul din comportamentul eroului și din semnificația acestor sale (așa cum din anumite texte cifrate nu reșii decît cuvintele semnalate printr-o „cheie“) este, pînă la urmă, o imensă, convingător și cuceritor exprimată capacitate de a dori și căuta fericirea, iar pe de altă parte, jalea de a se vedea pe sine capabil, îndrăzneț, dornic de muncă și de înfăptuire, dar redus printr-o fatalitate stupidă la neputință, ferecat în cercul unei existențe fără perspectivă. De altfel, sensul oarecum simbolic implicat în faptele eroului l-a avut în vedere însuși autorul, ceea ce se ghicește nu mai departe decît din modul cum și-a intitulat cele două părți ale romanului său: „Glasul pămîntului“ și „Glasul iubirii“.

Dar vorbind despre mitul ieșirii la lumină, despre mitul trezirii la o viață activă a țărănimii noastre, n-am exemplificat prin „Ion“ decît unul din numeroasele aspecte ale acestui proces care abia în zilele noastre tinde a căpăta nu numai ade-

vărată sa ampoare dar și rezolvarea cuvenită și căruia — cu o formulă fericită a maestrului Sadoveanu — s-ar cuveni să-i spunem de-acum înainte mitul „ieșirii într-un veac nou al lumii” („Mitrea Cocor”). N-a dat, de altfel, Mihail Sadoveanu însuși, în „Baltagul” său, o imagine cu adevărat mitică a virtuților țărănești de un cu totul alt ordin decît acelea pe care le vede-a patriarhalul, abstrasul din existența pămîntească cioban mioritic? Și totul mijlocit de acea extraordinară Vitoria Lipan, a cărei afirmare anunță zorii unui fel de a fi cu totul neașteptat al comportării țărănești... Înainte de aceasta, la un alt capăt al țării, „Budulea taichii”, eroul lui Slavici, inaugura o linie nu mai puțin semnificativă a aceluiași mit fecund, făcînd să treacă pe primul plan lumea de gînduri noi și de candori inedite a copilului și adolescentului de la țară plecat în căutarea simbului de lumină.

...Ion, Vitoria Lipan, „Budulea taichii” — bărbatul, femeia, copilul... iată în fond, schema unei noi mitologii țărănești, căreia marii noștri realiști din trecut i-au așezat temeliele și pe care vremurile noastre au îmbogățit-o în chip nesperat, potențîndu-i semnificațiile, adîncindu-i umanitatea. Meritul e al câtorva scriitori deosebit de înzestrați ai vieții satului. Doi din aceștia sînt nume binecunoscute ale prozei actuale: Zaharia Stancu și Marin Preda. Cel de al treilea este tocmai scriitorul despre care mi-am propus să vorbesc: Iulian Vesper.

★

Apariția binevenită a „Glasului” întregeste un triptic cu netă individualitate în cadrul prozei noastre noi și al prozei românești în general, triptic ale cărui prime două fețe fuseseră „Descult” și „Moromeții”.

Intr-adevăr, nu numai o simplă legătură tematică și de subiect, nici numai o tehnică pe alocuri înrudită apropie noua carte de operele amintite. „Glasul” e o imagine globală a satului românesc dintr-un trecut

nu tocmai depărtat, dar ca și „Descult” ori „Moromeții” — imaginea aceasta e mijlocită de situarea în prim plan a familiei țărănești ca entitate extrem de concretă ce se cere luată în seamă, celulă mai ales biologică la Zaharia Stancu, social-economică la Marin Preda, predominant etică la Iulian Vesper. Nu-i desigur întâmplătoare această „repartiție” de sarcini. Ea ține de structura intimă a narațiunii, de specificul unghiului de perspectivă, în fiecare caz în parte. „Descult” e istoria familiei țărănești privită cu ochii lui Darie, copilul sensibil și maturizat sufletește, dar a cărui sinceritate și acuitate de observație, crudă, dezvoltătoare, păstrează totuși ceva din amoralismul psihologiei infantile, iar retina sa, din agerimea sălbăticiunii. E ceea ce și face într-un fel farmecul și surpriza cărții — această parțialitate a perspectivei, bine condusă de scriitor. Ea dă cititorului satisfacția de a putea aprecia faptele în toată nuditățile lor și, în plus, revelația unui delicat mecanism de gîndire (acela al copilului precoce de la țară) de o tulburătoare prospețime și ardență.

În „Moromeții”, reține atenția capul familiei, Ilie Moromete și, în genere, lumea de gînduri și preocupări a țaranului matur fie el Moromete, Țugurlan ori Bircică. Mișcătoare e la toți acești oameni de omenie — înzestrați cu o vie și cuceritoare disponibilitate sufletească, limitată numai și numai de condițiile precare ale ordinii sociale date, ostilă înfloririi libere a omeneșului — nevoia lor de a cugeta la fericire, pe care o concep modest și minimal ca pe o suspendare a luptei măcinătoare cu necunoscutul — economic, în ultimă instanță — al zilei de mîine. Evident, romanul cuprinde și alte implicații revelatoare ce-i sporesc umanitatea: prin anume aspecte ale lui, el este și o patetică pledoarie pentru cauza copilului înzestrat și dornic de carte, care se zbate — și cît de dureros! — să-și realizeze visul (Niculaie), sau un elogiu al tinerei femei răzbătătoare și inteligente (Polina), care ia pe cont propriu apărarea propriei sale fericiri, alături de omul iubit.

Mai mult chiar decât în „Descult“, există în „Glasul“ lui Iulian Vesper (amintind intrucitva o primă scriere a lui Eusebiu Camilar, „Condu“) o viziune extrem particularizată a vieții țărănești din trecut, realizată de astă dată prin intermediul subiectivității femeii de la țară, rînd pe rînd copilă, tinăra nevastă și mamă, tot mai mult mamă, ocrotitoare a cuibului familial, amenințat din toate părțile de primejdii care vizează însăși temelgia lui etică și vitală.

De unde vine că povestea aceasta simplă, aproape elementară (încît unii ar fi ispitiți poate s-o socotească naivă și stîngace) te invadează — odată identificat cu substanța cărții — cu puterea unei revărsări de ape întremătoare? Explicația, cred, stă înainte de toate în faptul că există în cartea lui Iulian Vesper — sensibilizată cu mijloacele celei mai autentice arte — o sete de altitudini și de piscuri morale, o capacitate impresionantă de a solicita umanitatea cititorului, un zbuțiu tonic ce-și găsește alinarea doar în prescrierea exigenței etice, din perspectiva căroa înseși faptele narate se înscriu într-o ierarhie exemplară, se cern așazicînd de la sine, nelăsînd să se distingă decât punctele de maxim relief. Scriitorul nu „reproduce“ viața, el o „descoperă“ și o recompune pas cu pas după un principiu care e sădit în însăși inima ei. Iar principiul acesta e unul mitic, un extract de experiență milenară. La alt capăt al evoluției istorice a poporului român, din pragul istoriei ce se făurește sub ochii noștri, eroinea cărții, Aspazia Ciobanu (nume simbolic din nomenclatura mioritică) ne spune cum trăiește poporul, nu cum moare el, ce gîndește despre viață și despre rînduielele ei, nu despre rînduielele morții. În vecinătatea stelelor și a veșniciei pustii, ciobanul din legendă putea să privească chiar moartea ca pe o nuntă cu firea, într-o stenică împăcare. Printre oameni, în lupta cu vicisitudinile vieții, pentru apărarea vieții și fericirii alor tăi, mai greu și mai nobil este să trăiești și să răzbești la lumină, să rîvnești spre mai sus, să înduri și să lupți, decât să pieri.

Filosofia Aspaziei e una practică, orientată spre lume, spre istorie, spre viitor, iar fapta ei, oricît de modest limitată — prin condiție istorică — la orizontul vieții familiare, e din categoria sublimului. Cu atît mai mult cu cît, depășind condiția soției și a mamei tradiționale (mama lui Creangă, Vitoria Lipan), țărancă aceasta e contemporană cu vremea noastră, ne mai păstrînd în structura proprie nimic din pitorescul unor deprinderi înrădăcinate. Regretul ei cel mare e de a nu fi putut urma mai departe școala, satisfacția cea mai deplină i-o produce dragostea de carte pe care o observă la copiii ei, iar dorința cea mai vie e să muncească spre a și-i vedea cu ceva mai înlesniți și mai săltați pe scara cunoașterii decât a fost ea în tinerețele sale. Munca e punctul întîi din catehismul său, iar punctul al doilea tot munca, apoi demnitatea, respectul pentru om, intransigența față de greșelile proprii și ale celor oînjur, o enormă capacitate — educată — de a trăi cu candoare sentimentul solidarității cu cei de-o seamă și de a împărăștia în juru-i — știînd cît e de necesară — din căldura și rezistența ei morală...

Acestea și altele — astfel înșirate — ar putea să apară ca însușiri de eroină ideală într-o cărțuție moralizatoare, dacă n-ar fi... *glasul*, care le încheagă într-o structură perfect organică, înălțînd totodată întreaga narațiune la demnitatea unui mit *clonic*. Căci toate aceste însușiri, deduse, ori fapte mari și mărunte și, alături de ele, o pulbere de detalii ale psihologiei și de reacții tipice ale comportamentului sînt mijlelele cititorului într-un fel de neuitat care întărește impresia de tot inanalizabil, de comunicare în același timp concretă și simbolică. De fapt, narațiunea lui Iulian Vesper (despre care în termenii stilisticii s-ar putea spune că aplică tehnica oralității) e o sinteză ciudată de „memorii“, de profesiune de credință și de spovedanie neogotă, de cînt monoton despre infinitul mic al evenimentelor vieții familiare și de glas interior atent la comandamentele morale, de memorie mecanică ce reține gestul stereotip și de țipăt de spaimă, grijă ori du-

rere, alternând cu rari oaze de euforie, înecate și unele și altele din nou în apele memoriei mecanice. S-ar putea alcătui din toate acestea o antologie a sufletului țărănesc înfățișat în momentele reprezentative, dar cartea întregă e o asemenea antologie de momente esențiale, de un omenesc zguduitor în aparenta lor insignifianță, alcătuită cu excepțională economie.

Tonul dominant al narațiunii, acela care susține modulațiile „glasului“, alcătuit prin contrast o muzică pătrunzătoare și stranie, îl formează — s-ar putea spune — ritualul automatic al vieții țărănești, alcătuit din deprinderi, obiceiuri, reacții tipice, dar mai ales programul agrest al muncilor de tot felul, cu periodicitatea lor fixă și celălalt program, cu perioade mai laxe, al evenimentelor familiare: nunții, nașteri, boală, moarte, — oșpețe, cumătrii, praznice...

Pe această canava stabilă și în strictă dependență de desenul ei, se înscriu faptele de experiență trăită, înfățișate după principiul ierarhiei interesului psihologic, determinat la rîndul său de succesiunea vîrștelor și a rolului mereu mai complex al soției și mamei în viața familiei. Un asemenea moment de răscruce în existența eroinei, copilă încă, e primul mort în casă, moartea unei surioare: „Am plîns toată ziua. N-am știut pe ce lume trăiesc. A treia zi, am văzut preoții în odăjdii citind din niște cărți groase și picurate cu ceară. Am priceput c-au venit s-o ridice. Am început să țip, m-au apucat și m-au scos afară. M-am luat cu lucrul în cîmp. Mama s-a îmbolnăvit. Nu se mai da jos din pat. Tata era mînios și cu gura pe noi.

A mai trecut o vreme și pe urmă am strîns ovăzul.“

Un alt moment, care se înscrie ca momento pozitiv, cu urmări secunde în viitor, e despărțirea de școală a Aspaziei și risipirea dureroasă a oricărei iluzii cu privire la putința de a continua mai departe: „Cînd am căpătat atîstatul la sfîrșitului anului, domnul învățător ne-a vorbit frumos, cu lacrimi în ochi, cum nu l-am văzut niciodată. Ne-a spus că trebuia să ne dez-

meticim de cap, că și țărănul avea minte și la toate popoarele lumii țărănimea deschidea ochii. Ne-a întreat pe rînd ce-aveam de gînd să facem. Eu am fost rămas la urmă. M-a întreat dacă tata n-ar vrea să mă dea la școala de învățătoare. I-am spus că eu aș vrea să merg, da' tata, de bună samă, n-are să mă lase. Atunci a scos un bănuț de aur. Mi l-a pus în palmă și m-a sărutat. Mi-a spus că dacă mă mărit și-oi avea copii să-mi cresc altfel copiii.

Mi-au intrat nu știu cum la inimă vorbele lui și-am plecat plîngînd. Nu-mi venea să mă întorc acasă. Am înconjurat școala de cîteva ori. Am apucat-o pe o cărărușă prin popușoi să nu mă vadă nime că plîng.“

Urmează cîmînd după aceea pregătirile de măritiș și reacția cu totul matură a fetei de 14 ani, echivalînd cu un veritabil angajament: „Mă gîndeam că toate trebuiau să se schimbe în casa mea. N-aveau să fie nici băta, nici sudalme, nici vorbe rele. Prindeam curaj cînd mă gîndeam că de amu și eu am să am cuvînt. Și cuvîntul meu avea să fie de dreptate și omenie. Așa simțeam eu.“

Nunta propriu-zisă — rezultatul unei simple tranzacții între mire și părinții fetei — nu lasă o amintire mai trainică în memoria ei: „Au trecut ca prin vis vederile, strigările, nunta și m-am trezit în casa bărbatului“. Subtilă consecință, numele acestuia — Ștefan — e amintit tîrziu, abia cînd streinul care o luase și care se întimplase să fie un om vrednic, nu mai e de multă vreme „bădița“ ori „mirele“. În schimb, primul copil ce se anunță ocupă întreg cîmpul interesului psihologic al tinerei neveste, fundalul statornic al variațiunilor rămînînd mereu munca și programul agricol: „Am început culesul în 3 octombrie și-am scris în calendar. Am cules toată ziua. Au trebuit ridicate coșărcile în cărușă. Imi ajuta și Vasilică. Peste noapte am avut dureri și-am gemut.“

Nașterea, apoi moartea copilului sînt larg detaliate și odată cu ele, bucuria ori jalea de bocet a tinerei mame: „Toată ziua mă uitam la covățica goală. Puneam mîna s-o

legăn și legănam covățica. Mă miram că nu plîngea nime', așteptam să țipe și să scald fetița. Mai pe urmă n-am mai plîns. Mă luam cu lucrul și uitam de durere."

Nașterea unui alt copil trece oarecum pe al doilea plan, dar nu și creșterea lui, copilăria, școala... care vor umple cu timpul întreg ecranul. În acest timp ivirea celui de al treilea pînă la al șaselea copil devine întrucivta fenomen de fundal, etalon aproape convențional, ca de vechi pomelnic, în măsurarea timpului: „Am avut o copilă. Am botezat-o Anițuca și-a murit a doua zi. Eram tare slăbită. N-am știut cînd a fost înmormîntarea, nici praznicul.“ Sau: „Mai aveam o copilă și i-am pus numele Lucreția.“

Nu lipsesc din familie evenimentele „sociale“, o neînțelegere pentru pămînt între socru și ginere, ale cărei consecințe sensibilitatea ascuțită a Aspaziei le receptează în latură etică și afectivă, ca pe o cruntă nedreptate: „Soacra a început să melițe. Am început a plînge. N-am avut pînă atunci nici o vorbă rea cu dînsa. Floarea se uita și ea cu ochi răi la mine.“

Mă gîndeam cum am cătat eu de dînsule. Cum am ridicat coșărcile cu popușoi. Cum am săpat barabule. Cum le-am crezut și cum l-am așteptat pe Ștefan. M-a apucat o jale că-mi venea să ies pe uliță și s-apuc unde-oi vedea cu ochii. Alțea aveam pe inimă.“

Aceeași sensibilitate e aptă în chipul cel mai desăvîrșit (dar cu o discreție în exprimarea afectelor pe măsura intensității lor) să selecteze momentele de mulțumire și de comunicare armonioasă și chiar mai mult, să surprindă la cei din jur trăsături de adîncă umanitate și s-o răsplătească. Totul în cadrul aceluiasi ritual țărănesc, cu o bună memorie a gesturilor tipice. Lehuția: „Mă uitam la toți. Nu puteam ridica nici mîna. Mi-o dat mai lîrziu supă de găină. Tata m-a întreat dacă pot să mînc. I-am spus că da și mi-a dat supă cu lingura. Sorbeam de parcă eram un copil mic. Mă îndemna să mînc. Sorbeam cu buzele și mîncam numai de dragul lui, că nu l-am văzut niciodată așa de blind.“

Grija copiilor, care devin repede flăcăi în această confesiune esențializată, dă un înalt sens capacității de dăruire a acestei femei, puterii ei de a fortifica rezistențele sufletești, de a îndupleca opozițiile, de a-și impune sieși, spre a putea hrăni și pe alții, împlinirea absolutului moral, de altfel fără prezumția ascetismului, ci — dimpotrivă — cu conștiința dureroasă a bieteii sale condiții. Viața i se împarte acum între munca de totdeauna, mai istovitoare, avînd să facă față unor greutăți sporite, și grija, însoțită de mulțumire, pentru ai săi: „Toată vara nu mi-a căzut lucrul din mîna... De multe ori mă întream pentru cine mă zbăteam atîta. Cînd mă uitam la toți, știam.“

Scopurile nu depășesc nici acum limitele vederilor despre datorie și vrednicie ale țaranului, dar cu o astfel de etică se pot muta munții din loc: „Nădăjduiam să le facem pe toate și să biruim greutățile. Ne gîndeam să le putem întruchipa cit ne simțeam în stare. Să nu lăsăm putregaiuri după urma noastră.“

De aceea, cînd Gheorghită, băiatul mai mare dat la școală, alege calea luptei revoluționare, cititorul înțelege că are în față rodul spiritual al unei asemenea vrednicii. E ceea ce pricep în primul rînd dușmanii copiilor săi — ordinea nedreaptă care i-l-a răpit pe Gheorghită și amenință să i-l ia și pe Dumitru, reprezentată pentru Aspazia prin plutonierul de jandarmi: „S-a apropiat de mine. M-a întreat cu glas moale de ce feciorii mei sînt așa de răi. Doar eu sînt o femeie cumsecade. De ce i-am crescut așa.“

Evident, țaranca aceasta neștiutoare de multe nu e și nici nu putea fi în condițiile timpului o revoluționară conștientă. Ea nu stăpînește criteriile de a aprecia justetea luptei fiului său — „Nu știam dacă Gheorghită nu greșește“ — și nici legile mai complexe care guvernează și dirijează viața omului printre semenii: „Imi părea că toate erau de-o vreme împotriva mea și nu le mai puteam ține locului. Toate zvîrcoleau.“

Totodată, mama dintrînsa, veghind la

fericirea cuibului său, cu acel fatalism al mamelor cu copii mulți care se așteaptă din clipă în clipă să primească de undeva vreo lovitură, ar vrea să-și știe băiatul mai mare (scăpat de sub ocrotirea ei directă) ducînd o viață pașnică, fără primejdii, integrată parcă ritmului mecanic. E ceea ce sugerează aceste cuvinte, cu adaosul lor automat: „Îmi părea rău că nu muncea undeva liniștit. Era tirziu toamna. Mai aveam de săpat barabule.“

Și totuși, o răzvrătită, în chipul unei reformatoare morale, acționînd direct în viață, fără dogme și fără porunci prescrise, ci din nemulțumirea adîncă pentru cenzura oarbă care limitează eforturile de mai bine, puțința de mai mult a omului adevărat, ea este, și din plin. Aceasta o și face să aibă, în finalul cărții — simbolic ca tot ce a fost simbolic în această confesiune și proiectat pe fundalul neschimbat al muncii țărănești de unul singur — revelația deplină că zbaterea ei n-a fost zadar-

nică și că, oricît de dureroasă, jertfa de trudă și sînge a feciorilor ei va aduce după sine zile mai bune:

„M-am uitat și l-am văzut de departe pe Ștefan. Cosea și era singur în tot cîmpul. Parcă m-a săgetat în inimă. Așa era viața noastră, plină de osteneți. Am ajuns pe ogor. Am mîncat pe fugă și ne-am apucat de căpițit. Lucram și mă gîndeam la Gheorghiuță, la Dumitru și la toți. Mă gîndeam la planurile și la nădejțile lor. Deodată parc-am început să văd mai limpede. N-aveam pic de îndoială. Planuri și nădejdi toate aveau să se împlinească.... Și parcă vedeam că n-am trăit degeaba.

Am isprăvit lucrul spre sară. Ne-am întors pe cărări. I-am spus și lui Ștefan ce credeam și eram mulțumită în inima mea.“

Cartea lui Iulian Vesper e, hotărît, una din acele fericite descoperiri care întregesc tabloul de elemente al unei literaturi cu o nouă armă eficace în lupta pentru afirmarea omeneșului.

AL. ANDRIȚOIU: „DRAGOSTE ȘI URĂ“

Andrițoiu se cunoaște pe sine, știe să-și descopere așinități reale, cum a dovedit și altădată, la început, când s-a înscris la școala lui Beniuc. Căutînd un drum propriu, reținează în prezent poezia lui Arghezi pe ladura fanteziei verbale, cultivînd și el, după un mare exemplu, pamfletul liric, satira terestră adresată stăpînitorilor de ieri ai țării („Naștere domnească”, „Ultimul credincios”, „Stăpînitorul de grădini”, etc.) Apropierea e totuși mai puțin fericită, trădînd în majoritatea cazurilor „maniera”, cum se întîmplă ori-decîteori e încercată imitarea unor maeștri care excelează prin stil și limbaj artistic eminentemente original (Sadoveanu, Arghezi). Pamfletul liric îndeobște, cînd nu e ajutat de mari posibilități de înșiruire poetică, ușor poate fi suspectat de trivialitate, așa încît Andrițoiu trebuie sfătuit să fie mai prudent, mai circumspect, cu sine cînd face satiră. Andrițoiu este un poet inspirat, foarte spontan, foarte inventiv, capabil să producă un patetism de excelentă calitate. Chiar în compunerile sale modeste, cînd realizează schematic obișnuitul contrast trecut-prezent nu poate fi bănuțit de artificialitate. Spre deosebire de unii confrăți ai săi, chiar atunci cînd scrie rău, nu e străin de o anume naturalitate, de o mișcare verbală în genere fluentă. Dar e tot atît de adevărat că tocmai această fluență, această senzație că nu se împiedică în cuvinte, împinge adeseori la superficialitate, la victorii de minimă rezistență, care raportate remarcabilului său

talent, sînt mai curînd eșecuri. În volumul recent succesele sînt asigurate de cele mai multe ori de o bună funcționare a memoriei lirice. Ciclul „Nehodinite umbre” conține cîteva evocări foarte izbutite, pătrunse de un veritabil fior liric, ale unei copilării chinușe petrecute în împrejurări care au ascuțit la maximum simțul combativității de clasă. La cîpătiul copilului de altădată tatăl a așezat semn necrușător securea („Cînd se-ntorcea, întii și-ntii)mi punea săcurea cîpății. [Fine-o cîpății, copil bălai]Ca să dai cînd s-o cădea să dai”) dar visul de astăzi al poetului este să pună la cîpătiul urmașilor săi vioara, semn întregit al frumosului și-al unei lumi ferice. „Dar lingă securea seculară] am să pun și-o tinără vioară] Cînd va fi săcurea de prisos] strunele să murmure frumos”. Aspirația aceasta este esențială pentru poet care se vrea senin, fericit, cîntăreș al bucuriei, păcii și belșugului, dar e mereu obsedat de amintiri triste care-i tulbură visele. Expresia acestui sentiment purtător de răspunderi e nu rareori bine nimerită, cu mari resurse de plasticitate. Senin ar fi „De nu mi-ar croncăni adeseori]copacul amintirii plin de ciori,]clopotnița copilăriei mele | de n-ar țipa urit, a cucuvele...” Andrițoiu nu valorifică îndeajuns dramatismul realității, poezia aspră a vieții, cum nu valorifică, decît printr-o tratare superficială, caracterul dramatic și contradictoriu — cel puțin așa ne-o declară că este — al existenței intime. În cazurile acestea, nici gînd să-i imputăm seninăta-

tea, starea de beatitudine (care-i este proprie); supărătoare e numai schematizarea maximă, reducerea la un fond metaforic sărac a „luptei dinăuntru” — de asemănare stare proprie, deloc simulată, a poetului. Într-o parte această „luptă dinăuntru” — cum e intitulată cu destulă gravitate una dintre poeziile cuprinse în volum — constă în extirparea din conștiință a tot „ce-i mărădăcine”, în înlăturarea „zgurei” ca astfel sufletul să-i devină definitiv „cristalin”. Finalul e frumos, cu evocarea anticipată a bătrâneții — cind zbuciumul de astăzi „se va depune calm pe fundul mării — dar „marea”, oceanul de astăzi nu se prea văd.

Dacă poeziile de-un caracter voit dramatic sînt ratate, în versurile care exprimă integrarea poetului în lumea nouă de astăzi, în adevărul sa la valorile înnoitoare ale socialismului, vibrează uneori o înfiorare autentică. Pe Andrișoiu îl inspiră îndeosebi marile perspective de civilizare a pămîntului natal, valorile tehnice, resursele de pașnică fericire conținute în atom. Merită să fie citată „Funicularul”, mică piesă lirică în care simțim bătaia ușoară a vinurilor înnoitoare: „Pun mîna streșind cercetător și mi se pare că vine-a fărăi primăvară și că funicularul e-un cocor”. Năzuința poetului e să pună versurile sale „veacului în deget” inele, și de aceea dă o replică marelui motiv faustic, în câteva strofe înfiorate, cutezătoare, remarcabile prin înălțimea țintei propuse. „Fostu-mi-a

ca tuciul vremea altădată, fiecare clipă fostu-mi-a o pată. Dar de-o vreme-ncoace timpul mi-i tezaur. Fiecare clipă-i țandără de aur. Port busola albă-a tinereții-n mîină. Însă nu i-oi spune clipei să rămînă / nu i-oi spune clipei să-și oprească firul / spre-a sorbi mai bine dulce elixirul. / Iată, fericirii-i cuceresc redute. Deci i-oi spune clipei călătore: „Du-te”.

Volumul se intitulează „Dragoste și ură” cuprinzînd programatic poezii de slavă și deopotrivă, pamflete lirice, cu izbitoră finută verbală argheziană. Direcția polemică e de multe ori deviată ori de-a dreptul formală. Desfășurîndu-se ca pamfletar de dată recentă, Andrișoiu se năpustește la un moment dat, cînd e vorba să judece stăpînitorii de ieri, asupra.. incendiatorilor Romei (: „Voi ați dat foc la Roma și nu Nero”) ceea ce, să recunoaștem, e excesiv. Formală e citeodată și influența lui Beniuc. Poetul pomenindu-se la un moment dat făcînd gesturi urieșești („Priviți-mă, puternic, prometeic”, etc) care — mai e nevoie s-o spunem? — nu-l prind. Alteori este bucuros cu exces ori cu vulgaritate. Exercițiile aforistice nu sînt tocmai indicate poetului („Ce din năpîrcă iese, tot de năpîrcă-i pui”). La un poet foarte dotat ca Andrișoiu, capabil de aventuri spontane, trivialitățile sînt regretabile. Pentru viitorul volum se recomandă un autocontrol sporit.

L. R.

EUSEBIU CAMILAR — TRADUCĂTOR*)

Celebra împărțire a traducerilor în categorii: [1) fidele, dar urite; 2) frumoase, dar infidele și 3) infidele și urite] pe care a operat-o cîndva Croce se dovedește tot mai mult a fi incompletă. Din ce în ce mai numeroase sînt tălmăcirile care impun o a patra categorie: frumoase și fidele.

Eusebiu Camilar se găsește, fără îndoială, în rîndul celor care au tot dreptul să

reclame amendarea afirmației estetului italian. Activitatea sa de traducător, mai cu seamă cea din cursul ultimului an, l-a așezat printre cei mai interesanți tălmăcitori pe care-i are literatura noastră. Evoluția concepției sale, de la aceea întîlnită în volumul de Teatru al lui Aristofan, pînă la alegerea modalității din Poeme clasice chineze și din recentele traduceri din Triste, ni se pare extrem de semnificativă. Exigența filologică de care a dat dovadă

*) Poeme clasice chineze, tălmăcite de Eusebiu Camilar, E.S.P.L.A., 1957.

Eusebiu Camilar traducând comediiile lui Aristofan, urmărirea restabilirea nu numai a sensului, dar și a ritmului versurilor, conștient fiind că variațiile folosite de părintele comediei antice corespund unor diferențe în conținutul de idei și de sentimente pe care el încearcă să le comunice spectatorului. Traducerile mai noi ale autorului „Turmelor“ dezvăluie îndreptarea atenției spre un alt aspect al acestei nobile munci: strădania de a le incorpora organic în tradiția ritmurilor poeziei noastre. Incercarea e interesantă și își află precedente celebre. G. Murnu, traducând Odissea, înlocuia hexametru original cu endecasilabul iambic, mai familiar cititorului român. La fel proceda și în splendida tălmăcire a Orestiei unde variația ritmurilor tragediei grecești era rezolvată în sensul unificării lor. Gala Galaction, traducând Neguțătorul din Veneția, îl adopta felului de a percepe al cititorului nostru și realiza astfel o valoroasă creație personală, chiar dacă se depărta de formulele prozodiei shakespeariene.

Ni se pare că modul acesta de a adapta un poet străin (atunci când așa-zisa adaptare e făcută cu talent poetic) nu e reprobabil și că el rezultă tocmai din grija de a se adresa cât mai direct lectorului, semnând într-un registru poetic cunoscut. Desigur, că astfel, dispăre exigența pentru fidelitatea integrală a traducerii, dar în folosul comunicării mai directe. Credem însă că excepțiile de la principiul general al traducerii „vers pe vers, ritm pe ritm“ trebuie să rămână excepții.

Eusebiu Camilar era îndreptățit la această adaptare de inexistența, în limbile europene, a sistemului ritmic chinezesc, întemeiat pe cu totul alte valori, de intonație, decât cele ale poeziei cunoscute de noi.

Cunoaștem tălmăcirea, celebră, a lui Klabund din lirica marelui popor din îndepărtatul răsărit. Și ni se pare că simțem îndreptățiți să afirmăm că poemele transpuse în românește sînt vrednice a sta alături de acelea traduse de Klabund. Eusebiu Camilar a știut să evoce cu artă acea atmosferă irizată, luminoasă, ciudată pentru ochii

unui european ce nu cunoaște China decât din cărți de călătorii.

Dar tălmăcirile sale mai dezvăluie încă o latură a acestui minunat popor. Nu e poporul cu ochii cușundași veșnic în apele albastre ale cerului, ci unul care știe și să ia arma în mână, luptînd împotriva năvăliților și a dușmanilor dinăuntru și afară.

Tălmăcind aceste poeme, Eusebiu Camilar a găsit desigur, în cîntecele noastre de vitejie, un material apt să formeze baza de plecare în construirea imagisticii poemelor chineze. Ca și vitejii noștri, eroii epopeilor traduse străbat drumurile cu pași uriași, spintecă zeci de dușmani dintr-o dată, se desferecă din lanțuri printr-o mișcare a mîinilor.

Imaginile fantastice, hiperbolice, din epopeea populară As-Ma, fata ecoului au căpătat, sub pana traducătorului, proporții de grandoare neasemuită:

As-Ma stă și-acum în munți
Sub o creastă de piatră;
Curcubeiele îi aștern patul;
Curcubeiele o învelesc,
Și-o acopăr cînd bate vîntul,
Turbatul...

Legenda Marelui Zid, cealaltă epopee populară tradusă, înfioară prin tonurile întunecoase în care e lucrată. Versurile ei spulberă poezia descriere a zidului chinezesc: imaginea oaselor constructorilor albind în rosturile zidăriei, — jertfe nenumărate, — e de un lugubru rar întîlnit. Imaginați-vă o minăstire a Curții de Argeș în care a fost zidită nu o femeie, ci cîteva sute, pentru ca zidurile să se ridice:

...în negre căscături
Vedea schelete albe, vedea rînjite guri,
Vedea schelete albe, cu pumnii strînși ză-
cînd...

Numai un Vereșciaghin ar fi putut realiza o asemenea imagine plastică.

Meritul lui Eusebiu Camilar este întregit prin prezentarea unui aspect, inedit pentru noi, al liricii lui Li Tai-Pe. Legenda poe-

tului chefliu se dovedește o denaturare a adevărului. Ca și Omar Khaiam, ca și Horațiu, el cere trăirea integrală a vieții aici, pe pământ, o viață care nu exclude însă, în nici un fel, marile sentimente:

Cer turbure peste cetăți și sate...
Armele cutropitoare sînt blestemate!
Spun înțelepții cei de mai nainte:
Doar armele apărării sînt sfinte.

Figura poetului luptător care vrea să-și trimită conștrații să învețe arta adevărată din viața vînătorilor și a războinicilor, să renunțe la singurătatea stearpă a camere-

lor de lucru, e nouă pentru noi. Alături de această ipostază a lui Li Tai-Pe, apare aceea, mai cunoscută, a cîntărețului dragoste și naturii:

Hai, draga mea, departe, în liniștea poienii,
Să urc cu tine printre nepieritoare genii...

Recentele tălmăciri ale lui Eusebiu Camilari se dovedesc științificele punți aruncate peste depărtări, spre cunoașterea unui mare popor și a unei părți din uriașa sa literatură.

Dan Grigorescu

V. SEBASTIAN: „TALANGA FERMECATĂ”

Foiletonul satiric — această specie încă nerecunoscută și neprofesată de autorii de literatură — își găsește totuși destui credincioși, mai ales în ultima vreme, suplînd în parte și nu fără succes în masa cititorilor penuria literaturii noastre satirice. Am crezut și eu multă vreme că viața foiletonului satiric e tot atît de trecătoare, de efemeră ca și a numărului de ziar în care a apărut; citești, te indignezi, te amuzi, închizi ziarul, mai stărui cu gîndul la faptele relatate, mai comentezi cu prietenii, apoi... uiți, fiind strîns legat de faptul divers pe care-l comentează și pe care nu urmărește să-l „transfigureze” artistic, ci dimpotrivă să-l încondeieze cu cea mai mare precizie, limitîndu-l chiar cu oarecare ostentație, prin repetatele sublinieri ale împrejurărilor de viață reală, autentică de la care a pornit, neurmărind deci „generalizări artistice”; foiletonul satiric pare ca și reportajul de ziar cu care se înrudește — destinat doar unei singure ființe, ca injecția destinată unui singur bolnav și unei singure boli: un birocrat, un delapidator, un trîndav, un sugrumător al criticii etc. etc; mai ales că în cele mai multe cazuri, personajele sînt autentice, cu stare civilă și situația socială perfect reale, sînt oameni vii, adevărați, care trăiesc printre

noi; cum se întîmplă însă deseori, săgeata ricoșează și foiletonul nu mai lovește numai într-un singur birocrat, într-un singur delapidator, într-un singur trîndav, ci cu aceeași forță în însăși meteahna respectivă; și cu aceasta foiletonul satiric si-a cîștigat un loc printre speciile literare, căci și el „generalizează” — contribuie și el la cunoașterea vieții (și mai ales la recunoașterea și demascarea ticăloșilor și a ticăloșiilor), înarmează masa de oameni cinstiți în lupta lor împotriva celor care tind să frîneze, să încetinească ritmul construcției socialiste.

M-am gîndit la acestea, citind volumașul lui V. Sebastian, „Talanga fermecată” apărut recent la E.S.P.L.A. (colecția „Luceafărul”). Scrise cu nerv, cu mare risipă de ironie, de sarcasm, adeseori violent, ele lovesc în diverse năravuri și metehne, care se mai arată pe ici pe colo, în societatea noastră. Calitatea lor esențială este diversitatea mijloacelor în folosirea este diversitatea viață; uneori V. Sebastian folosește caricatura cînd exagerarea este împinsă pînă la absurd, cu scopul de a sublinia, de a îngroșa trăsăturile negative pe care le demască (nepăsarea față de interesele generale ale societății — trîndăvia, prostia, birocratismul (Talanga fermecată, Ciolan „mîna de fier”, Inspecție, etc.);

*) E.S.P.L.A., 1957.

alteori tonul este grav, serios, (Dosar de divorț, Tată vitreg) — când foiletonistul socotește suficientă simpla relatare a faptului gol-goluț; alteori fantezist, când pe baza faptelor date, autorul „inventează” împrejurări, întâmplări fictive (Melcul, Banchetul zootehnicienilor, Tragedia lui Leonida cel Mare etc) când foiletonul de fapt devine schiță literară. Mai trebuie subliniat că V. Sebastian nu întrece măsura căzînd în ironii ieftine, în gratuități sau în rezolvări

facile; e mereu prezentă, în dosul ironiei, a tonului „ușor”, glumei, atitudinea gravă, pătrunsă de simțul răspunderii, a gazetarului comunist, și-aceasta trebuie de-ase-menea subliniată.

Și trebuie salutată inițiativa Editurii E.S.P.L.A. de a edita această culegere, stimulînd astfel acest gen, care merită să pătrundă din cotidiene și în revistele literare.

Ion Pavel

TUDOR GEORGE: „LEGENDA CERBULUI”*)

Tudor George este un poet romantic întrizat. Mesager al lui Keats, poate, al lui Pușkin, al lui Eminescu, el sosește în lirica noastră puțin anacronic, sunînd păduratic din corn, într-un rădvan colbuit, tras de roibi năvălași, speriați de asfaltul lin al șoselelor, de legile noi ale circulației. Dacă ar fi să-l definim, să-i căutăm un loc printre tinerii săi conștrați, ar trebui să-l izolăm, să-l scoatem din ȧrcul asemănarilor, să recunoaștem că e cu îndărălnicie, cu o nobilă pasiune artistică — altul. Și — ceea ce e mai important — că arderile lui se produc la para unui foc spontan, nu întreținut.

Ultîmul său poem, surprinzător prin amploarea respirației, este o dovadă cervă a singularității ce-l caracterizează. Sinceritatea emoției, ritmul larg desfășurat, repercutat din strofă în strofă cu roșogoliri de talazuri, orchestrația complexă, cînd tumultoasă, telurică, viu colorată, cînd elevată, pură, cu ceva fantastic în ea, crează un univers liric autentic, dacă nu nou, în orice caz cu rezonanțe mai puțin obișnuite.

În fond, poemul atinge drama eternă a singularității. Tema este universală, și, a vorbi aici de Keats sau de Eminescu — deși la prima lectură, amintirea Luceafărului se impune — nu are rost, decît dacă vreii neapărat să stabilești, printr-o manie de critic obsedat de rigori — corespondențe, identități. Ca și Hiperion, copacul

din legenda lui George Tudor suferă exilat în contingent pe un tărîm vitreg, neprimitor. Numai că de astădată sensurile se inversează. Hiperion, după aventura terestră, se retrage impasibil într-o zonă ideală, însingurată, termenul final fiind fuga de lume, privită ca o izbăvire. Pe cînd drama copacului crescute în mijlocul unei cîmpii pîrjolite, „ca un sceptor domnesc”, stăpîn peste „imperiu său de patimă și-arsură” este tocmai izolarea. Copacul năzuiește să intre în ceata marilor păduri, caută sprijin într-o solidaritate salvatoare. „Dar el e trist și orișicărui fast, /Răspunde sceptic: ramuri clătinate/, Și-și ofilește trupul său fantast/ Mușcat de-un vierme -adînc: singurătate!” Nemișcarea, osînda de a străjuii singur un pustiu fără viață, statornicia desnădăduită, lipsită de perspectivă, condiția de rob lipit de pămînt, îl chinuiește. „Căci dacă vîntul, apa, cerul lutul/ Sînt libere ca soarele și luna/ Eu umbrei mele străjuindu-i scutul, /Mă simt, aici, legat pe totdeauna!” Surghinit în mijlocul acestor paragini, copacul visează. Viziuni edenice îi înfloară sevele. Mirajii înșelătoare defilează deasupra frunzișului său sterp, însetat de ploii. „Pe trepte moi de mătăsoase șaluri/ Părea că pusta s-a-mplinit cu apă, /Că mari orașe se-oglinesc în valuri/ Și că-n străfunduri, oaze mari s-adapă“... „Atoli edenici, insule edene/ Pluteau pe apa de platin a verii/ Și păsări mari cu luminoase penne/ Și-n dans

*) E.S.P.L.A. 1957

facustru, paletuvierii...“ *Însă imaginea care îl fascinează cel mai mult, felul final spre rare tinde cu ardoare, este Pădurea, simbol al frățietății, al multiplului generos în care spaimele singurătății dispar*: „Dar colo-n zare iacă-tă mănunchi — Ca mari coloane-a unor temple dure — /Copaci ce-și cresc aproape, trunchi de trunchi, / Cu verde dom boltind *Acea pădure!*...“ *Vedeniile se risipesc însă. Solitudinea devine și mai apăsătoare. Copacul ar vrea să se prefacă acum în vultur, să scape de blestemul imobilității. Dorul de a reintra în marea comunitate a speciei sale crește, povara singurătății îl încovoie din ce în ce mai mult. Și peste tot vede numai păduri, păduri. După atîta suferință, îndurindu-se de el. Marele-Copac. Pomul Divin — principiul ultim al lucrurilor — îl dezleagă de blestem. Prefăcut în cerb, simbol al nișării, al elanurilor eliberatoare, copacul „gigant, prin puste se strămută... trecind în zbor arborescenta ciută /Către păduri gonind...“ Reintrat, sub înfățișarea unui cerb, în mijlocul semenilor săi, copacul își află în sîrșit liniștea. Pădurea, ca o mamă iubitoare, îl binecuvîntează. „Bine-ai venit în strămoșescul cîrîng !/ Bine-ai venit răzlețule fecior!.../ Copaci aievea-n jurul lui se strîng! / L-îmbrățișează-n ramurile lor...“ Ajuns la liman, după o goană celestă, halucinantă, cerbul năzdrăvan, cu o stea în frunte, pășește pe cărări tainice, adulmecînd cu nesaț izvoarele vieții.*

După cum se poate vedea, avem înaintea noastră un poet viguros, robust, de o mare respirație lirică, un poet romantic, desigur,

însă care aduce o rezolvare modernă marilor teme ale poeziei de totdeauna. Poate că uneori Tudor George păcătuiește printr-un fel de manierism lingvistic — vast (la un moment dat înțilnim și imposibilul „vașă!“) tandru, tandră, fals, fast, sint cuvinte ce se repetă cam des. Licențele poetice, și ele frecvente (neîncredătoriu, creci în loc de crăci, dansă în loc de dansează) sînt uneori penibile. Înțilnim și cacofonii („Ca o ureche, ca un ochi, o nară“). Versuri gongorizante, aparent ermetice, însă obscure („Cum către poate zvînturate-i vin! Zăpezile, roind cîmpia liberă, / Ca un popor sub scutul lui hermin...“), exprîmări improprii („Copacul, clopot uriaș, zbate cerul“, în sensul că-l face să se zguduie). În sîrșit, ne mai supără și o anumită afectare, o anumită contorsionare a limbii; poetul face impresia citeodată că scrie pe la mijlocul veacului trecut, că are de luptat cu o limbă neformată. Sau poate că e un efort de a se complica dinadîns, ca să pară mai dificiluos. Pentru tumultul său interior însă, care se vrea exprimat deodată, total, cu graba tinereții, aceste deficiențe sînt firești și, fără îndoială, trecătoare. Recunoscînd în Tudor George un poet de o remarcabilă sensibilitate, un poet care știe să zboare și să aterizeze cînd trebuie, îi recomandăm prietenește un lucru, fără de care adevărata poezie totuși nu se constituie: desăvîrșirea formei, făurirea unei limbi poetice armonioase, fără durtăți, mai ales, impalpabilă ca aerul pe care se reazemă aripa în zvoacirile ei.

Constantin Țoiu

I. C. VISSARION: „LUPII“*

În piesa „Lupii“, de I. C. Vissarion, publicată pentru prima oară în gazeta „Romînia muncitoare“ tragicele evenimente ale răscoalei de la 1907 apar în coloritul întunecat pe care l-au avut în realitate iar

cauzele lor sînt văzute nu în „structura bio-psihică animalică a țăranilor noștri“ ci în deznădejdea neagră pricinuită de o existență sub-umană.

Îndr-o vreme cînd semănătorismul lupta din răsputeri să încetățenească imaginea de cromolitografie a unui țăran fericit și

*) E.S.P.L.A., Biblioteca pentru toți, 1957.

senin, doinind din fluer, I. C. Vissarion îndrăznește să ni-l înfățișeze așa cum era cu adevărat: supt, flămînd, apăsător, bătut și bolnav, avînd de îndurat deopotrivă jugul boerului, al administratorului moșiei, al jandarmului, al primarului, notarului, popii și crișmarului, trebuind să aleagă doar între două feluri de moarte: cea lentă prin înfometare și cea subită datorită glonțului de pușcă.

Imaginea aceasta reală a țăranelui român dinaintea de primul război este însușirea cea mai prețioasă a piesei sale, chiar dacă mijloacele literare folosite sînt uneori puțin cam rudimentare.

Ar fi greșit să considerăm „Lupii” ca o piesă de teatru stricto sensu. Pentru aceasta îi lipsește unitatea dramatică, axul principal în jurul căruia să se concentreze conflictul; autorul începe doar prin a schița acest conflict în primul act, apoi îl părăsește pentru a recurge la o serie de scene cu caracter strict expozitiv, pentru ca spre sfîrșit să-l reia dezlegîndu-l brusc, fără un crescendo dramatic. Efectul unei asemenea construcții arbitrare apare în lipsa unei desfășurări psihologice de mai mare anvergură la personajele sale. Eroul apare în scenă cu toate reacțiile sale și nimic de neprevăzut nu intervine ulterior în comportamentul său. De aceea „Lupii” par mai curînd o suită de scene izolate legate între ele prin personajele care participă la acțiune. De aci însă nu decurge cîtuși de puțin absența totală a unei tipologie umane și a diferențierii psihologice. Dacă lumea asupritorilor țărănimii apare în descriere schematică, ilustrînd o cruzime de circumstanță cu reacții primare și needifiatoare sub raportul psihologiei sociale (de pildă Nae, administratorul moșiei este pus să ridice prostește oridecîteori i se înfățișează vreoa plîngere a unui țăran), cea a țărănilor asupra căreia ne vom opri mai îndelung oferă tipuri ușor diferențiate. Fără îndoială aci se găsește și o intenție ascunsă a autorului. Era vorba de a demonstra, împotriva acelor care vedeau în țărănițe o masă amorfă, existența unei personalități umane precis determinate la

această categorie socială privită de oficialitate ca un fel de „mare mufă”. Momentul suprem al tuturor socotelilor, de altfel cel mai izbuțit al piesei, face să iasă la iveală cu putere trăsăturile sufletești cele mai pregnante ale țărănilor. Impeluoizitatea vulcanică a Stancăi, consecința a năzuințelor de veacuri, mereu înăbușite ale țărănimii, contrastează cu șovăiala, caracteristică pentru întreaga categorie din care face parte, a lui Ion, amîndouă împletindu-se organic cu scepticismul lui Oanță și robustețea și vitalitatea lui Marin. I. C. Vissarion realizează aci o întreagă orchestrație; procedeul său literar constă în a identifica o anume trăsătură caracteristică țărănimii cu un singur individ și din consonanța tuturor indivizilor, fiecare ilustrînd o altă latură a psihologiei țărănești el plămăiește imaginea masei răsculaților în ansamblul ei.

Pentru epoca în care a fost scrisă piesa, observațiile lui Vissarion cu privire la psihologia de clasă a țărănimii par de-a dreptul surprinzătoare; nimic specific nu este neglijat. Din păcate însă totul rămîne la acest specific, ignorîndu-se nuanțele mai subtile, momentele legate mai strîns de individualitatea umană. Se resimte influența unei oarecari gîndiri sociologizante care își făcuse loc, la epoca respectivă, în cercurile literare legate de partidul socialist. Abundența în cuprinsul dialogului a unor date cu caracter economic de specialitate, o dovedește cu prisosință. Dacă încercăm să vedem în literatura unui popor o mare construcție, atunci fiecare operă a ei este o componentă a acestei construcții. „Lupii” lui Vissarion, cu meritele ei mai mari sau mai mici este o temelie pe care mai tirziu se va ridica marea construcție a literaturii lui 1907, romanul lui Rebreanu ca și cele apărute în perioada pe care o trăim, de pildă „Desculț” de Zaharia Stancu, „Bijuterii de familie” de Petru Dumitriu, „Zorii robilor” de V. Em. Galan. În acest sens reeditarea „Lupilor” este o adevărată „restitutio in integrum”.

DARIE MAGHERU: „EU, MEȘTERUL MANOLE“

Poți să schițezi într-o prezentare dimenșiunile unui mit? Am fost adunat din treburile zilei și cufundat în legendă. O vază a peisajului, depărtate dangăte de clopote, umbra blestemului închipuit și slăbiciunile reale ale omului comun, profețiile false și ticăloșia în numele domnului, jertfa supremă a creatorului, această dialectică a materiei și culturii, am regăsit-o cu o bucurie neașteptată. „Eu, Meșterul Manole“ poate fi un titlu obișnuit, și reluarea într-o formă oarecare a legendei populare pare a fi o preocupare firească. Darie Magheru, un nume încă puțin cunoscut, pe cine poate invita la lectură? Și totuși am descoperit în această carte fioruri din lumea nemărginită a poeziei.

Forma dramatică e un pretext și un mijloc de a cuprinde desfășurarea epică a lucrurilor. Darie Magheru nu-i un dramaturg, și prezentarea scenică a poemului său ar fi sortită eșecului. Acțiunea dramatică se petrece în planuri psihologice și se exprimă poetic, ca într-un „Azil de noapte“ al legendei în care poetul pune în mișcare oameni și lucruri, polarizând și determinând. Cei nouă meșteri mari nu sînt oameni pronunțat diferiți, fiecare cu trăsăturile lui proprii și în acest sens vii, în stare să se deplaseze și să se ciocnească, ori chiar să alcătuiască grupul coral după motivul antic. Călugărul nu-i decît reprezentarea plastic-umană, caricaturală și fantomatică, a unei concepții și a unor interese de castă bisericească. Ana, femeia lui Manole aduce în scena închipuită feminitatea cu toate însușirile ei tulburătoare, echilibrînd tumultul interior al bărbatului ei. Mitropolitul și Negru Vodă reprezintă, simplu, clar și categoric, forța oarbă, reacționară, anti-umană, antiistorică, opusă luminozității spirituale a lui Manole și meșterilor săi. Prezența lui Pătru, aluziile la lumea boierilor, prezența turmelor și a iobagilor, nu realizează dramatic fundalul social asupra căruia să se proiecteze frumusețea mînăstirii Argeșului și tumultul creatorilor ei. Zugravul ilustrează tendința de a re-

proauce în motivele biblice figuri reale, într-un cadru deasemenea real. Jalea zugravului e provocată de normele stilului bizantin, de spiritualizarea sau, după el, omorîrea, înmormintarea vieții între zidurile bisericii.

Dramatic cuprinzi legenda, poetic cuprinzi mitul. Și Darie Magheru e un poet, iar încercarea de a cuprinde mitul mînăstirii Argeșului în imagini poetice nu este decît un semn mai mult decît convingător al realității unui talent a cărui apariție surprinde, miră și bucură mult. Drama lui Manole și a meșterilor săi se proiectează în interior, în sufletele acestora, și realizarea operei de artă nu are sens și explicație decît ca o întruchipare în piatră și pămînt a unei năzuințe puternice spre frumos. Și această realizare întrunește toate virtuțile ființei umane, într-o permanentă împrejmuire a luminii solare, a orizonturilor florale, și nu e posibilă decît înțelegînd măsura bucuriilor trecătoare din existența cotidiană. E greu să-ți închipui scenic pe Ana jucîndu-se de-a baba oarbă cu Manole și cei nouă meșteri, chiar dacă acest joc își are psihologic o oarecare justificare. E emoționant și tulburător însă, să trăiești poetic apariția acestei pîlpîiri intense de viață reală, comună și fermecătoare, în vîpăile mintuitoare ale sufletelor și gîndurilor acestor oameni, în dialectica hotărîtoare a jertfei imediate. Ar fi obositor să-l ascuți pe Manole monologînd pagini lungi de gînduri chinuitoare, fără să vezi pe scenă petrecîndu-se lucruri prea multe, — prilejul poetic însă e rar. Poți să-l vezi pe meșter ținînd în mînă o cărămidă, dar indicația cu funcție poetică, „Și-n el s-au dărîmat ziduri“ (care amintește de irealizabilele indicații ale răsucirilor interioare ori încordărilor ca o lamă de oțel din teatrul lui Camil Petrescu), nu poate fi trăită decît poetic-intuitiv. Poți proiecta pe un ecran de pinză, fundal scenic, un răsărit ori un apus de soare, și stînd comod într-un fotoliu îți poți deplasa din sala de spectacol închipuirea, dar în

poemul lui Darie Magheru, peste munți „tremură o geană de aur” — și asta-i altceva, — după cum, călugărul ce „pare un corb cu ghearele-nfipte-n cadavrul minăstirii”, la fel e ceva mai mult decât apariția pe scenă a unui călugăr. Cu alte cuvinte, funcția cuvintului și a imaginii poetice este dominantă în acest poem și în frumusețile realizate cu aceste mijloace constă valoarea lui deosebită. Cuvântul sensibilizat, coordonat vibrațiilor interioare ale poetului, cuvântul suflare vie și arcuire a gândului, cuvântul mișcare și culoare, desfășurate în timp și spațiu, nu versificarea replicilor ca într-o obișnuită piesă de teatru în versuri. Exemplificări? deschideți cartea și veți găsi la fiecare pagină,

în fiecare replică. În viziunea poetului, trecută eroilor și aureolată de mit, minăstirea Argeșului va fi o intruchipare antropomorfică și florală, eternizare în piatră a frumuseților umane și ale naturii înconjurătoare; și acestea, conjugate cu forma spirituală a templului realizat interior, dau sens existenței terestre și ideale a creaturii. Descrierea poetică a dramatismului actului creator, poezia pe care fi-o revarsă în suflet cu fiecare pagină, frumusețea limbajului și a procedeeilor imagistice, prezența permanentă a poetului într-un monolog de factură hamletiană, mitic și istoric, — toate au farmecul lor surprinzător în cartea lui Darie Magheru.

Ion Horea

PUȘKIN: „MICILE TRAGEDII”

O primă traducere românească, făcută de Ion Costin, în anul 1949, cuprindea numai două din micile tragedii ale lui Pușkin. Insoțite, dealtfel, neadecuat, de „Rusalka”. Actuala ediție, înmănușiază toate micile tragedii, admirabil traduse de poezii Mihai Beniuc, Virgil Teodorescu, Mihai Dragomir și Adrian Maniu, aceleași apărute în volumul II al „Operelor alese” din 1954.

Cele patru mici tragedii au fost scrise într-o singură toamnă — frumoasa toamnă de la Boldino. Subiectele sînt luate din tematica de largă circulație: avarul, Don Juan, petreceri pe timp de molimă, legenda otrăvirii lui Mozart. Străvechilor teme, Pușkin le însușește vigoarea și acel lirism specific rusesc. Caracterele, întâmplările clasice se umanizează, capătă un suflu apropiat, modern. Micile tragedii sînt scrise cu extremă putere de concentrare. Într-o singură scenă („Ospăț în timpul ciumei”) sau maximum în patru („Oaspetele de piatră”) un om se frînge, un destin se împlinește. Desenul sobru, cu adîncimi shakespeariene se conturează în cel mult cinci sulte de versuri.

Prima din micile tragedii, „Cavalerul avar”, e drama bătrînului zgîrcit care-și

provoacă fiul la duel pentru a nu-i da bani. Avarul lui Pușkin nu e nici o fantoșă hilară nici un obsedat absurd. Pașma care îl face să-și uite trecutele glorie și actualele datorii e hidoasă, dar de o hidoșenie perfect umană, cu rezonanțe tragice.

Ar fi absurdă încercarea de a descifra întâmplări proprii poetului în micile tragedii. E însă limpede că se reflectă în ele fațetele multiplei sale personalități. Nu e greu de recunoscut în generosul și aparent nepăsătorul portret al lui Mozart din „Mozart și Salieri” — singura operă dramatică reprezentată în timpul vieții poetului — irăsături aparținînd lui Pușkin: „Pușini sîntem aleși netulburașil/ Zvirlim departe interesul strîmt/ Și fericiți slujim în veci frumosul”. Sînt rînduri scrise dintr-un impuls asemănător cu acel care a inspirat „Momentul”.

„Ospăț în timpul ciumei” e o traducere liberă după una din scenele piesei romanticului englez John Wilson. Traducerea e atît de liberă încît „Ospățul” a fost socotit operă originală. Ciuma seceră. Căminele se destramă, prietenii mor. Oamenii încearcă în durerea și în spaima lor să-și păstreze optimismul, singura posibilitate de salvare

a demnității umane. Nu o pot face decît adunîndu-se, petrecînd. Petrec fără umbră de cinism. Doar preotul habotnic îi poate învinui de destrăbălare atunci cînd se adună, încercînd să-și salveze condiția umană. Cîntecele mesenilor (care nu există în piesa lui Wilson), minunate tălmăcite de Adrian Maniu, ilustrează plastic excepționala vitalitate a lui Pușkin.

Vigoarea împletită cu lirismul care îl caracterizează pe Pușkin e la fel de evitantă în portretul lui Don Juan. „Oaspețele de piatră”, piesă de proporții ceva mai mari, aduce un Don Juan deosebit de înaintașii săi. Tipul cînicului îndrăgostit de profesie e înlocuit cu un tumultuos poet al dragosiei. Îndrăgostit, Don Juan „își găsește pedeapsa în prima pasiune sinceră pentru o femeie”, cum notează Bielinski. Aventurierul își mărturisește cu demnitate

identitatea și dragostea („Sînt Don Juan și te iubesc pe tine”), acceptînd cu egală demnitate și chiar bravadă moartea („...te-nșeli! Eu însumi te-am chemat! /Și-s bucuros cum că ai venit”). Pe cînd scria „Oaspețele de piatră”, poetul se logodise cu Gonțearova. Viitoarea lui soție.

Pușkin a situat micile tragedii prin diverse localități din apus, în epoci diferite. S-a adaptat vremurilor și locurilor cu siguranță de maestru. E uimitor cum adaptîndu-se evului mediu spaniol sau Germaniei lui Mozart, rămîne el însuși, liricului și avîntatul poet rus.

Micile tragedii sînt perfect reprezentabile și au și fost jucate de multe ori în patria lor de origine. Pe cînd la noi?

R. Iacob

G. M. ZAMFIRESCU: „TEATRU”*)

Valeriu Rîpeanu a adunat într-un prim volum, piesele cele mai reprezentative (Cuminecătura, Domnișoara Nastasia, Sam și Idolul și Ion Anapoda) ale dramaturgului George Mihail Zamfirescu, stîns din viață în plină activitate creatoare, în anul 1939, cînd abia împlinise 41 de ani.

Ca să faciliteze formarea unei imagini corespunzătoare a personalității autorului, volumul de față însumează într-un capitol intitulat Anexe, pagini alese din lucrările care expun vederile teoretice ale omului de teatru, G. M. Zamfirescu. Fericită idee. Căci lectura Mărturiilor în contemporaneitate, arătînd resorturile teoretice care au animat fecunda activitate a actorului, regizorului și creatorului G. M. Zamfirescu, prilejuiesc o înțelegere adecvată a operei sale dramatice.

Unitatea organică ce stă la baza concepției și a creației sale artistice ne apare astfel invederată. Dezideratele și principiile realismului în teatru pe care G. M. Zamfirescu le-a susținut și apărut în diferite

ocazii, s-au întrupat în creațiile dramatice pe care ni le-a lăsat.

Există o similitudine evidentă încă la prima vedere între destinul tragic al lui G. M. Zamfirescu și destinul eroilor săi reprezentativi. Și Domnișoara Nastasia și Luca și Sam și Ion Anapoda, toți sînt animați, la moduri diferite, de aceleași avînturi spre altceva, spre mai bine („Adevărata dramă e aici, în această goană a sufletelor spre mai bine, spre mai frumos” — spune însuși autorul vorbind despre două din personajele sale). Pe toți îi mistuie aceeași sete febrilă de depășire a unei stări mizere dar cu toții cad înfrinți, ca niște păsări cu aripile tăiate. Gustul amar al neîmplinirilor tragice pe care ni-l dă vizionarea sau lectura pieselor sale, îl avem deasemenea cînd cunoaștem biografia lui G. M. Zamfirescu. Mizerele pricinuite de societatea în care a trăit, l-au făcut, de bună seamă, să strige prin intermediul eroului său Sam deznădăjduitul, că „sufărînta noastră este fără popas”, că ea este

*) E.S.P.L.A. 1957.

„singurul adevăr, singura viață, singura fericire, singura înălțare“.

Incă de la prima sa lucrare dramatică remarcabilă Cuminecătura, dramatizare originală după nuvela lui Costache Negruzzi, „Alexandru Lăpușneanu“, G. M. Zamfirescu vedește o înclinație deosebită pentru firile tari, manifestă în toate creațiile sale ulterioare. Afară de aceasta piesa aduce în scenă un moment istoric de mare intensitate dramatică, problematica pieselor lui G. M. Zamfirescu este specifică epocii în care a trăit.

Oameni și medii sociale pe care o mentalitate snobă le considera minore, improprii unei valorificări artistice serioase, au fost reabilitate. Cu Domnișoara Nastasia, periferia „prin care autorul nu înțelege briu roșu sau floare la ureche“, s-a dovedit capabilă de valențe dramatice de înaltă tensiune.

Nastasia și Vulpașin, cei doi protagoniști ai piesei, temperamente vulcanice asemănătoare dar de structură psihică deosebită (ceea ce face imposibilă unirea lor) urmăresc cu o teribilă ardoare salvarea, pentru amândoi unicul remediu fiind iubirea. Fiecare vede în dragoste puntea de aur spre o lume mai bună. Această lume se concretiza pentru Nastasia în strămutarea ei, din mahalaua detestată, în Popa Nan, într-o casă nouă, unde „n-o să mai fie nici lume rea, nici noroi și nici întuneric, nici sărăcie...“ iar pentru Vulpașin în începerea unei noi vieți pusă pe temeluri morale sigure pe care dragostea i le sugera. Dar pentru amândoi dragostea a devenit puntea de trecere în neștiință, a lor și a altora (Luca).

După uciderea lui Luca pe care Vulpașin îl considera „copacul de-a-curmezișul drumului său“, copacul ce trebuia înlăturat. Nastasia regizează cu o luciditate demonică (ca o adevărată Ancă citadină) răzbunarea ei. Dacă Vulpașin făptuiește o crimă pentru a-și salva dragostea, Nastasia, conștientă de puterea dragostei sale, face din aceasta un instrument de tortură înfiorător, în stare să împingă un om la

nebulie. Pregătindu-l pe Vulpașin, cu un sadism aproape dement, pentru o mare împărtășire erotică, dezlănțuindu-l spre o iubire „cum alta n-a mai fost pe lume“, se sinucide și se oferă astfel ca o ofrandă moartă. Planul Nastasiei n-a dat gres. Vulpașin își pierde mintea. Ne aflăm în fața unor eroi a căror sbatere și prăbușire par de factură dostoevskiană.

Sam, eroul piesei „poveste cu mine, cu tine, cu el“, intelectualul dezabuzat, este salvat de la moartea spre care l-au împins dezamăgirile cărților ce i-au „falsificat sentimentele“, făcându-l să privească viața prin ochelarii diformați ai literaturii. Ascultînd chemarea femeii în roșu, Marusia, pentru care trăirea în primejdie este esențialul, Sam se aruncă aprig în valurile vieții, într-o activitate pe care o vrea eficientă, dar după mai multe tentative eșuate de realizare a binelui, se întoarce în acelaș loc, „epavă aruncată de furtună la mal“, biată fărîmă „dintr-o corabie pornită în larg cu muzici și steaguri filfiteoare în soare“. Desnădăduit se aruncă în valuri, poate în aceleași care în Prologul, situat cu ani în urmă l-au „spălat de zgură“, dar de astădată, nu mai strigă nimeni pentru Sam: „Oho, circiumare! S-a aruncat un om în mare!“

Abia în Idolul și Ion Anapoda, comedia amară care încheie volumul de față, străbate, în final, o undă de lumină.

În căutarea fericirii visate, Ion, omul socotit anapoda din cauza excesivei sale bunătați, străină de meschinăria lumii în care se învîrte, cade înfrînt și se acoperă de ridicol la toate încercările sale de a-și cuceri un loc în societatea burgheză. De aci i se trag o serie întreagă de amare nefericiri. Salvarea-i va veni, pe neașteptate, tocmai cînd nenorocirea sa ia o formă paroxistică. Femeia iubită (Mioara, „nepoata frumoasă și proastă“) nu-l înțelege și se căsătorește cu prietenul său (Valter „un băiat deștept“) care-i speculase buna credință.

Dar tocmai acum în ceasul mării descumpaniri sufletești, Ion își dă seama că idolul

din vis se află alături de el. Frosa „fata necăjită, înrăită de viața pe care a dus-o și o duce în casa maioresei“, căreia el și-a descoperit tainele scrisului, numai ea îi va înțelege.

Cunoscându-se în adevărata lor lumină Ion și Frosa au sentimentul unei revelații: fericirea pe care au căutat-o aiurea este alături de ei, în sufletele lor curate.

Octavian Barbosa

RADU COSAȘU: „OPINIILE UNUI PĂMÎNTEAN“

Destul de cunoscut în rîndurile tinerilor cititori, dar mai ales într-acelea ale tinerilor scriitori, gazetar cu vreo zece ani de febrilă activitate la activ, autor original de reportaje, de articole, de cursive, de nuvele și de intervenții la consfătuiri literare. Radu Cosașu apare în librării, pentru întâia oară, cu un volumaș surprinzător de bine tipărit — intitulat „Opiniile unui pămîntean“ și cuprinzînd publicistică, fenomen iarăși destul de original, întrucît de obicei se începe cu volume de literatură și se termină (sau, în cel mai bun caz se continuă) prin culegeri de articole, iar nu viceversa. Trebuie precizat totuși că „Opiniile unui pămîntean“ nu cuprinde publicistică la modul în care se realizează astăzi acest gen al scrisului și într-aceasta constă meritul autorului cît și explicația esențială a interesului suscitată de cărfuție: „Opiniile unui pămîntean“ nu sînt nici articole, nici reportaje, nici note de drum propriu zise, ele sînt pur și simplu opiniile unui pămîntean. Avem de-aface, prin urmare, cu un gen deosebit? Da, — și deosebit și rar astăzi și — (deoarece Cosașu încearcă reînvierea, în spiritul vremii noastre, a unei formule literare cu mare circulație între cele două războaie, —) cu efect asupra tineretului îndeosebi. Este vorba de esseul despre viață. La mijloc de drum între literatură și jurnalistică, esseul oferă scriitorului posibilitatea de a schița observații despre viața cotidiană, desvîluind ideile cuprinse în faptul brut. Descinzînd destul de violent din sensibilitatea specială a lui Mihail Sebastian, din luciditatea nervoasă a lui Camil Petrescu și din viziunea largă a lui Geo Bogza, Radu Cosașu este un eseist al anilor noștri, în condițiile în care

prețurile revoluționare ale timpului oferă gîndirii un material și mai dramatic și mai pasionant ca oricînd. Cosașu, mai întii, este un scriitor care își pune probleme. El nu este un plastic, nu excelează în descripția obiectivă, nu desenează (în aceste pagini) caractere, nu este un săitric și nici măcar un liric. Autorul „Opiniilor“ are opinii, fiind un reflexiv. Un articol închinat zilei de 1 Mai (subiect ingrat pentru orice gazetar, e greu să fii original cînd s-a scris alîta despre 1 Mai...) se intitulază „La ce să ne gîndim“. La ce se gîndește Cosașu de 1 Mai? La mina omului, la ochi, la creier, fără creier nu se poate.

„De 1 Mai trebuie să ne gîndim la creierul omului, la ideile sale, dezvoltate odată cu vorbirea articulată, cu perfecționarea activității minilor. Lîngă frumusețea unei miini nu pot așeza decît incandescența unei idei omenești. Va veni o vreme, cînd lîngă uneltele care simbolizează munca vom pune și simbolul ideii — filamentul unui bec electric, să zicem; de 1 mai ar fi poate necesară o odă ideii...“ Articolul nu poate fi povestit, el trebuie citit pentru a se observa cum o aniversare se preschimbă într-o idee.

Cosașu — pe urmă — este un scriitor al generației tinere; afirmația nu constituie un pleonasm deoarece nu numai că este posibil să nu aparții propriei tale generații, dar, dimpotrivă, este foarte greu să îndeplinești această calitate subînțeleasă. Oamenii asupra cărora se apleacă îndeosebi sînt muncitorii (vezi ciclul „Plutașul e departe și aici“ închinat Bicazului) și intelectuali. Virsda: între 20—30 ani. Problematika: foarte socială. În nouă cazuri din zece, oameni semnificativi pentru timpul nostru

și probleme, iarăși, semnificative... Cosașu știe, în genere, să selecteze, el tinde spre esențele epocii, evită chestiunile minore sau comode, se zbate să definească ceea ce — cu o expresie comună — se numește noul. Fugind — cu toi spiritul său critic foarte grav — de funcționarii cu mincefe, de scaune și de lifturi defecte, (se poate scrie o capodoperă despre Aprozar?) autorul cercetează oamenii și situațiile specifice. Și care anume personalitate este mai specifică timpului decât revoluționarul? Și care anume problemă este mai specifică timpului decât revoluția în întreaga ei complexitate și desfășurare? Definitiv pentru scrisul lui Cosașu este eseul „Fețele noastre” scris în noembrie 1956, adică într-un moment de supremă încordare a gândirii și a puterilor noastre. E o mică istorie a generației lui 23 august.

„Fețele noastre-s martorele noastre. Zimbim, surîdem, rîdem — și nici nu știm cum se modelează o nouă cută pe obraz; o lacrimă curge candid — sticlind în lumina rece a lunii — și dimineața, urma ei încă o simțim. Se va păstra toată viața probabil — nimic nu o va putea șterge; mai mult ca sigur că timpul, radio-ul, teleimprimatul, ziarele, pagina lor a patra o vor adînci, o vor ramifica. Din tot ce lasă timpul, războiul, lupul, viața asta supra complicată pe trupurile noastre, semnele de pe față ni se par cele mai grave deși nu-s cele mai dureroase... St. un bun cunoscut și-a pierdut piciorul stîng acum 11 ani în acelaș 8 noembrie, în aceeași luptă sîngeroasă. În locul piciorului stîng are o atot-cunoscută proteză — unul din obiectele cele

mai triste pe care a fost necesar să le inventăm pe pămînt. L-am întîlnit pe bulevardul Bălcescu, la începutul acestei toamne; am făcut cîțiva pași împreună și oricît de stridentă era strada, înregistram fiecare scîrșit al protezei sale. Insofiți de scîrșitul ei permanent mi-a povestit despre ultimul său examen la Moscova, la Institutul de Cinematografie. O clipă l-am privit: o față mare, roșundă, vibrînd de bucurie, sigură și calmă, un zîmbet bun, lipsit de șăcilitate. Mi-a rămas de la el un scîrșitul protezei, ci șăca bună”. Comentator al realității, el tinde prin scrisul său să exercide asupra tineretului acea influență pe care eseștii inteligenți din toldeauna — sau moraliștii, dacă termenul nu irită — au cîștigat-o, înriurînd societatea. Au fost eseștii care fertilizau, au fost alții care pustiau spiritele. Cosașu nu se trage din Eliade sau Cioran, ca să ne mărginim la bucureșteni. El vorbește cititorului despre „126 metri soare, Bistrița”, despre felul cum se aud versurile lui Schiller pe șantierul de la Bicaz, despre faptul că „în anul 2027, la 97 de ani, robuști, cu o rîndrie nealterată de clătînările accentuate ale capului, vom avea altea de spus...” Scrierile lui Cosașu nu reprezintă încă ceva cristalizat, gîndirea lui fiind în reîncetată evoluție. De aceea volumul cuprinde și impreciziune și artificiu și ostentație și spirit mult de frondă, adică tot ceea ce se cuvine să cuprindă o carte intitulată „Opiniile unui pămîntean” și publicată la 26 ani sau chiar ceva mai șrziu...

Al. Mirodan

„FLACĂRA“ nr. 9, 10/1957

În decursul celor cinci ani de apariție povestirile, schițele, reportajele, traduceri din literatura străină — mai puțin poeziile și recenziile — publicate în paginile revistei „Flacăra“ vădesc efortul susținut ai redacției pentru promovarea unor materiale de calitate, obicei pe care l-am dori continuat și de acum înainte. În numerele 9 și 10 [V/1957], poezia e reprezentată prin numai două poezii de D. Rendis și Horvath Imre („O discuție interesantă“, „Oaia“) și o poezie de primăvară de Radu Tudor. În schimb reportajul e prezent pe cele mai multe pagini ale revistei, abordând probleme dintre cele mai variate: despre munca scafandrilor („Scafandrii“ de C. Chiriță), despre viața unui port („Galați, port dunărean“ de Mihai Gavril), „Primăvara la Praga“ de Demostene Botez, un reportaj de la O.N.U., „Echipa Lodge la lucru“, de Dan Deșliu, etc.

C. Ignătescu, autorul romanului istoric „Mitrui al Joldii“ semnează în acest număr o povestire închinată lui Ștefan cel Mare. În „Cumpăna Măriei-Sale“ C. Ignătescu a creat imaginea unui Ștefan integru, al cărui neînfrânt spirit de dreptate nu-l împiedicând să pedepsească aspru pe asupritorii poporului, chiar dacă aceștia îi sînt rude, ca boierul Isaia, bărbatul surorii sale. Într-unul din popasurile sale prin satele Moldovei, în fața alaiului domnesc, aleargă un ocnaș și se plînge domnului de nedreptatea pe care i-a făcut-o boierul Isaia, aruncînd asupră-i vina de a fi ucis un om.

Ștefan face dreptate arcașului Gîrlă, ajuns tăietor de sare în ocna boierului Isaia, și pedepsește fără îndurare pe boier, în urma numeroaselor dovezi ale vinovăției acestuia.

Nuvela lui Radu Boureanu: „Copilul în brațele Sfinxului“ evocă un episod din tragicele evenimente pe care le-a trăit poporul egiptean, nu de mult. Autorul, care se dovedește un pasionat analist descrie cu lux de amănunte starea de adîncă, de halucinantă spaimă, pe care o strecoară războiul în sufletul unui copil egiptean.

De la nevinovata curiozitate cu care privește navele de război, la instinctiva teamă față de păsările de aluminiu trecînd în zbor pe deasupra capului său, și pînă la durerea sfișietoare cînd nu-și mai găsește sora și mama, sub ruinele cocioabei distruse de bombardament, sufletul copilului încearcă sentimente pe cît de neașteptate pe atît de dureroase. Războiul îi pricinuieste multe răni, dar dintre toate, cea mai îngrozitoare, este o spaimă adîncă, insuportabilă. Rănit la cap, în timp ce-și căuta mama și sora printre dărîmături, dar negăsînd decît pănușa cu rochiță verde a surorii, copilul înțelege că a rămas singur. Zgomotul motorului avioanelor aducătoare de moarte îl face să fugă îngrozit pe un drum care i se pare fără capăt. Un șofer îl găsește leșinat și-l duce cu mașina într-un oraș în apropiere de piramide. Rămas cîteva clipe singur, copilul își reamîntește întîmplările groaznice pe care le-a trăit. Durerea îi este însă alungată de spaima care pune din nou

stăpînire pe el. Numai amintindu-și zgomotul avioanelor începe din nou să alege. Ca un mic animal rănit, înnebunit de groază, copilul fuge prin deșert, ocolește oamenii și se oprește istovit, odată cu căderea nopții, la picioarele sfinxului, „Tatăl fricii” cum îl numesc egiptenii. Stors de slăgă din cauza oboselii și a rănilor, dar și de ieama șacalilor, după o noapte de agonie și de spaimă, copilul moare între brațele sfinxului.

Tonul grav, solemn, ritmul sacadat al frazei, peisajul bizar, atmosfera sumbră care se degajă din întreaga nuvelă, reliefează puternic starea de spirit a copilului îngrozit de război. Remarcabil ni se pare colocviul dintre șacal și sfinx, așa cum se desfășoară el în închipuirea copilului, cuprins de frigurile morții. „Tatăl fricii” îl ocrotește în brațele sale păzindu-l de colții lacomi ai șacalului.

Personajele sînt simbolice. Sfinxul reprezintă puterea veșnică a poporului:

„Cum poate putezi chipul celui ce e trup din trupul muntelui Mocatam, din care s-a

dăltuit și făpturile de piatră în care sînt închise înfățișările lui Amon-Ra, a lui Isis sau Sesostris? Nu știi că ieri, un războinic, un francez mititel, a venit cu soldați și i-a pus să tragă cu niște boabe de fier în mine... Au tras pînă au obosit...

— Ieri? mirii slab șacalul. Ieri n-a fost nici un soldat aici, la Gizeb.

— Acum cinci mii de ani. sau ieri, e tot una pentru mine, Abu-El-Hol... Dar uite, vin zorile, se întorc oamenii Misrei să-mi mîngîie obrazul...”

Revista publică în numărul 10, schița „Erupția vulcanică” de scriitorul italian Carlo Montella, și tradusă de D. Mladoveanu, — care zugrăvește un aspect din viața țăranilor italieni.

Remarcăm de asemeni interesantul articol al poetului Eugen Jebeleanu despre poezia belgiană contemporană „Cîntăreți ai păcii în Belgia” și frumosele desene ale Floricăi Codrescu.

E. A.

„TEATRU” nr. 5, 6/1957

Aceste două numere reafirmă o manieră generală a revistei „Teatru” asupra căreia o anume tradiție (deși publicația este relativ tînă) — ca să nu spunem rutină — și-a pus pecetea-i puternică. Rubricile perfect compartimentate sugerează laturile diverse ale însăși artei căreia îi este dedicată. Se observă un oarecare spirit de detaliu, o anume aplecare către analiza minuțioasă, la obiect, ceea ce fără îndoială nu este rău, mai ales dacă ținem seama că la noi în domeniul teatrului, erau cultivate, pînă nu de mult, din abundență, teoriile și formulele generale, fiecare urmărind să transforme du fond en comble această artă; în schimb caracterizările rolurilor unor mari actori se reduceau la: „X a fost bine”, „Y a fost în rol” etc. Este însă, credem, necesar ca în analiza spectacolelor, cronicile să depășească mijloacele strict literare de

caracterizare, așa încît să existe preocuparea elaborării unui limbaj particular criticii dramatice, care este, oricum, un limbaj de specialitate.

Spiritul sintetic, formularea de generalizări și-au găsit poate mai puțin loc în paginile revistei, deși unele încercări laudabile au existat în această direcție. În special cele cîteva înfruntări de opinii pe care redacția le-a declanșat și le-a întreținut au avut darul de a aduce însemnate contribuții la lămurirea unor probleme îndeajuns de spinoase, a fost la fel de merituosă inițiativa de a încuraja formarea de noi critici teatrale, creîndu-se chiar în acest scop o rubrică specială: „Debuturi în critică”. Numerele 5 și 6 acordă o atenție mai mare problemelor dramaturgiei și repertoriului, mai ales dramaturgiei de actualitate. Articolul Lu-

ciei Demetrius „Dramaturgia originală pe scenele noastre“, din nr. 5, pledează în favoarea încurajării de către teatre a repertoriului original, subliniind în același timp, realele joloase pentru scriitorii noștri a muncii de îndrumare a literaturii. Din păcate însă, autoarea articolului omite din dezbatere ceea ce ni se pare mai prețios: caracterul și modalitățile acestei îndrumări, criteriul realei valori artistice după care trebuie să se călăuzească. Căci, după cum prea bine se știe, uneori, sub faldușurile unei quasiîndrumări se ascundeau tendințe păgubitoare de încălcare a liberei jantezii a scriitorului, o invitație directă la șabloane și rețete.

Radu Cosașu în articolul „Forța polemică a tinerilor dramaturgi“ subliniază, ca un fenomen aproape general al tinerilor dramaturgi, atitudinea lor de frondă împotriva unor formule și concepții dogmatice. Analiza pieselor citorva tineri dramaturgi, din punctul de vedere amintit este condusă cu spirit critic și inteligentă, deși autorul se oprește prea puțin asupra personalității artistice a celor discutați, cu alte cuvinte îl preocupă în mai mică măsură ceea ce constituie originalitatea fiecăruia, particularitățile artistice proprii sub care se prezintă forța polemică ce o are în vedere.

În același număr observații critice întemeiate la „Rețeta fericirii“ de Aurel Baranga face Mihai Gașița. Spun „observații critice“ deoarece ele privesc situații și personaje izolate ale piesei. Din păcate criticul nu are curajul să formuleze o judecată de valoare globală și de aceea articolul este uneori echivoc și chiar contradictoriu. Astfel, de pildă, într-un loc se susține că arhitectonica piesei este izbutită, pentru ca ulterior analiza de detaliu să infirme această apreciere.

Numărul 6 conține mai puține materiale privitoare la dramaturgia originală. Reținem articolul „Cel mai dramatic erou“ de Dumitru Micu, în care autorul arată lipsa de suport dramatic a unora din eroii pozitivi aparținând pieselor noastre de actualitate. Se remarcă cu justețe că non-dramatismul unor asemenea eroi provine din absența unei probleme majore de viață care să le domine conștiința și că în general ei sînt puși mai mult în fața unor dificultăți tehnice de producție. Lacuna articolului însă, consistă în faptul că omite să semnaleze exemplul unor eroi pozitivi cu adevărat realizați artisticște din dramaturgia noastră de actualitate.

V. M. S.

— De peste hotare —

„IUNOSTI“ nr. 5, mai 1957

Mai întâi o scurtă prezentare generală. „Iunosti“ (citește cu i moale în coadă — „iunost“) însemnează tinerețe, ca și cuvîntul „molodosti“. Revista deci, cum nu e greu de ghicit, se adresează tinerilor. Mai precis: tinerilor de vîrsta comsomoliștilor, care au început să citească revista pentru copii „Pionier“. O asemenea publicație nu există la noi în țară. Și e păcat. Revista e extrem de atractivă, cu multe ilustrații în text, cu reproduceri în culori după picturi, cu rubrici de sport, de filatelie, de știință și tehnică, afară de literatură beletristică, propriu zisă, în care predomină

poezia și povestirea scurtă. De fapt „Iunosti“ are în subtitlu „revistă literar-artistică și social-politică“. Lucru interesant însă: editarea aparține „Uniunii scriitorilor din U.R.S.S.“ și organizației de tineret. Poate că e mai bine. Materialele sînt atent lucrate, cu gust artistic, ferite de moralizări plate, în care o asemenea revistă ar fi tentată s-alunece. Redactorul șef, e un nume popular, bine cunoscut de noi: V. P. Kataev. Din colegiu mai cităm pe: S. I. Marșak, G. A. Medinski, N. N. Nosov, M. P. Prilejaeva, autori consacrați în literatura pentru copii

și tineret, autori de largă circulație în mijlocul publicului de cititori, în Uniune și la noi.

Proza e reprezentată prin povestiri care se adresează tineretului, cu subiecte bogate în acțiune, în întâmplări neprevăzute, aventuri și fapte extraordinare. În „Vara zburătorilor” de Nikolai Moskvîn, se istorisește copilăria unui constructor celebru de avioane, pasionat „fabricant” de zmee, pe acea vreme. La un moment dat picul, amator de aviație, ia parte, fără să vrea la o acțiune revoluționară, fiindcă studenții, care îl ajută la lansarea unui zmeu uriaș, au înscris pe el niște versuri împotriva farisumului, care pot fi cetite bine de pe pământ. Povestirea „Primăvara cea mare” de A. Musatov, începută în acest număr, arată cum câțiva foarte tineri comsomoliști, trec prin nemaiomenile peripeții, urmărind niște hoși care au sustras saci de grâu din hambarul unui cetățean sovietic. „Buchetul de flori roșii” de V. Ovalov, în ciuda titlului poetic, este o povestire de aventuri, în care eroul trece prin numeroase întâmplări neprevăzute și senzaționale, ca să demaște pe spionul englez Edgewood.

Versurile și cîntecul se potrivesc bine tinereții, deci ele abundă în revistă. La loc de cinste se publică în acest număr câteva din poeziile lui Mao-Tze-dun. Înțelesantă e scrisoarea președintelui adresată revistei chineze, care i-a editat poeziile. O reproducem fiindcă nu e cunoscută publicului nostru :

„Tovarășului Ke-tzia și altor tovarăși,

Am primit scrisoarea Dvs. Regret că răspund târziu. Îndeplinind dorința Dvs., eu am transcris acele versuri în stil clasic, pe care am putut să mi le amintesc și acele opt poezii, pe care mi le-ați trimis Dvs. — în total 18 poezii. Vă rog să le cercetați și să procedați cum credeți de cuviință.

Eu niciodată nu m-am pregătit să public aceste lucruri în presă, întrucît ele se referă la stilul clasic. Mi-e teamă, greșelile pot intra în tradiție, inducînd în eroare tineretul; afară de aceasta sînt puțin poetice și nu conțin nimic deosebit. Dar

dacă Dvs. găsiți că ele pot fi publicate — în vederea îndreptării greșelilor, strecurate în unele poezii, răspindite pe calea schimbului de scrisori — procedați, după părerea Dvs.

Apariția revistei „Sicani” — e un lucru foarte bun. Îi doresc să crească și să se dezvolte. Ca bază trebuie luate, desigur, versurile noi. Se pot publica și unele versuri în formă clasică, dar ele nu trebuie popularizate în rîndul tineretului fiindcă o atare formă încătușează gîndirea, și pe lîngă aceasta nu e ușor să te obișnuiești cu ea. Tot ce-am afirmat las la aprecierea Dvs.

Ca salutări tovarășești, Mao-Tze-dun“

Revisia publică poezi tineri, care scriu avîntat, cu optimism. Textele sînt însoțite de portretele autorilor. Victor Vinogradov, scrie „Cîntecul solidarității”, închinat apropiatului festival al tineretului. Sînt versuri entuziaste, mobilizatoare, scrise într-o manieră, din păcate părăsită de poezii noastre, care repudiază tacit ocazionalul. Tinăra poetă Liudmila Scipahina, studentă la Institutul de literatură „Maxim Gorki”, de curînd întoarsă dintr-o călătorie în orient, publică versuri melodioase, grupate într-un ciclu, despre India și Birmania, însoțindu-le de reușite fotografii.

Foarte interesante materialele pe tema vieții tineretului. Un reportaj „Vulturii” de I. Golosovski, redă procesul unui trădător de patrie, Dmitri Ivanov, care în timpul războiului a făcut parte din poliția nemțească, ducînd la pieire o organizație subversivă de comsomoliști. Trădătorul a reușit să se strecoare și abia recent a fost descoperit și deferit tribunalului popular care l-a condamnat la moarte. În continuare: evocări din trecutul de luptă al tinerilor eroi comsomoliști, reportaje din școli, din cluburi, etc. La rubrica „Știință și tehnică” se vorbește despre operațiile de cord executate de un chirurg sovietic, la rubrica sportivă se pledează pentru promovarea sportivilor foarte tineri, de 18—20 de ani, fiindcă unii ca ei au obținut multe rezultate frumoase la ultima olimpiadă, mai ales în domeniul

tnotului. În fine, un colț satiric, în care se ridiculizează apucături reprobabile din viața tinerilor — „leneșul elegant“ care nu face nimic, protejat de un tată influent, sau fata cochetă ce vrea să se mărie pentru a-și face o situație.

„Iunosti“ e o revistă recentă. A intrat abea în al treilea an de apariție. De pe acum însă are un larg public de cititori pe care l-a cîștigat printr-o problematică mul-

tilaterală prezentată într-o formă extrem de atractivă. Dintre colaboratorii acestei reviste se recrotează viitorii autori de literatură pentru tineret. Toi aici apar mugurii viitoarelor romane și povestiri adresate tinerilor, publicul cititor cel mai răspîndit într-o țară, cel mai avid de literatură și cel mai generos.

V. N.

„ZVEZDA“ nr. 5, mai 1957

În revistele sovietice, în ultima perioadă, se remarcă o susținută activitate a criticilor literari pentru deșinirea diferitelor etape ale realismului socialist, însoțită de o curajoasă critică a denaturărilor dogmatice. Pe această linie se situează și articolul „Despre iubire și despre fărnicie“, publicat de V. Pankeev în numărul din mai al revistei „Zvezda“.

Pankeev ia în considerație modul în care e înfățișată iubirea în literatură, apreciind-o ca pe una din temele majore și cele mai importante. Cu vehemență el critică pe dogmaticii care au încercat „cu energie și perseverență“ să extirpeze iubirea din literatura sovietică, susținînd că e o temă primată, epuizată și că e timpul să fie promovate altele mai actuale. A face acest lucru însă e imposibil „fiindcă nimeni n-a reușit să scrie pînă astăzi un roman fără iubire“ — constată autorul.

De obicei, dogmaticii au considerat că există o separație netă între iubire și viața socială. Nu e adevărat. Oare problemele politice, ideologice, sociale nu pot fi dezvăluite pe calea înfățișării iubirii? Important e cum o faci. Autorul citează exemplul lui Schiller, care într-o dramă a iubirii, cum e „Intrigă și iubire“, a înfățișat o întreagă societate. Această dramă a fost apreciată de Engels ca prima piesă tendențioasă-politică în Germania.

Zilele noastre se caracterizează printr-o înflorire la maximum a personalității umane, căreia îi e străină tendința de a

se coborî iubirea la rangul de „mecanism ajutător“. Din păcate această tendință s-a manifestat între anii 1940—1950, cînd conflictele de iubire erau înfățișate schematic, ca izvorînd din neînțelegerile în producție. Aceste lucrări au părăsit drumul marilor opere sovietice, „Cimentul“, „Calvarul“, „Tînăra Gardă“ în care iubirea era zugrăvită ca un sentiment înălțător. Operele schematice semănau dispreț față de om considerîndu-l incapabil de pasiuni mari. Sentimentele erau drămuite farmaceutic: juste — cînd era iubit un om înaintat, fruntaș în producție, înguste — cînd iubirea se referea la un om care nu și-a îndeplinit planul.

La întrebarea: cum trebuie să iubim? se dădea următoarea rețetă: 1) dragostea se face fără relații trupești (care coboară pe erou). 2) dragostea în nici un caz nu trebuie să dăuneze muncii. Autorul consideră că aceste criterii erau de-a dreptul fărnicice și nu aveau nici o legătură cu morala comunisă.

Ca exemplu se citează „Povestirea comsomolista“ de Alexei Vernii — în care eroul central, un secretar de comitet raional al comsomolului, e înfățișat ca un îns ușuratec în relațiile de dragoste. Într-o zi e chemat la secretarul raionului de partid, care-i face morală, și-i spune „însoară-te“. Faptul că tînărul nu iubește pe nimeni asta nu-l interesează. Aceasta e o atitudine primitivă, comentează criticul, denigratoare pentru erou, care se hotărăște la căsătorie

de dragul autorității superiorului și a...
higienei personale.

Pankeev mai critică și pe un alt scriitor, care-și propune să demaște cinismul boșilor americani, arătând că eroina din povestire decade alăt de jos încit trebuie să pozeze goală, ca model în fața unui pictor. Pe semne că acest autor nu prea vizitează muzeele, căci altfel ar trebui să considere multe pinze ale marilor clasici drept... insultă la adresa demnității femeii.

Criticul citează o scrisoare a unui grup de tineri, care protestează împotriva sinuciderii lui Romeo și a Juliettei, considerând că e un act nejustificat, făcut pentru o bagatelă cum e dragostea. De o asemenea atitudine sînt vinovați și scriitorii, ale căror cărți au avut un rol nepotrivit în educația tinerei generații. Cum de altfel a afirmat și poetul Dolmatovski: „Am avut o sută de griji serioase! Și acum mai am una”. Eroii cărților iubesc fără emoție raționînd plat.

Iubirea e un lucru frumos, dar nu trebuie să-i acordăm o atenție deosebită. — Acesta e subtextul multor cărți. Autorii divinizează iubirea... dar pînă în momentul în care se naște un conflict.

Mai există încă unele canoane pentru „reglementarea” dragostei. Nu poate să se îndrăgostească decît un om liber, fără familie. Personajul căsătorit care se îndrăgostește e condamnat a priori. Dar, Pankeev, este de părere că aprecierile trebuiesc făcute pe realități concrete, pornindu-se de la cazul fiecărei familii în parte... „apologetii familiei și moralei de fapt se fac apo-

logeți ai imoralității, fiindcă ei pledează pentru familie fără iubire, adică pentru conviețuirea amorală”.

Eroul literaturii noastre, un activ luptător pentru crearea vieții noi, este din păcate pasiv în iubire. El nu se luptă pentru dragostea lui. De ce să iscăm conflicte? Pentru o bagatelă ca rivalitatea în iubire?

Criticul citează drept realizări remarcabile povestirile: „S-a întîmplat la Pankov” de S. Antonov și „Cei doi în pădure” de I. Iurezanski — unde conflictele de iubire sînt puternic și patetic înfățișate în disprețul schemelor obișnuite.

Nici un fel de afirmații ca „relații prietenești”, „interese comune” etc. etc. nu pot să definească iubirea, sentimentul care se naște și se dedică unui singur om, unui anumit om. Fățărnicia față de dragoste ia diferite aspecte, se acoperă cu fraze. Redacții scot iubirea din cărțile pentru copii. Un profesor protestează contra folosirii prea dese a cuvîntului „sărutare” și „căsătorie”, ipocritul este totdeauna „înțelept” și „ponderat”. El condamnă pe Ana Karenina și pe Julietta, fiind împotriva sentimentelor mari

Literatura realist-socialistă care luptă pentru om și pentru afirmarea personalității lui, trebuie „neîncetat să demaște concepțiile burgheze despre familie și dragoste, să șteargă fără cruțare cuvintele frumoase sub care acestea se ascund, să nimicească meschinăria și fățărnicia ori-cînd și oriunde”.

V. Nic.

„LA NOUVELLE NOUVELLE REVUE FRANÇAISE” nr. 5/1957

Printre intelectualii de solidă pregătire umanistică, nemulțumiți de prezent, îngrijorați de proporțiile și consecințele crizei, Ernst Robert Curtius este o autoritate. Ultima sa lucrare „Literatura modernă și evul mediu latin” căreia reputatul savant i-a consacrat cincisprezece ani de muncă răb-

dătoare și minuțioasă, este comentată de Dominique Fernandez într-un articol din „La nouvelle nouvelle revue française” 5/1957. Prestigiul lui Curtius este explicabil dacă ne gîndim că studiile sale corespund necesității resimțite cu tot mai mare acuitate de a instaura, în analiza jeno-

menului literar, o metodă de lucru capabilă să dea sentimentul certitudinii și al securității în stare să răstoarne domnia arbitrarului pur, a diletantismului și a impresionismului lipsit de criterii, în domeniul criticii și istoriei literare. Într-un fel, prin strictețe și rigoare, metoda preconizată de Curtius pare să însemne pentru istoria literaturii, ceea ce a însemnat metoda stilistică a lui Spitzer pentru critica literară: aceeași orientare către valorile sigure ale științei, aceeași antipatie pentru diletanți și pentru orice manifestare de subiectivism arbitrar. În plus, aceeași prețuire — de astădată excesivă — acordată studiului formelor. Așa se explică de altfel și simpatia neaoperită care însuflețește articolul lui Dominique Fernandez „Literatura este o retorică?” deși, cum vom vedea, comentatorul francez nu se ferește să aducă opere analizate reproșuri dintre cele mai grave. Noutatea lucrării lui Curtius stă mai ales în efortul de a pune bazele unei „științe a literaturii”, călăuzindu-se după criterii stabilite cu rigoare, în stare să descopere existența unei „tradiții europene” milenare, în stare, în deosebi, să justifice necesitatea apărării acestei tradiții de primejdiile care o amenință. Curtius nu se teme de analiza amănunțită și migăloasă a fenomenului literar, iar acelor care ar fi tentați să-l învinuiască de pedanterie, le răspunde cu răbdare că „Bunul dumnezeu este în detaliu”. Lucrarea lui Curtius — observă autorul articolului — are toate calitățile unei teze universitare („densitate, erudiție răbdătoare și meticuloasă, secundă încetinelă”) și nu are defectele corespunzătoare, fiind produsul unei „conștiințe neliniștite de umanist”, al unui spirit profund contemporan. Telul lucrării este acela de a demonstra continuitatea tradiției europene, periclitată astăzi și de a descoperi oamenilor „o promisiune de supraviețuire, de eternitate. „Obiectul lucrării? Să găsească, în trecutul literaturii europene, niște constante sigure care să permită fixarea și salvarea tradiției europene”. Curtius este convins de necesitatea unei asemenea întreprinderi, de eficacitatea acesteia în apărarea valo-

rilor morale și intelectuale ale Occidentului. Criteriul fundamental în descoperirea acestei tradiții ar fi după Curtius urmărirea mișcării în timp a procedeelor retorice — transmise prin intermediul evului mediu, civilizației moderne — și în primul rând a așa numitelor topoi (cu înțelesul de clișee, locuri comune). După Curtius, aceste topoi sînt numitorul comun al literaturii europene, provocînd prin circulația lor neîntreruptă de la o epocă la alta, de la un scriitor la altul, sentimentul continuității și al tradiției unice. „Aproape totdeauna, dincolo de o idee care părea să fie fructul unei reflecții personale, dincolo de un sentiment care părea să fie o reacție originală a scriitorului, descoperi un topos: iată unde vrea să ajungă Curtius”. De la o epocă la alta vechile topos „capătă o semnificație nouă, și chiar apar topos-uri noi”. Un exemplu: „Tema Naturii și invocarea Naturii au o rezonanță religioasă la Homer și Eschil; ele devin un „topos” începînd de la Sofocle, care împrumută lucrurilor și forțelor naturii sentimente omenești. Pentru poezia medievală creștină sentimentul că elementele naturii sînt creații ale lui Dumnezeu reînsuflește clișeeul. Dar în special Renașterea este aceea care redă viață acestei teme antice”. Un alt asemenea topos, este tradiționala formulă „copil-bătrîn” formulă cu o vastă circulație literară, reunind în același termen impetuoșitatea tinereții și seninătatea înțeleaptă a bătrîneții. În viziunea religioasă a diferitelor popoare, sfinții, de exemplu, apar pe rînd în ipostaza de oameni bătrîni și de copii. După Curtius, nu avem de a face în realitate decît cu un obișnuit topos, aparținînd „celor mai vechi imagini ale subconștientului colectiv”. („...în vis se întîmplă să întîlnim oameni în același timp tineri și bătrîni, mari și mici, făpturi care pot de asemeni să aibă o dublă identitate... Acest fenomen de reîntinerire care revine fără-nctare în textele de care vorbeam este un simbol al dorinței de regenerare a personalității”).

All topos rezidă în opoziția: înțelepciune-vitejie și poate fi recunoscut într-o

expresie clară, de pildă, în *Iliada*, prin alăturarea lui Achile de Nestor. Mai târziu, această opoziție, altădată însuflețită, devine un clișeu, un loc comun ce poate fi regăsit în panegiricul suveranilor etc. ca o simplă convenție, ușor modificată. O regăsim în renaștere, în „discuțiile asupra meritelor comparate ale armelor și științelor” (*Castiglione, Baiardo, Ariosto, Rabelais*). Mai târziu acest topos prinde o nouă vigoare, pentru a-și găsi expresia în cele din urmă în cuvintele lui Balzac referitoare la Napoleon. „Ceea ce a început el cu sabia eu voi desăvirși cu pana”. Cunoscuta metaforă a lumii ca teatru poate fi de asemenea considerată un topos pornind de la Platon și circulând până târziu (*Calderon, Shakespeare*) pentru a fi reluată aproape de zilele noastre de Hoffmannsthal „Forța creatoare a lui Hoffmannsthal venea din faptul că se simțea obligat moralmente să reînnoiască, prin poezie, tradiția intelectuală europeană pe care niște catastrofe o tulburaseră” spune Curtius.

Positivă în încercarea de a instaura în studiul istoriei literare o metodă apropiată de mijloacele științei, pozitivă, din punctul nostru de vedere, prin critica argumentată pe care o adresează civilizației occidentale moderne, salutară, în sfârșit, prin încercarea de a demonstra existența unei tradiții de cultură solidă în Europa, lucrarea lui Curtius nu întârzie totuși să-și descopere caracterul ei în ultima instanță conservator, tributar concepțiilor catolice. În chiar pasajul referitor la Hoffmannsthal, Dominique

Fernandez, observă caracterul tendențios al demonstrației, „latura tendențioasă a tezei lui Curtius: tradiție nu vrea să însemne: continuitate istorică a Europei, ci: restaurație catolică a Europei”. Curtius constată, e adevărat, un declin al formelor culturii, însă îl atribuie în chip transparent păririi de către scriitori și în genere de către intelectuali a dogmelor tradiționale catolice.

Pentru Curtius studiul istoriei literaturii se reduce la studiul formelor, depozitare, după el, ale „elanului vital” al umanității, păstrătoare ale unui așa numit „suflet european”. Literatura e studiată în totală izolare de mișcarea dialectică a ideilor. „Nu e oare straniu — se întreabă comentatorul francez al lui Curtius — că pentru a salva tradiția europeană, Curtius nu face niciodată apel la istoria ideilor?” Și mai departe: „Curtius nu suflă o vorbă despre secolul al 19-lea rusesc. De ce? Avem oare de-a face cu un alt depozit de clișee, cu o altă topică? Sau, mai degrabă, tradiția europeană, pe care încearcă s-o fixeze Curtius, este înțeleasă într-un sens foarte îngust?” De altfel, Dominique Fernandez observând toate aceste laturi slabe ale metodei și concepției lui E. R. Curtius, e de părere că adevărata explicație a crizei nu rezidă în dispariția culturii europene, ci, mai degrabă, în apariția unui „public nou” condus de o mentalitate nouă și de exigențe noi, potrivite zilei de astăzi.

L. R.

„NEUE DEUTSCHE LITERATUR” nr. 5/1957

Așa cum se indică pe copertă, acest număr al excelentei reviste berlineze este închinat în întregime „muncitorului și mișcării muncitorești în literatura germană”. În numai 170 de pagini revista reușește să strângă un material antologic rotund cuprinzând proză și versuri culese din literatura unui secol și mai bine.

După cum măriturisește în editorial, conducerea revistei își propusese, când a por-

nit la alcătuirea acestui număr, cu totul altceva: să înșăfișeze chipul muncitorului așa cum se desprinde el din beletristica germană. Și iată că s-a ajuns la o recapitulare istorico-științifică a momentelor dezvoltării muncitorimii ca clasă și a mișcării muncitorești consemnate în exemplele literare culese din creația scriitoricească a unui veac. Înfilnim în acest număr al revistei nume începând cu Heinrich Heine

Georg Weerth, Georg Herwegh, continuind cu Leopold Jacoby, Adelheid Popp, Gerhart Hauptmann, apoi cu Erich Mühsam, Erich Weinert, Karl Liebknecht și încheiind cu F. C. Weiskopf, Willi Bredel și Edith Zenker.

Materialul ales este expus cronologic pe etape: minierul de la începutul sec. XIX. ivirea primelor fabrici, baricadele de la 1848, nașterea conștiinței de clasă a muncitorimii, literatura de partid dintre anii 1863 și 1870, nebulosul sfârșit de veac, primul război mondial, revoluția, fascismul și preluđuul său republican, lumea nouă și problemele construirii ei după cel de al doilea război mondial. Precum se vede, un drum lung și anevoios la capătul căruia se întrezărește felul luminos și precis spre care se îndreaptă omenirea: comunismul.

Din felul în care acest vast material s-a cerut clasat și selecționat; din succesiunea și evoluția etapelor, din oscilațiile în intensitate și virulență a creației literare, redacția constată sau află confirmate o serie de șapte grăitoare: a) muncitor și mișcare muncitorească nu sînt de despărșit nici în literatură; b) dacă burghezia începe a deveni o clasă precis determinată istoricește odată cu renașterea, clasa muncitoare se încheagă odată cu prima revoluție industrială, adică odată cu ivirea războiului mecanic de țesut; c) chipul muncitorului se află deci, istoricește vorbind, abia la începutul formării lui, cu toată ascensiunea aproape verticală a mișcării muncitorești în întreaga lume și mai ales în țările cuprinse între Elba și Marea Galbenă.

Unele din aceste constatări pot fi lîmpede deslușite chiar din materialele publicate în numărul revistei de care ne ocupăm. Poemul „Industria“ al lui Georg Weerth, de pildă, scris înainte de 1848, de o mare putere vizionară, a stat o jumătate de veac în centrul creației literare a genului și-și mai păstrează și astăzi forța lui agitatională:

Născocitor e omul în văleat:
Sădește luminoasa devenire!
Tot ce un veac în darn a așteptat

Răsare azi în mîndră devenire.
Nerozilor ce viața ocoliți
Și spre minuni trecute mai tînjiți:
Minunea care din prezent răsare,
Decît întreg trecutul e mai mare!

Dacă spațiu ar îngădui-o, poemul — de cea mai clasică factură schilleriană — ar merita să fie citat în întregime (88 versuri) nu numai pentru valoarea lui documentară, dar și pentru cea literară.

Comentariul insistă asupra operei lui Georg Weerth, din care acum apare o culegere în Germania democrată.

Cele mai izbutite lucrări de literatură cu subiecte din viața muncitorească scrise în deceniul doi și trei ale veacului nostru și cele create în anii exilului, au fost după 1947 editate în R.D.G. De aceea sumarul revistei nu cuprinde decît o mică parte dintre ele și anume aceea mai puțin cunoscută publicului cititor. E vorba de creațiile spontane ivite din focul luptei cotidiene. Iar din operele literare actuale apar cîteva bucăți inedite, ca de pildă anecdotele de curînd decedatului și valorosului cointemeiilor al lui „Neue deutsche Literatur“, F. C. Weiskopf, sau piesa de teatru în 15 scurte tablouri a lui Heiner Müller intitulată „Der Lohndrucker“ (neliteral „Exploataatorul“).

Dacă paginile alese din trecutul mișcării muncitorești germane cuprind aspecte din întreaga Germanie, cele actuale nu oglindesc, din păcate, lupta de astăzi a muncitorilor din Germania de vest, văzută de scriitorii progresiști de acolo. Unele, foarte puține, cărți cu această temă au fost scrise și au apărut în Republica Democrată Germană, dar nu în măsura cerută. Lipsa aceasta a fost subliniată și cu prilejul unei consfătuiri a scriitorilor germani din ambele republici, și s-a constatat cu părere de rău absența eroului muncitor — și cu atît mai mult a mișcării muncitorești — din literatura „de sînga“ a Republicii Federale Germane. În schimb se dezvoltă în R.D.G. o vastă literatură socialistă. Dar, se întrebă redacția lui N.D.L., se vede oare figura muncitorului zilelor noastre, a

muncitorului din întreprinderile aparținând poporului, în noua noastră literatură așa cum e, cu toate contradicțiile, conflictele, problemele și posibilitățile sale creatoare? Răspunsul îl va da, poate, o viitoare istorie a literaturii noastre actuale. Dar de pe acum pot fi citate nume de scriitori contemporani care au înfățișat viu și veridic tipul muncitorului de azi: Eduard Claudius, Rudolf Fischer, Hans Marchwitza, Karl Mundstock și alții.

Sumarul îl încheie prima parte a unui amplu și documentat articol al lui Edith Zenker, intitulat „Muncitorul în literatura germană”, a cărui continuare și sfârșit urmează să apară în numărul viitor al revistei. Cu bogate exemplificări, autoarea articolului, folosind retrospectiva istorică a dezvoltării clasei muncitoare și a ogîndirii ei în literatură, ajunge în această primă parte a studiului ei aproape de sfârșitul veacului trecut. Ni se pare deosebit de interesant capitolul „Weberdichtung” — literatura țesătorilor —, temă care a preocupat pe scriitorii anilor premergători revoluției de la 1848, prin condițiile de cruntă mizerie în care erau siliți să trudească și să trăiască muncitorii din ramura industriei textile, pe atunci cea mai importantă din Germania. Răscoala țesătorilor silezieni de la Peterswalden (1844) care i-a inspirat lui Heine celebrul său poem „Der Weber” (Țesătorul), apărut și la noi în traducere românească, a polarizat în jurul tragediei ei

represiuni pe mai toți marii scriitori germani ai epocii. A circulat și un cîntec popular al țesătorilor, „Das Blutgericht”, judecata singelui, despre care Wilhelm Wolff, „cutezătorul, credinciosul, alesul luptător al prolețariatului” cum îl denumește Marx, a spus că este „marseieza celor săraci”. Țesătorul apărea pe-atunci ca prototipul muncitorului înfometat. Gerhart Hauptmann îl aduce în prim plan în drama „Țesătorii”, scrisă la 1892. Dar încă la 1829 Hoffmann von Fallersleben l-a pominit în al său „Lied der alten Damastweber” — cîntecul bătrînilor țesători de damast —, iar la 1847, sub influența lui Heine, Ludwig Pfau compune poemul „Der Leinweber”, țesătorul de pînză. O întreagă literatură de o combativitate fără seamăn s-a iscat din fiorul sfînt al indignării și revoltei împotriva nemiloasei împilări a unei categorii întregi de muncitori, o literatură care ar putea furniza ea însăși material pentru o vastă antologie.

„Șchița literar-istorică (a acestui număr o recunoaște cu modestie sfârșitul editorialului, n.n.) cu toate lacunele și slăbiciunile ei, este o încercare și nimic mai mult de a atrage atenția scriitorilor, criticilor și cercetătorilor literari asupra unui sector în care, acum ca și în trecut, rămîne să fie descoperită și cucerită Țara-Nouă.”

I. C. Mătăsaru

„DIOGÈNE”

„Diogène” (revistă trimestrială publicată sub auspiciile Consiliului Internațional al Filozofiei și Științelor Umane cu sprijinul U.N.E.S.C.O.) a instituit recent un premiu internațional destinat să recompenseze „cea mai bună lucrare sintetică inedită susceptibilă de a aduce, la un nivel excepțional (de fașon magistrale), puncte de vedere în același timp noi și fondate într-una din disciplinele științelor umanistice”. Studiile destinate a fi cercetate de un juriu internațional compus din filozofi,

universitari și savanți (Denis Brogan — Marea Britanie; Colin Clark-Australia; Daya — India; Gilberto Freyre — Brazilia; André Malraux — Franța; Lewis Mumford — Statele Unite; Alexander Rustow — Germania) trebuiau să tindă a prezenta „într-un mod în același timp clar și dens, puncte de vedere inedite asupra orientării și viitorului unei științe determinate, indicînd o descoperire capabilă de consecințe considerabile sau deșinînd o metodă susceptibilă de a înnoi investigațiile

în cutare sau cutare domeniu al științelor umanistice". Această acțiune a revistei se încadra în felurile generale urmărite de „Diogenè”: a încuraja o categorie de lucrări sacrificate și aproape discreditate de dezvoltarea studiilor analitice și a cercetărilor specializate, urmărind ca „spărgind limitele unei erudiții în același timp indispensabile, insuficiente și periculos parcelare” „să restaureze gustul vederilor de ansamblu a căror necesitate se face tot mereu mai simțită”.

Dintre cele două sute treizeci și cinci de manuscrise primite din 26 de țări, după o serie de selecții succesive, au fost alese în total șase studii care prezentau fiecare „calitățile cele mai serioase de informație, originalitate și concepție”; după „lungi și scrupuloase deliberări”, juriul a decis să încoroneze cu premiul internațional „Diogenè”, manuscrisul lui Wladimir Weidlé, intitulat „Biologie de l'art” (studiul este publicat în nr. 18/1957 al revistei).

Weidlé (n. 1895) nu este un nume necunoscut în estetica franceză contemporană. Cartea sa, „Les Abeilles d'Aristée. Essai sur le Destin actuel des Lettres et des Arts” (prima ediție 1936, a doua — în întregime refăcută și considerabil mărită — 1954) exprimă o amplă analiză critică a decadenței artei occidentale din ultimul secol (pentru Weidlé decadența a început chiar de două secole!), o critică incontestabil interesantă a „artei pentru artă” (v. recenzia ei în revista italiană „Filosofia”, nr. 4, 1956 de V. Mathieu), efectuată însă în ultima analiză de pe poziții mistice (Weidlé e profesor la Institutul de teologie ortodoxă din Paris, predând istoria artei creștine și istoria Bisericii în Occident). Cartea se încheie, spre surpriza noastră, după rechizitoriul amplu la adresa „decadenței” tuturor formelor artei occidentale contemporane, cu un elogiu și o apologie a lui Paul Claudel!

„Biologie de l'art” — studiul premiat de „Diogenè” — se înscrie voluntar pe liniile metodologice ale „esteticii fenomenologice”: metoda e „strict descriptivă” urmărindu-se anume particularități „obiective” ale operei

de artă înseși, și nu efectele ei asupra spectatorului sau auditoriului. Ideea „originală” de la care pleacă studiul — lucrare de o ingeniozitate a asociațiilor într-adevăr remarcabilă, chiar dacă concepția sa de bază trebuie considerată în cele din urmă inacceptabilă — privește un fapt „ce pare a fi scăpat pînă acum cercetătorilor în acest domeniu” formulat astfel: „Există o similitudine de structură, foarte pronunțată, între operele de artă pe de o parte și organismele vii pe de altă parte”. Autorul va utiliza pentru a-și argumenta teza o metodă descinzând din „stricta morfologie”, o metodă care ar fi aplicabilă deopotrivă „științelor naturii și științelor spiritului”. Redăm mai jos — într-o formă ultra-concentrată — tezele succesive ale demonstrației lui Weidlé.

Opera de artă, ca orice organism viu, este o Formă, Gestalt, dar, ca și organismul viu, ea este ceva mai mult. Și în ambele cazuri această calificare suplimentară ar fi — pînă la un punct — aceeași. Orice Formă posedă următoarele caractere: a) Este net distinctă de tot ceea ce o înconjoară sau îi servește ca fond (Geschlossenheit); b) Este compusă din elemente corelative, cărora nu li se pot schimba raporturile (de interacțiune) fără a o altera sau a o distruge (Zusammengehorigkeit); c) Este un tot care nu poate fi redus la suma părților sale; d) Este transponibilă: ceea ce vrea să însemne că o recunoaștem ca identică de-a lungul multiplelor schimbări de dimensiuni, de poziție sau de ton muzical și octavă (cînd este vorba de Forma al cărei nume este melodie). Recunoscînd că astfel circumscris, conceptul de formă îmbrățișează nu numai operele de artă și organismele vii, dar și cristalele, figurile geometrice și foarte multe alte lucruri: „o cutie de chibrituri și Parthenon-ul, o partidă de șah și Simfonia IX-a, Moise al lui Michel-Angelo și mustața lui Charlot...” sînt deopotrivă forme! Weidlé subliniază că definiția quadri-partită mai sus citată poate fi utilă în analiza operei de artă, cu condiția însă de a preciza ceea ce ea nu precizează suficient.

Prima noțiune nouă introdusă în demonstrație este acel principiu pe care Buytendijk l-a descoperit ca o caracteristică a organismelor vii în opoziție cu formele neînsușite și pe care Weidlé îl extinde și la natura operelor de artă — principiu definit ca fiind cel al „regularității neregulate” (régularité irrégulière). Cercul nu variază deloc, în afară de dimensiuni, elipsa variază în limite foarte înguste, variațiile oului sînt mult mai numeroase, cele ale frunzei „numărate cu toate că nu și nelimitate”. În acest din urmă caz ne aflăm în fața unei reguli lipsite de rigiditate, care se relaxează — dar nu devine niciodată absentă oricărei reguli: este o caracteristică a tot ce ține de sfera „viului”, a vitalului („ritmurile vitale — cele ale creșterii, ale respirației, ale circulației sîngelui, etc. nu pot fi reglate cu ajutorul metronomului și toate, în anumite limite — totdeauna mobile — pot să se încetinească sau să se accelereze”). Această lege — Weidlé o consideră aplicabilă și tuturor formelor de artă: ritmul muzical scapă cifrei preordonate care-i servește de cadru sau de limită, „regulile de proporții sau simetrie” nu sînt niciodată observate literal, fără derogării speciale, în compoziția unui relief sau a unui tablou și chiar arta cea mai „regulată”, a arhitectului, nu ascultă fără anume „șiretenie” de calculele ineluctabile, ceea ce o distinge tocmai de dexteritatea tehnică a inginerului.

Al doilea principiu pe care îl introduce Weidlé este în legătură cu raportul între părți și totalitatea în cadrul formei configurate: remarcînd caracterul „non aditiv” al acestui raport autorul își formulează astfel ideea: „...într-un organism viu întregul precede părțile, căci pe de o parte părțile nu există și nu au vreo semnificație în afara întregului, iar pe de altă parte ele sînt produsul diferențierii progresive ale unui tot relativ nediferențiat. Cît despre organismul inteligibil al operei de artă, el este legat de asemenea de diferențierea unui germene spiritual și nu ar putea fi conceput... prin intermediul adunării părților, chiar dacă aceasta s-ar

face după o regulă înfînit mai complexă decît cea a adîiunii”. Această însușire explică tocmai pregnanța particulară a organismului viu sau a operei de artă, pe care nu o regăsim la nici o construcție utilitară sau la un instrument mecanic.

A treia însușire determinată de Weidlé este cea numită de el *dépassement*, „pentru a nu o numi superfluitate sau supraabundență”. Autorul se referă la acele trăsături ale organismului viu care nu ar comporta nici o explicație teleologică. Pornind de la exemple de genul acesta: „sute de plante aquatice diverse cresc într-un mediu maritim aproape uniform” autorul vorbește de o „bogăție gratuită” a organismelor în raport cu necesitățile lor istorice, de trăsături care „privirii sobre și științei îi apar ca podoabe superflue” (rămîne de văzut dacă biologii materialişti sînt de acord cu această idee a lui Weidlé!); extinzînd observația la formele artistice, Weidlé consideră că poate vorbi de „obstinația” pe care acestea ar manifesta-o în voința de „a depăși necesarul”: „une tragédie de Racine est tout aussi en excès à sa propre loi qu'un drame de Shakespeare à la sienne...”. De aci opoziția față de ideea de „perfectiune” în artă: „o operă care n-ar fi decît perfectă ar fi lipsită de viață”, „viața se manifestă printr-un exces de viață”, „valoarea formală (în artă) este o valoare vitală”.

Cel de al patrulea principiu de similitudine între Formele vieții și Formele artei, principiu pe care autorul îl socotește cel mai prețios dintre toate din punctul de vedere al unei teorii a artei „avînd drept obiect nu analiza senzațiilor și emoțiilor, ci descripția și comparația operelor”, este formulat astfel: „Orice operă de artă este formată dintr-un țesut a cărui structură imită țesutul viu al organismelor”. Țesutul celular, materia protoplasmică — constituie un semn distinctiv absolut al organismelor vii față de formele neînsușite. Pentru cei care s-ar îndoi de variabilitatea aplicației unui asemenea principiu la sfera artei, Weidlé citează drept

un argument decisiv „posibilitatea de a distinge o operă originală de o copie, chiar contemporană și desăvârșită din toate punctele de vedere“. Compoziția și tot ce s-ar putea numi macrostructura originalului se regăsesc intacte în copie; diferă doar nuanțele abia perceptibile ale facturii operei, „ductibilitatea și inervația desenului, fermitatea sau vibrația infinitesimală a conturului sau a petei — cu alte cuvinte calitățile acestei microstructuri care este țesutul viu al operei“.

Într-o formulare mai evoluată principiul lui Weidlé sună astfel: „Orice operă de artă se prezintă în primul rînd ca un țesut imitînd țesutul celular al organismelor vii și compus în întregime din unități de tensiune“ (ca exemple de asemenea unități de tensiune sînt citate: o silabă lungă urmată de una scurtă, una accentuată urmată de una neaccentuată, o modulație care întilnește o altă în sens contrar, o curbă și o contra-curbă, două culori sau două sunete care se ciocnesc și se unesc, două structuri inverse și just opuse, etc.). Preferința acordată „lucrului de mîndă“ față de „lucrul de mașină“ i se pare lui Weidlé o dovadă a inevitabilității țesutului viu ca parte structurală a operei de artă.

Tentativa lui Weidlé este așadar de a elabora o teorie a artei care să contribuie la o pretinsă „apropiere a științelor naturii și a științelor spiritului“ și mai ales de a trasa limitele exacte ale unei discipline care ar studia operele de artă preocupîndu-se exclusiv de aspectul lor formal, lăsînd cîmp liber tuturor celorlalte cercetări, care ar analiza esența lor spirituală și care „ar putea conduce la o metabiologie a artei“!

Terminînd expunerea ideilor lui Weidlé, nu putem să nu observăm dincolo de coherența formală a demonstrației, șubrezenia fundamentală a studiului său: pentru oricine respectă rigoarea spiritului filozofic apare evident că nu se poate trece peste deosebirea de natură dintre organismul biologic și opera de artă, apare evi-

dentă imposibilitatea principială de a pune semnul egalității între un fenomen spiritual și un fenomen biologic. Cine ar putea crede în mod serios — dacă nu se lasă furat de seducția unor analogii ingenioase, simple focuri de artificii pentru spiritul filozofic riguros — că așa numitele „unități de tensiune“, alternanțele de silabe, ritmurile, contrastele în muzică sînt de aceeași natură cu unitățile celulare ale organismelor biologice, cine nu vede că logica formei operei de artă este dictată de o intenție spirituală, avînd evidente resorturi sufletești în timp ce logica formei organismelor este dictată de legi biologice elementare, cine ne-ar putea convinge că analizele efectuate asupra ritmurilor („unităților de tensiune“) în poezie de un Leo Spitzer — sau la noi de Ibrăileanu, Tudor Vianu, etc. urmărind baza psihologică a diferitelor procedee literare, ar trebui înlăturate în favoarea aceluia himeric studiu „biologic“ al formei pe care-l revendică Weidlé în finalul studiului — în favoarea unei himerice „biologii a artei“? Nu vom tăgădui că studiul lui Weidlé este sugestiv și ingenios în a ne oferi iluzia analogiei dintre opera de artă și însușirile organismelor vii, dar nimeni nu poate trece peste carența lui fundamentală, peste absența oricărei fundamentări principiale a acelei metode care ar fi aplicabilă deopotrivă științelor naturii și științelor spiritului, escamotîndu-se astfel în mod nepermis evidentă deosebire structurală, calitativă a două ordine de fenomene deosebite. Dualismul creat de Weidlé între o pretinsă „biologie a artei“ — consacrată analizei formei artistice prin analogie cu organisme — și o pretinsă „metabiologie“ a artei — care ar studia conținutul ei spiritual — ne apare artificial și inacceptabil, particularitățile formei fiind indisolubil legate de natura spirituală a operei, o analiză „biologică“ extraspirituală, a acestor particularități ducînd inevitabil la un formalism sui-generis.

N. T.

EXTREMA SIMPLITATE

Cele două articole semnate de T. Milcoveanu („Gazeta Literară”, iunie) conțin și unele observații juste. Dar atât în „Tradiție, inovație și lirism” (în articol e vorba despre tradiție și inovație în lirică), cât și în „Falsa actualitate” abundă afirmațiile superficiale, truismele înfățișate într-un stil prețios. Se vorbește de pildă despre lirică: „Ori câtă originalitate ar reclama, nu poate fi încorsetată în ideile așanumitei poezii fără specificare concretă (s. n. cine a mai numit-o așa?), ale poeziei neproiectate pe un fond uman”. Poezie proiectată pe un fond uman? Cum adică? Originalitatea, acceptată parțial ca justificare a poeziei pure? Se continuă: „Analizate în cuprinsul strict liric (?), unele poezii vagi de A. E. Baconsky ne descoperă profunde sensuri umane”... „Substituirea comparativă de imagini și de idei (?) servește în acest caz la afirmarea unei gândiri umanitare”. Și — cu un deget înțelept la frunte: „In interiorul atmosferei (poeziei „Liniștea sumbră”) care pare încremenită, începe dezagregarea corespunzătoare descoperirii de către cititori a sensului tragic pe care-l poartă „liniștea sumbră”... Cine se dezagregă? Descoperirea sensului tragic? Liniștea sumbră? Stilul lui T. Milcoveanu?

Ni se vorbește despre „fremătătoarele „Fleurs du mal”; se aplaudă părerile criticului L. Gavrilu despre „stările sufletești

incompatibile cu ideologia socialistă”. Se întindește la stîlpul infamiei lirismul abstract, ba chiar „imagea abstractă (care) caracterizează poezia „Schimbarea” de Virgil Teodorescu” și alte poezii. Disprețuind „imaginile abstracte”, T. Milcoveanu se declară — concret — pentru poezia simplă și viguroasă. El se arată foarte nemulțumit că tînărului poet Gheorghe Vasile îi e dor de o dropie, pe care a zărit-o cîndva, ca un: „vis frumos de cîmp și oîlvătaie”. Sugerîndu-i poetului cu delicatețe de cine e mai bine să-i fie dor, autorul articolelor comentează gingaș: „E vorba deci nu de vreo Coșinzeană care i-a săgetat inima și a dispărut fără ca flăcăul să-i mai poată destăinui taina inimii”... Pe Ion Gheorghe, care abia a trecut de vîrsta adolescenței, îl ceartă că: „a început să părăsească modalitatea poetică” în care T. Milcoveanu avea „certitudinea că (poetul) s-ar fi putut realiza” și că scrie versuri pline de defecte și între altele — oroare! — „complicate”.

„Imagini abstracte” la Virgil Teodorescu, dragostea pentru dropie și nu pentru Coșinzeană, la Gheorghe Vasile, „versuri complicate” la Ion Gheorghe — situația pare de-a dreptul de plîns. Dar iată că ni se dau și exemple pozitive. Ni se vorbește despre poezii preferați ai autorului, pe care îi bănuim, evident, creatori ai unor opere

fără „imagini abstracte“, „versuri complicate“ și mari adoratori ai Cosinzenelor autohtone. E vorba — după cum desigur ați bănuț — despre: „Carl Sandburg, Ed-

gar Lee Masters, Guillaume Apollinaire, Paul Eluard“ și alți poeți care cultivă stilul extremei simplități, preferat de autor.
C.S.

CEVA DESPRE CULORI ȘI PREZENTAREA GRAFICĂ A UNEI REVISTE

Ne îndoim că o copertă, cum este aceea a revistei „Cravata roșie“ nr. 4/1957, reprezentând o lălea de un albastru apos, tivită cu un roz de aceeași natură (bizară imbinare de culori!) poate constitui o copertă atractivă pentru un cititor între nouă și paisprezece ani.

Răsfoind revista îți dai seama că problema imbinării culorilor cit de cit apropiată de bunul gust, e departe de a fi rezolvată. Culorile spălăcite, pictoase, alternanțele, mai mult decit supărătoare, ale verdelui cu albastrul marin ori a unui roșu leșios cu negrul și cu galbenul ca lămăia scad mult din interesul micului cititor, și dacă nu-l întristează, în cel mai bun caz îl lasă indiferent. Cit privește titlurile se poate spune că unele sînt lucrate cu grijă și ingeniozitate. Despre altele însă nu se poate afirma același lucru. Un „Și“ înalt adăpostește la dreapta lui cuvintele „profesor“ și „șofer“ așezate unul sub altul. Astfel aranjat titlul povestirii lui Ștefan Luca nu apare clar: se poate ceti „Și șofer și profesor“. precum: „Și șofer profesor“. Se pot întilni și cazuri ciudate. De

pildă, cred că numai prin deducție (după o prealabilă citire) se poate stabili (stabil e prea mult) ghici — titlul unei poezii de H. Grămescu, pentru că pe banda galbenă de deasupra poeziei nu se află nici un titlu. E, — o inovație grafică care ne depășește.

S-ar mai putea aminti și alte ciudățenii. De pildă, o poezie de Waldes Lukss, intitulată „De ce?“ este tipărită cu litere negre pe un fond galben ca lămăia. Dede-subtul poeziei, în dreptul numelui traducătorului, cele șase puncte mari, albe, urmate de un nou semn de întrebare, nu-și au rostul. Sperăm că pictorul n-a vrut să pună la îndoială calitatea traducerii. Atunci ce rost mai au aceste semne de punctuație așa de neîndeminatic distribuite?... (Observo că mania punctelor de suspensie.. e molipsitoare) N-ar strica dacă la prezentarea grafică a revistelor pentru copii (nu e numai cazul „Cravatei roșii“, nici „Luminița“ nu e scutită de asemenea lipsuri) s-ar lucra cu ceva mai multă atenție.

A. E.

INOVAȚII

Există în orice domeniu dușmani ai rutinei, promotori ai îndrăznelii, partizani convinși ai spiritului inovator. Astfel de oameni s-au vădit actorii care, în seara de 10 iunie 1957, de pe scena teatrului „Constantin Tănase“, au izbutit să zdruncine vechea noastră prejudecată, au știut să ne fărmece și să ne captiveze prin interpreta-

rea cu totul creatoare dăruită unor binecunoscute versuri ale lui G. Topîrceanu.

Le sîntem recunoscători îndeosebi pentru surprizele pe care în chip savant s-au primit a ni le provoaca, intercalînd în contextul tradițional factori inediți, elemente originale, de incontestabilă savoare contrastantă. Așa de pildă, Dem. Rădulescu

— recitînd „Romanța gramofonului” —, și-a subliniat modul propriu de percepere și comunicare a emoției estetice rostind diagramă în loc de diafragmă; același actor, eludînd constrîngerile prozodice cu o eleganță desăvîrșită, a pronunțat în mod absolut corect anumite cuvinte și expresii (perpetuum-mobile, Șaliâpin), pe care Topîrceanu, pentru necesitățile versificației, le mutilase în mod silnic și arbitrar (a se vedea textul original). Meritele metodei sînt multiple: a) se aplică rimelor o binevenită surdînă, deoarece clinchetul lor incontinent ar dăuna naturaleței și spontaneității în recitare; b) se contribuie cu eficiență la difuzarea în mase a unei perfecțe ortoepii; c) nu putem continua enumerarea, dat fiindcă alte inovații ne solici-tă la rîndul lor azeziunea entuziastă.

„O, e-atît de bine cînd pe drumuri ninse/ Intîlnești, o casă cu lumini aprinse...” constatase Topîrceanu în versurile sale. O parafrază pe care ne-o îngăduim — întemeiați pe solide constatări — ar putea spune: „O, e-atît de bine cînd din versuri vechi/ Un cuvînt îți sună proaspăt în urechi”. Exemplele ne stau la îndemînă. Le vom împărți în două grupe: 1. substituiri; 2. adăogiri.

Din prima categorie: strofa „Stam ceasuri întregi sub umbrarul/ De flori, aștep-tînd neclintit/ C-avea obicei arhivarul/ Să sforăie noaptea cumplit” devine în inter-

pretarea lui Radu Beligan —: „Stam ceasuri întregi sub balconul...” etc. Observați că întreaga punere în scenă a înregistrat o considerabilă întinerire, romantismul im-prejurării fiind subliniat cu subtilitate. Sau: versul final din „Noapte de mai” („Ai adormit... Sărman cizmar!”), amendat de Al. Ionescu-Ghibericon, sună: „Ai ațipit... Sărman cizmar!” Să recunoaștem că așa e mult mai just. Cînd omul stă cu fruntea-n mînă răzimată de trepedul lui barbar, e mare lucru că ațipește, să adoarmă de-a binelea nici nu poate fi vorba.

Din a doua categorie — a adăogirilor — vom nota onomatopeele care au confert recitării culoare și pitoresc. Iată unele stihuri în noua variantă: „Imprejurul e de-parte/ Risipește-n evantai/ Ploi mărunte,/ Frunze moarte,/ Stropi de tină,/ Hapciu... Guturai...” („Balada unui greier mic”, interpretată de Raluca Zamfirescu); sau: „Frig, părinte? — Brrruh! Strașnic frig! („Balada popii din Rudeni”, interpretată de Ion Henter).

Am și putut lungi considerațiile și înmulți exemplele. Concluzia ne apare însă limpede de pe acum: o atitudine creatoare în fața textului poetic, o atitudine străină de servilismul școlăresc și de academismul sterp nu poate decît să sporească rezonanța versurilor clasice în sufletul iubitorilor de frumos..

Șt. Cazimir

BIOGRAFII...

Vă amintiți biografiile romanțate care au năpădit piața literară între cele două războaie? La adăpostul acestui gen literar hibrid, fantezia și invenția biografului n-a mai cunoscut hotare. De la siropul de trandafiri la truculență, de la decapitare la mit, n-a lipsit nici una din modalitățile de falsificare a vieții artistului.

Cine urmărește fenomenul cultural occidental este surprins de recrudescența acestui gen literar. Asistăm la năvala unor

biografii care contestă valori bine stabilite ale literaturii, murdăresc conștiințe, tirăsc în noroiul birfelilor, amintiri.

Exemplul papucilor lui Anatole France, scuturați la moartea acestuia, cu atîta dezinvoltură de fostul lui secretar, constituie o pildă minoră pentru biografii zilelor noastre.

Astfel Henri Guillemin (în Les lettres nouvelles și în la Table Ronde) a lichidat în 3 articole trei valori literare: pe Lamar-

ține din care face un Tino Rossi al poeziei, pe Benjamin Constant „un impostor”, pe Alfred de Vigny, agent de poliție în solda lui Napoleon III.

Dar este vorba mai ales despre acele procedee, oarecum sadice, care se exercită cu pretinsa intenție de a ne revela „tot adevărul”: un fel de erudiție de compilator care folosind cind lupa, cind bisturiul autopsiei, face apel la indiscreții și mahala-gisme, la hirtii intime și socoteli de menaj, la insinuări pseudo-științifice, la necrografie. Printr-o frenezie de „revelații”, cele mai adesea scabroase, se urmărește să se impue imaginea unui artist izolat de societate, prin viața lui particulară sau prin deficiențele fiziologiei lui.

Bineînțeles că psihanaliza nu lipsește de la acest festin necrografic. Diferite biogra-fii ne explică de pildă că Doamna de Sévigné era prizoniera (în sens proustian) a fiicei sale. Un savant profesor a publicat de curind un op de 700 de pagini în care ne descrie cu lux de amănunte, preținsele tare secrete ale lui Rilke. Alt biograf, încercă să demonstreze că tandrul autor al romanului „Le grand Meaulnes”¹⁾ cultiva prietenia cu fecioarele și se ferea de femeile măritate, din pricină că era lipsit de virtuți virile.

După cum se vede, este vorba, la adăpostul unei pretinse investigații științifice, de insinuări scandaloase care nu adaugă nimic la înțelegerea unei opere și a unui scriitor și care nu urmăresc decât să dea satisfacție unei aplecări pentru vulgar și lubric și să falsifice personalitatea artistului. Oricum ar fi, acesta trebuie prezentat ca un ins în dezacord cu societatea: prin poziția lui singulară, prin viața, prin excentricitățile, insuficiențele sau tarele lui. În felul acesta să fie menținut departe de treburile cetății; nemulțumirile, protestele sau avatarurile lui să fie privite drept ecurile unui joc steril sau răbufnirile unui organism cu echilibrul pierdut. Critica burgheză îi recomandă artistului poza dege-

nerării. Se reia cu alte cuvinte, o „arie” veche de 50 de ani, a lui Lombroso...

Dar critica burgheză folosește în scopuri similare și altă metodă de falsificare a personalității reale artistice.

La baza acestei operații de hagiografie se află metoda amplificării artificiale a unui moment, necaracteristic, din viața unui scriitor. Așa s-a născut cu ani în urmă „mitul Rimbaud” (Etiemble) și care din păcate a dăinuit pînă tirziu provocînd și astăzi controverse. Fiindcă un tineret dirijat prin 1920 pe drumul imposturii, pretindea să tragă din opera lui Rimbaud semnificații ascunse și fiindcă această încercare a avortat, s-au găsit voci care să puie sub semnul întrebării valoarea poeziei lui Rimbaud. Antoine Adam într-o prefață la operele retipărite ale lui Rimbaud, răspunde cu vîrf și indesat acelora care se întrebau dacă „Rimbaud merită locul pe care îl ocupă în poezie?” (Les lettres françaises)

„Acum cînd miturile formate în jurul lui Rimbaud și-au dovedit prostia sau impostura, trebuie regăsită adevărata semnificație a vieții operii lui” — scrie A. Adam

Desigur că în decursul vieții lui Rimbaud, a existat un moment cînd poetul a crezut că nu poate descoperi adevărurile necunoscute decât cu prețul unui salt în abis, unei experiențe de viață desfășurate sub semnul lui Satan („un sezon în infern”).

Dar satanismul nu reușește să-l explice în întregime și de asemeni nu îndreptățește o altă tradiție care a avut cel puțin tot atîta importanță în formația ideilor lui. De pe băncile școlii el a visat la o revoluție care să răstoarne condițiile strimbe de viață ale umanității. Materialiștii secolului al 18-lea l-au învățat să creadă într-o societate bazată pe rațiune, stăpînă pe cuce-rririle științei și eliberată din lanțurile servituțiilor.

Nimic nu atrage interesul acestor bio-grafi ca misterul priveghind viața vreunei personalități. Acest mister prilejuiește ocazia, unei scriitoare din Elveția, să se ocupe de o figură scumpă nouă, Carol Davila, creatorul învățămîntului medical de la noi.

¹⁾ H. Waloton: Alain Fournier sau puritatea regăsită.

Este vorba despre „Davila, fiul lui Liszt“, biografie semnată de Dorette Berthoud și pe care presa de acolo (Tribune de Geneve, L'illustré) o comentează sub titlul: „o enigmă romantică, misterul Davila!“

Că Davila a fost feciorul lui Liszt, se prea poate. Asemănarea fizică dintre ei, era într-adevăr izbitoare. Că a fost copilul ieșit din legătura vinovată a lui Liszt cu contesa d'Agoult, este mai greu de acceptat. Romanul de dragoste al acestora a început în 1833, cinci ani după nașterea lui Davila. Fapt este însă că în jurul nașterii lui Davila s-a ținut o pinză deasă de secrete, ale cărei

fire se întind de-a lungul unei jumătăți de secol.

La ce bun însă violarea unui secret pe care, chiar dacă l-a cunoscut, Davila însuși l-a păstrat cu atita înverșunare. Opera și viața lui Davila prezintă atâtea alte semnificații, mai prețioase. Fiecare scrisoare sau bilețel din corespondența lui Davila, dezvăluie o inimă generoasă, un caracter hotărât și curajos („operele noastre sînt chemate să ne supraviețuiască“ — nota el într-una din aceste scrisori).

S. HER.

DECALOGUL DE LA SINAIA

Consfătuirea oamenilor de teatru de la Sinaia organizată de Departamentul Culturii și consacrată problemelor dramaturgiei originale a fost reușită. Scriind cuvîntul sîntem pe deplin conștienți de răspunderea asumată ca și de probabila mirare sfîrșită în rîndurile cititorilor: cum se poate, în adevăr, ca o consfătuire artistică, dar mai ales una a oamenilor de teatru, să fie incununată de succes. Și totuși așa a fost; exceptînd aprovizionarea cu ținări am simțit, pentru întîia oară poate, că filozoful a avut dreptate și că trăim în cea mai bună dinire consfătuirile posibile.

Surpriza a fost atît de nesperată și mulțumirea atît de vibratorie încît participanții (adică cei mai mulți dintre ei) nu s-au putut să-și exprime categoric impresiile: aceasta l-a făcut pe Paul Cornea, amabila gazdă a oamenilor de teatru, să încerce, prin exces de modestie, a domoli tendința onora de a transforma concluziile de la Sinaia într-un fel de decalog teatral de pe muntele Sinai; cum însă modestia n-are nici o legătură cu teatrul, vom căuta mai jos să enumerăm, foarte pe scurt, cele zece porunci pe care consfătuirea ni le-a lăsat cu limbă de moarte:

1) O consfătuire a oamenilor de teatru nu trebuie să plictisească. Sinaia a fost

de la sosire pînă-n ultima clipă ceva viu, atmosfera era încărcată în sensul bun, oamenii vibrau. Am sosit întrebîndu-ne cînd vom pleca, am plecat întrebîndu-ne cînd ne vom întoarce.

2) Consfătuirea trebuie să se desfășoare într-un cadru potrivit. Nu e indicată, pentru o conlucrare în domeniul artei, precum aceea de la Sinaia, sala imensă și rece. prezidiul sacerdotal, intervențiile la cuvînt, în picioare și la microfon, Rețeta fericirii s-a discutat în holul de trecere de la Pelușor vizavi de bufet, Hanul de la răsucruce în bibliotecă, Ziariștii la „Cavaleri“.

3) Obiectul consfătuirii trebuie să fie concret și limitat, nu abstract și infinit. Nu vreau să fac prin propoziția de mai sus aluzie la consfătuirea din iarnă de la București a oamenilor de teatru care, de altfel, n-a luat în discuție decît situația teatrului românesc în ansamblu. E bine totuși să se rețină faptul că la Sinaia — dacă lucrurile au mers bine — e din pricină că în prima zi s-au discutat, pe grupe de 10—12 persoane, șase piese reprezentate, în a doua zi, șase piese inedite, iar la sfîrșit, în plenară, s-a discutat despre... critica dramatică.

4) La o consfătuire închinată dramaturgiei originale trebuie să participe nu numai dramaturgi (se știe doar că între consfătuiri

din acest domeniu nu domnește un spirit prea amical) ci oameni de teatru din toate ramurile de activitate. La Sinaia au discutat în seminarii actori, regizori, decoratori, directori, activiști și — evident — critici, cuvântul acestora fiind de natură să contribuie la analiza fenomenului dramatic în spiritul obiectivității și al realităților teatrale. N-ar fi bine poate ca — la viitoarele întâlniri — cercul participanților să fie lărgit prin invitarea citorva plastici, muzicieni, cinematografiști, care să examineze dramele, din afara teatrului și totuși dinlăuntrul artei?

5) Discuțiile din cadrul unei consfătuiri a oamenilor de teatru trebuie să se desfășoare la un înalt nivel de amenitate spre deosebire de...

Așa a fost.

6) La o consfătuire a oamenilor de teatru trebuie să se formuleze idei, sugestii, propuneri constructive. La Hanul de la Râsucea s-a discutat peste ceasurile prevăzute, pe marginea utilizării simbolului în dramaturgie; în plenară s-a propus — pentru a citi oară? — înființarea unui teatru experimental; vorbindu-se despre Omul sfințește locul de L. Sebastian și S. Georgescu, s-au discutat criteriile de apreciere a operei de artă; la seminarul consacrat piesei lui Aurel Baranga s-a vorbit despre morală...

7) Participanții la consfătuire trebuie să exprime, fără prejudecată, puncte de vedere îndrăznețe. Radu Popescu a afirmat în seminarul ce analiza Impărătița lui Machi-don că el a asistat la cel puțin 50 (cincizeci) de crime făptuite de regizori împotriva textului dramatic. E bine. Dacă la consfătuirea din '58 atributul se va extinde asupra actorilor, în '59 asupra pictorilor

decoratori și în '60 asupra autorilor înșiși, vom rămâne numai cu criticii, ceea ce va contribui ca problema dramaturgiei să fie, în sfârșit, lichidată.

8) Consfătuirea oamenilor de teatru trebuie să prilejuiască descoperirea și afirmarea noilor talente. Sinaia a consacrat botezul dramatic al tinărului I. D. Șerban (24 ani) autorul unei piese de actualitate în repetiție la Teatrul Armatei, a vulcanicului meu coleg de redacție Ion D. Sirbu, cu Măine începem, dramă despre viața minnerilor în timpul războiului, precum și a perechiilor Lascăr Sebastian (renăscut întru dramaturgie) — Silviu Georgescu. Ce ne va va aduce întâlnirea de la anul?

9) În zilele consfătuirii trebuie să se realizeze o mai strânsă legătură între oamenii de teatru, ducând la comuniune sufletească și colaborare practică. La Sinaia, N. Moraru controversa amical cu Aurel Baranga, Tiberiu Vornic conversa cu Radu Popescu, reprezentanta cunoscutului ziar „Munca”, Lucia Bogdan, cu subsemnatul. Tot acolo, energicul director al teatrului din Timișoara, Gh. Leahu, a propus concret lui M. Davidoglu să petreacă o bucată de vreme în Banat și să scrie, pe urmă, o piesă pentru teatrul local — iar tinărului I. D. Șerban i-a luat — fără discuții — piesa, vroind să o reprezinte în stagiunea viitoare.

10) În sfârșit, consfătuirea trebuie să aibă un spirit. Acest spirit s-a creat în trei zile, la Sinaia: este spiritul Sinaiei.

Să păzim spiritul Sinaiei, și să-l perpetuăm, noi, cei care am luat parte nu la consfătuirea de la Sinaia ci la prima consfătuire de la Sinaia.

Al. Mirodan

DESPRE LEALITATE ȘI ELEGANȚĂ

Poetul Ștefan Iureș a publicat de curând un volum de versuri, Fructe în mai, care nu s-a bucurat de o apreciere tocmai favorabilă din partea Gazetei Literare

Viața Românească, atentă la toate fenomenele vieții noastre poetice, înregis-

trează faptul și-l comentează. După unele investigații, semnatarul comentariului, (A. P.!), pare să fi descoperit pe adevăratul vinovat al acestui insucces literar. El nu nimeni altul decât „un critic serios” care, acum trei ani, a „elogiat de circumstanță”

primul volum al lui Iureș, Cuvînt despre tinerețe, în nr. 1/1954 al revistei (veți ride!) Viața Romînească. În sprijinul ipotezei sale, autorul notei aduce o serie de citate (meșteșugit alese!) din articolul incriminat, conținînd aprecieri favorabile cu privire la volumul lui Iureș care, în părănteză fie spus, a primit la vremea lui Premiul de Stat.

„Pentru poet este poate aici un motiv de tristețe; pentru noi ceștialalți, un prilej de a gîndi la consecințele elogiului de circumstanță”, încheie filozofic comentatorul nostru.

Pînă aici toate bune. „Entuziastul” critic poartă pare-se o răspundere și n-ar putea susține că, în definitiv, nu el a aruncat aceste fructe de mai (deci cam necoapte) pe piața noastră literară.

Lucrurile încep să se schimbe însă, dacă cititorul de bună credință se duce la raftul bibliotecii și, după invitația însăși (dar imprudentă) a autorului notei, citește pur și simplu articolul, pentru ca să verifice „laurii și elogiul de circumstanță” și să se convingă că singurul curșor pe care „criticul serios” l-a găsit atunci poeziei lui Iureș a fost „goarna dogită a exclamativului nesusținut”.

Ce constată acest cititor, care nu vrea să-l creadă pe cuvînt pe A. P.? Intii, că într-adevăr criticul a fost entuziast, chiar dacă în anumite limite sau referitor doar la anumite poeme. Dar ceea ce mai constată cititorul serios și ceea ce trece sub cea mai reprobabilă tăcere predecesorul său, este că deși entuziast, criticul din 1954 a fost în același timp foarte aspru cu scăderile pe care le găsea lui Iureș, pe atunci un foarte tînăr poet. Ce spune criticul?

În poezia Rolul, criticul găsește pe lingă calități, „strofe destul de plate”, „imagini sărace”. În poezia Poetului, criticul întrevede „unele din primejdii care pîndesc pe tînărul poet”, și semnaleză „strofe slabe”, „exprimare prolixă și vagă”, ba chiar că „imaginea finală e superficială”. În poezia Fata din turnul de foc, subli-

niază pasaje „reci, grăbite, unele cu iz proletcultist”. Mai departe, criticul regretă că „poetul nu migălește deajuns la poemele mai mari”, și spune ritos: „Urmașii lui Roaită, poemul de cele mai mari proporții, este în ansamblu nereușit”. La un moment dat, criticul nu se mai mulțumește cu observații și semnalări: „Ștefan Iureș a dovedit că este un poet adevărat, cu mari posibilități, care așteaptă să fie dezvoltate, printr-o muncă mai stăruitoare, mai atentă ca cea de pînă acum. Pentru că aici, în lipsa aparentă (vizibilă, n.n.) a unei munci îndelungate asupra versului stă problema principală a creației sale în momentul de față. Într-adevăr, fără să trecem peste slăbiciunile de concepție... (urmează indicații concrete)... principala scădere a poeziei lui Iureș și mai ales principala scădere a măiestriei sale artistice este modul grăbit, neglijent, superficial în care rezolvă problema limbii. Marea majoritate (sic!) a poemelor lui Ștefan Iureș suferă de pe urma acestei considerații scăzute pe care autorul o acordă cunoașterii și mînuirii limbii.” Urmează două coloane de exemple care demonstrează „siluiri grosolane ale limbii”, „cuvînte vulgare”, „exprimări greoaie de diferite categorii”, „alăturări cacofonice”, „neglijențe stilistice”, „șabloane stilistice”, imagini taxate drept „bijuterii false”, în sfîrșit „tot felul de inadvertențe, mărunte în parte, grave, (sic) în ansamblu”.

Cerem scuze pentru lungimea citatului, recunoscînd în același timp că articolul din 1954 e departe de a nu suscita critici îndreptățite, așa cum reiese uneori chiar din fragmentele reproduse mai sus. Dar că a fost constituit exclusiv din „lauri și elogi de circumstanță”, e cel puțin neadevărat. Ba chiar, cei mai mulți dintre noi, inclusiv A. P., ar fi de-a dreptul îngroziți, dacă „un critic serios” ar revărsa asupra lor astfel de elogii.

Cum rămîne atunci cu lealitatea și eleganța în lupta de opinii?

„Criticul serios”

pt. cf. Al. I. Ștefănescu